

באש האמונה

פרקי זיכרונות של הרבנית גיטל הלברשטאם תליט"א
בת הגאון הקדוש רבי ישכר שלמה טייכטאל זצ"ל הי"ד

באש האמונה

פרקי זיכרונות של

הרבנית גיטל הלברשטאם תליט"א

בת הגאון הקדוש רבי ישכר שלמה טייכטאל זצ"ל הי"ד

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

©
כל הזכויות שמורות למחברת
רחוב קדושי גארליץ 5
בני ברק

הוצאה לאור
צוף
נתן פלדמן

תוכן עניינים

שער ראשון

מבוא 1

חלק ראשון 3

פרק א' / בית שטוב להיות בו 3
אחים קרובים-רחוקים 3
הנהגה מסורה 4
תלמידים כבנים 4
בית קטן וחם 7

פרק ב' / אורחים בעיר המרפא 9
שלום נוסע לישיבה 10
קבלת פנים בלחם ומלח 13
בית הכנסת אורחים 13

פרק ג' / החיים שלפני הסערה 15
החגים בימים היפים 17
מחלות ילדות 18

פרק ד' / "היזהרו, יהודים" 20

פרק ה' / גירוש מילדות מאושרת 25
הפסקת הלימודים 25

פרק ו' / ציוויו של אבי 28
רגעים גדולים של פֵּרֵדה 28
וימש פחד... 30

פרק ז' / הדלת לא נפתחה 32
"אנא, פתחו"--- 32
בכלא 34

פרק ח' / "אם הבנים שמחה" 36
אל עבר הגבול 36
חֵרות! 38

חלק שני - ממחבוא למחבוא ומבריחה לבריחה 43

פרק ט' / בעליית הגג 43
רַזְיָה (רויזיה) 43
הספר שנכתב בדם ודמע 45
חיי מי קודמים? 47

פרק י' / היהודי האחרון 49
מנעול על הדלת 50
אימה ב'מחסן' 51

פרק י"א / אמא אחת ושתי בנות 53
בגיא צלמוות 53
מעבר לנהר 54

פרק י"ב / "אינני יודעת, אני אשאל" 56
מושפלת ומתגברת 57

פרק י"ג / והאלוקים חשבה לטובה 60
הביקור אצל ה'דודים' 61
הגירוש מבית האבות 62
לרומניה?! 63

פרק י"ד / ואנה אני באה? 65
המפלט בקומה השישית 67
פליטה עם ניירות מזויפים 69

פרק ט"ו / ארוכה הדרך לסלובקיה 70
הבגידה 70
החייט והבבושקה 72

פרק ט"ז / בחזרה לבודפשט 74
מה יש לך בתיק? 74
בגדי 'איכר' ומחזות אלוקים 76
"הזהו מרגל?" 76

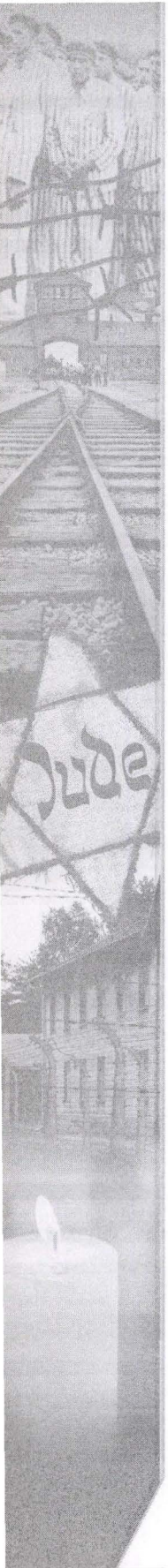
פרק י"ז / מלכודת 78
בברטיסלבה - פרשבורג 81
אכזבה 82
מרורות במפעל הסוכר 84

חלק שלישי - נקודות של שמחה בעמק הבכא 85

פרק י"ח / מכתב בדרך לאושוויץ 85
סלובקית בין הונגריות 87
לבד בגיהינום 88
זוֹרָה 90

פרק י"ט / רק לא ליפול - - - 92
דרישת שלום מההורים 93
לילה אחד באושוויץ 93

פרק כ' / שמירה מיוחדת משמים 95
המחנה ברוונסבריק 96

פרק כ"א / למרות המחבוא המצוין 98
הינדל'ה! 99
ביחד ולחוד 101

פרק כ"ב / דגלים לבנים 102
ניסיון בריחה 102
לחמנייה וקפה מאנשי אס-אס 103
המלחמה הסתיימה! 105

חלק רביעי - בחיפוש אחר בני משפחה 109

פרק כ"ג / 'שנדור וינטר' 109
לא אסע לברזיל! 110
"כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ" 111
הפגישה עם אמא 112

פרק כ"ד / תמורות 116
הכתבים של אבי 116
גורלם של אבי ואחיי 118
מלטשת יהלומים 121

פרק כ"ה / מה' יצא הדבר 123
בעלי, אבא זצ"ל 125
החתונה 125

פרק כ"ו / "רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אֲבָנֶיהָ" 129
ההפלגה לארץ ישראל 129

חלק חמישי - ייסורים של אהבה 131

פרק כ"ז / ארץ ישראל נקנית בייסורים 131
השמירה האמיתית 133
המרפאה 134
אף פעם לא לבד 135

פרק כ"ח / תינוקת בימים ההם 137
חדר התינוקות 137
בצריף התינוקות 138

פרק כ"ט / משפחה בישראל 141
שוב מתאחדים 143

חלק שישי - החסד אשר עשית עמדי 147

פרק ל' / יש בְּמַה לשמוח! 147
חסד באדמת ביתנו 150
מכת הגַּבות 150
בשמחה תמיד 151

פרק ל"א / כבר לא עולים חדשים..... 153
מחליטים לעבור..... 154
פרק ל"ב / "העיקר להיות בשמחה"..... 156
ברוך ה' שוב צפוף..... 157
פרק ל"ג / דירה לגור בה..... 161
יש מקום לכולם..... 162
פרק ל"ד / אשרינו שזכינו..... 167
בצלם של צדיקי הדור..... 168
פרק ל"ה / ה' עמנו בשמחה ובצער..... 178
ימיו האחרונים..... 180
"רַבַּת צָרָרוּנִי מִנְּעוּרַי גַּם לֹא יָכְלוּ לִי"..... 183
בשולי הספר..... 185

שער שני..... 187

"מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ"..... 188

תולדות סבי זקני, אבי-אם-אמי

הגה"ק רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ זצ"ל רבה של ק"ק צעהלים..... 190

ילדותו..... 190
במחיצת ה'חת"ם סופר'..... 191
ברבנות ראגינדורף..... 192
הנאהבים בחייהם..... 193
ברבנות צעהלים..... 194
לוחם מלחמת ה'..... 195
אצל הקיסר פרנץ יוזף..... 196
ישועה בגלריה..... 197
ה'מבין' האמיתי..... 201
פטירתו של הכהן הגדול..... 203

תולדות סבי, אב-אמי

הגאון רבי דוד איש שלום פרידמן זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק צעהלים..... 205

ישראל אשר בך אתפאר..... 205
ההבטחה מתקיימת..... 206
ילדותו של רבי דוד..... 208
בישיבת צעהלים..... 209
הנהגת הקהילה..... 209
על המשמר ללא חת..... 211
בא השמש בצהריים..... 212

עמוד האש קווים לדמותו הגדולה והנערצת של אבי
הגאון הקדוש רבי ישכר שלמה טייכטאל זצוק"ל הי"ד 214

בית הוריו 214
במעלות התורה 219
בפרק האיש מקדש 220

בעפר רגלי הצדיקים 221

על כיסא הרבנות בפישטיאן 221
הישיבה 222
המשיב הגדול 222
תש"א: במצור ובמצוק 224
תש"ב: בעליית הגג 226
ההתעוררות לאדמת הקודש 229
תש"ב: בריחתו מפישטיאן לנייטרה 230
תש"ג: מנייטרה להונגריה 231
תש"ד-תש"ה: ברטיסלבה-אושוויץ 237
תש"ה: מות קדושים 237
הצלת כתביו של אבי 239
בית צדיקים יעמוד 240

תולדות חמי הגדול הרה"ק רבי אלישע הלברשטאם זצוק"ל
האדמו"ר מגארליץ 241

שלשלת מיוחסת 241
הזיידע הרה"ק רבי אלישע הלברשטאם זצוק"ל 243
בסיביר 245
פטירתו של רבי אלישע 249
צאצאיו של רבי אלישע 250

אחרית דבר 253

ואלה יעמדו על הברכה

עו"ד רחל לוברמן מ'יד שרה' שבמשך 3 שנים הגיעה לראיין אותי, עודדה ודרבנה להגשים את חלומי ולהוציא את הספר לאור.

הסופרת מרים כהן, שכתבה את הראיונות בחן ובכישרון.

כל בני המשפחה שעזרו - כל אחד בתחומו - להוצאת ספר זה. ההתגייסות של כל אחד מבני המשפחה היא שהביאה אותנו לרגעים אלה, שבהם אנו זוכים בס"ד להוציא את הספר לאור.

בן אחותי הרה"ח ר' ישכר דוד קלויזנר שליט"א שהמציא את התמונות הנדירות המפארות את הספר וסייע לאורך כל כתיבת הספר.

נכד אחותי הרה"ח ר' ישראל קלויזנר שליט"א שערך את השער השני של הספר.

הרב ר' נתן פלדמן שליט"א, מנכ"ל צוף הוצאה לאור וכל הצוות המסור, אשר קיבל את חומר הגלם, והוציא תחת ידיו ספר ערוך ומלוטש, מפואר ומאיר עיניים. יישר כוח על הליווי המקצועי, האדיב והמסור בכל שלבי העבודה.

הקדוש ברוך הוא ישלם שכרכם
ותראו ברכה והצלחה בכל מעשי ידיכם!

בלומנטל, ש. גאולי ירושלים

בס"ד

ליובאוויטש, מאמאי - הרבה עסקי הרבה.

שלום וברכה, ומיד רבותינו שנינו לעולם,

יעשה אדם את עיקר מאמציו ויגיע כוחותיו

לעשות ביתו תחנה.

ואם אדם יעשה את עיקר מאמציו ויגיע כוחותיו

לעשות חנות, ולעתים אף יותר מזה, ואת ביתו

יעשה תחנה, הרי זה מוזר ומשונה.

ולכן יש לשים לב לכך שהבית יהיה

הכי מסודר ונעים, שהילדים יגדלו

בו בצורה הכי טובה, ורק אחר כך

יהיה זמן לעסוק בחנות.

ובכל זאת, אין לשכוח שהחנות היא

המקור לפרנסה, ולכן יש לעשות

הכל כדי שהחנות תתנהל בצורה

הכי טובה ומסודרת.

ובכל זאת, אין לשכוח שהחנות היא

המקור לפרנסה, ולכן יש לעשות

הכל כדי שהחנות תתנהל בצורה

הכי טובה ומסודרת.

תרגום המכתב ללשה"ק

ב"ה בני ברק ח' תאוצ תשס"ו

לולדי - נכדי - ונוני
וכל יוב"ח ונצח ה"ו

אני כותבת את שנות הנסורים שלי
וחוויותי שחוויתי בימי הבסם.

הכח והארץ שהיו מלווים בשאונה איתנה
נבסו מהאולים האיוחדות
של אמי בסת פריזתנן.

אמי ביקש מאויתנן שאו לשכוח שאונן בנות יהודיות
תמיד לצכור, רק הקב"ה הושו מנהיג את הסולם
ומה שהושו סושה לה הכל לטובה.
בגלל כך נקבל הכל באהבה ובשאחה.

ולדים יקרים, תאשיכו את הצוואה
לאורך ימים ושנים טובים.

אשת שאכם - סבתכם - סבתא רבה
ציטל בת נחאה הלברשטאם

ברכה ותפילה **רבה*** מעומק הלב

לכבוד אמנו-זקנתנו היקרה והחשובה, מנשים באוהל תבורך
הרבנית הצדקנית תליט"א

גומל לחייבים טובות שגמל לך כל טוב
יהי נא חסדו **לנחמה** לך ב**אם הבנים שמחה**
טוב יגאלך וישלם לך במיטב וב**משנה שכיר**
לראות בישועתן של ישראל ולקבל פני משיח צדקנו

לכבוד הופעת ספרך החשוב **'באש האמונה'**, המלא והגדוש באמונה ובביטחון עז, ובשבח והודאה על כל חסדו וטובו שעשה עמך **בְּכוּר השואה** ולאחר מכן בשנות הבניין - הבית הגדול והנאמן בארצנו הקדושה.

עַד הִנֶּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ
ה' אֱלֹקֵינוּ וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ ה' אֱלוֹקֵינוּ לָנֶצַח

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, כשם שבימים ההם, בעת שהיית על הרכבת בדרך לאושוויץ, וכתבת את מכתבך לאביך הגדול זצוקללה"ה הי"ד, באמונה טהורה ובשמחה ובביטחון רב בהשי"ת, ומסבב כל הסיבות סיבב שאכן המכתב הגיע לידי קדשו בהשגחה פרטית, וקרא ושנה בהתרגשות ובשמחה גדולה, שעל אף כל הצרות והתלאות שהיו מנת חלקכם, לא שיניתם מאומה מהחינוך הטהור והקדוש שחונכתם בביתו, ושמח במכתב כעל כל הון, והראה לכולם מרוב שמחתו על זכותו הגדולה שצאצאיו ממשיכים את דרכו בקודש.

כן יעזור השי"ת בזמן הזה שתזכי שיגיע ספרך החשוב להיכלו במרומים, ובוודאי כאז כן עתה ישמח האב בגן עדן ביוצאי חלציו, ויקח ויביא את הספר לשאר אבותייך הקדושים נ"ע, וישמחו כולם יחדיו וימליצו יושר בעדך להשפיע לך כל טוב סלה, אורך ימים ושנות חיים, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, ממשיכים את שלשלת הזהב הקדושה בתורה, בעבודה ובגמילות חסדים, ולרוות נחת מכל יו"ח שיחיו מתוך בריאות שלמה והרחבת הדעת ובהרחבה מלאה.

ובקרוב נזכה ל'הקיצו ורננו שוכני עפר', ויבוא אביך הגדול ויודה לך הן על המכתב מהרכבת, והן על הספר. אמן ואמן.

המברכים ומתפללים ומצפים לכל הנ"ל

צאצאייך
בארצנו הקדושה ובתפוצות הגולה

*רבי **ב**רוך **ה**לברשטאם

מכתב ששלחה סופרת וחוקרת השואה
הרבנית אסתר פרבשטיין תחי'

בס"ד, י"ב בתאוז תשס"ו

לרבנית היקרה ג'ולי הלברשטאם, שלום רב.

סיימתי לה עתה לקרוא בשנית את ליכרונותיך, ואני מהדהרת ומשתאה כיצד הצלחת להעלות על הכתב פרקי חיים הארוכים אלו את הקורא ומצירים אותו, לערות פרשות הסבל הקשה השלרות בהם.

הספר מלא ניחוחות של בית אבא ואמא, גם כאשר רחקת מאוד.

לילים של תורה ואמונה עולים מאוד, גם כאשר שהית באקואות שהיו רחוקים ארחק שאים ואוף מביתכם ספוג הקדושה.

גדלות האדם וגדלות הנפש, והבנה לתגלובות שבאו אתוך מצב בלתי נסבל -נכתבו בפשטות ובצניעות החודרים אל הלב.

יש בספר הרבה כאב ועוולה, אוך לא כאב האוליך לעצם אל ייאוש, אלא כאב היולר תפילה ובטחון כי הכל מידו, וכי "קרוב ה' לנשברי לב".

דמותו של אביך הגדול הרב ישכר שלמה טייכטל הי"ד, האפורסם בספריו היקרים אוצרת באור משפחתי, האשים את מה שידעת עליו אתוך הכתבים.

לוכרת אוי בפעם הראשונה, כאשר ספרת את עדותך בפל פה, ואוי ראיתי בך את הדמות של "בת הרב" שכל כולה אוארת אדלות. עדיי שואלת אותך אספרת על נסיעתך הרכבת לאושוויץ, שלחת אכתבה לאבא, אתבוננת בפלרים ונלכרת בדבריו של אבא, כי גם כל ציוץ של צפור היא ברצוני יתי, והעיקר - להיות בשאחה.

שאחת החיים שלך שאקורה באמיין חי ונובע של אומנה, העניקה לך את הכוח לעמוד בניסיונות הקשים, ואני תפילה שבאוצרות הספר תעניק גם כוח לקוראים לעמוד ולהתחדק בניסיונות של בני דורנו.

יה"ר שתלכי לשנים של בריאות ונחת עם לאלביך החשובים, ולראות בעיניך בישועה השלמה.

בידידות ובהעריכה עמוקה
אסתר פרבשטיין, ירושלים

שער ראשון

"תִּכָּתֵב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן", כדי שבנינו אחרינו ידעו לספר את מה שקרה לנו, ובחרט אנוש ובעט ברזל תחרטו את ה"חג" הזה בספר קורות ימי חיינו, "וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל יָ-הּ" (תהילים קב יט), כדי שבעת שה' יושיענו, ונהיה כבריה חדשה על ידי הישועה הגדולה שיעשה לנו ה' (רש"י שם), נוכל להלל ק-ה - כפי הצורך והחיוב שיהיה מצידנו אליו יתברך - על הישועה מהצרה הגדולה, בה נמצאנו, כאמור, "וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל יָ-הּ"

(מיומנו של אבי הקדוש הי"ד "בְּכוּר השואה",
חלק ב' פרק ב' עמוד לב-לג)

אבי, הגאון הקדוש רבי ישכר שלמה טייכטאל זצוק"ל הי"ד

מבוא

פישטיאן, מערב סלובקיה, תש"א, 1941.

"גיטל'ה, את רואה את הציפור הזו, שעפה ממקום למקום?" עמדתי ליד החלון, מביטה החוצה, עוקבת אחר אצבעו של אבא המצביעה על ציפור קטנה בגג הבניין שממול.

עיניי היו אדומות. גם עיניה של הינדל'ה אחותי.

"גם ציפור זו שעפה ממקום למקום עושה זאת בעזרת הבורא וּבְצַו מאתו. כל מה שקורה בעולם - זה משמים. קבלנה זאת, ובשמחה". אבי עצר לרגע, ואז קרה דבר מבהיל: דמעה ירדה מעינו. השפלתי את עיניי. חשבתי בלבי: אבי החזק בוכה? סימן שסדרי עולם השתנו.

"בכל מה שיעבור עליכן", המשיך אבי; "בכל הצרות הכי נוראיות, שאינני יכול אפילו להעלות על דעתי - אסור לכן לשכוח, אף לא לרגע אחד: אתן בנות יהודיות, על כל המשתמע מכך. אתן בנות לבורא העולם - וכל מה שיעבור עליכן, הכול מאתו יתברך. וזכורנה: את כל מה שיקרה עליכן לקבל באהבה, כי הכול מה' יתברך. ועוד זכורנה, עליכן להיות בשמחה על אף שזה כלל לא יהיה קל, אך אז בורא העולם יהיה אתכן ויעזור לכן".

מבעד לדמעות הסתכלתי על אבא, על אמא ועל החבילות הקטנות שחיכו לנו לקראת המסע אל הלא נודע, וידעתי כי את הצידה לדרך הגדולה ביותר קיבלתי ברגעים אלה ממש.

ולאורך כל קורותיהם המסעירים של חיי, ליוו אותי מילותיו של אבי; אמונתו היוקדת; תחינתו הבוערת. תזכרו שאתן בנות יהודיות, תזכרו שהכול לטובה, קבלו הכול בשמחה, ותלכו אפילו על קידוש ה'---

המסר החזק של אבי ליווה ומלווה אותי גם היום, כאשר אני ברוך ה' ובעזרת ה' יתברך אם וסבתא למשפחה ברוכה בלי עין הרע הי"ו.

היום, לאחר שנים רבות, אני יכולה לומר: צוואתו של אבי עמדה לי, ובזכות אותה צידה לדרך שקיבלתי ממנו, נשארתי יהודייה נאמנה למרות כל התלאות. תמיד נשארתי שמחה, ותמיד תמיד אני יודעת שהכול לטובה מאתו יתברך.

בספר זה אני מבקשת לחלוק עמכם את זיכרונות ילדותי היפים, את זיכרונות האימה מימי הזעם, ובעיקר - את כוחה של האמונה שיכולה לבעור בכל מצב ובכל מקום שבו קיים לב יהודי חם.

חלק ראשון

ילדות מאושרת

לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ (תהילים צב ג)

פרק א' / בית שטוֹב להיות בו

קטן ממדים היה ביתנו בעיר המרפא פישטיאן, במחוז נייטרה שבמערב סלובקיה. בית קט - אך ענק. תמיד מלא. היו בבית אבא, אמא ואנחנו, הילדים.

אמי נישאה לאבי כאשר הייתה בת עשרים ושמונה. לאבי היו ארבעה ילדים מאשתו הראשונה אשר ממנה התאלמן בגיל צעיר - פרומט, שמעון, מאיר ושלום.

לאחר שנישא לאמא, נולדו להם עוד חמישה ילדים: אחַי דוד ומנחם, אחותי הינדל'ה, אני - גיטל, וברוכל'ה. אמא הייתה אמא של כולם, טיפלה במסירות, ואהבה את כל הילדים כאילו היו כולם ילדיה שלה.

אחים קרובים-רחוקים

אחיי הגדולים היו רחוקים מן הבית, ובכל זאת קרובים ללבנו.

את פרומט אחותי הגדולה כמעט לא הכרתי בילדותי; הייתי צעירה מאוד כאשר נישאה לבעלה הרה"צ רבי שלמה ברנדסדורפר זצ"ל, ועברה לגור באנטוורפן שבבלגיה. שם נולדו ילדיה.

באותם ימים היה קשה עד מאוד לנסוע ממקום למקום, ובמיוחד מארץ לארץ. המרחקים היו גדולים מאוד, מחיר הנסיעה היה יקר והאפשרויות - קטנות. לא פלא שאחותי הגיעה לבקרנו לעתים נדירות ביותר.

גם אחי הגדול מאיר נסע לאנטוורפן ללמוד שם בישיבה, וכמו כל בחורי הישיבה בימים ההם, הוא הגיע הביתה רק פעמיים בשנה.

לאחר זמן נסע גם אחי שמעון ללמוד בישיבה בשווייץ. גם הוא בא הביתה פעמיים בשנה.

הקשר אתם היה בעיקר קשר של מכתבים. כל מכתב עשה דרכו ליעדו במשך כמה שבועות, כך שכאשר הגיע מכתב - ה'חדשות' כבר היו בגדר 'ישנות' אך אנו שמחנו בהן מאוד.

נוכחותם של הרחוקים הורגשה תמיד בבית: דיברנו עליהם, קראנו שוב ושוב את מכתביהם, והעיקר - חשבנו עליהם תמיד. וכך, למרות העובדה שפיזית הם לא היו בבית, תמיד חשנו בהם כאילו הם נמצאים בבית אחר ברחוב סמוך.

הנהגה מסורה

הנקישות על הדלת היו בהולות, מיהרנו לפתוח אותה.

בפתח עמדה אישה אלמנה, שעל מנת לפרנס את ילדיה עסקה בגידול ברווזים.

"הרב נמצא?" שאלה בבהילות, בידה סל.

עד היום זיכרון אותו מקרה חי מול עיניי וחרות בלבבי: אמא הכניסה אותה בכבוד, והאישה מיהרה להציג את שאלתה. התברר שהתעוררה שאלה הלכתית לגבי אחד הברווזים שהוושט שלו הייתה פגועה.

אבי לא נח ולא שקט, במשך יום שלם הוא פתח ספר ועוד ספר, עד שהשולחן היה גדוש בספרים. הוא ניסה את כל הדרכים ואת כל המפרשים, אולי אפשר להכשיר את הברווז.

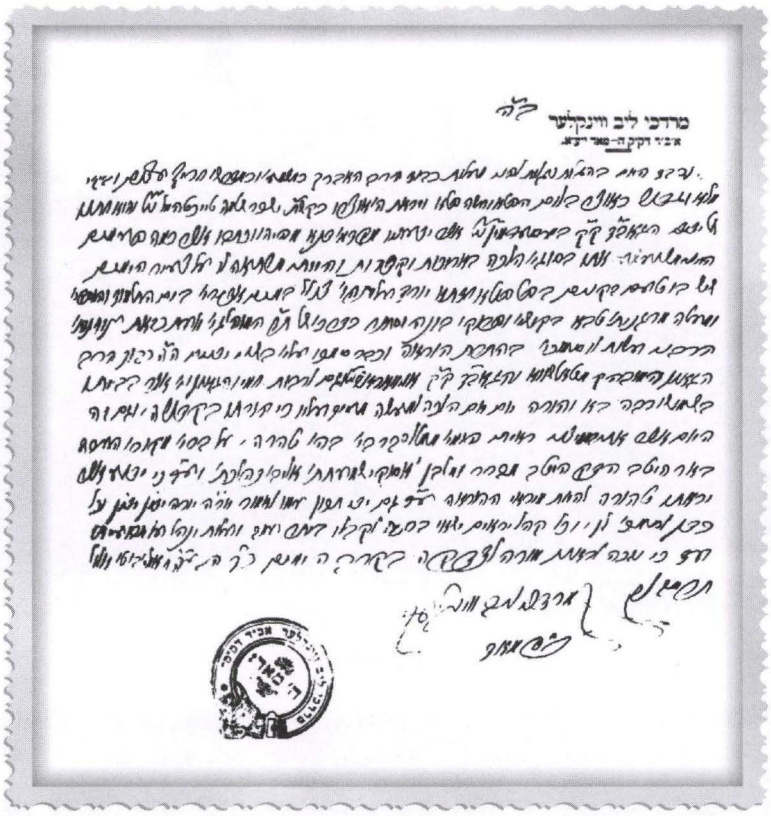
"אולי תעשה הפסקה קלה", ביקשה ממנו אמא, "עוד לא אכלת ולא שתית היום..."

"איני יכול", אמר אבי, "מונח לפניי הלחם של האלמנה וילדיה; מברווז זה היא מכלכלת אותם, ואיך אוכל לנוח או לאכול לפני שאמצא פתרון?"

זוהי רק דוגמא אחת מני רבות, מהנהגותיו של אבי כרב ומורה הוראה בקהילת פישטיאן. הוא נשא על לבו את אנשי העיר, ואני זוכרת איך בעלי הבתים בעיר כיבדו אותו מתוך הערצה ואהבה, ולא לשווא.

תלמידים כבנים

מלבד היותו רב ומורה הוראה, הקים אבי ישיבה גבוהה בפישטיאן, ישיבת 'מוריה'.

תעודת הוראה שקיבל אבי זצ"ל
מהגאון בעל הלבושי מרדכי זצוק"ל

בישיבה למדו בין חמישים לשמונים בחורים, בגילאי 16 עד 25 ויותר.

הם תמיד היו מגיעים אל ביתנו וידעו: הבית הוא ביתם כפי שהוא ביתנו, אבא שלנו הוא גם אביהם שלהם, ואל ביתו של אבא אפשר לבוא תמיד. בכל פעם שצריכים דבר מה, יש כתובת שאליה אפשר להגיע.

באותם ימים היה נהוג כי בחורי הישיבות היו אוכלים 'טעג' (-ימים) בבתי נדיבים, וישנים בחנויות כשומרי המקום. במקרים רבים לא התייחסו בכבוד לתלמידי הישיבות והאוכל שניתן להם היה דל בכמותו ובאיכותו.

הדבר לא היה לרוחו של אבי.

בניין הישיבה שהקים אבי זצ"ל בפישטיאן

תלמידי הישיבה בשנת תרצ"ד
הראשון משמאל שיושב אחי שלום זצ"ל

"אין זה לכבודם של בחורי ישיבה שלומדים כל היום ללכת לאכול בבתי נדיבים", אמר. במקום זאת הוא חידש דבר גדול מאוד בישיבתו: במאמצים מרובים הוא הקים 'מֶנְזָה', מקום שבו אפשר לאכול וללון. אך המנזה לא היה במקום הבית - ביתנו, אשר אליו היו הבחורים מגיעים כדי לספוג חמימות של בית.

בית קטן וחם

ביתנו היה בית הומה, בית שטוב להיות בו, בית שכדאי להיכנס אליו, בית מלא אהבה לכול. אמנם דל בנכסים - אך עשיר בנתינה ובהכלה.

היו בו בחורי הישיבה, היו אנשי העיר שהגיעו תדיר ובפיהם שאלות, והיו גם אורחים מחוץ לעיר - אותם אורחים שבאו לפישטיאן, עיר המרחצאות, לצורך מרפא. כך נהגו בכל תפוצות ישראל - מגיע אדם לעיר שאינה עירו, ראשית הוא ניגש לומר שלום לרב העיר.

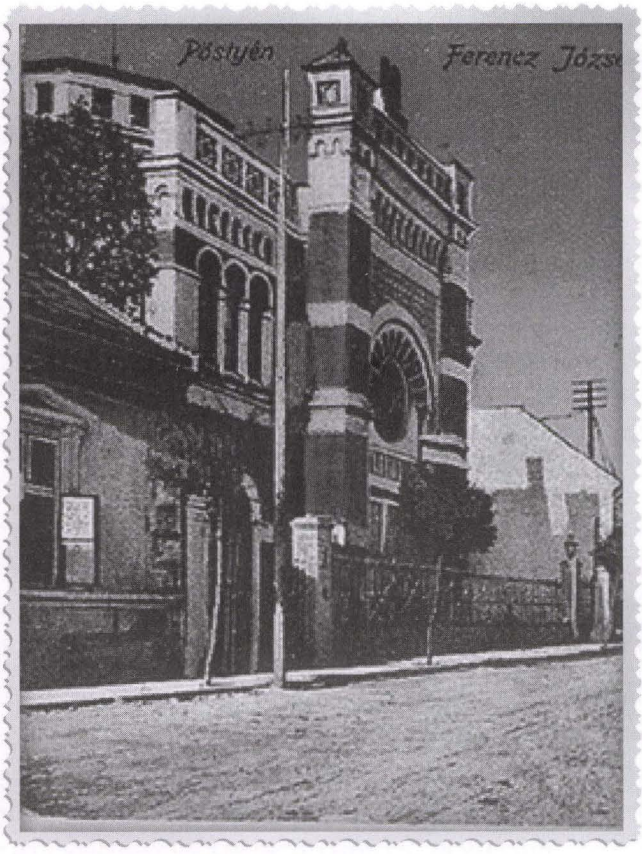
ואם זרים הרגישו כה טוב בבית, בוודאי ובוודאי כך אנחנו, הילדים. לא היו לנו מותרות, לא משחקים מיוחדים ולא בגדים מכובדים - אך היה לנו הכול. אֵם אוהבת, שתמיד דאגה לנו, הן לכל הצרכים הגשמיים שלנו במידת האפשר, והן לחינוכנו. היא אילפה אותנו בינה, ובעיקר - העניקה לנו אהבה. חם היה הבית, ובעיקר בזכות אמא.

אבי - דמותו תמיד שרתה בבית, גם בהיותו בישיבה או בכל מקום אחר. לא הרבינו לשוחח אתו, הוא היה עסוק בישיבה, ברבנות ובאורחיו הרבים. אך אנו ידענו כי הננו בראש מעייניו. התנהגותנו הייתה חשובה עד מאוד לאבינו. במילים בודדות ידע להסביר לנו עד כמה חשובה היא ההתנהגות שלנו. מקטנות ידענו שכל תנועה וכל צעד של יהודי - צריכים להיות לפי תורתנו הקדושה, ויראת שמים - היא מעל הכול.

ואנחנו קיבלנו. מה שראינו וחווינו - היה יותר ממילים; רק לראות את אבא ואמא די היה בכך כדי לרצות להשתדל להתנהג כמותם. רצינו שהורינו ישמחו בנו. היה חשוב לנו שהם יידעו שאנחנו הולכים בדרך שהתוו לנו.

חינוך זה אמנם העמיד לפנינו הרבה גבולות, אולם הוא ניתן מתוך ביטחון שרק זוהי הדרך, והוא ניתן בחום רב ובאהבה.

חינוך זה הוא שעמד לי בשנים הקשות והנוראות - וגם לאחריהן. חינוך זה, שספגתי מהוריי היקרים, הוא שהיה לנגד עיניי בעת שחינכתי את ילדיי.

בית הכנסת בפישטיאן שבו התפלל אבי זצ"ל
כאשר היו מאורעות מיוחדים בעיר

פרק ב' / **אורחים בעיר המרפא**

יפה הייתה פישטיאן, עיר קיט ומרפא. חמי המרפא שבה היו אבן שואבת לעשירי העולם - שהגיעו אליה כדי לנפוש, ולחולים - שהגיעו כדי לרחוץ במי חמי המרפא.

בתי המלון של פישטיאן היו מפוארים ביותר, ארמונות של ממש. היו בעיר פארקים רחבי ידיים ובהם שפע של פרחים מרהיבים. מדי קיץ היו נערכים קונצרטים בפארק הוורדים, להנאת הנופשים.

אחד מבתי המלון היה מפואר במיוחד, 'טרמיה פאלאס' היה שמו, ובו התארחו העשירים ביותר. אני זוכרת את השייח'ים הערביים שהיו מגיעים, הם באו לרחוץ בחמי המרפא והשאירו סכומי כסף נכבדים מאוד בפישטיאן.

מלון 'טרמיה פאלאס' בפישטיאן

מחוץ לעיר, במעלה ההר, השתרע היער 'צרנובה רוזה' (פרחים אדומים), שהיווה אתר לטיולים. ביער היה ממוקם בית קפה בבעלות גויים, וגם בו נערכו קונצרטים מדי פעם. לעתים בשבתות היינו אנו, הבנות, מטפסות על ההר, בדרך אל היער, ועומדות שם על הגשר כדי לראות את הנוף המרהיב שמסביב.

כ"ק האדמו"ר בעל המנחת אלעזר
ממונקאטש זצוק"ל

רבים היו היהודים שהגיעו לעיר המרפא, וכולם קיימו את המנהג - לבוא אל רב המקום, לדרוש בשלומו, ללמוד אתו ולחדש לו דברי תורה.

היו בהם רבנים ואדמו"רים גדולים וידועים, וכולם הגיעו אל אבי כדי לשוחח עמו בדברי תורה ובענייני הלכה.

אני זוכרת את האדמו"ר ממונקאטש זצ"ל, בעל ה'מנחת אלעזר', שבא לפישטיאן עם הרבנית ע"ה. הוא ערך 'טיש' בליל שבת, וכל התושבים, שרובם לא היו חסידיים, באו לבית הכנסת לראות איך נראה המעמד ואיך מתנהגים ב'טיש'.

הגברים היו כולם בבית הכנסת, הנשים עם הרבעצ'ן היו בחדר צדדי. לאחר שגמר האדמו"ר לחלק לכולם 'שיריים', שלח גם לנשים מרקחת שזיפים, והנשים המקומיות-ההונגריות (אוברלנדר), שלא הכירו את המנהג הזה, חשבו שהמרקחת נשלחת אליהן כדי שתטעמנה ותחווינה את דעתן על הטעם. הן אכן טעמו ואמרו שהמרקחת טעימה למדי...

שלום נוסע לישיבה

אחד האורחים שבאו תדיר לעירנו היה ראש ישיבת סלבודקה, רבי אברהם גרודזינסקי זצ"ל, הי"ד. הוא שוחח עם שלום אחי, שהיה אז ילד צעיר, והתלהב ממנו מאוד. "את הילד החכם הזה אני לוקח אתי", אמר לאבי. אך אבי לא הסכים. "הוא עדיין צעיר וזקוק לכל האהבה שהוא מקבל כאן".

שנה לאחר מכן, כאשר ראש הישיבה הגיע שוב, ושוב שוחח עם שלום, הוא חזר וביקש מאבי: "הילד גדל בשנה, תן לי אותו לישיבה שלי". אולם אבי לא רצה לשלוח

את שלום לישיבה, ושאל אותו: "מה תעשה עם בחור בלבוש חסידי בישיבה ליטאית?..."

ענה ראש הישיבה: "אנחנו מסתכלים על הבחור ולא על הלבוש".

בשנה שלאחר מכן, כאשר ראש הישיבה שוב הגיע, הוא אמר: "עכשיו כשהוא כבר בחור גדול, אשאל את הבן בעצמו. אם הוא ירצה לבוא, אביו ישלח אתי את הבן בשמחה, שהוא בוגר כל כך למרות שנותיו המעטות. אני אעשה ממנו תלמיד חכם אמיתי".

הגאון רבי אברהם גרודזינסקי זצ"ל, ראש ישיבת סלבודקה. נהרג במלחמה יחד עם הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל. ה' ינקום דמם

קשה היה לשלום לעזוב את הבית החם שלנו, אך החמיא לו מאוד שראש הישיבה עצמו מבקש ממנו לבוא לישיבתו... והוא אכן הצטרף לרבי אברהם גרודזינסקי.

בן 19 שנים היה שלום כאשר נסע ללמוד בישיבת סלבודקה שבקובנה. הוא היה תלמיד חכם ועילוי עצום, הוא למד כשמונה עשרה שעות בכל יום וניבאו לו עתיד גדול.

כשאבי הביא חידושים משמו כתב בזו הלשון: "ובני הבחור היניק וחכים טובא העילוי המפורסם כמר שלום נ"י (זללה"ה). וי להאי שופרא דבלי בארעא וגוע באיבו ולא זכה העולם להשתמש בכלי קודש הזה" (שו"ת משנה שכיר חלק או"ח סימן רכ"ה).

אלא שכאשר מלאו לו 21 שנה, חלה שלום בטיפוס.

הוא לא כתב לנו שהוא חולה. רק אחרי זמן נודע לנו הדבר...

הוא אמנם הבריא מהמחלה אך נחלש מאוד, ובכל זאת לא רצה להפסיק ללמוד ואף לא להפחית את שעות הלימוד. אוכל לא היה בשפע, וכך חברו התנאים לתוצאה המרה: שלום חלה בשחפת.

אחרי חג הפסח תרצ"ז קיבל אבי טלגרם בהול מהנהלת הישיבה ששלום חולה. אבי נסע מיד אליו לסלבודקה. לאחר שנודע להם אודות חומרת מצבו, שלחו אותו עם אבי ועם אח באמבולנ'ס לברלין. ושם שכב בבית החולים כ-5 שבועות. הגאון רבי יחיאל יעקב ווינברג בעל 'שרידי אש' שבברלין - שהיה ידיד נפש של אבי - שם עיניו עליו כל הזמן . אולם כיון שלא ראו הטבה, אדרבה, מצב בריאותו החמיר עוד יותר, העבירו אותו לווינה בהילמר-שפיטאל, ושם נפטר ביום כ"ו בתמוז תרצ"ז, והוא כבן 21 שנה

אני זוכרת את האבל וימי ה'שבעה', אף שהייתי פטורה מלשבת שבעה כי טרם מלאו לי 12 שנה.

(אחרי המלחמה מצא אבא-בעלי, בעזרתו של יהודי יקר בשם רבי משה גרהרד זצ"ל, מחשובי היהודים בווינה, את מקום קבורתו של אחי שלום ע"ה. התברר שלא הייתה לו מצבה, ומובן שמיד כשהדבר נודע לנו - הקמנו בעזרת רבי משה מצבה על קברו. קברו של שלום נמצא ליד קברו של האדמו"ר מקפיטשיניץ זצ"ל בווינה).

אחי שלום זצ"ל

מצבת אחי שלום זצ"ל
מאחור עומד הרה"ח רבי ישכר דוד קלויזנר הי"ו,
בנה של אחותי הינדל'ה תחי'

קבלת פנים בלחם ומלח

מדי פעם הגיע לפישטיאן תומס מסריק והתארח במלון 'טרמיה פאלאס'. מסריק היה נשיא צ'כוסלובקיה. כאשר הגיע, היו כל תלמידי בתי הספר מקבלים את פניו בפרחים. העם אהב אותו מאוד. הוא קידם מאוד את המדינה, ובין היתר חוקק חוק חינוך חובה והתנהג באצילות גם כלפי בני העם הפשוטים. הוא היה ידוע כאוהב יהודים, והיהודים החזירו לו אהבה ונאמנות רבה.

אחד הזיכרונות היפים ביותר שלי הוא מאחת הפעמים שבהן הגיע הנשיא מסריק לביקור, ואני, כבתו של הרב, נבחרתי לקבל את פניו יחד עם עוד חברה. תלמידי בתי הספר הגויים קיבלו את פניו בפרחים, ואילו אנו, תלמידות בית הספר היהודי, קיבלנו את פניו בדרך שונה.

"אצלנו היהודים איננו חולקים כבוד באמצעות פרחים", הסבירו לנו, "אצלנו, כשמכבדים אורח, מקדמים את פניו בלחם ובמלח".

וכך אחזתי בידי מגש כסף ועליו לחם כפרי עגול, וחברתי - מגש כסף קטן יותר ועליו מלח. התרגשתי מאוד מהתפקיד. חשתי חשובה ומיוחדת.

רבה של ירושלים הגאון הגדול רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל
בקבלת פנים עבור הנשיא מסריק בשערי ירושלים

בית הכנסת אורחים

בין הבאים לצורך בריאות היו עשירים מופלגים וגם אנשים מפשוטי העם. הקהילה בפישטיאן סייעה מאוד לכל מי שנזקקו לחמי המרפא ולא היה להם כסף לשלם בעבור השהות שם.

בפישטיאן היה בית הכנסת אורחים, והיהודים, שלא יכלו להרשות לעצמם להתאכסן במלונות ולאכול במסעדות, קיבלו את כל צורכיהם בבית הכנסת האורחים; לרוב תמורת סכום סמלי, ולעתים אף ללא סכום מועט זה.

עשירי קהילת פישטיאן הם אלו שהחזיקו את בית הכנסת האורחים, ונשותיהם התנדבו לבשל בעבור אותם עניים.

אפיזודה משעשעת זכורה לי מאותו בית תבשיל:

הייתה לי חברה מבית עשיר מאוד, שרה גרינוולד שמה. סב המשפחה, ר' ווקר, נתן לכל אחד מילדיו חנות כנדוניה, ולהוריה של שרה נתן חנות טקסטיל. האב וגם האם עבדו בחנות, ובבית היו כמה וכמה משרתות שעשו את כל עבודות הבית. באותן שנים - טרום עידן הטכנולוגיה המוכרת היום - היו עבודות הבית מפרכות מאוד.

באחת הפעמים, כשאמה של שרה התנדבה במטבח הכנסת האורחים, הגיעו קניינים חשובים מאוד לחנות הטקסטיל שלהם, ואמרו שהם מוכנים לקנות רק מבעלת הבית. אביה של חברתי שלח את המשרתת לקרוא לאשתו. המשרתת הגיעה למטבח ונעמדה על מקומה המומה. היא רצה חזרה אל בעל הבית שלה וסיפרה לו בהתרגשות עצומה ובצעקות של ממש: "הגברת עומדת במטבח של הכנסת האורחים ומקלפת תפוחי אדמה..."

דומה שהשמים נפלו עליה. הגברת שלה, בכבודה ובעצמה, עומדת במטבח זר ומקלפת תפוחי אדמה!...

הרחוב שבו גרנו בפישטיאן, מסריקובה אוליצ'ה 10

פרק ג' / החיים שלפני הסערה

הבית שלנו היה ממוקם ליד הישיבה. בלילה, כאשר הלכתי לישון, שמעתי את הבחורים לומדים בניגון ערב. בעיני זו הייתה המנגינה היפה ביותר, וכל לילה מחדש החלטתי שלא אירדם כל זמן שהבחורים עדיין לומדים. אני רוצה לשמוע את המנגינה הזו עוד ועוד...

אך כמובן נרדמתי, כשקול צלילי לימוד התורה מוביל אותי אל עולם החלומות.

אבי היה קם כאשר בחוץ עדיין שרר החושך. מתוך שינה הייתי שומעת אותו מכין לעצמו כוס שתייה, וידעתי שלמרות השעה המוקדמת, לפני עלות השחר, יושב אבי ומכין את השיעור שלו.

דמותו של אבי היה מגדולי התורה בעולם, היה עצום בתורה, מכל העולם שלחו אליו שאלות בענייני הלכה, ועם זאת ביטא אבי את אהבתו אלינו בדברים קטנים.

תלמידי הישיבה בשנת תרצ"ו, אבי זצ"ל במרכז

המחוות האלו היו גדולות כל כך בשבילי, כבת. אבא הלמדן, התלמיד-חכם העצום, מקדיש לי מזמנו.

אך בעיקר אני זוכרת את אבי יושב ולומד, מכין את שיעורו או כותב נאום. הוא היה נואם בחסד ופעמים רבות הוזמן לשאת דרשות.

ביום העצמאות של צ'כוסלובקיה הוא היה חייב לשאת נאום, דבר שהוא לא אהב לעשותו, אך כרב המקום זה היה חלק מתפקידו. הוא נשא בבית הכנסת נאום בסלובקית, ורבים מהגויים הגיעו גם הם לשמוע אותו.

אבי היה גם עורך ומסדר חופה וקידושין, ולא רק לאנשי העיר שנישאו. היו חתונות רבות של יהודים שבחרו להינשא במלונות המפוארים של פישטיאן, בהם גם יהודים שלא נמנו עם האורתודוכסים אך לא ויתרו על חופה וקידושין כדת משה וישראל.

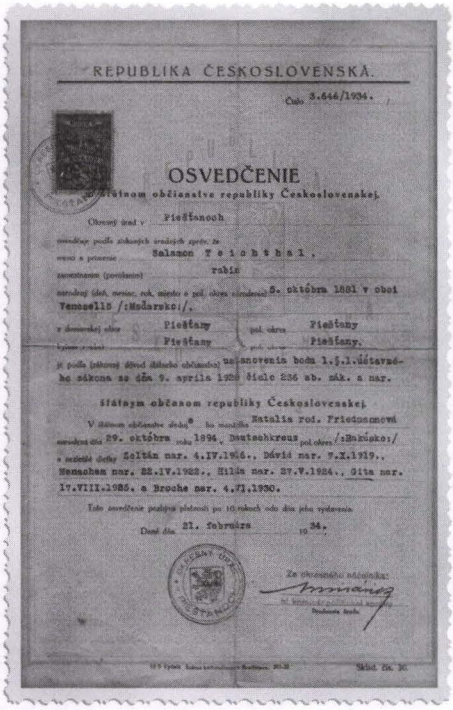
יהודים אלו, שהגיעו מחוץ לעיר כדי להינשא בה, שילמו לאבי בעבור זה, כפי שהיה נהוג בכל תפוצות ישראל. כסף זה היה חלק מהכנסות הרב (כל קהילה התחייבה לספק שכר לרב, לחזן ולשוחט. שכר זה כינו 'רח"ש געלט' - **ר**ב **ח**זן **ש**וחט). הכנסה זו עזרה מאוד לכלכלת הבית.

למרות זאת, הפרנסה בבית הייתה בצמצום רב. אני זוכרת שבאחד השבועות שמעתי את אבי אומר: "כבר יום חמישי ואין לי מושג איך אצליח לקנות מצרכים לשבת, אין לי פרוטה לפורטה!"

הייתי צעירה ודבריו כלל לא הדאיגוני. ידעתי, אבא יסתדר...

בהיותי ילדה - המצב הכלכלי לא הטריד אותי.

"אמא, קני לי בבקשה שוקולד לשבת", התחננתי לאמא יום שישי אחד.

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ.

Číslo 3.646/1934.

OSVEDČENIE

o štátnom občianstve republiky Československej.

Okresný úrad v Piešťanoch

osvedčuje podľa získaných úradných správ, že

Salamon Teichthal,

rodák

narodený (deň, mesiac, rok, miesto a pol. okres narodenia) 8. októbra 1881 v obci Vencsellö /:Maďarsko:/,

s domovskou obcou Piešťany pol. okres Piešťany

Piešťany Piešťany.

je podľa ustanovenia bodu 1.§.1. ústavného zákona zo dňa 9. apríla 1920 číslo 236 sb. zák. a nar.

štátnym občanom republiky Československej.

V štátnom občianstve zostal* bol mu zachovaný Natalia rod. Friedmannová

narodená dňa 29. októbra roku 1894, Deutschkreuz pol. okres /:Maďarsko:/

a nežijúce deti: Zoltán nar. 4.IV.1916., Dávid nar. 7.X.1919., Menachem nar. 22.IV.1922., Hilda nar. 27.V.1924., Gita nar. 17.VIII.1925. a Broche nar. 4.VI.1930.

Toto osvedčenie platnosť platnosti po 10 rokoch odo dňa jeho vydania.

Dané dňa 21. februára 19 34.

Za okresného náčelníka:

Skúš. čís. 30.

תעודת אזרחות כבוד מטעם הממשלה.
ניתנה למשפחתנו בשנת תרצ"ד

אמא הטובה נכנעה להפצרותיי ונתנה לי פרוטה לקניית השוקולד הנכסף.

אבי, שראה זאת, פני אליי בשאלה: "ילדתי, מדוע את קונה שוקולד? האם מפני אהבתך לשוקולד או לכבוד שבת?"

חשבתי קצת ועניתי: "גם וגם".

אבי היה מרוצה מכך שלא שיקרתי. "מהיום אתן לך בכל יום שישי שתי פרוטות כדי שתקני שוקולד לכבוד שבת", אמר לי.

החגים בימים היפים

זיכרונות ילדות נעימים מלווים אותי מימי החגים בשנות ילדותי, לפני הסער הגדול.

בפישטיאן היה בית כנסת גדול ומפואר. אולם אבי התפלל עם תלמידיו בבית המדרש של הישיבה.

בראש השנה הלכתי עם אמא להתפלל שם. אבי אמר את הפסוקים שאומרים לפני תקיעת שופר. עד היום מצלצל קולו באוזני בקוראו: "לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי קֹרַח מִזְמוֹר" - - - כאשר אבי צעק: "טוּב טַעַם וָדָעַת" - - - הקירות בבית המדרש רעדו.

בערוב יום הכיפורים, לפני תפילת 'כל נדרי', נשא אבי את דבריו. כל המתפללים - לא רק הזקנים והנשים, אלא גם הצעירים ביותר - בכו לשמע הדברים, בעקבותיהם כל תפילת יום כיפור הייתה תפילה מיוחדת.

אני זוכרת אישה אחת שישבה על ספסל מחוץ לבית המדרש. היא סיפרה כי יש לה מחלה בראשה והרופא אסר עליה לכסות את הראש בכיסוי הדוק, משום שהאוויר חשוב ביותר לבריאותה. היא לא רצתה להיכנס לבית המדרש בכיסוי שאינו מושלם, אך לא הייתה מסוגלת שלא להגיע לתפילה. כך ישבה על הספסל ושמעה את התפילה מבחוץ, ישבה ובכתה.

בערב פסח - הניקיון שלט בכול. אמא והעוזרת ניקו את הבית כולו. אף אני השתלבתי במידת יכולתי בעבודת הניקיון. אני זוכרת שהוציאו את השולחנות והכיסאות מהמטבח החוצה, שפשפו וקרצפו אותם היטב, ואז שפכו עליהם מים רותחים כדי להכשירם. לא היה לנו ריצוף כפי שקיים היום, כזה שקל לנקותו - בביתנו הייתה הרצפה עשויה מעץ פשוט, ואצל אותם אנשים שיכלו להרשות לעצמם הייתה הרצפה עשויה מפרקט, שהיה הרבה יותר יפה וקל לניקוי. עבדנו קשה מאוד על ניקוי הרצפה ובעיקר בערב פסח. ולאחר השפשוף הרב היו צובעים את הרצפה.

בלילות הסדר הסבו אתנו תמיד בחורים מהישיבה, אותם בחורים שלא היה להם בית לחזור אליו, ומדובר בשמונה עשר בחורים לפחות. בפסח הייתה המנזה סגורה, וכל שמונת ימי החג הם אכלו על שולחננו. לא היה קל לבשל את מאכלי הפסח,

מפני שלא אכלנו שרויה, והיינו צריכים לבשל בכמויות גדולות. לא פלא שלפסח היינו צריכים לקנות כמויות גדולות יותר של מזון מאשר במשך ימות השנה.

העוזרת הייתה הולכת לאחת הרפתות בסביבה להביא חלב, ואחד הילדים היה מתלווה אליה כדי להשגיח בשעת החליבה.

מלבד רפתות הגויים, היה גם יהודי עשיר, שהיו לו רפתות ורכוש נוסף, וגם ממנו קנינו חלב.

היה זה ביום השמיני, 'אחרון של פסח', יום טוב שני של גלויות, כאשר אזל החלב בבית.

"גיטל'ה", ביקשה ממני אמא, "לכי בבקשה אל הרפתן היהודי והביאי כד חלב".

הלכתי אליו והנה פגשתי שם את אשת בנו, צעירה מפראג שנישאה לו לפני זמן לא רב. ראיתי שהכלה מוסרת לעוזרת כלי פסח, שתעלה אותם לעליית הגג, כדי שימתינו שם לשנה הבאה. התפלאתי מאוד. מדוע היא מעלה את כלי הפסח בעיצומו של החג?

"אנחנו נוהגים כמו בפלשתינה", הסבירה לי הכלה כשראתה את פליאתי. "אני מפראג, ושם כולם ציונים ולא חוגגים את יום טוב שני של גלויות"...

כאשר חזרתי הביתה וסיפרתי זאת - פרצו כולם בצחוק עצוב, נדהמים מהבערות של הכלה, ועצובים מהעיוות של ה'ציונים' של פראג.

מחלות ילדות

אמא עברה בין המיטות של כולנו, מניחה מטלית רטובה על המצח ומגישה שתייה בפנים דאוגות.

כולנו - כל ילדי המשפחה - חלינו בִּשְׁנִית (סְקַרְלָטִינָה). הייתה זו מחלת ילדים קשה מאוד. זמן רב שכבנו במיטות והרגשנו רע מאוד. שבועות רבים חלפו עד שהבראנו. היה זה לפני המצאת האנטיביוטיקה והחיסונים נגד מחלות ילדים, והסכנה מסיבוכי המחלה הייתה גדולה. ואכן, אחי מנחם, עוד בהיותו חלש מאוד מהשנית, לקה בדלקת והיה בסכנה. כיסו אותו בכמה שמיכות פוך ושמרו עליו ביום ובליל. מצבו החמיר והוסיפו לו עוד שם, חיים. הוספת השם, יחד עם תפילת הרבים, הועילה - וברוך ה' מנחם הבריא. הוא זכה לאריכות ימים והקים דור ישרים מבורך.

באחת השנים חלה אחי דוד בטיפוס. מחלה קשה ביותר ואף מפחידה מכיוון שהיא מדבקת מאוד. שלטונות הבריאות הדביקו מודעה על דלת ביתנו, הדלת נסגרה, ואנו בני הבית היינו בהסגר: אסור היה לנו לצאת מהבית ועל אנשים מבחוץ נאסר להיכנס לביתנו. יכולנו רק לעמוד ליד החלון הסגור ולהסתכל החוצה. אנשים שראו

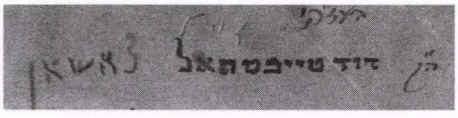
את המודעה על הדלת כבר מרחוק, ידעו בדיוק מה כתוב בה, חצו את הכביש ועברו לצד השני. הם פחדו אפילו לעבור ליד הבית...

באותה תקופה הפך ביתנו ההומה לבית סגור ושקט. כולנו התפללנו לרפואתו של דוד וקיווינו שאף אחד לא ייידבק. לאחר ימים רבים החלים דוד, בחסדי ה', וכולנו השתחררנו מהמצור.

היחס לחולים היה שונה לחלוטין מאשר היום. אז לא אושפזו החולים בבתי חולים. הטיפול היה בבית, הרופא היה מגיע הביתה, ובבית המרקחת היו אך מעט תרופות מוכנות - את רוב התרופות רקחו לחולים לפי דרישת הרופא.

אחי דוד זצ"ל

חתימה של אחי דוד זצ"ל בתוך ספרו

בכלל, החיים אז היו הרבה יותר קשים מאשר היום. כל דבר נצרך הכינו לבד: את האוכל בישלו ואפו לבד, כולל דברים שהיום מובן מאליו שקונים אותם מוכנים. כשהיו צריכים בגד - הלכו לחייט, נעליים - לסנדלר, וכן הלאה. לא היו דברים מוכנים כפי שאנו רגילים אליהם היום.

החיים היו שונים לחלוטין, אך לא העלינו בדעתנו להתלונן. אלה היו החיים, ואנחנו היינו שמחים ומאושרים, אף יותר מאשר האנשים היום.

פרק ד' / "היזהרו, יהודים"

צ'כוסלובקיה הייתה מדינה שהתמזגה משתי מדינות: צ'כיה וסלובקיה.

פישטיאן הייתה בחלק הסלובקי. היה שוני גדול בין אזרחי שתי הארצות שחוברו. בצ'כיה גרו אנשים משכילים מאוד. פראג - עיר הבירה הצ'כית - הייתה עיר שהשתוותה לכל ערי הבירה במערב אירופה, עיר של תרבות והשכלה, לפי דרכי הגויים. הגיעו אליה אנשים מכל העולם, ובזכות זה היא נחשבה לעיר בין-לאומית.

לעומתה, סלובקיה הייתה ארץ נחשלת, רוב תושביה היו כפריים בורים. אמנם, בזכות היותה מצורפת לצ'כיה, היא הייתה תחת שלטונו של הנשיא מסריק וחוק חינוך חובה שהנהיג חל גם בסלובקיה. כל הילדים היו חייבים ללמוד בבתי ספר.

מסריק פעל רבות על מנת לרומם את אנשי הארץ מנחשלותם, אולם המבוגרים הגויים, שבילדותם טרם נחקק החוק, היו ברובם עמי הארצות ולא ידעו קרוא וכתוב. זאת בניגוד ליהודים, שאצלם בלי שום חוק החלו ילדי היהודים את לימודם בהיותם בני שלוש שנים, כנהוג.

האנטישמיות בסלובקיה הייתה רבה מאוד. עקב נחשלותם של תושביה הם ירשו את השנאה הנוצרית מדורי דורות, וקיבלו כל מה שהכמרים הנוצרים לימדו אותם, וכמרים אלו ליבו בקרבם את שנאת היהודים.

בקיץ תרח"ץ - ספטמבר 1938 - נחתם "הסכם מינכן", הסכם המשייך את צ'כוסלובקיה לגרמניה. הגרמנים נכנסו לחבל הסודטים, וכך איבדה צ'כוסלובקיה את עצמאותה, וסלובקיה נפרדה מצ'כיה.

מיד עם מסירת המקום לגרמנים - הם נכנסו לסלובקיה, ויחד אתם הגיעו הגזרות נגד היהודים. הסלובקים האנטישמים בראשות הכומר טיסו שיתפו מיד פעולה עם הגרמנים ואף עשו זאת בשמחה רבה.

עד מהרה חוו יהודי סלובקיה התעללות מצד השלטון.

אנחנו, בני משפחת הרב, היינו מהראשונים שספגו את ההשפלה.

היה יום קיצי כאשר רחובות פישטיאן מלאו לפתע בקריאות ילדים פרועות.

מכל עבר צצו ילדי ה'שקצים', שָׁעטו ברחוב לכיוון מוקד המהומה והשליכו אבנים.

במרכז האנדרלמוסיה התהלכו שני נערים, דוד ומנחם, אחיי. בידי שניהם שלטים: "היזהרו, יהודים, מוטננסקי מגיע", והם מנסים לפלס דרך, אפופים קריאות גנאי ומכופפים ראשם מפני אבנים מושלכות.

כפי הנראה היה זה רעיונם השטני של הגרמנים, בתיווכו של מוטננסקי - סלובקי שהגרמנים מינו לתפקיד איש קשר בפישטיאן. תפקידו היה לתווך בין השלטון הגרמני לבין האוכלוסייה המקומית, והוא עשה זאת בשטניות רבה.

בכוונה בחר להשפיל את בני הרב, כדי להראות לכל היהודים שאין דבר שהגרמנים אינם יכולים לעשות.

"פערפלוכטע יודען! (יהודי בזוי)", נשמעה צרחה פרועה ואבן רחוב כמעט פגעה בדוד.

דוד לא אִפשר שישפילו אותו, הוא היה גאה מאוד ביהדותו! הוא התהלך בגו זקוף ונשא בגאון את השלט.

השקצים הפרועים לעגו לו, אבל הוא רקד לעומתם ושר: "בָּרוּךְ הוּא אֱלוֹקֵינוּ שֶׁבָּרָאנוּ לִכְבוֹדוֹ, וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים..."

מאוחר יותר אמר דוד לכולנו, בני המשפחה: חשבתי אז, איזה מזל שאני בצד היהודי ולא חלילה בצד המשפיל. הם עושים זאת כי הם מקנאים בנו שאנו בניו של המלך. אני גאה בכך, אני אכן יהודי. היזהרו, אני בנו של מלך העולם!

וכך צעדו בניו של מלך העולם, עד שהסתיים המסע ברחוב העיר והם שבו לביתם.

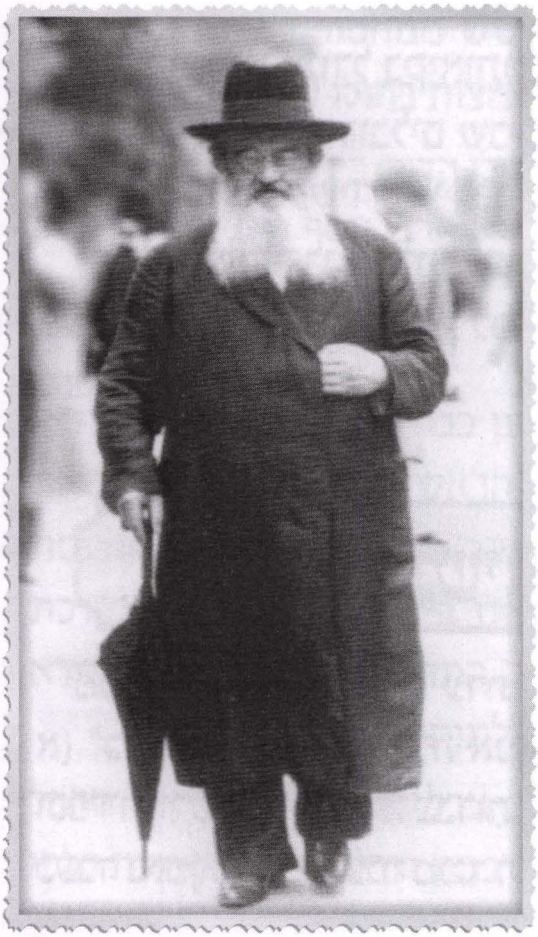
ההרגשה בקרב יהודי העיר הייתה קשה.

מטרת ה'מפגן' המשפיל הזה הושגה, לדידם של הגרמנים. הם ביקשו להשפיל את בני הרב ויחד אתם - את כל יהודי העיר, וגם לשגר אזהרה: דעו לכם, אנחנו נתחיל בחשובים שבכם ולכן בחרנו בבני הרב, לא תוכלו להסתתר מאתנו. אנחנו יודעים הכול על כל אחד ואחד מכם, בין מהחשובים ובין מהפשוטים.

שמע המאורע הקשה הגיע לאוזנה של אחותה הגדולה של אמי, הרבנית שרה הענדל רוטנברג ע"ה. היא הייתה אשת רבה של אנטוורפן הגאון רבי מרדכי רוטנברג זצ"ל, וכששמעה על ההשפלה שחוו דוד ומנחם - נבהלה מאוד.

היה זה עדיין לפני פרוץ מלחמת העולם, ובאותה תקופה בלגיה הייתה עצמאית והמלחמה נראתה רחוקה ממנה.

בתה רעכה שטרנבוך, שעבדה להציל יהודים ביחד עם ועד ההצלה של הרבנים בארצות הברית ועם הרב ויסמנדל, שלחה לנו מיד מכתב, וביקשה בכל לשון של בקשה: "אנא, ארזו חפציכם ובואו אלינו לאנטוורפן, כאן לא יקרה לכם מאומה. יש לרב של עיר פישטיאן הרבה מה לעשות כאן, ואבי, הרב של המקום, ידאג לגיסו, אל תישארו אצל הרשעים הללו".

דודי הגאון רבי מרדכי רוטנברג זצ"ל הי"ד,
רבה של אנטוורפן, אביה של רעכה שטרנבוך ע"ה

אבל לאבי לא הייתה כל התלבטות. הוא לא ההין לעזוב את עדתו.

"איני יכול לעזוב את פישטיאן", אמר. **"כל זמן שיש ולו יהודי אחד בפישטיאן, מקומי כאן, עם אחיי היהודים".**

ובכל זאת, הצעתה של רעכה שטרנבוך לא שבה ריקם: אבא חרד לגורל בניו והציע שאמא תיקח את שני הבנים ותיסע אתם לאנטוורפן, לאחותה, והוא יישאר בבית עם הבנות.

הרי הנאצים לא יעזו לפגוע בילדות קטנות, חשבו ההורים לתומם, ונסיעה קשה, כפי שהייתה נסיעה באותה תקופה, לא תהיה קשה מדי לאמא עם שני בנים גדולים יותר.

אמא קיבלה את דבריו, ואכן נסעה לאחותה שבאנטוורפן עם שני הבנים, דוד ומנחם.

באנטוורפן היו גם אחותנו פרומט ואחינו מאיר, ובאותה תקופה למד אחינו שמעון בישיבה בשווייץ.

אנו, הבנות, נשארנו בבית עם אבא.

אחותי הינדל'ה הייתה אז כבת שלוש עשרה וחצי, ואני - צעירה ממנה בשנה. אחותנו הקטנה ברכה הייתה בת שבע וחצי.

פיעשטאני 22 באפריל 42 בנים חביבים. מאיר, דוד ת. מנחם, שלמה פרומט ני' אנחנו בריאים תודה לא־ל, אנו מחכים לישועת השם, קהלות הקודש מסביבנו ניימירא סופולמשאני טידנוי סערעד כבר נהרכו, הם נלקחו כולם לפולין, וכעת עומדת פישטיאן בתור. אנחנו כולנו ארווים למען לכת לגלות, אולם אנו הולכים בשמחה רבה, אנחנו מקבלים באהבה גזירת השם, אין אנו דואגים כלל כי השכינה הקדושה אתנו. הוו בריאים ילדים יקרים, אנו מקוים להתראות בקרוב בשמחות, בירושלים. אביכם הנאמן לנצח, י. שלמה.

מכתב שכתב אבי זצ"ל לבנים ששהו בצרפת, בשנת תש"ב

נשארנו אפוא עם אבינו, שעכשיו שימש גם כאמא בעבורנו. אמנם אנחנו עזרנו לו ככל יכולתנו, כדי שהבית ימשיך לתפקד כראוי, אולם הצלחנו בכך רק בזכותו של אבי, שהיה בשטח על מנת להראות, להסביר, ללמד ובעיקר - לאהוב.

לאחר זמן מה קיבלנו מכתב ובו בשורה: אמא החליטה לשוב! היא השאירה את דוד ומנחם אצל הדודה שרה הענדל, הרבנית מאנטוורפן, וכתבה לנו שהיא עומדת לשוב ברכבת.

הרכבת שבה חזרה אמא מבלגיה לסלובקיה הייתה מלאה בפועלים,

כורי פחם ששהו בבלגיה וחזרו עתה לארצם. אמא הייתה האישה היהודייה היחידה בכל הרכבת הגדולה הזו.

דבר אחד לא ידענו אז על הרכבת ההיא; זו הייתה הרכבת האחרונה שנסעה מבלגיה לסלובקיה לפני פרוץ המלחמה.

לימים סיפרה לנו רות מנדל, נכדתם של הרב והרבנית רוטנברג, שגם היא שהתה בבית סבה וסבתה בדיוק בתקופה שאמא הייתה שם. היא סיפרה שכולן התפעלו מצניעותה הרבה של אמא. היה ניכר בה שהיא מקפידה על הצניעות אפילו תוך כדי שינה.

פרק ה' / **גירוש מילדות מאושרת**

השלטון הלך ונעשה גרוע יותר ויותר, הגזרות הלכו ורבו, אולם עדיין יכולנו לחיות.

הישיבה של אבי נסגרה וכל הבחורים נשלחו כל אחד לארצו ולעירו. זה היה אחד הדברים הקשים ביותר שעברו על אבי, הפֵּרדה מ'ילדיו' - תלמידי ישיבתו.

אף להם, לבחורי הישיבה, הייתה הפֵּרדה קשה מאוד, הם נפרדו מאור חייהם. רובם נשארו בקשר מכתבים עם אבי, כל זמן שרק יכלו.

כך חיינו במשך שנה שלמה - מבודדים, מבוזים ומושפלים. הגויים השתדלו להציק לנו ככל שרק יכלו.

הייתה גם בעיה של מזון. זו הייתה בעיה כללית, גם של הגויים. הגרמנים עשו כל מה שיכלו כדי לשלוח לגרמניה כל דבר אפשרי, כולל מזון. המחסור הורגש בכל המקומות, אך בעיקר סבלו מכך היהודים, להם הותירו רק את השאריות.

בקיץ תש"א - ספטמבר 1941 - יצאו חוקים חדשים, "הקודקס היהודי" הם כונו. זו הייתה רשימה ארוכה מאוד, שהכילה 270 סעיפים, ובהם היה מפורט בדיוק כל מה שאסור ליהודים לעשות וכל מה שהם חייבים לעשות. כל "מצוות ה'עשֵׂה' וה'לא תעשה'" שהשיתו עלינו הגרמנים לפי ה'עקרונות' הגזעניים שלהם.

חלק מחוקים אלו הם החוקים הידועים: למשל, ענידת טלאי צהוב, על מנת להפריד בין האוכלוסייה היהודית לשאר האנשים בארץ. איסור הליכה לפארקים, איסור ישיבה על ספסלי הרחוב, ועוד ועוד ועוד - אין סוף צווים.

במסגרת זו אף הוקמו מחנות עבודה מיוחדים, בהם הוטלו על היהודים עבודות כפייה. זו הייתה עבדות ממש.

הפסקת הלימודים

אך הדבר שהשפיע עליי מאוד, היה הפסקת הלימודים בבית הספר. אחיותיי ואני נשארנו בבית. זה היה אחד הדברים שציערו אותי מאוד, כי אהבתי ללמוד והלכתי ללימודים בחשק רב.

לימודי החובה היו עד כיתה ה', ונחשבו כלימודים בבית ספר יסודי. לימודים אלו למדתי בבית ספר ממלכתי, שהיה יהודי אורתודוכסי. כאשר סיימתי את בית הספר היסודי, רציתי להמשיך בלימודי התיכון, כי כל בת שסיימה את בית הספר התיכון, זאת אומרת - כיתות ו', ז', ח' - יכלה להמשיך ללמוד ב"בית יעקב" בברטיסלבה (- היא

פרשבורג), העיר הגדולה, דבר שכה השתוקקתי אליו. אולם קודם לכן היה עלי לסיים את שלוש השנים הללו, אך בפישטיאן לא היה בית ספר תיכון יהודי אורתודוכסי, היה רק בית ספר גויי.

הייתי תלמידה חרוצה מאוד, השקעתי הרבה בלימודים ונהניתי מכך. אבי היטיב להבין אותי וידע עד כמה אני משתוקקת להמשיך ללמוד. הוא אמר לי שהוא מוכן שאלמד בתיכון הגויי אולם בתנאי שלא אלך ללימודים בימי שבת וחג. היו ילדים יהודיים שהלכו בשבתות ובחגים ללמוד, כפי דרישת בית הספר, אולם לא לקחו אִתם את ילקוטיהם ולא כתבו, הם רק נכחו בכיתות. אבי לא הסכים לפתרון שכזה. "שבת היא קדושה מכדי לבזבז אותה בבית ספר גויי", אמר.

מנהלת בית הספר, שידעה כי אבי מיודד מאוד עם ראש העיר וחששה ממנו, הסכימה שלא אבוא לבית הספר בימי שבת וחג, בתנאי שביום ראשון אשלים את מה שהחסרתי, דבר שלא היה קשה לי כלל.

בית ספר זה היה מוסד נפרד לבנות. בית הספר של הבנים שכן במבנה סמוך. היינו ארבע בנות יהודיות בכיתה, ובשעות שבהן למדו הבנות הגויות את לימודי הדת שלהן, הגיע אלינו מורה יהודי שלימד אותנו לימודי קודש. היה זה הרב ויינברגר מבודפשט, הוא קרא לי 'הרבעצ'ן' מכיוון שידעתי לתרגם את התפילות ואת כל מה שהוא לימד אותנו...

בתחילה הכול התנהל למישרין: הלכתי בשמחה ללימודים, למדתי היטב וכלל לא היה לי קשה להשלים את מה שהחסרתי כאשר לא הגעתי לבית הספר בשבתות. אולם לאחר שהגרמנים נכנסו, בוטל ההיתר שניתן לנו לכבוד השבת. וכך קרה שכאשר אבי הלך עם אחַי לבית הכנסת לתפילת שבת, אני הייתי חייבת ללכת לבית הספר.

לא חיללתי חלילה שבת, לא לקחתי תיק, לא כתבתי ולא עשיתי שום דבר שאסור לעשותו בשבת - אולם על אף שאבי ידע שאפשר לסמוך עלי בעניין שמירת שבת, הוא היה כאוב מאוד מהליכתי. קשה היה לי לראות בצערו של אבי, אך לא הייתה לי בֵּרֵרה, לא היה שייך שאפסיק את הלימודים -נדרשתי להגיע ללימודים למרות הכול, ולא העזנו לעשות דבר שהוא מנוגד לגזֵרת הגרמנים.

אך לא ארכו הימים מאז שנכנסו הגרמנים לעיר, ולימודינו הופסקו.

"יהודים לא צריכים ללמוד!" פסקו הרשעים.

היה זה בעבורי משבר גדול. מבחינתי, באותו יום שבו הודיעו לנו שאסור לנו להמשיך ללמוד - גורשתי מילדות מאושרת.

חנות בפישטיאן, מסומנת במגן דוד, ערב מלחמת העולם השנייה

פרק ו' / ציוויו של אבי

היה יום ראשון.

קול צעדים קצביים עלה מן הרחוב, ושירה שחצנית התלוותה אליהם. הצטנפנו בבית ורעדנו מפחד. אמא הגיפה את כל החלונות והדלתות ולא הרשתה לנו אפילו להתקרב אליהם. משפטים ממילות השיר הנורא, ששרו הצעירים ברחוב, חדרו לאוזנינו: "כאשר דם יהודים יותז מהסכין".

אלה היו צעירים גויים, שהיו מאוגדים בתנועת הנוער ה'היטלר יוגנד' (-'נערי היטלר'). הם היו צועדים בימי ראשון ברחובות, בראשים מורמים ומלאי גאווה, ושרים שירים מלאי אנטישמיות.

ה'היטלר יוגנד' השחצנים הללו החרימו לעצמם את מלון רויאל המפואר ובו הם גרו. הם הרגישו עצמם אדוני העולם, לבשו בגדי פאר והחזיקו סכינים בידיהם.

אנו המשכנו את חיינו ככל שניתן, אך היו אלו חיים אחרים, חיים בצל הפחד.

רגעים גדולים של פרֵדה

יום אחד, סמוך לחג הפסח תש"ב, הגיע אל אבי שליח מטעם ראש העיר. למרות היותו גוי, היה ראש העיר מיודד מאוד עם אבי, הוא התייעץ אִתו לעתים קרובות ואמר תמיד, שהרב החכם לא חכם רק בעבור היהודים ומתמצא רק בתורה שלהם, הוא מבין כל דבר ומומלץ לקבל את עצותיו בכל תחום.

הפעם נשלח השליח על מנת להזהיר ולא כדי לבקש עצה. "שלח במהירות את בנותיך מכאן. הגרמנים מתכוונים לעבור בבתים, לתפוס בנות צעירות ולשלוח אותן לעבודה בגרמניה. מוטב שתיתן לכל אחת מהן חבילה עם מצרכים חיוניים וחפצים אישיים ושלח אותן".

אבי ידע: אם זה המסר של ראש העיר - כפי הנראה הוא יודע היטב על מה הוא מדבר, אין ספק שלא לשווא הוא שלח את שליחו. וכך הוחלט לשלוח מהבית אותנו, את אחותי הגדולה הינדל'ה ואותי. אבי לקח שני שקים לארוז בתוכם את החפצים שאמא הכינה לנו תוך כדי בכי.

ואז התיישב אבי על כסאו וביקש מאתנו לשבת לידו.

"בנות, עלינו להיפרד כרגע", אמר. "מסוכן בשבילכן להישאר כאן אִתנו. אתן עוברות עכשיו למקום אחר, מקום שבו אמא ואני לא נהיה לצדכן להגן

עליכן. היושב בשמים יהיה תמיד אתכן. זכורנה, יהודי לעולם אינו לבד. כדי שריבונו של עולם ילווה אתכן, עליכן תמיד להיות אִתו. עליכן לזכור, אתן בנות יהודיות, בנות ישראל. בכל מה שיעבור עליכן; בכל הצרות הכי נוראיות, שאינני יכול אפילו להעלות על דעתי - אסור לכן לשכוח, אף לא לרגע אחד: אתן בנות יהודיות, על כל המשתמע מכך. אתן בנות לבורא העולם - וכל מה שיעבור עליכן, הכול מאתו יתברך. וזכורנה, את כל מה שיקרה, עליכן לקבל באהבה, כי הכול מה' יתברך. ועוד זכורנה, עליכן להיות בשמחה על אף שזה כלל לא יהיה קל, אך אז בורא העולם יהיה אתכן ויעזור לכן".

אבי דיבר, ואני הסתכלתי עליו. לא יכולתי להסיר את עיני ממנו. אבא, אבא הגדול והחזק שלי, האבא שנלחם תמיד למעננו, למען הישיבה שלו, למען תלמידיו כבניו, שלא נתן שהם יתבזו באכילת 'ימים' כפי שהיה נהוג באותם ימים, אבא שנלחם תמיד כדי שהצדק יֵצא לאור לפי תורת ישראל - אבא הזה שלי, החזק והאמיץ, בוכה. אבא שלי מוריד דמעות...

אמא עמדה לצדו, ואף היא בכתה מאוד, אבל אמא זו אמא, ולא התפלאתי למראה דמעותיה.

אך אבא? הדמות החזקה בבית, הדמות האמיצה, היציבה, העמוד המרכזי של הבית. אין זאת אלא שסדרי העולם השתנו...

לא יכולתי לראות זאת יותר! קמתי ונעמדתי על יד החלון, מסתכלת החוצה. אבי קם ונעמד לידי, ליד החלון, הסתכל החוצה ואמר לי: **"רואה את, גיטל'ה, את הציפור הזו שעפה ממקום למקום? גם ציפור זו שעפה מגג לגג עושה זאת בעזרת הבורא ובְּצַו מאִתו. כל מה שקורה בעולם - זה משמים. קבלנה זאת, ובשמחה".**

מילים אלו של אבי ליוו אותי בכל אשר פניתי, בכל מה שעברתי - הן בתקופת השואה והן לאחריה, עד היום הזה. דבריו אלו הם שמלווים אותי כל ימי חיי.

לא שכחתי ואינני שוכחת אף לא לרגע: בת אני לעם ישראל. כל מה שקורה לו, לעם, וכל מה שקורה לי באופן אישי - הכול מאתו יתברך.

עד היום אני משתדלת בכל מאודי ולכל אשר אני פונה, לקבל הכול בשמחה. אין זה קל ופשוט ולא היה זה אז קל ופשוט. באותה תקופה החיים לא היו חיים רגילים. אי אפשר להשוות אותם לשום דבר. החיים אחרי המלחמה אף הם לא היו קלים, וזאת בלשון המעטה, אך בכל עת ובכל מצב - אני עושה **הכול** כדי לקיים את ציוויו של אבי, שומרת על כך מכל משמר - לקבל הכול בשמחה.

וימש פחד...

ויהי ערב, השמש עמדה לשקוע.

הינדל'ה ואני פסענו בשקט בדרך השוממה, חבילות צרורות על גבנו, ואנחנו רועדות - לא רק מהקור.

"הנה הוא", לחשה הינדל'ה ושתינו עשינו את הסימן המוסכם מראש. 'הוא' החזיר לנו סימן ואנו צעדנו אחריו.

זה היה הגוי שאבי הבטיח לו כסף רב כדי שיבריח אותנו את הגבול להונגריה. המטרה הייתה להגיע לבודפשט הבירה.

באותה תקופה הונגריה עדיין לא הייתה תחת כיבוש הגרמנים (היא נכבשה כמה שנים מאוחר יותר, באדר תש"ד), ואזרחי הונגריה עדיין יכלו לנוע בה בחופשיות. אולם אנשים שבאו מבחוץ לא התקבלו לתוכה, הונגריה סגרה את שעריה בפני פליטים. וכך, כדי להיכנס להונגריה היה עלינו להבריח את הגבול.

התחלנו ללכת. לא ידענו מה צפוי לנו, אבל התרכזנו במטרה האחת: להינצל. לברוח. הלאה מכאן.

היה קר. גשם הצליף בנו, והדרך הייתה בלתי נגמרת.

במשך כל הלילה הלכנו. "לכנה מהר, לכנה מהר", לחש הגוי בקוצר רוח, "עלינו לעבור את הגבול עוד לפני עלות השמש..."

הגוי, שהיה אדם מבוגר, הלך לפנינו, ואנחנו שתינו צעדנו אחריו. כל אותו לילה חשוך לא חדל הגשם לרדת, האדמה הייתה בוצית וחלקלקה. הינדל'ה ואני בוססנו בבוץ, כשכל אחת מחזיקה ביד אחת את שק החפצים וביד השנייה את אחותה.

הגשם ירד וירד, והיינו רטובות עד לשד העצמות. אמנם לבשנו מעילים ונעלנו מגפיים ולראשינו היו כובעים, אך המעילים והכובעים כבר היו ספוגי מים ואף המגפיים התמלאו ממי הגשמים הבלתי פוסקים.

הבטתי בפני הינדל'ה והיא בפניי. האם הגשם הוא שמרטיב את פנינו או שמא דמעות הפחד? נצמדנו אחת אל השנייה, לוחצות ידיים בחוזקה, שואבות נוחם זו מקיומה של זו. לא הייתה יד פנויה לנגב את הרטיבות מעל פנינו. לא העזנו להפריד את היד שהחזיקה כל אחת מאתנו ביד אחותה ולא יכולנו להפקיר את השקים היקרים שלנו.

השק וכל אשר בתוכו נרטב והכביד יותר ויותר מרגע לרגע. הרגליים שקעו בבוץ ואנחנו חילצנו בכבדות רגל אחר רגל. השתדלנו עד מאוד להיות בשקט, לא הוצאנו אף לא הגה מפינו. התקשורת בינינו הייתה על ידי לחיצות הידיים הנתונות זו בזו, אך היו אלו המגפיים מלאי המים שיצאו מתוך הבוץ והשמיעו קולות 'פלופ... פלופ...' ואת הקולות האלה לא הייתה דרך להשתיק.

הגוי התקדם מהר מאתנו ומפעם לפעם עצר, חיכה לנו ועשה לנו תנועות בידיים, שפירושן: "מהר, מהר, תזדרזנה!" הוא הראה בידו כלפי השמים, ברצותו לרמוז לנו: "הזדרזנה, השחר יעלה בטרם נגיע ליעד, אנחנו עדיין רחוקים מהגבול".

השתדלנו, ניסינו, עשינו הכול על מנת ללכת יותר מהר ככל שרק יכולנו. ידינו אחזו בחוזקה אחת באחותה. הפחד היה מוחשי ממש. חשבתי לי, שכאשר אראה את אבי, אומר לו שבמצרים היה "וימש חושך", החושך היה כה גדול שאפשר היה למשש אותו - ולנו היה "וימש פחד"... הפחד היה כה גדול, שאפשר היה למשש אותו...

פרק ז' / הדלת לא נפתחה

חיילים נעו כל הזמן על קו הגבול שעליו שמרו, ובכל פעם ששמענו את קולם המתקרב, או שראינו אורות נעים - נשכבנו על האדמה, לפי סימן מידו של המבריח. לאחר שהקולות נָדַמּוּ או האורות נעלמו, קמנו, מנסות לנער את הבוץ ללא הצלחה, והמשכנו בצעידה המהירה. הרגליים כבר פעלו אוטומטית. מעולם לא הורגלנו בצעידה שכזאת, אבל רצון החיים היה חזק, וידענו שאין ברירה, עלינו להמשיך.

עכשיו כבר לא היינו רק רטובות, היינו מכוסות בוץ מקצה המגפיים ועד קצות הכובעים שלראשינו.

הדרך הייתה קשה מאוד. הלכנו בתוך שדות מלאי אבנים וקוצים, בדרך היו עצים ולחלקם היו ענפים שהשתפלו על האדמה, נתקלנו בהם ונפלנו שוב ושוב. המבריח גער בנו ללא הרף, ללא קול, רק בתנועות ידיים שהפחידו אותנו.

יותר מכול פחדנו, שמא הוא יכעס עד כדי כך שיעזוב אותנו באמצע שום-המקום שבו היינו. לא היה לו אף שמץ של סבלנות אלינו.

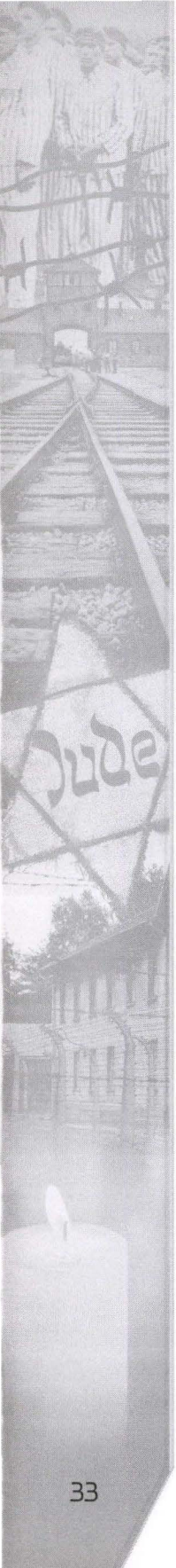
המשכנו להתקדם, מחזקות אחת את אחותה, תומכות זו בזו וללא דיבורים מבינות אחת את השנייה. ברוב המקרים אחת מאתנו נפלה והשנייה עזרה לנופלת לקום, אולם כאשר נפלנו שתינו יחד, היה קשה שבעתיים להתרומם. הבוץ היה כבד וחלקלק והשקים היו כבדים...

בכל הכוח החזיקה כל אחת מאתנו את שק החפצים. ידענו שאסור לנו לאבד אותם, ללא חפצים אלו לא נוכל להסתדר במקום שאליו אנו הולכות. זה היה כה קשה, אך ידענו שאין לנו ברירה.

המשכנו ללכת ואף לרוץ אחרי הגוי, למרות הקושי והמשא שהכביד. הלכנו והלכנו ללא סוף. השדה לא נגמר ואת הגבול לא ראינו. הרגשנו שהלילה נמשך כבר כמה לילות רצופים בלי שיהיה ביניהם יום בכלל. אך בזה טעינו - מעט מעט החל החושך להתבהר. והנה הגענו סוף סוף לעיירה הסמוכה מאוד לגבול.

"אנא, פתחו"---

הגוי הראה לנו בתנועות ידיים, שהוא יחזיק את הגדר, ואנחנו צריכות לעבור בזחילה מתחתיה. "זאת העיירה הרשיקויבר", אמר לנו, "היא כבר בהונגריה. כאן, הבית השני, זה עם הגג השחור, לכנה לשם. הם יקבלו אתכן ויעזרו לכן. אני את שלי עשיתי, העברתי אתכן את הגבול, תנו לי את הכסף שהובטח לי ולכו לשלום".

נתנו לו את צרור הכסף שאבי הפקיד בידינו, והוא הלך.

נשארנו שתי בנות צעירות - לבד, במקום זר, בקור גדול בשעות שלפנות בוקר, בתקופה שבה אי אפשר לדפוק על דלת של אף אחד, אף לא על דלת של אח.

עמדנו שתינו רטובות, מכוסות בוץ, רועדות מקור ומפחד. היינו אבודות. ידענו כי סוכם שבשעה שמונה בבוקר יבואו לקחת אותנו לבודפשט, אולם עכשיו השעה חמש לפנות בוקר, עלינו למצוא מקום מסתור עד שיבואו לקחתנו.

העיירה הקטנה הייתה חשופה לגמרי. הבתים קטנים ונעולים. לא היו בה רפתות או אסמים שניתן להסתתר בהם, גם לא מטע או איזשהו מחסן. לא היה שום מקום שבו יכולנו למצוא מסתור. מה נעשה? היכן נוכל לחכות בשלוש השעות האלו? אולי בכל זאת לדפוק על דלת? והרי בימים אלה דפיקות על דלת הן מעשה שלא ייעשה, אין דבר יותר מפחיד מאשר להעיר אנשים בזמני מלחמה על ידי דפיקות על דלתם. ואולם, אם נישאר כך ברחוב, הסכנה המרחפת עלינו היא עצומה.

היססנו, התלבטנו, הסתכלנו שוב על סביבותינו, ולא מצאנו פתרון.

בסופו של דבר ניגשנו לדלת הבית שעליו הצביע המבריח, ודפקנו. בשקט. בעדינות. לא להבהיל, אך כן להעיר. מהר, עוד לפני שהשחר יעלה. הן עד מהרה יתחילו חיילים להסתובב ברחובות העיירה, וידוע שהם מפטרלים במיוחד ליד יישובים הממוקמים ליד הגבול, ביודעם שאנשים מוכנים לעשות הכול כדי לחצות את הגבול ולהגיע להונגריה, ארץ שבה אין מלחמה.

על אף שדפקנו בעדינות, ולא באגרופים ובאלות, נבהלו בני בית. "מי שם?" שאלו ברטט.

"שתי בנות יהודיות", השבנו. "אנא, תנו לנו להיכנס לביתכם רק עד לשעה שמונה, בשעה זו יבואו לקחת אותנו לבודפשט. בבקשה, אנחנו בסכנה, פתחו לנו את הדלת!"

מאחורי הדלת הנעולה הגיעה תשובה נפחדת: "לא. לא. אסור לנו לפתוח לכן. לכנה מכאן, אל תְּסַכְּנָה אותנו. הם עורכים כל הזמן חיפושים, אם יתפסו אותנו - יהרגו את כל המשפחה".

עמדנו מאחורי הדלת, התחננו, בכינו וביקשנו: "אנא, אנחנו בנות יהודיות, ברחנו מהמלחמה, אל תפקירו אותנו! בזכות זה בורא עולם ישמור עליכם".

אולם כל תחנונינו היו לשווא. הדלת לא נפתחה לפנינו. **עד כדי כך הצליחו הרשעים להפחיד את התושבים שגרו שם! הם חיפשו כל העת אנשים שהבריחו את הגבול, ערכו חיפושים בבתי התושבים ובעיקר בבתי יהודים, ואם תפסו אנשים שהסתירו פליטים, דין מוות היה לכל המשפחה. האנשים לא היו רעים, הם היו**

מפוחדים, אי אפשר היה לדון אותם. העונש היה חמור מדי, הם לא יכלו לסכן את כל משפחתם למען בנות זרות.

וכך נשארנו שתינו ברחוב הקר והמנוכר.

בכלא

בלית ברירה התיישבנו על המדרכה. לא עבר זמן רב, ושוטרים הגיעו. בכובעיהם עטויי נוצות הנץ הם נראו מפחידים מאוד, ולפני שפצו את פיהם, שלחו לעברנו מבטים מזרי אימה. ואז עטו עלינו והחלו לצעוק. שתינו היינו מבוהלות ומפוחדות. "מה מעשיכן בשעה זו ברחובה של העיירה?" תבעו לדעת.

לא יכולנו לשקר. לא התכוננו ולא הכנו לעצמנו שום תירוץ. "אנחנו פליטות, ברחנו מסלובקיה. אין לנו שום כוונות רעות, לא באנו לעשות מעשים רעים. אנחנו פוחדות מהנאצים, ולכן ברחנו מהם".

למרות חששותינו, לא פגעו בנו השוטרים. הם העלו אותנו על הג'יפ שלהם והחזירו אותנו לגבול הסלובקי. שם, בגבול, כבר חיכו לנו השוטרים הסלובקים, ולקחו אותנו למקום שממנו היו אמורים לשלוח אותנו לכלא כפושעות, עבריניות, שעשו את העֲבֵרה הגדולה ביותר: עזיבת המולדת הסלובקית ובריחה לארץ אחרת.

כפי הבטחתו של אבי, שמר עלינו הבורא שמירה מיוחדת.

בשעת תכנון הבריחה אבי הצליח להתכתב עם הרב הגאון שמואל דוד אונגר זצ"ל, הי"ד, רבה של העיר וראש הישיבה בנייטרה. זו הייתה ישיבה ששמעה הגיע למרחקים. בין הרב אונגר לאבי הייתה אחווה מיוחדת במינה, והרב הבטיח לאבי שבשעת הצורך הוא יקבל את בנותיו בזרועות פתוחות.

לבנו של הרב אונגר - הרב יעקב אונגר - היו חברים במשטרה, והם סיפרו לו שתפסו בנות יהודיות שניסו להבריח את הגבול להונגריה. הרב יעקב הגיע מיד למקום שבו היינו, שילם לא מעט כסף כשוחד והוציא אותנו לחופשי. לו היו השוטרים זריזים יותר ומכניסים אותנו לכלא, היה הרבה יותר קשה לשחרר אותנו, אם בכלל. אך מכיוון שהיינו עדיין בתחנת הביניים, היה ניתן, בעזרת שוחד, לשחרר אותנו.

בזמן שבו תפסו אותנו, ישבה הרבנית כץ ע"ה מנייטרה, אשתו של הרב הקודם של נייטרה דודי הגאון ר' משה כץ זצ"ל, בנו של זקני הגאון ר' מנחם כץ זצוק"ל מצהלים

עם חברות בחצר הפתוחה וסיפרה להן על דאגתה לנו. כשנאלצנו לעזוב את בתינו בדרך להונגריה שהינו אצלה במשך שלושה ימים ולילות עד שהשיגה גוי שיבריח אותנו. "לו רק יכולתי כבר לשמוע שהבנות הגיעו להונגריה..." אמרה.

אחד הגבאים שעבר שם, אמר לה: "רבעצ'ן, את כבר לא צריכה לדאוג. הבנות הגיעו, אמנם לא להונגריה, הן הגיעו חזרה לכאן, לסלובקיה".

הרבנית שמעה זאת ופרצה בבכי.

פרק ח' / "אם הבנים שמחה"

שוב היינו בסלובקיה, אולם לפישטיאן לא חזרנו. היינו בביתו של הרב מנייטרה, לשם הביא אותנו בנו, הרב יעקב, לאחר ששחרר אותנו. לא יכולנו לחזור הביתה, שהרי משם ישלחו אותנו לארץ גזֵרה. גם בנייטרה היינו שרויות בסכנה גדולה, שהרי תופסים בנות מכל הארץ ושולחים אותן למקום בלתי ידוע, ומי יודע מה צפוי להן שם...

עברו ימים ספורים ואז הגיעה הבשורה. אבי יבוא לנייטרה!

הוחלט שהוא יבריח יחד אתנו את הגבול, ידאג שנגיע להונגריה למקום שבו נוכל לשהות, ואז יגנוב את הגבול בחזרה לסלובקיה וישוב הביתה.

בינתיים נשארנו אצל הרב מנייטרה, והימים הבאים עברו עלינו בהתרגשות ובציפייה.

חג הפסח הגיע.

את שני לילות הסדר חגגנו בבית הרב. חג חרות באווירת מלחמה ובריחה הוא חג בטעם שאין דומה לו... והנה הגיע חול המועד ואתו הגיע... אבא! הינדל'ה ואני שמחנו והתרגשנו. אבא הגיע כדי לחצות יחד אתנו את הגבול!

"אמא דואגת מאוד", סיפר לנו אבא בפנים רציניות. "היא חוששת ששוב ניתפס".

הצטמררנו. אם כך יקרה, חלילה, שוב אי אפשר יהיה לשחרר אותנו, אף לא תמורת שוחד רב במיוחד, משום שאבי יהיה יחד אתנו.

לבנו היה עם אמא הדאוגה. כמה קשה להישאר מרחוק בחוסר ידיעה... אבי סיפר שהצליח להרגיע אותה והבטיח לה שכאשר נגיע בעזרת ה' לבודפשט, הוא ישלח מברק ובו מילות קוד, מהן היא תבין שהכול עבר כשורה.

אל עבר הגבול

ושוב מגיע הלילה, ואנחנו צועדות עם אבא לכיוון הגבול. הפעם הזאת הייתה שונה מאוד מהפעם הקודמת, כי אבא עזר לנו מאוד; הוא נשא בעבורנו את השקים, סייע לנו ללכת, תמך בנו שלא ניפול. והפעם, למרבית הפלא, לא מעדנו ולא נפלנו כלל. אמנם גם בפעם הזאת הייתה הדרך קשה מאוד, הבוץ טובעני, החושך גדול ומאיים - אולם הפעם לא פחדנו, אבא היה אתנו.

צעדנו יחד, מעודדים זה את זה. עוד מעט, עוד מעט נגיע לגבול---

שריקה עצרה אותנו.

נעצרנו באלם, מרימות מבט מבוהל. מה זה היה?

אלו היו שוטרי הגבול שמיהרו לעברנו. "אתם עצורים", הודיעו בקול צונן ואזקו את ידינו.

נתפסנו!

לא הצלחנו לעכל את המתרחש. איך זה קרה? אולי לא הלכנו בשקט הנדרש, אולי ההגנה והתמיכה של אבינו גרמו לנו לא להיזהר די הצורך?

שוטרי הגבול לא התחשבו בתהיותינו... הם הובילו אותנו למבנה מוזנח ונעלו אותנו בתוכו; בית הסוהר.

זה היה תא גדול, היו בו אנשים רבים, כולם גויים - גנבים, שודדים ושיכורים.

צעקות פרועות, צחוק ממורמר ובלתי נשלט, מריבות וקללות - אלו היו הקולות והמחזות בתא המבחיל.

נדחקנו לפינה אחת, ישבנו על הרצפה ואבינו עמד לפנינו כל זמן שהיינו שם וגונן עלינו מפני הפושעים הגויים. כולם לעגו וצחקו לו, אך אבי לא התייחס אליהם. הוא שמר עלינו, שתי בנותיו, ולא נתן לאיש להתקרב אלינו. אבי התעלם לחלוטין מדיבוריהם ומלעגם, כאילו לא שמע את דבריהם.

"אל תתייחסנה אליהם", אמר לנו, "אל תשימו לב למילים שלהם. רק לפי הדיבורים שהם מוציאים מהפה, אפשר לראות את ההבדל העצום בין יהודים לגויים. כמות הזוהמה שהם מוציאים מהפה בדקה אחת - יהודי בעל נשמה טהורה לא יוציא מפיו כל ימי חייו".

להיות יחד עם אנשים אלו בחדר אחד - - - אפילו היום, כאשר אני בביתי, כאן בארץ ישראל, ונזכרת בזה, אני מתמלאת שוב בפחד הנורא ההוא שחשתי אז.

כאמור, היה זה חול המועד פסח, ובשני ימי החג האחרונים היינו בבית הסוהר. אכן, מקום 'ראוי' לחגוג בו את חג החֵרות...

בנו של הרב אונגר הגיע גם הפעם. הוא הביא לנו מזון כשר לפסח, שנוכל - לפחות מבחינת הסעודות - להרגיש מעט חג.

לא היינו רגועים. החשש שישלחו אותנו לארץ גזרה לא נמוג, להפך, בוודאי מכאן ישלחו אותנו למקום הלא ידוע, ומי יודע מה יקרה לנו במקום הנורא ההוא... ואין ספק שכלפינו יתנהגו בצורה חמורה יותר מאשר כלפי נערות אחרות, אנחנו הרי ניסינו לברוח - פשע בלתי נסלח!

השעות עברו עלינו לאִטן. כל דקה נדמתה כשעה ארוכה.

המקום שבו היינו היה נורא, אבי היה הרי אחד, וסביבנו - המון גויים. ישבנו אז שתינו צמודות זו לזו, רועדות מפחד הגויים שמתכוונים להרע לנו ומבוהלות מאוד שמא חלילה יפגעו באבינו שכה שומר עלינו, הם אפילו עלולים - כך חשבנו - להרוג אותו כדי לפגוע בנו.

ישבנו מצונפות, לוחשות כל הזמן פרקי תהילים שזכרנו בעל פה. לא מעט התבלבלנו וללא הרף רעדנו מפחד. קור עז שרר בכלא, אך הרעד שלנו היה מפחד ולא מקור. ישבנו כשעינינו מושפלות ארצה, לא העזנו להרים את עינינו כדי לא לראות את הגנבים והשיכורים שסביבנו.

לא ידעתי שקיימים במציאות מקומות כאלה. אמנם שמעתי וקראתי על בתי סוהר, אך הפעם אנו היינו שם, אבא, הינדל'ה ואני, במקום האיום הזה, ועוד בחג המרומם, חג הפסח, שבו יצאו אבותינו מגלות מצרים, מבית עבדים - - -

חֵרות!

אסרו חג בבוקר.

הדלת נפתחה, ואנחנו נקראנו החוצה. יצאנו בחשש גדול - מי יודע מה יקרה לנו עכשיו?

והנה, הבלתי ייאמן קרה: שוחררנו!

את שמחתנו ואושרנו לא ניתן לתאר. אנחנו שלושתנו - אבא, הינדל'ה ואני - משוחררים!

היה זה פרי מאמציו של רבה של נייטרה, רבי שמואל דוד אונגר זצ"ל; הוא לא נח ולא שקט עד שהצליח לשחד בממון רב את מי שהיה ממונה על בית הסוהר, וכך זכינו שהרב פדה אותנו והביא לשחרורנו ממש בסיום חג החֵרות.

לאחר שנחנו מעט בבית הרב - אחרי ההודיה הגדולה לבורא העולם, ששלח לנו שליח כה מסור לשחררנו - יצאנו מיד בדרך הביתה, לפישטיאן.

ברגע שבו ראתה אותנו אמא מול עיניה, היא פרצה בבכי כה גדול שקשה בכלל לתארו. אבי ראה בדמעותיה ובמראה עיניה את מראה ארץ ישראל המקבלת את בניה השבים אליה.

במשך כל זמן היותו במסתור, חיבר אבי את ספרו המפורסם "אם הבנים שמחה". ובהקדמה השנייה לספרו, עמוד 46, מיום ה' ר"ח שבט תש"ג, תיאר אבי את הפגישה בין אמא לביננו - בנותיה, והסביר כי פגישה זו הייתה הסיבה לשם הספר - 'אם הבנים שמחה'. בדבריו הבהירים כותב אבי כי אותו בכי של שמחה שבכתה אמא בראותה אותנו חוזרים הביתה, הוא בבואה לשמחתה של ארץ ישראל עת ישובו אליה בניה:

"וקראתי את שם הספר 'אם הבנים שמחה', עפ"י הירושלמי ברכות סוף פרק 'היה קורא' [פ"ב ה"ח], דמכנה את ארץ ישראל בשם אם דישראל, וארצות הגולה בשם אם חורגת, עיי"ש. וידוע מאמר חז"ל דאמנו ציון בוכית ומיללת עלינו בהיותינו בגולה, וממתנת עלינו לשוב לחיקה.

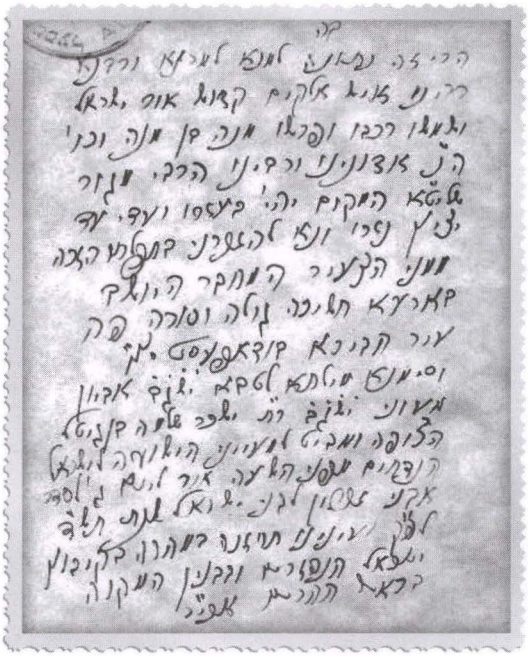
ומבשרי אחזה אלוקי, כאשר בשנת תש"ב, קודם הפסח, יצאה הגזֵרה האיומה במדינת סלאוואקייא ע"י הרשעים הארורים, לחטוף בתולות ישראל משנות ששה עשר ולמעלה, ולהובילם לארץ גזירה אל מקום לא נודע, כאשר עד היום לא נודע מה נעשה עם אלפים נשמות טהורות מישראל שהובילו שמה, וה' ינקום נקמתנו מהם במהרה. והיתה אז בהלה גדולה במחנה ישראל. ואדע מעשה, מאחד שרצה להציל את בנותיו הצעירים שלא יפלו במצודה רעה הנ"ל, ניסה לעבור הגבול עם בנותיו, ואז היה בחוה"מ פסח, והבטיח לאשתו שישלח הודעה טלגרפית מעבר הגבול שהוא עם ילדיו הגיעו נכון למקום חפצם. והאם ישבה בביתה בעיניים כלות וצופות על עת בוא הבשורה נעימה, שעברו הגבול בשלום והגיעו למקום מובטח. אבל היה המעשה, שתפסו את האב עם בנותיו עוד טרם עברו את הגבול, והובילו אותם לעיר הסמוכה לגבול ושמו אותם בבית הכלא, וישבו שם בבית האסורים כל החוה"מ וגם הימים האחרונים של פסח, והיו בסכנה גדולה לשלח אותם תיכף אל ארץ גזירה, כי כן היה החוק אצלם בתור עונש על הניסה (-הבריחה), כי מי שעושה פלֵטה ונתפס - לשלחם אל ארץ גזירה עוד באופן אכזרי יותר משאר הנשלחים לשם. ובינתיים נודע הדבר לאשתו ולאם של הבנות - ונוכל לשער מהרגש המר שתפסה את אמם, ונהפך אצלה השמחה של המילוט לתוגה, והיו"ט נהפך לה לאבל, רח"ל, על בעלה ועל בנותיה, וישבה ובוכית בכל היו"ט מאין הפוגות, וממש העולם חשך בעדה, ואין לתאר במלים את מצבה העצובה משעה שנודעת לה מהמאורע לבעלה ולבנותיה, כי יודעת מה ממתנת עליהם. וברם, זכור אותו האיש לטוב ה"ה הגאון הצדיק האי עובד ה' במסירות נפש ממש במלוא מובן המלה, מה גם בעת הצוק הזה, שהשליך נפשו מנגד בסכנת עצמו, ה"ה הגאון החסיד מו"ה שמואל דוד אונגאר שליט"א אבדק"ק נייטרא, שלא נח ולא שקט עד שפדה בממון רב את שלושת

השבויים הנ"ל ויצאו לחפשי ולחירות, והיו יכולים לחזור לביתם לשלום בלי שום מכשול, וזאת היה ביו"ט האחרון של פסח, והודיעו זאת תיכף בהודעה טלפונית להאשה קשת רוח - שבעלה ובנותיה יצאו לחֵרות, וביום מחר שהוא אסרו חג ישובו לביתם לשלום בלי מכשול, אין מהצורך לספר מהפעולה שפעל על נפש האשה האומללה הזאת בשורה טובה הלזו - שבעלה ובנותיה יצאו מבין שיני האריות בשלום, ומאותו רגע חכתה בכליון עיניים על עת שוב אב עם הבנות לביתה. ולמחר, לא עצרה חיל להמתין עליהם בביתה, רק ישבה בפתח החצר ובעיניים צופות חכתה על הרגע של בואם, וברגע שבאו וראתה אותם - פרצה קול בכייתה בשפיכת כל הרגש לבבה עד להפליא, ולא יכלה להוציא איזה מילין של הודיה להקב"ה על גודל הנס שנעשה לה ולהם מרוב השתפכות רגשות לבבה. ומי שלא ראה את רגע הפגישה שפגשו וראו שנית אם עם הבנות אחר שובם משבי נוראה כזו, ואת הבכיות של האם בשעה שראתה שהבנות שבו לגבולם, ואת השמחה של ה'אם הבנים שמחה' בשעה הזאת - לא ראה מימיו רגש של שמחה. עד כאן מה שידעתי מהמאורע הנ"ל שאירע בימינו.

כן אני מדמה ומתאר לפני, מהשמחה של אמנו ארץ ישראל, בשעה שנשוב כולנו אל חיקה אחר שבי נוראה כזו שעבר עלינו בעתות הללו, ועל שמחה הנפלאה הלזו שתשמח האם עם הבנים, רצוני לומר - ארץ ישראל עִמנו ואנו עִמה. על כן, קראתי את ספרי בשם 'אם הבנים שמחה', וה' יזכני לפעול עם ספרי להשיב הבנים לגבולם ולחיק אמם, ויקויים בנו במהרה בימינו אמן 'אם הבנים שמחה', ושנעלה לציון ברינה במהרה בימינו אמן, כן יאמר ה'".

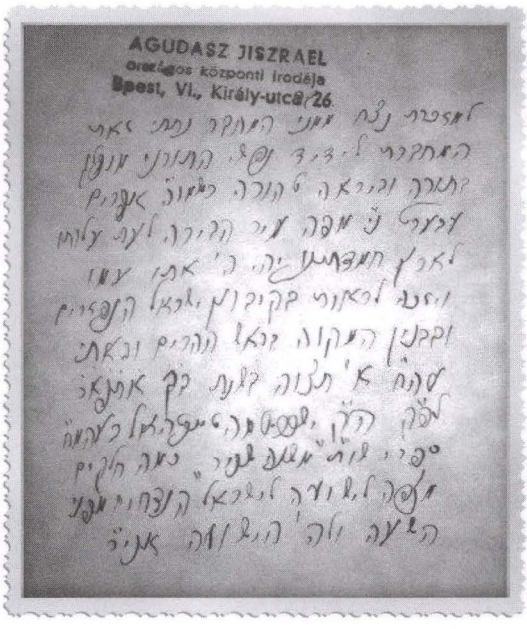
בגמר הדפסת הספר הוסיף אבי וכתב בספרו אם הבנים שמחה עמוד 4:

"כעת, בגמר ההדפסה, אודיע שהמעשה שהובא בסוף ההקדמה השנייה אירע לי בעצמי. וברוך ה' שהפליא חסדו עלי, כן אל יעזבני ואל יטשני לנצח, וארא בנחמות וישועות ישראל במהרה בימינו אמן".

ב"ה
הרי זה נתונה למנא למרנא ורבנא רבינו איש אלקים קדוש אור ישראל ושמשו רכבו ופרשו מנה בן מנה וכו' ה"נ אדונינו ורבינו הרבי מגור שליט"א המקום יהיה בעזרו ועדי עד יציץ נזרו. ונא להזכרני בתפלתו הזכה ממני הצעיר המחבר היושב בארעא חשיכה גולה וסורה פה עיר הבירה בודאפעסט יצ"ו. וסימנא מילתא לטבא, י'ש'ג'ב' אביון מעוני י'ש'ג'ב' ר"ת ישכר שלמה בן גיטל הצופה ומביט למעייני הישועה וישראל הנדחים מפני השעה. אור ליום ג' לסדר אבני זכרון לבני ישראל שנת תש"ד לפ"ק. ועינינו תחזנה במהרה בקיבוץ ישראל הנפזרים ובבנין המקוה בראש ההרים אכי"ר.

הקדשה שכתב אבי זצ"ל לכ"ק האדמו"ר מגור זצוק"ל, בעל ה'אמרי אמת', כששלח לו את הספר 'אם הבנים שמחה'

ב"ה
למזכרת נצח ממני המחבר נתתי זאת המחברת לידיד נפשי התורני מופלג בתורה וביראה טהורה כשמו"ה אפרים עבערט נ"י מפה עיר הבירה לעת עלותו לארץ חמדתינו יהי ה' אתו עמו ויזכה לראות בקיבוץ ישראל הנפזרים ובבנין המקוה בראש ההרים, ובאתי עה"ח א' תצוה בשנת ב'ך' א'ת'פ'א'ר' הק' ישכר שלמה טייכטהאל בעמ"ח ספרי שו"ת "משנה שכיר" כמה חלקים, מצפה לישועה לישראל הנדחים מפני השעה ולה' הישועה אכי"ר.

הקדשה שכתב אבי זצ"ל על ספרו אם הבנים שמחה, שאותו העניק ליהודי שעלה לארץ - "לעת עלותו לארץ חמדתנו"

חלק שני

ממחבוא למחבוא ומבריחה לבריחה

מִחוּץ תְּשַׁכֵּל חָרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה

(דברים לב כה)

פרק ט' / בעליית הגג

שוב היינו יחד - אבא, אמא ושלוש הבנות. ידענו שהשהות בפישטיאן כרוכה בסיכון גדול מאוד, אך בעבורנו, הבנות, היה בשהות הזו רוגע רב לאחר כל הטלטולים שעברנו. שוב לא היינו בודדות כל כך כפי שהיינו כאשר הלכנו שתינו, הינדל'ה ואני, עם המבריח. שוב לא היינו מבוהלות ומפוחדות כפי שהיינו בבית הסוהר, למרות שמירתו של אבא.

לא פלא שכל כך שמחנו להיות שוב בבית, עם ההורים ועם ברוכל'ה, אחותנו הקטנה. אולם היה זה סיכון גדול להיות בבית, ובעצם - לא רק בבית היה סיכון; להיות יהודי באירופה באותם ימים היה מסוכן. מסוכן מאוד.

רַזְיָה (רוזיה)

הצווחות שעלו מן הרחוב היו מחרידות. שוב 'רַזְיָה'!

מהר, מהר, אל עליית הגג! עלינו במהירות למעלה והסתתרנו, כולאים את נשימתנו ומציצים אל הרחוב מבעד לנקב קטנטן בקיר...

'רַזְיָה' היה מצוד שביצעו הנאצים ביהודי פישטיאן. כמו כל היהודים בכל הארצות הכבושות - נשלחו גם יהודי פישטיאן ל"יישוב מחדש", למקום בלתי ידוע.

לפני כל משלוח כזה הסתובבו הנאצים יימח שמם ברחוב, נכנסו לבתים, בית אחר בית, וגירשו החוצה את יושבי הבית בצעקות ובצווחות, תוך כדי הכאה באלות או בקתות הרובים שבידיהם. הם לא חסו על זקן ועולל, את כולם גירשו באופן הברוטלי ביותר. הצעקות עצמן היו כה חזקות ומבהילות, שרק לשמען חשו האנשים חסרי אונים. בכיות המוכים וקרוביהם, וצעקות התינוקות והילדים - היו ממש בלתי נסבלים. צעקות ובכיות אלה מלוות את האדם ששמע אותן במשך כל ימי חייו.

כך, בצורה תת-אנושית, הריצו הקלגסים את האנשים הדווים, הפצועים, הרועדים מפחד - אל המקום שבו ריכזו את כולם.

באותן שעות אימה התחבאנו, בני המשפחה, בעליית הגג של בית המדרש, ומבעד לנקב עגול קטנטן שהיה בקיר, ראינו הכול.

ראש העיר הרבה להיפגש עם אבי והשתדל להתייעץ אתו, במיוחד עכשיו, כאשר הגרמנים שלטו בעיר והציבו לפניו חדשים לבקרים תנאים שהיו קשים מאוד לביצוע. יום אחד גילה ראש העיר לאבי, שהגרמנים מחפשים אותו, את הרב, על מנת לשבור

בית המדרש בו הסתתר אבי זצ"ל בימי האימה

את רוח היהודים, לכן חשוב מאוד שאבי יתחבא. היו פעמים שבהן נודע לראש העיר על 'רזיה' קרובה והוא שלח על כך הודעה לאבי, אולם אנחנו היינו כל הזמן בקשב רב גם ללא הודעת ראש העיר, מעט רעש יותר מרעשי היום יום השגרתיים, גרמו לנו לנוס מיד למחבוא. התקיים בנו הפסוק: "וְרַדָּף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף" (ויקרא כו לו).

וכך, בכל פעם שהתחלנו לשמוע את הצעקות, רצנו מיד לעליית הגג, להתחבא. במקורו, היה המקום מיועד לתליית כבסים בימי החורף, היו בו מעין חבלים עשויים ממתכת ועליהם היו תולים את הכבסים הרטובים. ממעל הייתה תקרה, גבוהה במרכזה, והיא השתפלה באלכסון משני הצדדים כלפי מטה. רצפת העץ שבעלייה לא הייתה מהוקצעת וחלקה לגמרי. לא היה במקום שום ריהוט, לא היו כסאות או ספסלים, ואנחנו ישבנו או שכבנו על הרצפה החשופה והקרה.

יהודי פישטיאן בזמן הגירוש

הספר שנכתב בדם ודמע

אבי ישב לידי, בידו עט ולידו על הרצפה, צנצנת דיו (לא היו אז עטים כדוריים כבימינו) ומחברת - והוא כתב. ישב כל הזמן על הרצפה וכתב.

לשאלתי, אמר לי אבי שהוא כותב יומן על כל הצרות העוברות עלינו ועל כל בני הקהילה בפישטיאן. המחברת הזו הכילה לא רק צרות אלא בעיקר דברי תורה שכתב שם אבי. לא היו לאבי ספרים בעליית הגג, והוא כתב הכול מתוך הזיכרון האדיר שהתברך בו.

הייתה עוד מחברת ובה שאלות שנשאל ותשובותיו עליהן. הרבה מאוד שאלות הקשורות בזמן ובמצב הוא נשאל, והיה צריך לפסוק בהן; שאלות שאינן נשאלות בימי שלום. שאלות שכלל לא עולות בזמנים רגילים. אלה היו שאלות של מצוקה נוראה, של פיקוח נפש, של רעב ואובדן. לא היה קל לאבי לפסוק בעניינים אלה, אך הוא היה הרב וזה היה תפקידו.

באותה תקופה קיבלנו מכתבים, שהגיעו אלינו בדרך-לא-דרך, מאחינו שבאנטוורפן ומרעכה שטרנבוך, בתה של הדודה הרבנית שרה הענדל רוטנברג, אחות אמי. היא ביקשה שנעשה כל מאמץ להגיע אליהם, **אולם אבי אמר, שכל זמן שיש ולו יהודי אחד בפישטיאן, הוא חייב להישאר, הוא הרב ועל כן יעזוב האחרון.**

אבי זצ"ל בליווי משמשו בקודש ואנשי קהילתו בעיצומה של השואה בשנת תש"ב

בעליית הגג שבה התחבאנו הסתתרה עוד משפחה, משפחת הופמן - אבי המשפחה היה מזכיר הקהילה היהודית בפישטיאן ומלמד בחיידר. זו הייתה משפחה טובה ויקרה. ילדי החיידר אהבו את המלמד שלהם והיו כרוכים אחריו, ולא לשווא. הם חשו באהבתו אליהם, הוא לימד בשמחה ובחשק וכך למדו תלמידיו גם הם בשמחה ובחשק. אשתו הייתה אשת חיל מסורה, וילדי המשפחה היו ילדים חביבים מאוד, שקטים וצנועים, שמעו לקול ההורים. למרות הקושי הגדול, להיות במקום אחד צר וצפוף בלי אפשרות להתנועע, הם לא התלוננו, על אף שהיו ילדים קטנים. הם הבינו שאין בררה, חייבים להיות במקום הלא נוח הזה, שאם לא כן - חייהם בסכנה.

חיי מי קודמים?

הדבר אירע באחת הפעמים שהסתתרנו בעליית הגג שבבית המדרש.

קלגסי האס-אס בליווי המליציה הסלובקית באו לחפש את הרב ומשפחתו. דפקו בכל הכוח באגרופים ובאלות על שער ביתנו תוך השמעת צעקות ואיומים - "אם לא תפתחו, נהרוג את כולכם!!!" הצעקות היו מזעזעות, רעש הדפיקות היה מצמית. ישבנו כולנו צמודים וצפופים בעליית הגג הקטנה, בקושי העזנו לנשום, דמעותינו זרמו ללא קול... ישבנו כפופים, מבוהלים ומפוחדים.

לבסוף הדלת נפרצה, הצוררים נכנסו פנימה לבית המדרש.

דממת מוות נפלה עלינו. אסור היה לנו להשמיע רחש מכיוון עליית הגג שבה נמצאנו. כל רשרוש היה עלול לסכן אותנו.

ולפתע, דממת המוות נקרעה: התינוק של משפחת הופמן פרץ בבכי! אמו המבוהלת מיהרה להצמיד את פניו אליה, ניסתה להרגיע אותו. כשהיא לוחשת לתוך אוזנו ללא קול, היישר לתוך האוזן. אולם דבר לא עזר, התינוק לא נרגע. כל מה שניסתה אמו לעשות - לא הועיל, בכיו לא שקט, אולי אפילו להפך - הוא גבר. האם באמת גבר? או אולי רק באוזניי הוא גבר, אולי רק היה נדמה לי שכך הוא. כולנו התאבֵּנו.

ואז לקח אבי התינוק את שמיכת הפוך הגדולה, שבה היו מכוסים כל ילדיו יחד, וכיסה בה את התינוק שבזרועות אמו. הקטן השתתק.

אם התינוק מיהרה להסיר את השמיכות. "הילד מכחילו!" לחשה באימה, "האם אתה רוצה להמית אותו?" אולם האב החזיק את השמיכה בכוח על פני התינוק למרות הסכנה לחייו.

"בכיו מסכן את כולנו, אנחנו כאן עשרים נפשות. אסור שתינוק אחד יגרום למות כולנו... על אף שהשמיכה מסכנת אותו, הוא רק אחד". הרב הופמן אמר דברים מזעזעים אלו תוך כדי בכי.

גברת הופמן הבינה את הנאמר, אולם האינסטינקט האימהי לא הניח לה להסכים. תפקיד ההורים הוא להגן על תינוקם ולא לסכן אותו. אך בכך היא הרי מסכנת את ילדיה האחרים... האֵם עמדה אי פעם איזו שהיא אֵם בדילמה נוראית כל כך? איך בכלל אפשר לעמוד במצב כזה?

וכך נמשכו הרגעים - הוא בשלו והיא בשלה, ואנו כולנו ממלמלים פרקי תהילים בפחד נורא. עד... שהקלגסים עזבו את המקום!

כולנו נשמנו לרווחה.

אבי חזר מיד לעבודת הכתיבה. אמא השתוממה מיכולתו לכתוב במצב כזה. "איך אתה מסוגל להתעלות על רגשותיך ולכתוב כאשר דבר נורא שכזה קורה לידך?" לחשה לו בהתפעלות.

אולם אבי אמר לה: "בבקשה, תרשי לי להמשיך לכתוב את מה שאני מרגיש עכשיו... דווקא מהמחזה הזה ומיתר מאורעות הזמן אני מקבל השראה לכתיבה", אמר ודמעות זלגו מעיניו.

באותה עליית גג התחיל אבי לכתוב את ספרו "אם הבנים שמחה". כך, בחוסר תנאים ובלי ספרים, ציטט מספרי ראשונים ואחרונים בזכות הזיכרון הלא ייאמן שלו.

האווירה הייתה קשה מאוד - "מְחוּץ תְּשַׁכֵּל חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה"- פשוטו כמשמעו.

אוי, ריבונו של עולם, באילו מצבים נוראים העמידו אותנו הגרמנים יימח שמם.

אמונה צרופה

בכור השואה

פרקי זכרונות מאת הגאון הקדוש

רבי ישכר שלמה טייכטל זצוק"ל

ה' ינקום דמו

חלק א

מדור הקורות

שנת החמשים לעלות המחבר הק'
לגנזי מרומים - על קידוש ה'
תש"ח - תשנ"ח

מהדורה שניה
עם תיקונים והוספות

ירושלים עה"ק

שער הספר 'אמונה צרופה בכור השואה'

ספר אם הבנים שמחה

מיוסד על גאולתינו ועל מדות נפשינו מגלות האחרון הזה
אחר שנעשה כל מה שהבורא כל עולמים אלקינו ואלקי
אבותינו מבקש מאתנו ומצוונו לעשות בענין קרבת הגאולה
כמבואר בפנים כל דבר דבור על אופניו בשום שכל
ודעת ממקורות נאמנים כולם נובעים ממעין המאור של
תורתינו הקדושה ומפי חכמינו ז"ל בים"ם בבלי וירושלמי
במדרש וזוהר ומשאר ספרותינו הקדושים ומבוקש מכל
איש ישראל אשר כבוד ה' וכבוד אומה הקדושה וכבוד
נפשו נוגע בלבו שיקח לו מועד לעבור במתינות ובדיוק
על כל דברי הספר הזה אז אני ערב לו שבעזר הבורא
יאירו עיניו ושכלו ולבבו יבין את אשר הוא חייב לעשות
בעד נפשו בפרט ובעד כל אומתינו הקדושה בכלל ובעבור
שפר הגדול יתברך ויתעלה בב"א.

מחובר ממני הצעיר באלפי ישראל

ישכר שלמה טייכטהאל

מלפנים אב"ד ותופס ישיבה נכבדה וכעת פה עיר הבירה
בודאפעסט בעה"ם שוריית משנה שכיר כמה חלקים עודם
בכת"י ושני חלקים כבר יצאו לאור והתחלתי בסידור
הכת"י של ספר הנוכחי אור ליום ג' לסדר וארא בשנת
תש"ג פה עיר הבירה הגיל בעמק עכור מצער חבלי
משיח הנוראים אשר השתרגו על צווארנו במשך שנות
המלחמה העולמית השנית הנוכחית הי' יוכני לגומרה
בפתח תקוה לחזות במהרה בישועתך של ישראל
ובהרמת קרנם ובשוב ה' את שיבת ציון בב"א.

בודאפעסט תש"ג

של משלם (זלמן) בן קאסצבורג
Druck von Salamon Katzburg Budapest,

יגיע הספר 'אם הבנים שמחה'
– בודפשט תש"ג
את עבדיו ונעם את אוריו (ישעי' ס"ו).

שער הספר 'אם הבנים שמחה'

פרק י' / היהודי האחרון

אבי והרב מנייטרה הי"ד המשיכו כל הזמן את קשר המכתבים ביניהם בדרכים בלתי אפשריות. כה צר לי היום שהמכתבים הללו לא השתמרו, בדיוק כפי שחיי כותביהם לא השתמרו... אני בטוחה שהיה אפשר ללמוד ממכתבים אלה הרבה מאוד.

בכל מכתב שכתב הרב מנייטרה לאבי, הוא הפציר בו לעזוב את פישטיאן ולעבור לנייטרה, שבה עדיין התנהלו החיים בצורה סבירה - אמנם לא בקלות, אך הרבה יותר טוב מאשר בפישטיאן.

אבי לא הסכים לעזוב. "אני הרב של המקום, וכל עוד יש כאן ולו יהודי אחד - אינני יכול לעזוב", כך חזר ואמר.

המצב הלך ונעשה קשה מיום ליום. היהודים התמעטו מאוד. מדי פעם נעלמו עוד ועוד יהודים, חלקם נלקחו על ידי הגרמנים וחלקם ברחו. לא ידענו אם הבורחים הצליחו למלט את נפשם או נתפסו. יכולנו רק להתפלל שיהודים רבים ככל היותר יצליחו לברוח ולהינצל, אך לא קיבלנו שום מידע עליהם.

כך - עד אחרון היהודים. כולם כולם נעלמו.

רק אז הסכים אבי לשמוע את השליח ששיגר אליו הרב מנייטרה; הוא סיפר לאבי שבהונגריה מאפשרים ליהודים לחיות. הונגריה לא הייתה (עדיין) תחת הכיבוש הגרמני. אמנם היהודים ההונגריים לא קיבלו בשמחה את הפליטים שהגיעו לארצם וסיכנו גם אותם, אולם להישאר תחת הכיבוש הגרמני - זוהי סכנת נפשות מוחשית. בינתיים - כך אמר השליח - היהודים בנייטרה חיים ללא 'רזיות' וללא חטיפות, ויש בעבור המשפחה שלנו מקום מחבוא במושב זקנים. "תוכלו להסתתר שם עד שיתאפשר לכם לחצות את הגבול להונגריה", סיים השליח.

מכיוון שלא נותרו עוד יהודים בקהילה של אבי - הוא הסכים לעזוב.

בלב כבד מאד נפרדנו מפישטיאן, העיר שבה נולדנו ובה גדלנו. גם להורים זו הייתה פרֵדה קשה. כל חייהם המשותפים עברו עליהם בעיר זו, שבה כיהן אבי כרב, דיין וראש ישיבה. אולם ידענו שאם חפצי חיים אנו, אין לנו ברירה אלא לעזוב את העיר.

ביומנו בכור השואה, (מהדורה ראשונה חלק א פרק ו' עמוד 110), כתב אבי על הפרֵדה מספריו, ותיאר את פרֵדתו מהם כפרֵדת הכוהנים מבית המקדש בזמן חורבנו:

"ולקחתי וטמנתי את הספרים שלי שהיו בביתי, על גג בית המדרש ובגמרי ליתן את החבילה האחרונה מהספרים על גג בית המדרש, היו בידי החבילה של מפתחות מהספרים ומהכתבי יד שלי. בתחילה לא רציתי ליקחם בידי, כי למה לי הם עוד, כעת נטלתי אותם וזרקתים למעלה מעל הספרים, כיון דהיו תשמישי מצוה ותשמישי מצוה אינם נזרקין. וכשעשיתי כן, נזכרתי מהגמרא סוף תענית (כט א) דכיון דחרב בית המקדש, נטלו פרחי כהונה את המפתחות של בית המקדש וזרקום כלפי מעלה ואמרו: רבונו של עולם! אנו, שלא שמרנו היטב את המקדש עד שחרב, נטול אתה ושמור אתה אותו, ובא פיסת יד וקבלן - כמו כן אני עשיתי, עשרים שנה הייתי פה פישטיאן, לשמור את משמרת הקודש, עד עת הזאת שחרבה הקהלה לגמרי, ואני הוא היהודי האחרון אשר עוזב כעת את המקום, ואני הולך בגלות. לא שמרתי כראוי את המקדש מעט עד שחרבה בעוה"ר, רבונו של עולם! נטול המפתחות מידי, ואתה תעשה את שלך להרים את קרן ישראל במהרה, ידעתי שהרבה שגגתי במשך היותי פה ולא שמרתי כראוי את מקדשנו, יהי רצון שתהא גליתי מכפרת עלי ועל כל עמך בית ישראל".

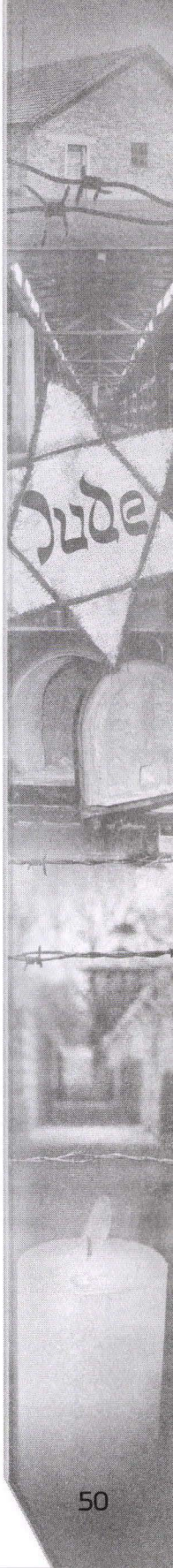
מנעול על הדלת

'מלאכי הצלה' שכרו בעבורנו אמבולנס בממון רב, על מנת להסיע אותנו כ'חולים' לקבלת 'טיפול רפואי' בנייטרה.

היינו אמורים לצאת בלילה שבין יום שני ליום שלישי. אולם פתאום הגיעה לביתנו הרוקחת, האישה הנדיבה, הצדקת והאצילה מרת ליכטענשטיין, תוך סכנת נפשות ממש, כי אסור היה לנפש יהודי לצאת החוצה. רק לה, בבית המרקחת שלה, היה מכשיר טלפון. היא רצתה לדבר עם אבי. אבי היה אז באמצע התפילה, והיא חיכתה שיסיים. ניכר עליה שהיא עצבנית מאוד, היא פסעה בחדר מצד לצד ללא מנוחה. ברגע שסיים אבי את התפילה, ניגשה אליו הרוקחת ואמרה שהגיעה שיחת טלפון מנייטרה וביקשו למסור לו, שלא ייצא באותו הלילה מכיוון שיש שם, בנייטרה, 'רזיה'.

אבי הודה לה מאוד, ונדמה לי שגם שילם לה, אני סבורה שראיתי משהו עובר שם מיד ליד, אולם אינני בטוחה.

כך התעכבנו עוד יום אחד, ויצאנו לדרך רק בליל המחרת.

אימה ב'מחסן'

הרב אונגר קיבל אותנו ומיד הובילנו למושב הזקנים, מקום המסתור שעליו דיבר השליח מטעמו.

הוכנסנו לחדר קטן. הייתה שם מיטה אחת, והרב אונגר הראה לנו שעל המיטה מונחים שלושה מזרנים.

בלילה הורדנו את המזרנים אל הרצפה. אמא ישנה על המיטה יחד עם ברוכל'ה, אבי על מזרן נוסף והינדל'ה ואני יחד על המזרן השלישי. לא היה הרבה מקום לזוז בחדר כאשר המזרנים היו על הרצפה, אך היה זה ארמון לעומת עליית הגג בפישטיאן.

השירותים היו בקצה הפרוזדור שבו היה ממוקם חדרנו, ורק בלילה, כאשר כולם בבניין ישנו, יכולנו לגשת לשם. האוכל הוכנס אלינו על ידי אחד העובדים שידע עלינו. היינו בצפיפות, אך יחד וללא חרדה.

שהינו בחדר הקטן במשך שלושה ימים, ואז הגיעה להרב אונגר ידיעה, שעומדים לערוך חיפוש גם במושב הזקנים. הוא הגיע אלינו להזהיר אותנו, יצא מחדרנו וסגר אחריו את הדלת במנעול גדול. הגרמנים הגיעו, ואנחנו - בתוך החדר הנעול - שמענו הכול. הם עברו מחדר לחדר ובדקו אם אכן מספר הנוכחים שבחדר מתאים לרשימותיהם.

פסיעותיהם הגסות הלכו והתקרבו, ונהיו רמות יותר מרגע לרגע. מגפיהם השחורים היכו ברצפת הפרוזדור - ובתוך לבנו. כל פסיעה שלהם גרמה לנו ביעותים - אם יתפסו אותנו, לא רק אותנו יהרגו, אלא גם את הרב אונגר ומשפחתו ואת כל החוסים בבית האבות: כל הקשישים, את אלה שעדיין היו עצמאיים ואף את אלה שכבר לא יכלו ללכת ושכבו על מיטותיהם ללא תנועה. ונוסף על כולם, גם את כל העובדים כולם יוציאו להורג!

הם הלכו והתקרבו, עד שהגיעו לדלת חדרנו, דלת שהיה תלוי עליה מנעול גדול.

"מה יש כאן?" צעקו. הם כלל לא ידעו לדבר בקול סביר וכל מילה שלהם יצאה בצעקות. ואם האנשים לא פחדו מהם די הצורך, אם לא נחרדו מנקישות המגפיים - הרי שהצעקות גרמו לאימה רבה יותר, פחד שאי אפשר להסבירו כלל.

הרב אונגר ענה להם בקול שלֵו - איך הוא יכול להראות את עצמו שלֵו? אילו כוחות נטע בו הבורא? - "אהה, כאן זה מחסן. לחדר זה אנחנו מכניסים את הדברים

שהקשישים שמתו משאירים אחריהם עד שיבואו היורשים לקחת אותם - את בגדיהם הבלויים, ה'שמאטעס' שהם משאירים אחריהם".

עמדנו חמשתנו מאחורי הדלת. אמא חיבקה אליה ביד אחת את ברוכל'ה וביד השנייה את שתינו, את הינדל'ה ואותי, אבא עמד לפנינו כמסוכך עלינו. לא העזנו להניע איבר, היינו מאובנים. מזל שעל הנשימות ועל דופק הלב לא אנחנו אחראיים, האדם נושם ולבו דופק גם כאשר כל הגוף מאובן. הייתי בטוחה שאת הלמות לבי שומעים גם מעבר לדלת. לאחר מכן התברר שכולנו, כל בני המשפחה, חשבנו אותה מחשבה.

שוב שמענו את הפסיעות הגסות, הפעם הן הלכו והתרחקו...

עוד זמן רב נשארנו באותה תנוחה, עדיין פחדנו לזוז. אולם הלב - הוא שקט ונרגע לאט לאט.

לאחר שהרשעים עזבו את הבניין והתרחקו ממנו, בא הרב אונגר להסיר את המנעול מהדלת. רק אז הרשינו לעצמנו לזוז, ואז גילינו שכל הבגדים שלנו רטובים מזֵעה. זעה קרה של פחד.

הרב אונגר התיישב על הכיסא היחיד שהיה בחדר, ידיו רעדו והוא לחש: "הם לא ביקשו ממני לפתוח את המנעול..."

הבנתי, שהשלווה שלו הייתה חיצונית בלבד, בתוכו הוא רעד מפחד - רק הצורך הגדול לא להראות מאומה כלפי חוץ, נתן לו כוחות לעמוד איתן מל הרשעים.

פרק י"א / אמא אחת ושתי בנות

במשך כל הזמן שבו היינו בנייטרה חיפש אבי מבריח שיעביר אותנו את הגבול. רצינו כבר לראות את עצמנו בהונגריה. אמנם בינתיים בנייטרה היה הרבה יותר שקט מאשר בפישטיאן, אולם ארץ זו - סלובקיה - הייתה כבושה בידי הגרמנים הרשעים, ואי אפשר היה להאמין שהשקט במקום יימשך לאורך זמן.

אחרי ה'ביקור' של הגרמנים במושב הזקנים, לאחר הזמן הנורא שעבר עלינו מאחורי הדלת עם המנעול הגדול - הבין אבי שיש צורך חיוני למצוא מבריח, ובמהירות - לא רק אנחנו בסיכון, גם הרב עם כל משפחתו, כמו גם כל שוכני מושב הזקנים. מדי הרבה אנשים מסתכנים כדי להציל אותנו.

בגיא צלמוות

לאחר שהות של כחודש במושב הזקנים, מצא אבי גוי שהסכים להבריח אותנו - הפעם למקום אחר, לא לאותו כיוון שאליו הלכנו בפעמיים הקודמות. והפעם היינו כולנו יחד - כל המשפחה: אבא, אמא ושלוש הבנות.

ושוב אנחנו מוכנים. הפעם השקים הרבה יותר כבדים, כולנו לבושים בשחור, עוטים מעילים, כובעים ומגפיים. וגם הגשם כאן. בכל פעם שאנו צריכים לעבור את הגבול, השמים בוכים בשבילנו.

שוב לילה. אנחנו בשדה חרוש, שעוד יותר קשה לבוסס בו מאשר בשטח רגיל. הכול רטוב, וגם אנחנו. ככל שאנחנו הולכים יותר - אנחנו נרטבים יותר. המעילים כבדים מהמים שנספגו בהם, המגפיים מתמלאים מי גשמים והשקים אף הם נעשים יותר ויותר כבדים.

מפעם לפעם מורה לנו המבריח לשכב בתוך הבוץ, עד שהשומרים יעברו. הינדל'ה ואני נעשינו כבר 'מומחיות', הראינו את 'מומחיותנו' לכולם: לא מדברים, לא משמיעים שום קול, די ב'פלופ פלופ' של המגפיים, אם זה יהיה הרעש היחיד - אולי יחשבו השומרים שבעל חיים משמיע קול זה.

קשה לי להשוות את עוצמת הפחדים מהפעמים הקודמות לפעם הזאת, אולם מובן שהעובדה שבשתי הפעמים הקודמות תפסו אותנו, לא גרמה לנו לרוגע, בדיוק להפך... עכשיו, כאשר גם אמא וברוכל'ה היו אתנו, הן הבינו את מה שניסיתי להסביר להן על 'וימש פחד'...

לאמא היה קשה מאוד ללכת. אמא השברירית והעדינה שלנו. תמיד הייתה אמא עוצמתית ברוחה אך חלשה בגופה. היא זו שתמיד חיזקה אותנו באמירותיה, אך הפעם - חולשת הגוף גברה על עוצמת הרוח. וכך, באחת הפעמים שבהן שוב ראינו אורות

מתקרבים ונשכבנו בבוץ, אמרה אמא לאבא: "קח את הבנות ותעברו את הגבול, אותי תשאירו כאן. אינני מסוגלת יותר, ואני רק מכבידה עליכם. בגללי לא תספיקו ללכת את כל שנים-עשר הקילומטרים במשך הלילה. אני מעכבת אתכם. הלילה יעבור, היום יאיר, ויתפסו את כולנו... אני רק מגבירה את הפחד שלכם. לכו, תצילו את עצמכם, אני נשארת כאן".

לא הסכמנו לשמוע. הינדל'ה ואני החזקנו את אמא, כל אחת בצד אחד וביד השנייה את השקים. אבי החזיק ביד אחת את ברוכל'ה וביד השנייה היו לו שני שקים.

על אף שלא רצינו להוציא הגה מן הפה; למרות העובדה ששתינו היינו מפוחדות מאוד שמא נשמיע קול - בכל זאת לחשנו לאמא לתוך האוזן דברי עידוד ותמכנו בה בכל כוחנו. את דברי העידוד ידענו בעל פה; היו אלו בדיוק מילותיה של אמא, בהן הייתה מעודדת אותנו כל השנים. וכך, כל הזמן אמרנו לאמא: "עוד קצת, עוד מעט נגיע... הנה, שם, היכן שהאורות - לשם אנחנו הולכות. אמא, תחזיקי מעמד עוד קצת..." דיברנו אליה כמו שמדברים אל ילדה קטנה. במקום שהיא, אמא שלנו, תחזק ותעודד אותנו, נטלנו אנו את תפקידה וחיזקנו אותה. דבריה של אמא נקלטו היטב בתוכנו כל השנים, וכך יכולנו לעודדה במילותיה שלה.

היה זה מבצע לא רגיל! כל כך היה קשה לנו ללכת מהר בגשם ובבוץ, לסחוב את השקים ועוד לתמוך באמא ולעודדה, אולם דברי החיזוק שבהם חיזקנו את אמא, חיזקו גם אותנו. הייתה זו נתינה אמיתית. כאשר אדם נותן לשני, הוא תמיד גם מקבל. לכן המילה 'נתן' נקראת משני הצדדים באותו מובן. הנותן - מקבל. כך, בלי שהתכוונו, עודדנו וחיזקנו את עצמנו.

מעבר לנהר

לאחר הליכה ממושכת הגענו לנהר המשמש גבול בין שתי הארצות, ואז התברר שבשום אופן אי אפשר ללכת על הגשר המחבר בין שתי הגדות. היינו חייבים לחצות את הנהר ברגל!

אבי לקח את ברוכל'ה על הידיים, וגם את השקים שלנו נוסף על השקים שלו; הינדל'ה ואני לקחנו יחד את אמא על הידיים - וכך פסענו בתוך המים הקפואים שהגיעו לנו עד הברכיים. למזלנו, הנהר לא היה עמוק. אילו הוא היה יותר עמוק, ודאי לא היינו מצליחים לחצותו עם אמא על הידיים. מי הנהר היו קפואים, יותר נכון - על סף קיפאון, כי עדיין לא נוצר קרח על הנהר. כפי הנראה, לא יעברו ימים רבים והנהר יקפא לגמרי. לו היה קרח על המים, לא היינו יכולים כלל לעבור, שהרי כל מה שנע על קרח, נראה למרחוק. ובכלל, אם לא היה מעטה קרח ממש עבה, לא היינו יכולים להלך עליו בלי ליפול לתוך המים. היה זה נס שהמים היו מאוד מאוד קרים אך לא קפואים ממש.

הליכה בתוך מים יוצרת מטבעה רעש, וככל שניסינו להיות שקטים - לא הצלחנו. כל פסיעה שהינדל'ה ואני עשינו, נשמעה באוזנינו כמו רעש אדיר, אז איך זה שהחיילים עדיין אינם כאן? - התפלאנו.

וכך, פסיעה אחר פסיעה עברנו את הנהר הרחב. ברגע שהגענו לגדה שמנגד, הורדנו את אמא. אמא, תשושה ונרגשת, התחילה מיד בהודיה לבורא העולם שנתן ביד שתי בנותיה כוח לחזק ולהחזיק אותה.

השמש זרחה ויום חדש הפציע. "ריבונו של עולם", ביקשה אמא, "שיהיה זה כיום שלישי, יום של פעמים כי-טוב, מעכשיו, שיהיה לנו טוב בכל".

על הגדה חיכו לנו אנשיו של המבריח. הם נתנו לנו בגדים יבשים. היו אלה בגדים של אלו שהבריחו את הגבול יום או יומיים לפנינו. אנחנו השארנו את בגדינו הרטובים, כדי שייבשו אותם למען הבורחים אחרינו.

מיד לאחר מכן פגשנו שני תלמידים של אבי, שהיו כל הזמן בקשר עמו. הם חיכו לנו עם סוס ועגלה. שמו של אחד מהם זכור לי - שולהוף. לצערי, אינני זוכרת את שם התלמיד השני.

העיר בודפשט

פרק י"ב / "אינני יודעת, אני אשאל"

שמחנו כל כך לעלות לעגלה! לאיש מאתנו לא נשארה אף לא טיפת כוח להמשיך ללכת ברגל. הגענו בעגלה, יחד עם שני תלמידיו של אבי, לעיר הסמוכה, שם עלינו לרכבת שהביאה אותנו לבודפשט.

הבחור ששמו שולהוף הוא שרכש בעבורנו את הכרטיסים לרכבת. בזכות הבגדים היבשים שעלינו לא עוררנו תשומת לב מיוחדת ברכבת, נראינו בהחלט ככפריים הנוסעים לעיר הגדולה.

תלמידיו הנאמנים של אבי שכרו בעבורנו דירה, לא הרחק מתחנת הרכבת של בודפשט, ומיד לאחר רדתנו מהרכבת הגענו לשם.

ואולם, ידענו שהינדל'ה ואני לא נוכל להישאר עם ההורים - שתינו לא דיברנו הונגרית, ולפי הדיבור שלנו יֵדעו מיד שאנחנו פליטות. ומאחר שבהונגריה אסור היה לקלוט פליטים, סיכנה נוכחותנו את כולנו וגם את אלה שנתנו לנו חסות. ברוכל'ה, אחותנו הצעירה, הייתה אז ילדה קטנה שבקושי יוצאת מהבית ולגביה לא הייתה קיימת בעיית השפה.

אבי מיהר ליצור קשר עם ידידו, שהיה בעל בית אבות מהודר בבודה - החלק המפואר של עיר הבירה בודפשט. כך הגענו הינדל'ה ואני, עם אבא, לבית האבות. המנהל קיבל את פניו בכבוד מלכים, אולם אמר שהוא מוכן לקבל לעבודה רק בת אחת. הינדל'ה אמרה שהיא אינה מסוגלת לעבוד כעוזרת בית, כך שהייתי אני זו שנשארתי בבית האבות המהודר.

המנהל הוביל אותי לקומת המרתף, שם היו ממוקמים חדרים לבנות ששימשו כעוזרות - שלוש מהן היו בנות יהודיות ושלוש האחרות 'שיקסע'ס', גויות. על כל עובדת הוטל לנקות חמישה חדרים.

היו לי מסמכים מזויפים, אשר לפיהם אני 'מרגריטה', נערה הונגרייה מאחד הכפרים שבהרי הקרפטים. לימדו אותי להגיד בהונגרית את המשפטים: "אינני יודעת, אני אשאל". וכך, לכל מה ששאלו אותי - זאת הייתה תשובתי. עם שלוש הנערות היהודיות, וכן עם דיירי בית האבות, דיברתי באידיש.

ליד חדרנו היה מחסן ובו ריכזו את הכביסה המלוכלכת לפני שנשלחה למכבסה. באחד הימים כל הנערות האחרות כבר החלו בעבודתן בחדרי הבית, רק אני עוד התעכבתי רגע למטה, ובדיוק ברגע זה הגיע בחור מהמכבסה לקחת את הכביסה

המלוכלכת. כאשר ראה שרק אני למטה, שאל אותי בקריצה: "אפשר לגנוב כאן מה שאני רוצה?"

"אינני יודעת, אני אשאל", עניתי כפי שלימדו אותי. הלה חשב שלא שמעתי היטב, הוא חזר על שאלתו שנית וקיבל בפעם השנייה את אותה התשובה. הוא הסתכל עליי במבט משונה, לקח את הכביסה, עלה למעלה, ניגש למנהל וסיפר לו מה אירע. "הנח לה", ענה לו המנהל, "הנערה הזו לא כל כך בסדר, משהו משובש לה בראש, אך היא מנקה מצוין, ולכן אני מחזיק אותה..."

מושפלת ומתגברת

באחד מחמשת החדרים 'שלי' התגוררה אישה מבוגרת, אמו של יהודי חשוב מאוד, שהיה נציג היהודים בפרלמנט ההונגרי. היה זה אדם חכם, מכובד ביותר ועשיר גדול.

אמו הייתה אישה קשה מאוד. היא לא הפסיקה להתלונן ולצעוק עליי, כל מה שעשיתי לא מצא חן בעיניה. בעיקר גערה בי בגלל רצפת הפרקט - הייתה זו רצפה מבריקה מעץ מיוחד, ואני הייתי צריכה יום יום למשוח אותה במשחה מיוחדת ולשפשפה בכל כוחי בסמרטוט מיוחד, כשהשפשוף נעשה בעזרת הרגליים.

לנו בפישטיאן לא הייתה רצפה כזו, הרצפה שלנו הייתה עשויה מעץ פשוט, ואני באמת לא ידעתי בתחילה איך מנקים ומבריקים פרקט - אך למדתי. כל הדיירים האחרים היו מרוצים מעבודתי חוץ ממנה. "את לא מורחת נכון את המשחה... את לא מחזיקה טוב את הסמרטוט... לא כך מבריקים!" בכל יום ויום היא צעקה עליי, אם לא בגלל הרצפה - על דברים אחרים, תמיד היה לה על מה להתלונן ולצעוק. היא גם סיפרה לכל הסובבים אותה עד כמה אני לא יודעת לעבוד, היא אמרה זאת לידי ובקולי קולות. הרגשתי מושפלת מאוד. המנהל גם הוא קיבל ממנה אין סוף תלונות עליי.

יום אחד קרא לי המנהל ואמר: "ראי, גיטל'ה, היום אני אעלה למעלה, לחדרה, בזמן שאת עובדת שם ואני אצעק עלייך. אל תכעסי. אני יודע שאת עובדת מצוין, אולם אינני יכול להמשיך להתעלם מתלונותיה. הצעקות שלי תהיינה כלפי חוץ בלבד, אין לי שום תלונה עלייך. אישה זו היא מסכנה, חושבת שאם לא תתלונן ללא סוף - לא ישימו לב אליה. היא זקוקה לתשומת הלב של כולם. אל תיעלבי".

ואכן, המנהל בא בזמן שעבדתי בחדרה ופנה אל הגברת: "מה הטענות שלך, הוד מעלתך?"

"היא אינה מבריקה היטב את הפרקטים!" ענתה הגברת.

המנהל פנה אליי ואמר: "תשמעי, אם לא תנקי היטב ולא תבריקי את הפרקטים כמו שהגברת רוצה - אני אפטר אותך!"

"בבקשה, אל תפטר אותי!" התחננתי, "אני אשתדל מאוד! אתה יודע שאת הכסף שאני מרוויחה אני שולחת להורים שלי בקרפטים כדי שיהיה להם ממה לחיות, רק אל תפטר אותי, בבקשה".

ההצגה הסתיימה, ואני המשכתי לנקות בגבורה.

הרבה מאוד דמעות שפכתי בגלל אותה גברת מכובדת. לא היה לילה אחד שהלכתי לישון בלי בכי. הרגשתי מושפלת, לא מתאימה, לא ראויה. חשבתי שהמנהל ממשיך להעסיק אותי ומחמיא לי בגלל היותו חבר של אבי.

בסופו של דבר, חדרה היה החדר הכי מבריק מכל חדרי בית האבות, אך היא לא הייתה מרוצה.

מובן שהוריי לא ידעו על כך דבר. הרי לא הייתה לי ברירה אלא להישאר שם, אז לשם מה לצער אותם?

גם ללא הצעקות שלה היה לי קשה מאוד. הייתי רחוקה מהורי ומאחיותיי. פעם בשבוע הלכתי לבקר את ההורים, שגרו בדירת שני חדרים בקומה גבוהה בבניין דירות. לפי תכנון מראש הינדל'ה באה גם היא באותו הזמן לבקר, ונפגשנו. הינדל'ה התגוררה באותו זמן אצל משפחה, וגם היא השתמשה במסמכים מזויפים, ולפיהם מוצאה ממרמרוש שבקרפטים. היינו צריכות להציג כאילו אבא ואמא הם דודים שלנו.

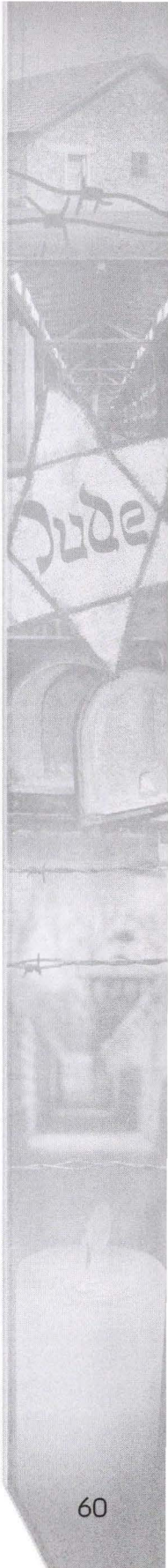
הריחוק היה לי קשה מאוד. מלבד זאת, הייתי צריכה כל הזמן להיזהר מאוד שלא יֵדעו שאני פליטה מסלובקיה, שיחשבו שאני אכן מכפר קטן ומרוחק ואני עובדת כדי לשלוח להוריי העניים כסף למחיה.

אבי שהה רוב הזמן בבית הכנסת, שם הוא למד, ובערבים היה נותן שיעור ב'חברת ש"ס'. הוא לא גילה מי הוא, ולמרות זאת, יהודי המקום באו בהמוניהם לשמוע את שיעורו. בכל שבוע, כאשר הגעתי לביקור, מצאתי את אבי יושב וכותב. הוא כתב אז את יומנו 'בכור השואה'.

עבודת הניקיון בכל חמשת החדרים 'שלי', ובמיוחד בחדרה של הגברת הכבודה, הייתה לי קשה מאוד, אך על הכול התגברתי. ידעתי שהכול משמים, ובורא העולם מסובב את העולם כך שזה יהיה תפקידי כעת. השתדלתי להיות בשמחה ככל שיותר - כפי שאבי לימד אותי והורָה לי. הגערות, התלונות וההשפלות גרמו לי לעוגמת נפש מרובה. לא רציתי לבכות, רציתי לשמוח - אך בכל זאת, בהגיע הלילה, מצאתי עצמי שוב בוכה בגללה.

הרביתי לבקש מהקב"ה שיעזור לי לשכוח, לא להתייחס לגערות ולהיות בשמחה, היו פעמים שתפילתי נענתה ויכולתי לישון בשמחה. במשך היום, מלבד מהעת שעבדתי בחדר ההוא, הייתי כל הזמן בשמחה, כפי שהבטחתי לאבי.

פרק י"ג / והאלוקים חשבה לטובה

בית האבות היה באמת מקום מהודר. בכל בוקר עברה המזכירה מחדר לחדר ורשמה את הזמנת הדיירים לתפריט ארוחת הצהריים בעבורם, כמו כן רשמה כל בקשה אחרת, וכל דרישה התמלאה בצורה הטובה ביותר. כשהיה צריך לבצע איזשהו תיקון בחדרים או שהדיירים רצו לשנות משהו, הדברים התבצעו מיד, ללא דחיות.

הייתה להנהלה בעיה אחת: אותה גברת כבודה הזמינה בכל יום מאכלים מסוימים לארוחת הצהריים, אולם בזמן הארוחה היא דרשה מאכלים אחרים... אך זו כבר לא הייתה הבעיה שלי, ולא אני הייתי צריכה להתמודד עמה...

בחדר החמישי 'שלי' התגורר זוג - רב ורבנית. הם לא הרבו לצאת מהחדר ולהסתובב, לא דיברו עם אנשים אחרים. היו אלה אנשים מסוגרים.

באחת הפעמים, כאשר נכנסתי אל חדרם לנקות, ניגשה הרבנית אל הדלת ונעלה אותה. נבהלתי - מדוע היא נועלת את הדלת כאשר אני בפנים??? ואז ניגשה אליי ושאלה אותי: "מי את?" סיפרתי לה מיד את ה'סיפור' שלי: "אני מכפר קטן ליד מרמרוש שבקרפטים. באתי לעבוד כאן כדי לשלוח כסף להוריי העניים".

הרבנית נענעה בראשה כל זמן שדיברתי, וכאשר סיימתי היא אמרה לי: "יפה מאוד, אבל עכשיו אמרי לי - מי את באמת".

הייתי מבוהלת ולא ידעתי מה לעשות.

הרבנית חייכה ואמרה לי: "אני מתארת לעצמי, שהסיפור שסיפרת לי עכשיו לא כל כך מדויק. אנחנו מטופולצ'אני, בעלי הרב שם". טופולצ'אני הייתה עיר ליד פישטיאן, עיר הולדתי.

אמרתי לה מי אני, והיא מיד ניגשה לבעלה - "שמעת? זו בתו של הרב מפישטיאן, הרב טייכטאל".

בעלה הרב אברהם אליעזר וייס, שהיה תלמיד חכם גדול, ממש קפץ לשמע דבריה. הוא היה כל השנים בקשר אמיץ עם אבי, הקשר ביניהם היה קשר של דברי תורה, הם שלחו זה לזה שאלות ותשובות ברצף.

"במה אנחנו יכולים לעזור לך?" שאלה אותי הרבנית מיד. לא יכולתי להתאפק וסיפרתי לה על קשיי עם הגברת הכבודה. "אני יודעת", אמרה לי, "היא אישה קשה מאוד. אפילו בנה, למרות היותו כה חשוב ועשיר, לא הצליח להחזיקה בביתו, על אף שהייתה לה משרתת פרטית משלה, ועל כן הוא הכניס אותה לכאן..."

דבריה אלה הרגיעו אותי. הבנתי שאינני אשמה, איש לא יצליח להשביע את רצונה ואף אחד אינו מאשים אותי על כך.

מאותו יום, בכל פעם כאשר נכנסתי לחדר של הרב והרבנית, לא הניחה לי הרבנית לעשות מאומה. היא מזגה לי כוס קפה וישבה לשוחח אִתי. התחננתי לפניה שתרשה לי לנקות, שאם לא כן, החדר יישאר בלתי נקי. אך הרבנית לא הרשתה לי - "אני אנקה אחר כך, את תשבי לנוח. הרי אני חייבת לעשות משהו, אינני יכולה לשבת כל היום בלי לעשות דבר".

בעלה הרב ישב כל הזמן ולמד. אהבתי להסתכל עליו בלומדו - הוא הזכיר לי את אבי.

הביקור אצל ה'דודים'

בעת שהייתי בבית האבות, נפגשנו פעם בשבוע, הינדל'ה ואני, אצל ההורים, כאשר כולם מסביב 'יודעים' שאנחנו מבקרות דודים. הפגישות היו קשות, נכון יותר - הפרֵדות בסוף הפגישות. הרבה כאב לב ודמעות היו שם.

ישבנו עם ההורים בדירתם והתלחשנו, שלא ישמעו אותנו השכנים. שתינו לא דיברנו הונגרית ואסור היה לשמוע שאנחנו מדברות בסלובקית. לו היו שומעים אותנו, היו מבינים שאנחנו פליטות. לתת מחסה לפליטים היה אסור בתכלית האיסור, ואזרחי הונגריה אכן פחדו לעשות זאת. בספרו "אם הבנים שמחה" כתב אבי על כך - הוא הבין את חששם ופחדם של אותם אזרחים. הפחד באותה תקופה חשוכה היה חזק מכול.

אביו של נתן
משה הערש וייס, החייט בפישטיאן.

נתן וייס נ"י כתלמיד הישיבה

כך ישבנו יחד ונזכרנו בילדות שלנו בפישטיאן, בשכנים, בבית הספר. ניסינו להיזכר בלימודים וללמד זו את זו. אבי ישב ולמד אתנו פרשת השבוע, דינים ופרקי אבות.

נזכרנו בתלמידיו של אבי, בכולם, ובעיקר באותם שהיו בני בית אצלנו.

נזכרנו בנתן וייס, אחד התלמידים שלמרות היותו תושב פישטיאן, היה בן בית אצלנו. בנו של חייט היה נתן. לחייט היו שלושה בנים, שני הגדולים עבדו עם אביהם בחייטות, אולם בנו הצעיר - חשקה נפשו בתורה. הוא בא אל אבי, לבקש שיכניסו לישיבה. הבן היה צעיר מאוד ולא התאים לישיבה של אבי, שבה למדו בחורים מבוגרים. אבי שוחח עם החייט והציע לו לשלוח את בנו לישיבה לנערים צעירים. החייט אמר לאבי שהוא היה מוכן לכך, אולם אין לו אמצעים כספיים. נתן רצה מאוד ללמוד, ואבי הצטער על נער יהודי שרוצה ללמוד תורה ובגלל מצב כלכלי איננו יכול. אבי החליט אפוא לקחת את הנער תחת חסותו, ואמר לו שהוא ינסה למשך חצי שנה: אם הנער יעמוד בכך, אבי ידאג שהוא ייכנס לישיבה. אבי בחן אותו והתברר שהנער חריף מאוד. במשך חצי שנה למד אתו אבי יום יום, וראה במוחש את יכולתו הגבוהה ואת רצונו העז. אבי הצמיד לו את אחד הבחורים המבוגרים, שילמד אתו. נתן הצליח מאוד בלימוד, הן בזכות כישרונו ואולי יותר בזכות רצונו, והפך לאחד מבני הישיבה ולאחד מבני ביתנו. כך עד שפרצה המלחמה והישיבה נסגרה.

והיו עוד ועוד תלמידים. בכל פעם נזכרנו בתלמיד מסוים או במאורע שהיה בישיבה, וכששוחחנו על כך, אבי רק דאג - מה קרה לתלמידיו האהובים, היכן הם היום, מה עובר עליהם - - - הוא לא הפסיק להתפלל עליהם.

השעות המעטות שבהן היינו בבית ההורים נתנו לנו כוח להתמודד עם כל מה שעבר עלינו במשך כל השבוע.

הגירוש מבית האבות

כך עברה שנה. זו לא הייתה שנה קלה, אולם היא עברה, ואנחנו רק ציפינו ליום שבו תסתיים המלחמה ונוכל לחזור לפישטיאן, הביתה. ידעתי: אחרי המלחמה, אחרי שנחזור לפישטיאן, לא נישאר שם זמן רב. ברגע שיתאפשר, נשים פעמינו לארץ ישראל, ארץ שהבטיח הקדוש ברוך הוא לאבותינו לתת לנו. הארץ מחכה לנו, ושם, בארץ המובטחת, נחכה יחד עם כולם לבואו של המשיח, תוך כדי קיום **כל** המצוות, ובפרט המצוות התלויות בארץ, בלי שום פשרות וכדומה.

כך חשבנו וקיווינו, אולם קרה בדיוק ההפך מתקוותנו: הגרמנים יימח שמם כבשו גם את הונגריה! היה זה בחודש אדר תש"ד (ב-19 במרץ 1944). מיד לאחר הכיבוש דרש ממני המנהל לעזוב את בית האבות. "אני יודע בוודאות שהגרמנים יבואו לבדוק כאן. הם מיד יֵדעו שאת פליטה, דבר שיסכן את כולנו". גם הרב והרבנית מטופולצ'אני היו צריכים לעזוב את המקום.

ביקשתי מהמנהל להישאר, הפצרתי בו בדמעות שירשה לי - "כאן יש לי מקום להיות בו, יש ארבעה קירות סביבי. אם אצא מכאן, אני אהיה ברחוב המסוכן. אין לי לאן ללכת".

המנהל, שהיה יהודי בעל צדקה גדול, הצטער בצערי אך לא יכול להשאירני. הוא חשש שכל הדיירים ייפגעו, חלילה, אם יתפסו אותי.

לא הייתה לי ברירה, לקחתי את חפציי ועזבתי את בית האבות.

באותו זמן הייתי בטוחה שזוהי גזרה רעה מאוד - הן גורשתי ממקום שהגן עלי ונשלחתי בלי לדעת להיכן אפנה.

אולם האלוקים חשבה לטובה.

לאחר כמה ימים התחלחלתי לשמוע שהגרמנים הגיעו לבית האבות, דרשו שכולם ייכנסו לחדריהם, נעלו את דלתות הבניין מבחוץ והעלו באש את הבית על כל יושביו הי"ד.

"הוֹשַׁעְנָא לְמַעַן קְדוֹשִׁים מְשֻׁלָּכִים בָּאֵשׁ הוֹשַׁעְנָא"

הניצולים היחידים היינו אני והרב והרבנית מטופולצ'אני - אנו, שגורשנו משם...

הצטערתי צער רב על האסון הנורא. בייחוד כאב לבי על המנהל, שהיה אדם אציל נפש. תהיתי במה זכיתי שהקדוש ברוך הוא הציל אותי ממוות כה נורא.

לרומניה?!

זמן קצר לאחר מכן הגיע הרב מטופולצ'אני אל אבי וסיפר לו בסודי סודות שהגרמנים מרשים לשלושה אוטובוסים מלאים באנשים לנסוע - תמורת כופר נפש - לרומניה, שם לא פעלו הגרמנים במלוא עוצמתם עקב התערבותה של אם המלך.

הוריי שמחו מאוד לשמוע שיש איזשהו סיכוי להינצל. וכך הגענו כולנו - אבא, אמא, הינדל'ה, אני וברוכל'ה - אל מקום המפגש בזמן המיועד. לא היינו היחידים

שהגענו לשם. הסוד הגדול התגלה להרבה מאוד אנשים. כולם היו מאושרים לשלם את כופר הנפש ולברוח מארצות הכיבוש הנאצי.

הגרמנים הארורים הכניסו את כולם לאוטובוסים, מלווים זאת בצעקות, גערות ומכות, כדרכם. כאשר היהודים ראו את אבי - הבינו שהוא אישיות מורמת ורצו להכניסו לאוטובוס לפני כולם, אך אבי לא רצה, ונשאר לעמוד בסוף התור. הנאצים מילאו את האוטובוסים בעוד ועוד אנשים, דחסו ודחסו עד שהאוטובוסים התמלאו לגמרי ולא היה עוד מקום להצטופף ולהכניס יותר. למשפחתנו ולעוד משפחה לא היה מקום בשום פנים ואופן, אף לא מעט שבמעט. לא עזרו הבקשות והבכיות, אי אפשר היה לדחוס לשם עוד אנשים - דלתות האוטובוסים נסגרו, ואנחנו נשארנו עומדים במקום, מביטים באכזבה עמוקה באוטובוסים מלאי האנשים המתרחקים מאתנו ומרחיקים ממנו את חלום החופש - - -

אמא בכתה מאוד ולא הצליחה בשום אופן להירגע. "יכולנו להציל את הבנות, לפחות אם הן היו עולות - הן היו נוסעות לחיים, ומי יודע מה יקרה לנו, מה יקרה לבנותינו..." הבכי שלה קרע את הלב. ניסינו, אבא ואנו, הבנות, להרגיע אותה, על אף שבעצמנו היינו מאוכזבים מאוד - אך ללא הצלחה.

אבא אמר לה: "אל תבכי, זה רצונו של ה' יתברך. כך הוא רוצה, ולנו אסור להתלונן".

באותה עת חשבנו והרגשנו שנגזרה עלינו גזרה רעה - אך גם בפעם הזאת האלוקים חשבה לטובה. כעבור זמן נודע לנו, שהגרמנים הארורים הסיעו את האוטובוסים ליער, שם כבר היו בורות מוכנים. כל נוסעי האוטובוסים נורו למוות הישר לתוך הבורות. השם ינקום דמם.

הרב אברהם אליעזר וייס מטופולצ'אני, אשתו הרבנית יחד עם בתם ונכדתם, גם הם עלו לאוטובוס ונרצחו, ה"ד. בעלה של הבת לא הצליח להגיע לאוטובוס, וכך ניצלו חייו.

"אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ"

פרק י"ד / ואנה אני באה?

עכשיו, לאחר שגורשתי מבית האבות, לא היה לי היכן להיות. במשך היום יכולתי להיות בבית עם ההורים, אולם ברדת הערב הייתי חייבת לצאת כדי לא לסכן אותם. לו הייתה השוערת שבפתח הבניין רואה שנכנסתי ביום ולא יצאתי, היא הייתה מבינה מיד שנשארתי ללון ומשהו אינו כשורה, ואז כולנו היינו נתונים בסכנה.

היו לי שתי חברות שגרו לא רחוק, אולם שתיהן לא הסכימו שאשאר לישון אצלן, על אף שבבתיהן לא היה שוער. הפחד באותם ימים היה גדול, ועל פחדים אי אפשר להתגבר בעזרת השכל. זה נכון שאמנם אין שוער, אך מי יודע מי ראה אותך... זה היה החשש שלהן.

הלכתי לשוק לפגוש את דבורה גרוס, צעירה חביבה, אם לילדונת בת שנתיים, שכולנו היינו בקשר הדוק אִתה. את בעלה לקחו ל'מונקא טאבור' - מחנה שאליו הובאו פלוגות של יהודים שגויסו לצבא ההונגרי ושם חיו חיי עבדים ועברו התעללויות שונות.

דבורה נשארה ללא פרוטה. אבי פנה לראשי הקהילה וביקש שיסדרו לה מקור פרנסה, שתוכל לכלכל את עצמה ואת בתה ולא תיפול על כתפי הציבור. ואכן, נתנו לה דוכן בשוק.

לא פלא שהייתה לה הכרת הטוב לאבי והיא הבטיחה שתמיד תעשה כל שאפשר כדי לעזור לו ולבני ביתו. ועכשיו היא התגייסה למצוא לי מקום לינה. על אף שהייתה אישה נהדרת, פחדה דבורה להכניס אותי לביתה. אם היא תיתפס - מי יטפל בילדתה הקטנה?

באותו יום הלכנו שתינו יחד לבתיהם של מכריה, עברנו מבית לבית, היינו אצל כל האנשים המוכרים שגרו בבודה, חלקה העשיר של העיר בודפשט, ואותם אנשים שאליהם פנינו גרו בבתי פאר. בכל בית סיפרה דבורה לבעלת הבית, שאני ממשפחה ענייה מאוד ממרמרוש, ואני מחפשת כאן עבודה כדי לשלוח את הכסף להוריי. היא שיבחה אותי ואמרה שאני מאוד חרוצה, יודעת לנקות מצוין, ואני אנקה את הבית תמורת תשלום נמוך, אוכל ולינה.

לכל אחת מעקרות הבית הייתה אותה תשובה: "בעלי לא מרשה לי להכניס אף אחת הביתה. אי אפשר לדעת על אף אחת שום דבר, ולא כדאי לנו להסתכן בעבור

אנשים זרים". **הן צדקו בפחדן, הפחד היה פחד אמיתי מרשעת הרשעים ימ"ש. מי שנתפס שהסתירו בביתו, היתה גזירת מוות מיידית לכל המשפחה.**

כך עברנו מבית לבית, ובכל הבתים קיבלנו אותה תשובה. מרגע לרגע הרגשתי יותר רע - אני מיותרת, אין לי מקום בעולם.

השיא היה בשעת לילה מאוחרת. מקום עוד לא נמצא בשבילי, ודבורה אמרה שיש לה עוד כתובת אחת - "זוהי משפחה טובה מאוד, בעלת חסד ועשירה מאוד, שם ודאי תמצאי את מקומך".

נכנסנו. החדר היה חמים ונעים. על יד השולחן ישבה נערה כבת גילי והכינה שיעורים. הנערה אמרה שאמה תכף תגיע. ישבנו וחיכינו לה. פתאום התעורר בי רצון לגשת ולראות את מחברותיה של הנערה, לראות מה היא לומדת. ידעתי שמחברותיה כתובות בהונגרית, ואני לא אבין מילה, אולם כה התגעגעתי ללימודים... הן גם אני, כמוה, ישבתי פעם בבית חמים ונעים ליד שולחן והכנתי שיעורים... היה זה, כמדומה, לפני יובלות, עברו כבר כאלף שנים מאז... הו, הלוואי ואוכל גם אני לחזור פעם ללימודים, להכין שיעורי בית, לשבת בבית עם אבא ואמא, לשוב לחיות חיים נורמליים.

האם אכן הגיעה מיד. דבורה ישבה אתה בצד ודיברה עליי; היא הסבירה לה עד כמה אוכל לעזור לה בניקוי ביתה הגדול והיפה, כך שהיא עצמה לא תצטרך לעמול קשה על ניקוי ביתה, וכל זה תמורת סכום קטן, אוכל ולינה.

התשובה הידועה חזרה גם הפעם על עצמה: "בעלי לא מרשה להכניס הביתה אף אחת. האמיני לי, דבורה, שהייתי רוצה לעזור לך, אולם לא אעשה שום דבר בניגוד לרצון בעלי. אוכל להעסיקה אך ורק כמה שעות ביום, ללא לינה".

הדבר כמובן לא בא בחשבון - הייתי חייבת למצוא מקום ללון בו.

יצאנו מהבית החם והנעים לרחוב החשוך, הקר והגשום, ודמעותיי התערבבו בטיפות הגשם.

"ריבונו של עולם, גם אני הייתי פעם כאותה נערה שבפנים, שאף איננה יודעת עד כמה שפר עליה עולמה... אבל עכשיו, כבר שעת לילה מאוחרת ולי אין היכן להניח את ראשי. אתה, ריבוני, יודע על המצוקה שלי. אנא, עזור לי!!!"

דבורה חיבקה אותי ואמרה: "אל תבכי, גיטל'ה, אל תדאגי. הכול יסתדר, בעזרת ה' יתברך. יש לי עוד מקום אחד שאולי בו תוכלי להיות. רציתי לחפש לך בית של אנשים אמידים, אולם שם, בבתי העשירים, אין זה מקומך. אני אקח אותך אל גיסתי, אשת אחי. היא גרה בעליית גג עם חמש בנותיה הקטנות, היא לבד, כי אחי גויס ל'מונקא טאבור' יחד עם בעלי. כפי הנראה, שם מקומך".

המפלט בקומה השישית

הגענו לבית גיסתה של דבורה - בניין גדול ובו הרבה מאוד דיירים. לא פנינו למעלית כדי לעלות עד הקומה השישית, כי בפתח המעלית ישב השוער, והוא זה שלחץ על הכפתורים להעלות את האנשים לקומה שביקשו ממנו. פחדנו שיראה אותנו ועל כן חמקנו למדרגות ועלינו ברגל את כל שש הקומות.

גיסתה של דבורה קיבלה אותי בזרועות פתוחות, והסבירה לי: "ראי, כל מה שיש לי כאן הוא חדר אחד. תצטרכי להצטופף אתנו בחדר הזה".

הדבר כלל לא הפריע לי, כמובן. הייתה בפינה מיטה מתקפלת, ואני, שהייתי עייפה ותשושה מכל היום הקשה שעבר עליי, נכנסתי למיטה ומיד נרדמתי.

התעוררתי לאחר כשעה כשכל גופי מגרד. המיטה המתקפלת, כמו כל המיטות שבחדר, הייתה מלאה פשפשים ואלו עקצו אותי בכל גופי. למרות אי הנעימות - הייתי מאושרת. היה לי מקום. אני לא זרוקה ברחוב. יש משפחה שקיבלה אותי בלי לשאול שאלות. יש לי מקום ללון. יש לי מסתור.

אומנם הפשפשים אכלו את בשרי, ומראה הגיסה, היושבת ערב ערב ופולה את כיני הבגדים מבגדי בנותיה ומוחצת אותם בין ציפורניה - לא היה מראה מלבב כלל וכלל. אולם היה לי מקום, וזה מה שהיה חשוב. כל שאר הדברים היו קטנים בהשוואה לכך, והיה אפשר להתגבר עליהם.

במשך כל זמן היותי בבית הגיסה, עליתי את כל הקומות ברגל, אף פעם לא השתמשתי במעלית, גם לא בימים שבהם ידעתי שאצא שוב ואפשר יהיה לחשוב שאני רק מבקרת. לא רציתי להראות את פניי, חששתי שהשוער ינסה לפתוח אתי בשיחה. אמנם כבר למדתי את השפה וידעתי הונגרית - אך כאשר דיברתי, היה ברור שזו איננה שפת האם שלי.

הייתי עולה את כל שש הקומות במרוצה, והגעתי למעלה נושמת ונושפת וצמאה מאוד.

בקומה שלנו לא היה ברז מים, ואת המים הבאנו בתוך דלי מהקומה החמישית. הייתי ניגשת לדלי המים, ממלאת את הספל ושותה בצימאון גדול. בראותה זאת אמרה לי הגיסה: "את נראית כה בריאה, אפילו את המים את שותה בתיאבון גדול". לא סיפרתי לה שאני עולה את המדרגות בריצה כדי לא לפגוש בשוער, לא רציתי שהיא תתחיל לתהות מדוע אני חוששת.

בכל בוקר יצאתי מהבית. הגיסה חשבה שאני הולכת לעבודה, אך אני לא הצלחתי להשיג עבודה שבה לא אצטרך כלל לדבר. הלכתי לבית הוריי, הייתי אתם, אכלתי שם, השתדלתי לדבר רק בהונגרית.

אבי תמיד ישב, למד וכתב. כמו שהיה עושה לפני שפרצה המלחמה. זאת הייתה דמותו - דמות מלאת הוד. עטוית אור...

לבית הגיסה חזרתי בלילה. השתדלתי לא להיות אצלה יותר מדי זמן. לא רציתי שתכבד אותי באוכל, ידעתי שקשה לה. האוכל נמכר במשורה לכולם ולאף אחד לא היה הרבה. היא עצמה וחמש בנותיה היו צריכות לאכול ולא להפריש מפיהן בעבור אחרים. אמרתי לה שאני אוכלת במקום עבודתי.

יום אחד שאלה אותי הגיסה, איך ייתכן שאני כה דתית, מתפללת יום יום ומברכת לפני שתיית מים ולאחריה - ואינני מקיימת מצוות כיבוד הורים, אף פעם לא נוסעת לבקרם! "להפך", עניתי לה, "בגלל כיבוד הורים אינני נוסעת. את מבינה בעצמך עד כמה אני מתגעגעת אליהם ואל כל אחיי ואחיותיי, אני הבכורה ואחרי ישנם תשעה ילדים יקרים ומיוחדים. אולם, הכסף שאני אוציא על הנסיעה, זה כסף שבו אפשר לקנות אוכל לכולם בבית, את אמי אני פוגשת, היא מגיעה לפעמים לעיר למכור ברווזים בשוק השחור. למרות געגועיי, האוכל של בני הבית חשוב יותר".

הגיסה קנתה את תשובתי.

היו לילות שבהם נשמעו אזעקות, ונאלצנו לרדת למטה, למרתף. פחדתי לרדת לשם, חששתי שאחד השכנים ינסה לדבר אתי, ואיך אוכל לענות? אמנם הבנתי כבר כל מה שמדברים בהונגרית, אולם עדיין אסור היה לי לפצות את פי.

בכל פעם שנשמעה אזעקה, עזרתי לגיסה להלביש את הילדות והיינו מתחילות לרדת. הגיסה החזיקה בזרועותיה את אחת הקטנטנות ואני את השנייה. שאר הבנות הצטופפו בין שתינו. התחלנו לרדת לאט, לפי קצב הבנות הקטנות. אני השתדלתי להאט את פסיעותיי ככל יכולתי, ברוב המקרים עד שהתחלנו להתארגן לרדת כבר נשמעה צפירת הארגעה. היו פעמים שהצלחנו להגיע עד הקומה החמישית, אך לא יותר. אפילו פעם אחת לא הצלחנו להגיע עד למרתף. בחסדי שמים, הבניין שבו גרנו לא נפגע מעולם.

פליטה עם ניירות מזויפים

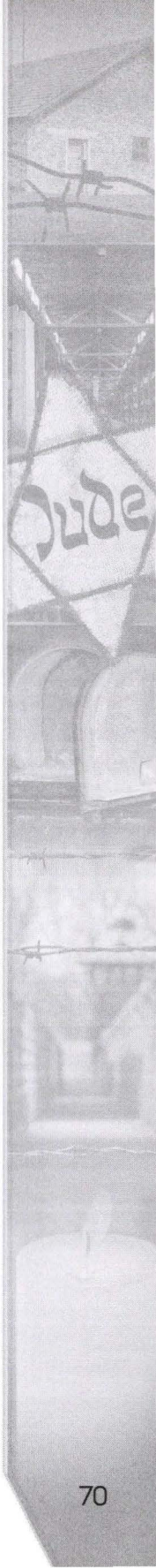
הינדל'ה אחותי גרה גם היא אצל משפחה אחת. בני המשפחה היו בטוחים שהיא באה מכפר קטן בהרי הקרפטים כדי לעבוד בעיר ולשלוח את הכסף הביתה. הם ידעו שבקרפטים שפת הדיבור העיקרית היא אידיש, ולכן לא חשדו בה. היא עבדה במתפרה שבה תפרו חלקי ביגוד מיוחדים, הינדל'ה למדה את המקצוע, התמחתה בו והפכה לתופרת מעולה.

לילה אחד התעוררה הינדל'ה ושמעה דפיקות חזקות על דלת השכנים. היו אלו דפיקות 'משטרתיות' - בכוח, ברעש, באגרופים, חזק, כפי שהם רגילים לדפוק, שכל השכנים ישמעו וייבהלו. היו שם גם צעקות אימים ובכי גדול. הינדל'ה שכבה במיטה מאובנת מפחד עד הבוקר.

בבוקר סיפרה לה בעלת הבית, שדבר נורא קרה אצל השכנים בבניין שלהם: התחבאה שם ילדה פליטה עם ניירות מזויפים. "איך הם עשו זאת, השכנים?" קוננה בעלת הבית, "איך סיכנו את עצמם, את כל משפחתם. ולא רק את עצמם - הם סיכנו גם את כל דיירי הבניין. עכשיו יחשדו בנו שכולנו ידענו. איך הם עשו לנו דבר כזה?" בעלת הבית כעסה מאוד, "אנחנו כולנו שומרי חוק, לא מסתכנים, שלא יהיה 'להם' פתחון פה כלפינו..."

והינדל'ה רק חשבה כל הזמן: 'לו רק ידעת... לו רק היית מעלה בדעתך שאת מספרת זאת לאדם הלא נכון - לי, המתגוררת בביתך עם ניירות מזויפים - - -'

כאשר נודע הדבר לאבי, הוא נבהל מאוד ודרש מהינדל'ה לעבור למקום אחר. היא אכן מצאה לה בית אחר ועברה לשם.

פרק ט"ו / ארוכה הדרך לסלובקיה

המצב בהונגריה החמיר מאוד. יהודים נתפסו ונשלחו למחנות בפולין. הוריי הרגישו שאסור לנו להישאר בבודפשט, המקום הפך להיות מסוכן יותר ויותר.

אבי חשב שאולי הגיע הזמן לחזור לסלובקיה, שכבר הייתה 'יודען ריין' - 'נקייה' מיהודים. עכשיו הגרמנים יודעים שכבר אין יהודים בסלובקיה, אין את מי לשלוח למחנות. סלובקיה כבר ארץ נקייה, אין בה יהודים המזהמים את האוויר... לכן הגרמנים ודאי כבר אינם מחפשים שם יהודים, אי לכך אפשר כבר לחזור. כבר לא מסוכן שם.

וכך הוחלט שאנחנו חוזרים למקומנו.

זה לא היה דבר פשוט. הרי אי אפשר לפתע פתאום ללכת לגבול ולחצות אותו, כמו בטיול. צריך למצוא גוי שיבריח אותנו את הגבול.

הפעם החליט אבי שלא כולנו יחד נחצה את הגבול, הדבר מסוכן מדי.

בשלב הראשון מצא אבא גוי, שתמורת סכום גדול העביר את הינדל'ה. הינדל'ה מצאה דרך להודיע לנו שהיא הגיעה והכל כשורה.

ואז הגיע תורי. היה זה בליל שבת. אבי אמר, שפיקוח נפש דוחה שבת, ואם הגוי אמר שאך ורק בלילה זה הוא מוכן להעביר אותי - זה בדיוק מה שאני צריכה לעשות.

אבי הפקיד בידי את צרור הכסף בעבור המבריח, ואמא הכניסה למזוודה שהכינה לי חצי חלה חמה שאך זה יצאה מהתנור.

הוריי ליוו אותי לתחנת הרכבת. כאשר נפרדנו, בירך אותי אבי בברכה שבה היה מברך אותנו בליל שבת לפני הקידוש, ועוד הוסיף ובירך: "כי מלאכיו יצווה לך לשומרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי".

הבגידה

הרכבת הגיעה, ואני והמבריח הגוי עלינו. הייתה זו רכבת מלאה חיילים, סוחרי השוק השחור ו'שיקסות' צעירות, שכפי הנראה נסעו לחפש עבודה.

הרכבת התעכבה בתחנה, ואנו חיכינו שהיא תתחיל בנסיעה. לפתע אמר לי הגוי: "את רואה את הקיוסק, כאן, ממול הרכבת? אני יורד לרגע לקנות לי שתייה. חכי לי כאן, אל תזוזי". ואז הוסיף: "אני חושש שהחיילים יחטפו לך את הכסף. תני לי את הכסף, אני אשמור לך אותו. אני רק הולך לשתות ומיד חוזר".

מה יכולתי לעשות נתתי לו את רוב הכסף. הוא יצא וראיתי דרך החלון שהוא הולך לכיוון הקיוסק. הייתי עצבנית מאוד - אני לבד ברכבת והגוי נעלם עם הכסף... אולם השתדלתי מאוד שלא ירגישו עליי שאני עצבנית, שלא יחשדו בי. הקונדוקטור (-הכרטיסן) שרק - אות לתחילת הנסיעה, והגוי עדיין לא חזר. הרכבת החלה לנסוע, ואני לבד. ניסיתי לנחם את עצמי במחשבה שאולי הגוי טעה בקרון ועלה לקרון אחר, ומן הסתם הוא יופיע מיד, אך נסענו ונסענו ולגוי לא היה זכר...

הפחד לפת אותי. חשתי שידיי קופאות. הרכבת מתקדמת, ואני בתוכה, נוסעת ואינני יודעת לאן ולמי. לא יכולתי לעשות מאומה, רק לשבת ולראות את כל החיילים שבקרון, לשמוע את דיבוריהם, שרק את חלקם הבנתי, ולהיזהר שלא יתחילו לחשוד בי.

הרכבת עצרה באחת התחנות. הסתכלתי החוצה וראיתי את שם התחנה - 'קומרנו'. לאבי היה אח בקומרנו. אמנם לא הכרתי את דודי, באותם ימים לא היה זה דבר של מה בכך לנסוע ממקום למקום כפי שמקובל היום. בני משפחה שגרו רחוק זה מזה כמעט לא נפגשו אף פעם. הקשר ביניהם היה קשר של מכתבים. כעת חשבתי שאם אגיע לבית דודי, הוא יעזור לי לחזור אל הוריי, לבודפשט.

ירדתי מהרכבת והסתכלתי סביב. היה עליי להגיע לבית דודי, אך לא ידעתי היכן הוא גר. חשבתי שאם אפגוש יהודים, הם ודאי יראו לי היכן דודי גר. הייתי בטוחה שכל היהודים מכירים אותו, הוא הרי השוחט של העיר.

ראיתי לפניי שני צעירים במדי מחנה העבודה ולזרועותיהם טלאי צהוב. ידו של אחד מהם הייתה חבושה ותיארתי לעצמי שהם מגיעים למרפאה כלשהי לטפל ביד.

ניגשתי אליהם ללא היסוס ואמרתי באידיש: "בבקשה, הגידו לי היכן גרים כאן יהודים, אני פוחדת, שעת ערב והרחוב מלא חיילים גרמנים. עזרו לי".

"אל תעמדי לידנו", הם אמרו לי, "כי לך אין טלאי צהוב".

הבנתי מיד את המצב. הרי הניירות שברשותי מציגים אותי כעלמה גויה, ואיזו גויה תדבר עם יהודים בימים אלו? מעשה כזה הוא מחשיד מאוד. "כבר אין כאן יהודים", הספיקו לומר לי לפני שהתרחקו, "כולם בגטו". אחד מהם הראה לי בידו את הכיוון שבו נמצא הגטו.

הייתי אובדת עצות - להישאר לבד ברחוב פחדתי, וכך החלטתי ללכת אחרי שני הצעירים ובהמשך אראה כבר מה יקרה. הם דיברו ביניהם הונגרית. למרות קשיי בדיבור, הבנתי את השפה. הגענו לנהר דנובה שבבודפשט ושמעתי אחד מהם אומר לחברו: "אין לילדה הזו שום ברירה אלא לקפוץ לתוך הנהר". אולי הם חשבו שאינני

מבינה הונגרית, כי דיברתי אתם באידיש, ואולי חשבו שאינני שומעת. היה מרחק מה ביננו, אך אני שמעתי והבנתי.

את זה - ידעתי - לא אעשה! מה פתאום שאטביע את עצמי? הרי הוריי מחכים בבודפשט למכתב ממני או לי עצמי. לא אעשה מעשה נמהר שכזה, וה' יעזור לי.

החייט והבבושקה

חיפשתי את הגטו, אולי אמצא דרך להיכנס לשם וגם לצאת, אך לא ידעתי איך לעשות זאת.

השעה כבר הייתה שתים עשרה בלילה כשלפתע ראיתי אישה הולכת במהירות רבה. רצתי אחריה. "גברת נכבדה", פניתי אליה כשהדבקתי את צעדיה, "הייתי צריכה לעלות לרכבת שנוסעת לבודפשט ואיחרתי אותה. יש רכבת נוספת, שיוצאת בשעה שלוש. אני פוחדת להישאר במשך הלילה ברחוב, אולי תוכלי להכניסני אל ביתך? אשב בכניסה, על הרצפה, עד השעה שלוש, העיקר לא להיות ברחוב המסוכן".

היא הסתכלה עליי, מדדה אותי בעיניה מראש ועד כף רגל. כפי הנראה, מראה עיני הרגיע אותה, לא נראיתי יצור מסוכן, ואז אמרה לי: "ראי, נערה, הייתי רוצה לעזור לך אבל בעלי אמר לי לא להכניס אף אחד הביתה. מלבד זאת, אני ממהרת לחייט שאמור לסיים לתפור לי מעיל. גם אני נוסעת ברכבת של השעה שלוש לבודפשט, ואני ממהרת".

שוב הייתי באותו מצב, לא יודעת מה לעשות. לא אוכל בשום אופן להישאר בשעה זו ברחוב. פעלתי שוב כמו קודם: הלכתי אחריה עד שהגענו לבית החייט.

לאחר שצלצלה בפעמון, פתח את הדלת גוי גבוה וגדול, ניכר שהוא חיכה לה. הגברת אמרה לו: "נערה זו -" היא פנתה אליי ואמרה לי: "נו, תגידי לו את".

התחלתי לספר לו שאני מכפר ליד מרמרוש, איחרתי את הרכבת ואני מפחדת לחכות בתחנה לרכבת הבאה.

האיש הפסיק אותי ואמר לי בסלובקית: "את לא ממרמרוש, את מסלובקיה". הוא שמע אותי מדברת הונגרית במבטא סלובקי. לפני המלחמה הייתה קומרנו חלק מסלובקיה, והוא הכיר את השפה ואת המבטא. לא עניתי, לא היה לי מה לומר.

הגוי נכנס לביתו עם הגברת, ואני אחריהם. כאשר נכנסתי, ראיתי את המטבח. ישבה שם בבושקה זקנה. נכנסתי אליה ואמרתי לה בסלובקית: "תני לי לשבת לידך,

איחרתי את הרכבת, ואני פוחדת לחכות לבד ברחוב בשעות הלילה. בשעה שלוש יש לי רכבת". המילים כבר יצאו מפי באופן אוטומטי, כמו פזמון חוזר.

הבבושקה הסתכלה עליי ואמרה לי: "הייתי עוזרת לך, אולם אני לא יכולה לעשות זאת. בעל הבית הוא חתני, והוא זה שצריך להסכים שתישארי כאן".

היא יצאה מהמטבח לחפש את חתנה על מנת לשאול אותו.

פחדי היה גדול מאוד, בלתי ניתן לתיאור. הרי הגוי הזה קלט מיד שאני פליטה סלובקית, הוא לא יסכים שאשאר בביתו, הוא יגרש אותי לרחוב. ידעתי שעכשיו ייגזר גורלי, אם הגוי יגיד לי שאינו יכול להחזיק אותי בביתו - אצטרך לצאת לרחוב, ושם ודאי יתפסו אותי.

אולם "חַסְדֵי ה' כִּי לֹא תָמְנוּ כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו" (איכה ג, כב).

הגוי נכנס למטבח ואמר לי: "תשמעי, אני לא שואל אותך מי את ומאין את באה. את צעירה ורוצה לחיות. אני מסכים שתישארי כאן עד שיגיע הזמן לצאת לרכבת, אולם בקשה אחת יש לי: אם יתפסו אותך בדרך לרכבת, אל תגלי היכן ישנת, כי זה גזר דין מוות בשבילי, את יודעת".

פרצתי בבכי, הפעם לא מפחד. התרגשתי כל כך. האדם הזה הוא גוי, והוא מוכן להסתכן למעני ולתת לי מחסה.

הוא חשב שאני בוכה מרעב ונתן לי מיד פרוסת לחם כפרי וכוס חלב. לאחר מכן שם על הרצפה, ליד הבבושקה, ערמת קש, שאוכל לישון עד זמן צאת הרכבת.

הלחם הזכיר לי את חצי החלה ששמה לי אמא בתיק, הוצאתי את החלה ושמתי על השולחן.

פרק ט"ז / **בחזרה לבודפשט**

בשעה שתיים וחצי בלילה קמתי, והנה החייט הגיע, ליווה אותי לדלת ובירך אותי בחמימות רבה, כאילו היה רב צדיק: "שלאף אחד לא תהיה שליטה עלייך", אמר, "שתגיעי למחוז חפצך בשלום, ותצליחי בכל דרכייך".

ועוד אמר לי, שאם אראה חיילים עם מזוודות, אדע שהם הולכים לתחנת הרכבת ואלך אחריהם.

נפרדתי ממנו תוך הבטחה מצדי שאף אחד בעולם לא ישמע ממני היכן הייתי. הרגשתי כאילו הוא היה מלאך שנשלח להגן עליי.

לא שאלתי לשמו, ועד היום אני מצטערת על כך. הרי הגיע לו תואר של 'חסיד אומות העולם', שכן אין ספק שסיכן את חייו וחיי בני משפחתו כאשר הציל אותי ממוות.

מה יש לך בתיק?

מרחוק ראיתי חיילים הולכים ומיהרתי בעקבותיהם. היו להם תיקים גדולים, והם אכן הלכו לתחנת הרכבת. צעדתי אחריהם, אך לא מדי רחוק מהם. כשהגענו לתחנת הרכבת, נבהלתי מאוד: התחנה הייתה מלאה בשוטרים, אותם אנשי 'צלב החץ' ההונגריים שלראשיהם כובעים בעלי נוצות. הם היו הרשעים שבהונגרים, ומהם היה צריך להיזהר ביותר. ואני צריכה עכשיו ללכת ביניהם כדי לקנות כרטיס נסיעה... "ריבונו של עולם, פאר לאז מיר נישט, פאר לאז מיר נישט! אַל-תַּעַזְבֵנִי ה', אֱלֹקַי אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי: חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי ה' תְּשׁוּעָתִי!" (תהילים לח כב-כג). ביקשתי את הבקשה שתמיד ביקשתי כאשר הייתי לבד והרגשתי אבודה. וכמו תמיד - ה' תשועתי - בקשתי התמלאה.

נזכרתי באבי, ודבריו הדהדו בראשי - "הכול משמים, הכול בשליטה, והעיקר להיות בשמחה". מילים אלו של אבי חיזקו אותי מאוד. לא פחדתי יותר ופניתי בביטחון לקנות את הכרטיס. איש לא העיף אף מבט קל לעברי. לו הייתי ממשיכה לפחד וללכת בחשש, מיד היו חושדים בי. אדם שיש לו מה להסתיר - הולך בפחד. אבל כפי שאני צעדתי - לא עוררתי כל חשד. "השבח והודיה לה' שחיזקת אותי..." מלמלתי.

כשהכרטיס בידי עליתי בביטחון לרכבת ויחד עם כל החיילים נסעתי לבודפשט. כשהגענו לתחנה בבודפשט היה זה לפנות בוקר, וגם שם הייתה התחנה מלאה בחיילים ובשוטרים מאיימים. "מדוע אני מפחדת מהם?" שאלתי את עצמי, "הרי ה'

ממש אוחז בידי והולך יחד אתי. כך היה עד עכשיו. ריבונו של עולם, אנא, עזור לי גם עכשיו, לבל אפחד. שלא יראו עליי שום פחד. שום יראָה".

וכך, בראש מורם, בביטחון מוחלט בקב"ה, יצאתי מתחנת הרכבת. בתחילה חשבתי שאולי כדאי שאחזיק את תעודותיי בידי, אולם ראיתי שאיש לא החזיק תעודות ביד, ואני צריכה הרי להיות כמו כולם. הלכתי לי בשלווה מדומה, עם ראשי למעלה, כאילו העולם שייך לי - - -

ברגע שיצאתי מהתחנה קרא לעברי שוטר שעמד שם: "הי, נערה, בואי לכאן, בבקשה".

"אנא, ריבונו של עולם, פאר לאז מיר נישט, פאר לאז מיר נישט", לחשתי. אחרי שהתפללתי לה' קיבלתי ביטחון וחיזוק גדול וניגשתי אל השוטר.

ההגנה הטובה ביותר היא התקפה - נזכרתי ברגע זה בפתגם ששמעתי פעם. "למה אתה מעכב אותי?" התנפלתי על השוטר. "אני עוד עלולה לאחר את האוטובוס, ואז אצטרך להפסיד יום עבודה. בדיוק עכשיו אתה צריך לראות תעודות שנמצאות עמוק בתיק?"

"התעודות שלך לא מעניינות אותי", אמר השוטר. "אני רוצה לראות מה יש לך בתיק".

ידעתי שהשוטרים תרים אחר אנשים שמביאים מצרכים למכור בשוק השחור. פתחתי את התיק, היו בו כמה בגדים שלי, לא יותר. לשמחתי הרבה, מחצית החלה לא הייתה בתיק, כי למזלי הרב נתתי אותה לבבושקה בקומרנו. לו היה השוטר מגלה חצי חלה - היה מיד יודע שאני יהודייה, כי רק היהודים אופים חלות לכבוד שבת קודש... השוטר שילח אותי לדרכי ואני הייתי מאושרת ומודה לקב"ה על החסד שעשה עמדי.

לבית הוריי הגעתי בשעה שש בבוקר של שבת. דפקתי על הדלת בשקט ובעדינות את דפיקות הקוד שלנו: שתי דפיקות - הפסקה - דפיקה - הפסקה - ושוב שתי דפיקות. אבי שמע ומיד פתח את הדלת לרווחה. הוא התרגש מאוד לראות אותי ומיד אמר ודמעות בעיניו: "מודה אני לך, ריבונו של עולם, שהחזרת לי את גיטל'ה שלי".

כאשר הגעתי הביתה איש לא ראה אותי בהיכנסי לבניין. השוערת כפי הנראה עוד ישנה בשעה כה מוקדמת. שלושה ימים נשארתי בבית, במיטה. כל המאורעות

שעברתי באותה נסיעה גרמו לי לרעד בכל הגוף. רק לאחר שלושה ימים פסק הרעד ושבתי לאיתני.

בגדי 'איכר' ומחזות אלוקים

דבר שהיה בנפשו של אבי ועליו לא יכול בשום אופן לוותר - היה לימוד התורה ותפילה בציבור. אבי למד בבית במשך רוב שעות היום, והלך לבתי כנסת כדי להתפלל בציבור וללמוד בשיעורים שנמסרו בבתי המדרש. הוא הלך מחופש לאיכר כדי שלא יכירוהו. גם הוא עצמו נתן שיעורים בלבושו זה.

אמי דאגה לו מאוד, ואבי היה תמיד אומר לה: "אני לא יכול לא ללמוד וגם לא יכול לא ללמד, ללכת לתפילה בציבור זה בנפשי".

רק הרב הגאון רבי ישראל וולץ זצ"ל, מחשובי הרבנים בבודפשט, ידע היטב מי הוא האיכר הזה, אך לא סיפר זאת לאיש.

לפני כמה שנים נפגשתי עם הרבנית וולץ ע"ה, שזכתה לשרוד את המלחמה, וגרה ב'שיכון הרבנים' בירושלים. היא סיפרה לי, שבאותה שנה בערב פסח אמר לה בעלה, הרב וולץ, שהוא הזמין איכר אחד אליהם לליל הסדר. הרב וולץ הכין לאבי כיסא לידו, בראש השולחן, וביקש ממנו שהוא יערוך את הסדר. הרבנית הבינה מיד - "אם אתה נותן לו לערוך לנו את הסדר, הרי ודאי שהוא איננו סתם איכר אחד", אמרה לבעלה. "אכן", אמר לה הרב, "אולם לא צריך לדבר על כך". והוא לא סיפר לה מי הוא ה'איכר' עורך הסדר. הדבר נודע לה רק לאחר זמן רב.

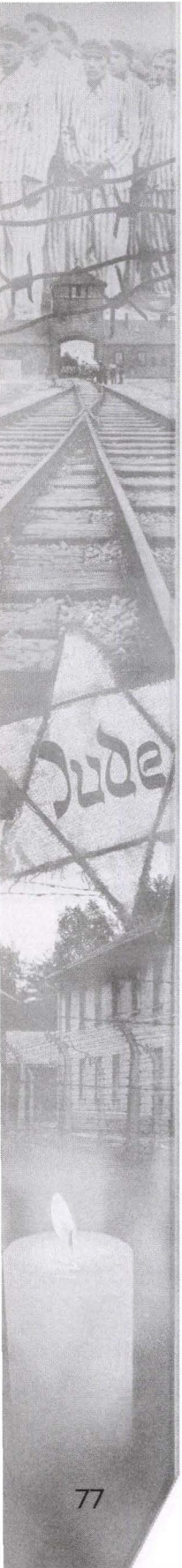
אינני זוכרת היכן היינו אמא, אחיותיי ואני באותו ליל סדר. הרבה דברים נשכחו ממני בצוק העתים, וגם זה. אולם ייתכן שהיינו יחד אתו, לבושות גם אנו כאיכרות.

"הזהו מרגל?"

אבי התאמץ מאוד להסתיר את זהותו כדי לא להיתפס, אולם באחד הימים, כשהרגיש שהטבעת סביבו מתהדקת, נסע עם אמי וברוכל'ה לבעקעש-טשעבה - עיר קטנה בהונגריה. ראש הקהילה היהודית, מר בלטברג, נתן להם מחסה בעליית הגג בביתו. מר בלטברג היה יהודי עשיר מאוד והיו לו קשרים טובים עם השלטונות.

בחדר זה כתב אבי על ניירות דקיקים את יומן המלחמה שלו - "אמונה צרופה בכור השואה".

ביומנו הוא מביע את מחשבותיו בעקבות הצרות העוברות עליו ועל כל העם, וכמו כן כותב בו תשובות לשאלות שנשאל בימים הטרופים ההם. הספר כולו מכיל דברי

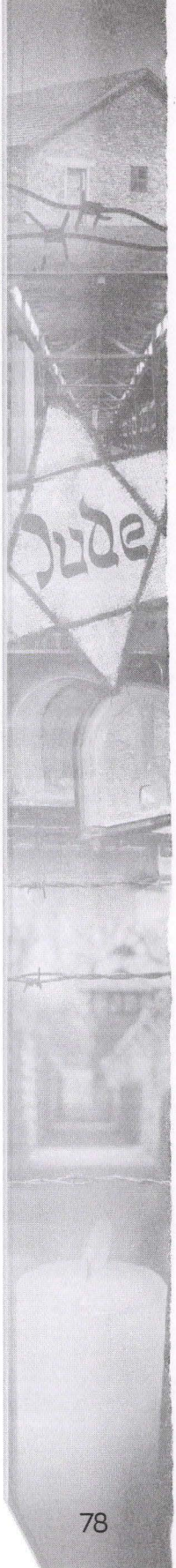

תורה שנכתבו בתנאים-לא-תנאים, ללא ספרים, וכל הציטטות נכתבו בזכות זיכרונו הכביר. הסיבה שכתב את יומנו, הייתה "למזכרת עולם לבנינו אחרינו", כפי שכתב. וכמו שכתב במקום אחר: "כתבתי זאת לזיכרון, כדי שלא נשכח את הימים הקשים שעברו עלינו, ונקיים אי"ה בשמחת לבנו את המקרא 'שיחו בכל נפלאותיו', אמן כן יהיה רצון".

יום אחד, בנסיעתו ברכבת והיומן בידו, תפסו אותו הגרמנים. הם כמובן לא יכלו לקרוא את הנכתב ביומן ומכיוון שכך - האשימו אותו שהוא מרגל. הם עצרו אותו בתחנת המשטרה, קשרו אותו לספסל, היכו אותו מכות רצח ודרשו שיודה ב'אשמה'. אבי היה עצור יומיים בתחנת המשטרה, ולא טעם דבר. הוא ביקש מהגרמנים שיאמרו לגברת בלטברג להביא לו כוס חלב, שכן הוא תשוש מאוד. בלבו קיווה שקשריו עם הגביר בלטברג יוכלו לעזור לו.

הגרמנים התקשרו לגברת בלטברג, והיא באה בעצמה, מתוך תקווה לפעול לשחרורו של אבי. כשראתה אותו הביעה את 'תדהמתה': "מה אתם רוצים ממנו?" אמרה, "זה מרגל?! זהו קרוב משפחה שלי. הוא אינו מרגל, הוא אדם דתי הכותב ספרים על התורה שלנו". תמורת סכום כסף גדול, ובזכות הקשרים הטובים שהיו למשפחת בלטברג עם השלטונות, שחררו הגרמנים את אבי והוא חזר לבודפשט.

מאז, אבי הגביר את מאמציו למצוא דרכי מילוט ולחזור לסלובקיה.

פרק י"ז / **מלכודת**

באחד הימים, בהיותי בבית, נשמעו דפיקות. ניגשתי לפתוח את הדלת ונבהלתי לראות איש גסטפו עומד בפתח. אבי ניגש מיד אל הדלת, חיוור. היה לנו ברור שתפסו אותנו.

"הרבי אינו מכיר אותי?" שאל קצין הגסטפו באידיש. ברגע ששמענו אותו מדבר, הוקל לנו בבת אחת. החרדה הנוראה שאחזה בנו כשראינו אותו מול העיניים - שככה, והפכה לשמחה רבה. היה זה נתן וייס, תלמידו של אבי.

כאשר נכנסו הגרמנים יימח שמם לפישטיאן, הצליח נתן להשיג לעצמו ניירות מזויפים. הוא החליט שסיכוייו להינצל יגברו אם הוא יהיה ממש בתוך לוע האריה! נתן קשר קשרים במפקדת הגרמנים בברטיסלבה, ובתור בנם ונכדם של חייטים מדורי דורות, עבד במתפרה ותפר מעילים ומדים לחיל האוויר הגרמני. תחת השם הגויי 'ג'ו גריי' הצטיין נתן בעבודתו והפך להיות בעל תפקיד בכיר בבית החרושת.

בד בבד היה נתן פעיל במחתרת יהודית, בראשותו של הרב ויסמנדל.

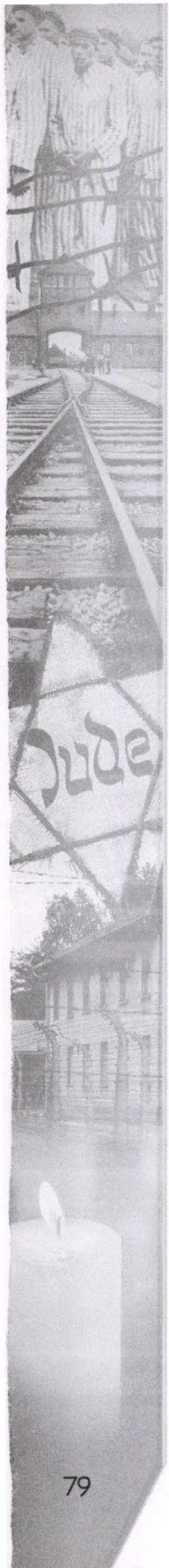

הגה"צ רבי מיכאל דב ויסמנדל זצ"ל

בניסן תש"ד החלה המחתרת, בניצוחו של הרב ויסמנדל, בפעילות הברחה חשאית מהונגריה לסלובקיה. בדרך נסית הצליח נתן להשיג רכב לימוזינה מפואר מאחד הגנרלים הבכירים בבית החרושת הצבאי שבו עבד. במקביל, הם הפעילו בית דפוס קטן וחשאי והנפיקו תעודות זהות מזויפות, וכן השיגו מצלמה כדי לצלם את היהודים המוברחים ולהדביק את התצלום בתעודה המזויפת שהכינו.

בדרך זו הם הצליחו להבריח כחמש מאות יהודים מהונגריה לכפרים בפאתי ברטיסלבה-פרשבורג.

נתן ידע שאנחנו בבודפשט, וכאשר החל לפעול עם הרב

ויסמנדל פנה אליו: "יש לי בקשה. הדיין של פישטיאן, רבי ישכר שלמה טייכטאל, נמצא בבודפשט. הוא עזר לי כשאבי נפטר, ויש לי קשר נפשי עמוק אליו. האם נוכל להבריח אותו ואת משפחתו בין הראשונים?"

הרב ויסמנדל חשב לרגע ואמר: "הלוא אין הבדל בין היהודים. כולם חשובים לפני הבורא יתברך, את כולם אנחנו רוצים להציל. איני מצווה עליך את מי להציל, רק מטיל עליך את המשימה - לעשות כל מה שאפשר כדי להצליח במבצע".

ואכן, נתן נרתם למבצע עם שאר חברי המחתרת, ותוך כמה שבועות החלו בפעולות ההברחה הנועזות.

הם השיגו נהג גוי, שהיה חסיד אומות העולם ושיתף פעולה אתם. הוא היה נהג הלימוזינה, והיה עושה את דרכו כל יום מסלובקיה לבודפשט וחוזר חלילה, ומביא ברכבו את היהודים בזהות גויית.

כעבור שלושה שבועות החליט נתן להבריח את הרב טייכטאל.

אולם הייתה בעיה: את אבי, אמא וברוכל'ה הקטנה ניתן היה להבריח, אבל אני הייתי גדולה מדי, והייתה סכנה שאם יקחו גם אותי - כולם ייתפסו. גם ברכביהם של אנשי הגסטפו נערכו חיפושים. זוג עם ילדה קטנה הוא מראה רגיל, אולם כשנוספת אליהם עוד בחורה, זה כבר לא נראה רגיל, ועלולים להיערך חיפושים מדוקדקים יותר.

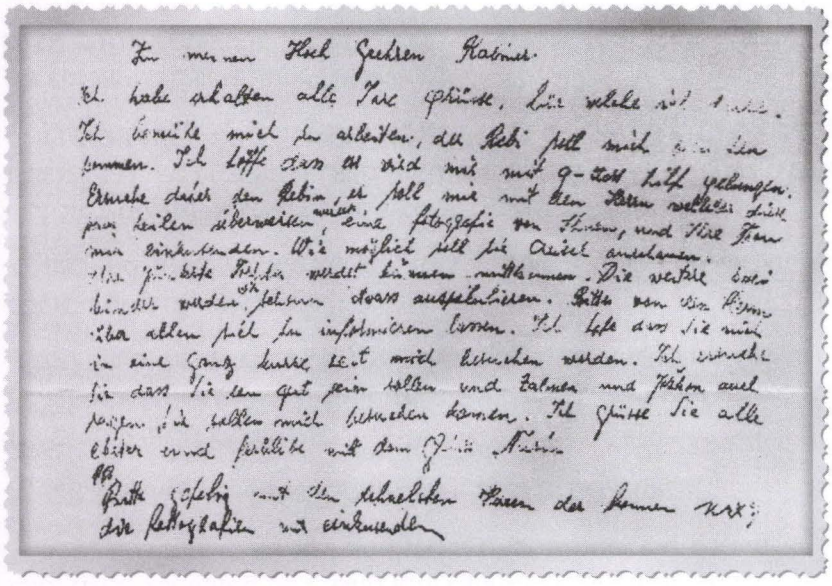
אבי אמר שהוא לא יכול לצאת בלעדיי, כי מה אעשה בבודפשט ללא ההורים?

נתן הבטיח שתוך יום-יומיים הנהג שלו יבוא לקחתני, ובינתיים הוא ימצא לי מקום מחבוא.

כעבור ימים מספר נשמעו נקישות על דלת הבית. הנהג הגוי עמד בפתח (לימים נודע לנו ששמו מר פינטו), ובידו מכתב.

בצד אחד של המכתב היה כתוב בסלובקית: "לאדון פינטו, אני מבקש שתחפש את הכתובת (כאן הייתה מצוינת כתובת ההורים בבודפשט) ותמסור למשפחה שגרה שם את מה שכתבתי בצד השני של המכתב. האיש שאליו אני שולח אותך הוא ידיד טוב שלנו ועלינו להעבירו לסלובקיה. הסבר לו מה עליו לעשות והוא יעשה כל מה שתאמר לו. אנא עשה כל מה שביקשתי ממך, ואני מודה לך מאוד. תהיה בריא, ג'ו".

בצד השני של המכתב היה כתוב בסלובקית: "אני עושה כל מאמץ כדי שהרבי יגיע לכאן. אקווה שבעזרת ה' הכול יצליח. אני מבקש שתשלח עם השליח שהביא לך מכתב זה, תמונות שלך ושל הרבנית - שתיראה ארית (גויה) ככל האפשר. הקטנה יכולה לבוא אתך, לבת הגדולה נמצא פתרון אחר. תעשה כל מה שיאמר לך האיש שמסר מכתב זה, ואני מקווה שתוך זמן קצר אראה אותך בסלובקיה".

המכתב ששלח נתן וייס הי"ו לאבי זצ"ל

נתן וייס הי"ו בצעירותו כתלמיד ישיבה

אני זוכרת את אמא קוראת את המכתב, ואז פונה אל אבא בחוסר אונים: "איך אני יכולה להיראות אריתי? הרי לא אצא ללא כיסוי ראש חלילה!"

אולם גם את המשוכה הזו עברה אמא בסייעתא דשמיא. המחתרת השיגה בעבורה כובע שחור גדול שממנו משתפל 'טוֹל' לכיוון העיניים, כפי שחובשות הגויות לאות אבל, וכן בגדים שחורים. "כך ייראה כאילו את באבל", נאמר לאמא, "ולא יבדקו מדי".

וכך, מחופשים לגויים, נסעו אבא, אמא וברוכל'ה עם שליחו של נתן וייס, לסלובקיה. הם לא חזרו לפישטיאן עירנו, לא היה לאבי מה לעשות שם ללא יהודי המקום. הם נסעו למקום

מחבוא בפאתי ברטיסלבה (פרשבורג), לשם התקבצו היהודים שאותם הבריח הרב ויסמנדל.

למכתב זה יש המשך מעניין: כעבור חמישים וחמש שנה, הוא הגיע לידינו בדרך מופלאה. תלמיד אמריקאי הגיע לישיבת טשיבין, ורצה להעניק לישיבה ספר אלשיך ישן שהיה בידו. אחד מהר"מים פתח את הספר ונפל ממנו דף צהוב. צדו האחד כתוב בסלובקית, וצדו השני בגרמנית. הוא לא ידע לקרוא זאת, וגם בחורי הישיבה לא יכלו לעזור לו בכך. לפתע זיהה אחד התלמידים את השם 'טייכטאל', ונזכר כי ליד הישיבה גר מנחם טייכטאל - הלוא הוא אחי. אולי המכתב שייך לו? הם קראו לאחי, הוא ראה את המכתב ומיד זיהה את השם: "כן! זה מכתב שהיה מיועד לאבי". מנחם ביקש את המכתב, והר"מ אמר שעליו לבקש את רשותו של ראש הישיבה, הרב ברוך שמעון שניאורסון, כי הרי הספר שייך לישיבה. הרב שניאורסון הורה לתת את המכתב למנחם, ועד היום הוא שמור עמנו. מפליא כיצד השתמר המכתב במשך שנים ארוכות בתוך ספר אלשיך העתיק...

בברטיסלבה - פרשבורג

אבא, אמא וברוכל'ה הגיעו בשלום לברטיסלבה.

ביומנו, סיפר נתן וייס על רגעי המפגש עם אבי:

"כעבור שבוע מיום ששלחתי את המכתב קרא אליי הרב ויסמנדל ואמר לי: 'תתכונן. מחר בשעה ארבע בבוקר יגיע לכאן הדיין מפישטיאן. המשימה שלך היא לקבל אותו'.

לבשתי את מעילי, את מגפיי הגבוהות ואת הכובע הירוק, ונסעתי אל מחוץ לעיר, למקום המפגש.

בערך בשעה ארבע בבוקר עצר הרכב במקום שנקבע.

הדלת נפתחה והרב טייכטל ומשפחתו יצאו. לא היה לרבי זקן, והוא היה לבוש בבגדי איכר.

הוא קרא אליי: "נתן! נתן! נתן!" נפל על כתפיי והתחיל לבכות. באותו זמן הוא מלמל משהו שאת פשרו לא הבנתי, אבל אני מאמין שהוא בירך אותי ובזכות ברכתו אני חי היום. אני מאמין בכך בכל לבי.

לקחתי אותו ואת משפחתו אל הבניין, עלינו קומה אחת של מדרגות, ונכנסנו למשרד. היו שם מים, חלב ולחם שחיכו לו ולמשפחתו. הם נשארו לישון שם כל אותו היום.

בערב הביאו אותם חברים של המחתרת לאחד הכפרים בפאתי ברטיסלבה".

אכזבה

בעבורי מצא נתן וייס מקום בבית שכנים, שם התחבאתי בחדר האמבטיה. המשפחה הייתה בעיצומה של הכנת מסמכים מזויפים, אולם הייתה להם בעיה ולכן לא הצליחו לסיים את הכנת המסמכים: אחד מבניהם היה נער שסבל מפיגור, הם ידעו שהוא לא יוכל להציג עצמו כאזרח מקומי, ואם חלילה ייתפסו, הוא יכשיל את כולם. הם שמחו להחביא אותי, כי תכננו שהגוי שיגיע על מנת להעביר אותי לסלובקיה, ייקח אתי גם את הבן הפגוע.

אך בינתיים קיבלתי מכתב מנתן וייס ובו כתב לי, שהבדיקות ליד הגבול החמירו מאוד, ואני לא אוכל לצרף אליי למסע אף אחד. כששמעו זאת בני משפחת השכנים, וכאשר גם הבינו שאינני מכירה את מי שיבוא לקחת אותי - אמרו לי שנודע להם כי השכנים יודעים שאני אצלם, ולכן מסוכן מאוד שאשאר ועליי לעזוב את ביתם עד השעה 12:00 בלילה.

הייתי חסרת אונים. איך אעזוב את המקום? ידעתי כי יבואו לקחת אותי מביתם, או אולי ישלחו לי הודעה לשם - ואיך אדע מה עליי לעשות? הגברת השכנה הבטיחה לי שהיא תפגוש אותי יום יום במקום מסוים - ואם תהיה הודעה בעבורי, היא תמסור לי אותה. וכך, כשהגיע הלילה יצאתי מדירתם. במשך היום חששתי לצאת, מפחד השכנים בבניין, שכן הוריי גרו באותו בניין לפני שברחו חזרה לסלובקיה, ויום הבריחה לא היה מוצלח מבחינת השכנים: בכל בניין היה במרתף פעמון ברזל גדול, ובכל ערב אחד הדיירים היה ממונה לצלצל בו כאשר הגיעה הודעה על מטוסים גרמניים הבאים להפציץ את העיר. פעמון זה הקדים את האזעקה שנשמעה ברחבי העיר, ולשמע צלצול פעמון הברזל היו השכנים מספיקים לרדת למרתף. אילו היו מחכים לאזעקה, לא תמיד היו מספיקים להגיע בזמן למרתף.

בראשית הכיבוש היו הפצצות כמעט מדי לילה. השיטה של היטלר יימח שמו הייתה, שלפני הכול צריך לגרום לאנשים לפחוד, לאבד את הביטחון ולהרגיש חסרי אונים, ואז הרבה יותר קל לעשות כל מה שרוצים לאוכלוסייה שעברה ימי אימה.

באותו ערב שבו ברחו הוריי עם ברוכל'ה, היה תורו של אבי לצלצל בפעמון לפי אות מוסכם. אבי לא היה ולא צלצל. השכנים כעסו מאוד ולא פלא שפחדתי לפגוש אותם. הם היו מסוגלים לענות אותי כדי שאומר להם היכן 'דודי', הם הרי לא ידעו שזהו אבי...

שוב הייתי ברחוב. שוב ריחפה סכנה על חיי. "עזור לי, בוראי", התחננתי ללא קול, "אני יודעת שהכול מאתך. עזור לי להרגיש זאת ולא לשכוח אף לא לרגע שהכול תחת השגחתך".

מיד לאחר שאמרתי את מילות התפילה-תחינה, נזכרתי בשתי בחורות שהיו להן ניירות מזויפים, ואשר היו באות בשבתות לאכול אצל הוריי. הלכתי אליהן, סיפרתי להן על מצבי וביקשתי שתלכנה אל בעלת הבית שלהן, תספרנה לה שהגעתי הנה מהכפר כדי לעבור טיפול רפואי בבית החולים; שתכניסני לביתה, ואני אשלם לה בעבור הלינה. וכך הצלחתי לעבור את הלילה.

פעמיים ביום הלכתי למקום המפגש שקבעתי עם השכנה, אולם היא לא באה. הבנתי שמשפחת השכנים הערימה עליי.

עברו יומיים וכספי הלך ואזל. ידעתי, אני צריכה למצוא לעצמי דרך בריחה. לא דאגתי. גם הציפור שעפה מגג לגג עושה זאת לפי רצון הבורא, הוא דאג לי עד עכשיו והוא ימשיך לדאוג לי.

נודע לי על משפחה המבריחה אנשים לסלובקיה. בני המשפחה מעסיקים גויים והללו מבריחים אנשים את הגבול תמורת סכום מסוים. ביררתי את כתובתה של המשפחה והלכתי אליהם.

דפקתי על הדלת ופתח לי אדם לבוש באופן נאה. "כאן גרה משפחת גרוס?" שאלתי.

"כן, כן, היכנסי".

נכנסתי. האיש סגר את הדלת, ניגש אליי, הפך את דש המקטורן והראה לי - בצדו השני של הדש היה סמל האס-אס.

נלכדתי בפח. נתפסתי.

לפי דרישתו של איש האס-אס נכנסתי לחדר גדול. היו שם אנשים רבים - זקנים, נשים וילדים, שנתפסו הולכים סתם ברחוב.

הסתבר שאנשי האס-אס תפסו אדם אחד שניסה לעבור את הגבול. לאחר שעינו אותו בעינויים קשים הוא נשבר ומסר את כתובתה של משפחת גרוס ומעשיהם. הנאצים טמנו בבית משפחת גרוס מלכודת, ולתוכה אני נפלתי. הרשעים לא הסתפקו בתפיסת המשפחה, הם רצו לתפוס גם את כל האנשים הנעזרים דרכם.

עבר זמן - כמה זמן? אינני יודעת להעריך, בעיניי היה זה נצח. עוד ועוד אנשים הוכנסו לחדר, עוד ועוד אנשים נפלו בפח.

ידעתי: עד עכשיו הייתי עסוקה בבריחה, במסתור ובזהות שאולה, אולם פרק זה בחיי תם. אין לי יותר אפשרות לברוח. הוריי ואחיותיי כבר אינם בבודפשט. מעכשיו מתחיל פרק חדש בחיי. ועוד ידעתי: הבורא יתברך שמו עזר לי עד עכשיו ויעזור לי מעכשיו. אולם, מי מלבדו יודע מה עוד צפוי לי...

מרורות במפעל הסוכר

העבירו אותנו למפעל גדול לייצור סוכר שהיה ממוקם בפאתי העיר. ניסו לברר אצל מי התחבאתי, לא פציתי את פי וספגתי מכות קשות מאוד. כשהגיעו מים עד נפש ורק רציתי שיפסיקו להכות אותי, מסרתי שמות וכתובות של אנשים שידעתי בוודאות שכבר תפסו אותם. לא מסרתי שום שֵׁם שחששתי שמסירתו תזיק.

הרשעים הלכו לברר לגבי השמות שמסרתי. הם נוכחו שאכן היו אלו כתובות נכונות של יהודים, אולם הם כבר אינם נמצאים, ורק אז עזבו אותי לנפשי.

בלילה אמרו לנו לשכב על הרצפה. היה קר מאוד, וכמובן לא היו לנו שמיכות. הקור היה נורא. בצהריים חילקו לנו מרק. לא ידעתי מהיכן הביאו את המרק, חששתי שהוא טרף ולא רציתי לאוכלו. בדרך-לא-דרך הצלחתי לשלוח למשפחת השכנים מכתב, ובו ביקשתי שישלחו לי את מעילי שנשאר אצלם, כי קר לי מאוד, וכן מעט לחם, כי אני רעבה כל כך שאי אפשר לתאר זאת.

הרעב בימים שהיינו במפעל הסוכר היה איום ונורא. רעבתי אז יותר מאשר לאחר מכן באושוויץ. ממשפחת השכנים לא התקבלה שום תשובה.

חלק שלישי

נקודות של שמחה בעמק הבכא

כִּי אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ ה' אוֹר לִי
(מיכה ז ח)

פרק י"ח / מכתב בדרך לאושוויץ

במפעל הסוכר עבר עליי זמן קשה ביותר, אולם הייתה לי נחמה אחת: פגשתי שם בחורה בערך בת גילי, אף היא מסלובקיה, ונצמדנו זו לזו. ההתמודדות בשתיים הייתה מעט יותר קלה. צר לי מאוד שבצוק העתים שמה נשתכח ממני.

המקום הלך והתמלא. עוד ועוד יהודים נתפסו והובאו לשם. באחת הפעמים הובאו שני ילדים קטנים, הם נראו כבני ארבע וחמש והיו ללא מבוגר שישגיח עליהם. חברתי ואני לקחנו אותם תחת חסותנו. היינו אִתם, שמרנו עליהם וחילקנו להם מהלחם שקיבלנו. איכשהו נודע לנו שאת המרק שמחלקים שולחת הקהילה היהודית. הבנתי שהוא לא טרף ואכלנו גם את המרק.

הסתובבנו אנה ואנה במפעל, לא היה לנו שום דבר אחר לעשות. לא ידענו מה קורה ומה יקרה לנו. לאחר זמן לא ארוך - קשה לי לאמוד אותו - כאשר המקום התמלא לגמרי, הגיעה רכבת משא שנכנסה לחצר המפעל. לרכבת המשא הזו העלו

את כולנו. לא הייתה זו רכבת המיועדת לאנשים, לא היו ספסלים או משהו דומה - הקרונות היו חללים ריקים עם חלון קטנטן למעלה, בגובה. כל קרון היה עשוי מקרשים גסים של עץ לא מלוטש. השמועות אמרו שהרכבת נוסעת לאושוויץ.

הרכבת התחילה לנסוע. הייתי ליד חברתי ושתינו שמרנו על שני הילדים הקטנים, דאגנו שיקבלו אוכל ושתייה כמו כולם ושלא יעוללו להם מאומה.

לאחר זמן בלתי משוער של נסיעה - אינני יודעת אם הייתה זו שעה או היו אלה עשר שעות - נעצרה הרכבת.

הסתכלתי דרך החלון הגבוה וראיתי שלט: ברטיסלבה - פרשבורג.

ברטיסלבה. זה המקום שבו נמצאים הוריי ואחיותיי. לו הם היו יודעים שאני כאן, ברכבת הנוסעת לאושוויץ, הם ודאי היו מגיעים לתחנת הרכבת כדי לנסות להציל אותי, או לפחות להיפרד ממני...

שאלתי בקול: "אולי למישהו יש נייר ועיפרון, בבקשה?" ואכן, קיבלתי את מבוקשי. כתבתי מכתב להוריי: **"אל תדאגו לי, אני ברכבת הנוסעת לאושוויץ. אני כאן לא עצובה ולא בוכה מפני שלימדת אותי שהכול משמים. אבא, אתה זוכר שאמרת שאפילו ציפור הקופצת מגג אחד לשני - גם זה בידי ריבונו של עולם? רק דאגה אחת יש לי, שאתם בטוח דואגים לי. אבל אני שמחה, ויש אתי עוד יהודים. ריבונו של עולם ישמור אותנו ואנחנו לא עצובים".**

ראיתי גויים סלובקיים עובדים ליד המסילה, לכן קיפלתי את הדף ועל הצד החיצוני כתבתי שהמכתב מיועד לרב טייכטאל, והוספתי: **"אולי ימצא את המכתב אבא לילדים והוא ירגיש את מה שמרגישה בת ששולחת מכתב אחרון לאביה. אנא, חפש את אבי. ודאי תמצא אותו באחד מבתי הכנסת היהודיים. אנא, העבר לו מכתב זה ותבורך על כך".** השלכתי את המכתב מבעד לקרון והתפללתי שיגיע לידיים הנכונות.

היה לי מאוד מאוד חשוב להעביר להוריי את דרישת השלום הזו. היה לי חשוב שאבי יֵדע שאני שומרת ומקיימת את כל דבריו - זוכרת שאני בת יהודייה, יודעת שהכול מושגח מלמעלה ומשתדלת להיות בשמחה, כפי שהוא לימד אותי.

זמן רב לא ידעתי מה עלה בגורלו של המכתב, אולם לאחר שנים רבות התארחה בבני ברק אישה ניצולת שואה, שהייתה מפישטיאן ואף היא הגיעה לברטיסלבה. פגשתי אותה והיא סיפרה שאכן, אחד הגויים מצא את המכתב וחיפש את אבי, הוא עבר מבית כנסת לבית כנסת עד שמצא את אבי ומסר לו את המכתב. לא היה זה

מובן מאליו; ברטיסלבה הייתה עיר גדולה, והמרחקים בין בתי הכנסת הרבים שבה - היו גדולים. חיפוש אדם לא מקומי בתוך כל זה - היה כמעט בלתי אפשרי. ובכל זאת זכיתי - והמכתב הגיע לאבי בזכות אותו גוי.

אבי קיבל את 'בשורת' נסיעתי לאושוויץ בבכי גדול, אולם גם בשמחה גדולה. הוא הלך עם המכתב בכיס והראה אותו לכולם, הוא מאוד התגאה בבתו, ההולכת בדרך העולה בית ק-ל, בדרך שהוא, אבא, לימד את ילדיו.

כמה גדולה היא האמונה בבורא עולם, כמה כוחות מקבלים ממנה - הנה, בתו נוסעת לאושוויץ וכותבת לו מכתב שכולו אמונה צרופה וביטחון בקב"ה. מכתב שכל כך כואב לקבל, אך מצד שני, הוא כל כך משמח ומנחם.

יהודים יורדים מקרונות הבקר בשערי אושוויץ

סלובקית בין הונגריות

הגענו לאושוויץ. הרכבת עצרה עצירה פתאומית וכולנו נזרקנו בכוח לצד אחד של הקרון ואחר כך לצד השני ואז נעצרה הרכבת סופית.

הדלתות נפתחו. עמדו שם, ברציף, יהודים שנראו לנו משונים. הם היו לבושים בבגדי פסים ואמרו לנו לתת את הילדים הקטנים לזקנים שבקרון, אותם ייקחו מיד למקום שבו יקבלו לחם וחלב, כל האחרים ילכו לעבודה.

ציוו עלינו להסתדר בשני טורים - טור גברים וטור נשים. חמישה גברים בכל שורה בטור שלהם, חמש נשים בכל שורה בטור שלהן. כל השורות היו מורכבות מהמספר חמש.

חברתי ואני החלטנו, שאיננו רוצות להיפרד מהילדים הקטנים שאימצנו לנו במפעל הסוכר. הם כה קטנים, שאם לא נשגיח עליהם, ידלגו עליהם ולא יתנו להם את המזון המובטח.

אחד מאותם יהודים הלך אחרינו וממש התחנן שנמסור את הילדים, שלא נחזיק אותם. יהודים אלו היו מ'הזונדר קומנדר' שאולצו לעבוד נגד היהודים אך השתדלו לעזור בחשאי לאחיהם המעונים. "העמידו את הילדים קדימה, לפניכן, כדי שיוכלו לקבל את האוכל", אמר לנו היהודי. שתינו לא הסכמנו, לא הבנו. אולם הבורא שמר עלינו שמירה מיוחדת, כי פתאום אמרה לי חברתי: "בואי נשים אותם לפנינו ואנחנו נלך אחריהם". וכך עשינו. העמדנו אותם לפנינו, ולאחר שלוש-ארבע פסיעות עמדנו מול מנגלה, יימח שמו, והוא, בהינף יד, שלח את שני הקטנים לצד אחד ואותנו לצד השני. "לא נורא", אמרנו, "נפגוש אותם לאחר שיתנו להם לאכול". אילו היינו ממשיכות להחזיק את הילדים, היה הצורר שולח גם אותנו לאותו צד שאליו שלח את הילדים.

בשלב זה הפרידו ביני לבין חברתי, שלחו אותנו לשני לאגרים (-מחנות) שונים. אני הוכנסתי ללאגר סי בלוק 18. היה זה בלוק גדול מאוד מלא דרגשים, שלוש קומות של דרגשים מכל צד, על כל דרגש שכבו כחמש-שש נשים.

לא עבר זמן רב עד שנודע לנו היכן הוא המקום שבו מחלקים לחם וחלב לזקנים ולילדים. הבנו מדוע היהודים שחשבנום ל'משונים' ביקשו שנמסור את הילדים לזקנים. גם הילדים וגם הזקנים נלקחו מיד לאותו המקום... היהודים האלו רצו להציל אותנו, אולם הם לא יכלו לומר לנו את האמת.

לבד בגיהינום

הייתי לבד - ללא הורים, ללא אחיות, ללא חברה, בלי שום נפש קרובה בגיהינום שנקרא אושוויץ.

לקחו אותנו לבלוק מיוחד, שם עמדו בחורות וגילחו לנו את כל השיער. הבחורה שגילחה את שערי הייתה סלובקית, ביקשתי ממנה: "אל תגלחי אותי עד העור ממש, הרי כאשר אנחנו מגולחות איננו מכירות זו את זו, כולנו נראות זהות. בבקשה, תשאירי לי קצת שֵׂער".

תגובתה הייתה לגמרי בלתי צפויה - היא נתנה לי סטירה חזקה מאוד.

יצאנו ממקום נורא זה ונראינו כולנו זהות: כולנו עם גולגלות מקורחות. דמינו זו לזו. לא היה הבדל בין הצעירות למבוגרות. המראה שלנו לא היה נעים כלל וכלל, בלשון המעטה.

לידי, על הדרגש, שכבו שתי אחיות לבית צוקער, כבנות שמונה עשרה-תשע עשרה בערך. אביהן היה ידיד נפשו של אבי. אבי כותב עליו: "הרב הגאון הגדול המפורסם בחריפותו ובבקיאותו הנפלאה וכו' כקש"ת מורנו הרב חיים צוקער שליט"א ראב"ד בערעגסאז".

הן הגיעו לאושוויץ עם אמן ואחיהן הקטן בן השנתיים. הבחורים מהזונדר קומנדר, שהיו בתחנת הרכבת, התחננו לאם שתיתן את הילד לאיזושהי סבתא, אולם האם חיבקה את הילד ואמרה: "לא, בשום אופן לא. הילד הולך אִתי לכל מקום. לאן שאני הולכת - הוא יהיה יחד אתי. לא אפקיר אותו". והיא הלכה אתו. מנגלה יימח שמו שלח אותה ואת בנה היישר לצד השני.

בזמן חלוקת האוכל היו בנות צוקר רבות ביניהן תוך כדי בכי. הגדולה אמרה לצעירה: "את עוד קטנה, את חייבת לגדול, קחי ממני עוד חתיכת לחם". והצעירה אמרה לגדולה: "את עכשיו גם אחותי הגדולה וגם אמי, ולאחר שנצא מכאן, תצטרכי להיות אמא גם לאחינו, לכן את חייבת להתחזק ולאכול עוד חתיכת לחם ממני".

אני הייתי לבדי. לא הייתי צריכה לדאוג לאף אחד, לא לריב עם אחות, לא לחשוב על אף אחת ולא לרחם. אולי יותר קל לאכול לבד. אולי. אך הבדידות קשה מאוד, להיות לבד במקום שכזה הרי זה נורא.

הגעתי לאושוויץ במשלוח שבא מבודפשט ורוב הנשים בו היו הונגריות. שנים רבות שרר איזשהו מתח בין יהודי הונגריה ליהודי סלובקיה, אין לי מושג על איזה רקע. וכאן הייתי אני, הסלובקית, מוקפת נשים הונגריות, וההרגשה שלי הייתה זרות וניכור. אמנם כבר הבנתי היטב הונגרית ואף דיברתי בשפה זו, אך הנשים לא כל כך התייחסו אליי; הן כולן היו ממקום אחד ואני הייתי הזרה.

זוֹרה

עד שיום אחד פגשתי את זורה, שבאה מפישטיאן. היא הייתה מבוגרת ממני, כבת 35. היא הייתה משומדת מזה כחמש עשרה שנה. 'מישלינג', כך קראו אצלנו למתנצרים ובזו להם. זורה התחתנה עם רופא נוצרי מעירנו, הוא היה מוכן לשאת אותה בתנאי שהיא תתנצר. זורה הסכימה לתנאי זה, אולם היטלר יימח שמו התייחס אליה כאל יהודייה; נולדת יהודייה - תמותי כיהודייה. וכך הגיעה זורה לאושוויץ.

כשנודע לזורה שגם אני מפישטיאן, היא פרשה חסותה עליי. היא הייתה מבוגרת ממני בשנים רבות. כל הזמן היינו יחד וכבר לא הייתי כה בודדה. ביקשתי מאחראית הבלוק שתעביר את זורה לדרגש שלי והיא הסכימה. היה זה יותר קל כאשר 'גרנו' יחד.

אחראית הבלוק שלנו, מרים לייטנר שמה, הייתה טובה אלינו, האסירות, ועשתה כמיטב יכולתה לסייע לנו. בכך היא הייתה שונה מאחראיות אחרות. אמנם יכולתה הייתה מוגבלת מאוד, אך היא לפחות השתדלה.

בכל יום קיבל כל בלוק חבית מלאה 'מרק' - היה בו ירק בלתי מזוהה, ובתחתית החבית היה מעט מאוד בשר. בבלוקים אחרים היו אחראית הבלוק ועוזרותיה נותנות לאסירות מרק מלמעלה ואת הבשר הן היו לוקחות לחדרה של האחראית - היה זה מעין תא גדול בתוך הבלוק, מופרד מהבלוק בקירות עץ. בתא הייתה מיטה אמיתית, עם מצעים ושמיכות, היו שם שולחן וכיסא וכן כלי לבישול. את הבשר שלקחו הן היו טוחנות ומכינות ממנו קציצות - אותן ניתן היה ללעוס, שלא כמו את הבשר, שהיה קשה כקרש.

אולם מרים לייטנר לא עשתה כך.

כאשר החבית הגיעה, בכל בלוק היו כל הנשים רצות לעמוד בתור, הן היו דוחפות זו את זו, צועקות ומתנפלות על החבית. האחראית ועוזרותיה היו מכות את הנשים כדי שתעמודנה יפה בשורה. **אולם אי אפשר לדרוש מנשים שגוועות מרעב לעמוד יפה בשורה.**

מרים לייטנר מעודה לא הכתה. היה לה מכסה לחבית, והיא פתחה וסגרה את המכסה, ולפני שיצקה מרק, היא ערבבה אותו כדי שנשים תקבלנה גם מעט 'תוכן' ולא רק מי עשב חמים.

לאחר המלחמה הסתכלו על אחראיות הבלוקים בצורה שלילית ביותר. כשנודע שמרים לייטנר הייתה אחראית בלוק, היחס כלפיה היה קשה מאוד, למרות העובדה

שהייתה שונה מאחראיות אחרות, וניסתה בכל כוחה לעזור לאסירות. ולאחר שגם בארץ נתקלה ביחס קשה, היא נאלצה לעזוב את הארץ.

פרק י"ט / **רק לא ליפול - - -**

כשהגעתי לאושוויץ הייתה שנת תש"ד - 1944. חזית המלחמה הלכה וקרבה לאושוויץ, ואנחנו שמענו את המטוסים יום יום. התפללנו וציפינו שהמטוסים יפציצו את אושוויץ, אולם זה מעולם לא קרה, בעלות הברית לא רצו 'לבזבז' פצצות על מחנות ריכוז...

בשעת בוקר מוקדמת מאוד היינו צריכות לעמוד ל'אפל' - מסדר. עמדנו ישר, בלי לזוז, כך במשך לפחות חמש שעות. הקור היה מצמרר, ואנחנו כולנו לבשנו בגדי קיץ דקיקים. היינו מורעבות, האוכל היה פחות בהרבה מהכמות הכי מינימלית שאדם זקוק לה כדי לשרוד. העמידה ב'אפל' הייתה קשה מאוד מאוד. נשים רבות לא הצליחו לעמוד במשך כל כך הרבה זמן ישר, בלי להתנדנד. כאשר מנגלה יימח שמו, שפיקד על המסדרים, היה רואה מישהי מתנדנדת, היא מיד נשלחה לקרמטוריום. ליד מקום המסדר הייתה עגלה ולצדה עובדים יהודיים, הם היו צריכים, לפי פקודת הגרמני, לזרוק את הנופלות והחלשות לעגלה.

באחת הפעמים אחת הנשים לא הצליחה להחזיק מעמד, היא התנדנדה אנה ואנה ונפלה. מנגלה נתן סימן לזרוק אותה לעגלה. בתה, שעמדה לידה, רצה אחריהם, וכאשר זרקו את אמה לעגלה, היא קפצה לתוכה. אולם הגרמנים לא הסכימו לאפשר זאת לבחורה - "את עוד בריאה ויכולה לעבוד". והם הורידו אותה מהעגלה והחזירו אותה למסדר. הבחורה שוב רצה וקפצה לעגלה, ושוב הורידו אותה. כך שלוש פעמים. לאחר הפעם השלישית, העגלה נסעה לדרכה והבחורה נשארה אתנו.

את עגלת הנשים המיועדות למשרפות סחבנו אנחנו, הנשים הרזות, המורעבות, הקופאות מקור, והעברנו אותן מלאגר סי ללאגר די. בלאגר די היה אולם גדול ובו בית מלאכה, אינני יודעת איזה. עבדו שם בחורים יהודיים, אנשי הזונדר קומנדר, וכאשר הבחורים ראו אותנו מתאמצות לסחוב את העגלה, הם ניסו לעזור לנו. לעתים, בחסדי שמים, השומרים הגרמנים העמידו פנים כאילו אינם רואים. הבחורים לא היו פחות מורעבים וקפואים מאתנו, אך בכוחות משותפים היה יותר קל.

מתוקף 'תפקידם', היה לבחורים מעט יותר מידע ממה שהיה לנו, והם העבירו לנו חדשות שונות. ופעם אף סיפרו שללאגר סי הגיעה בחורה שיש לה אחות בלאגר די. ואכן, אחת הבנות מלאגר סי, שהייתה בין סוחבות העגלה, נשארה בלאגר די, והאחות החליפה אותה, וכך שתי האחיות התאחדו ונשארו יחד.

דרישת שלום מההורים

לאחר שהייתי כבר כחצי שנה באושוויץ, חיילי בעלות הברית התקרבו מאוד. הגרמנים חששו שהרוסים, שכוחות שלהם נלחמו באזור, יראו את כל מה שהיה במחנה, ועוד יותר גרוע מבחינתם - שהם יצילו את אותם שנשארו בינתיים בחיים, דבר שכמובן לא בא בחשבון, שהרי אירופה חייבת להיות 'יודען ריין', לכן הוחלט להעביר את כל המחנה לגרמניה. התחילו להעביר טרנספורטים לגרמניה, ותאי הגז והמשרפות כבר לא פעלו.

באותו זמן הגיעה אלינו השמועה, שהגרמנים הביאו לאושוויץ אנשים מסלובקיה, את כל אותם אנשים שחזרו לסלובקיה לאחר שגם הונגריה נכבשה.

קיוויתי מאוד שאת הוריי ואחיותיי לא תפסו. קיוויתי שהם מסתתרים במחבוא טוב. אולם בכל זאת חיפשתי אותם. לא רציתי שישלחו אותי לגרמניה בזמן שהוריי אולי יגיעו לכאן ואני אהיה בדרך. החלטתי לברוח מבלוק לבלוק, שלא יתפסו אותי ולא ישלחו אותי מכאן. הדבר היה אפשרי מכיוון שכבר שרר אי סדר במחנה.

בין הנשים שנתפסו בברטיסלבה והובאו לאושוויץ הייתה בתו של הרב מנייטרה, הרב אונגר זצוק"ל הי"ד, הרבנית הצדקנית מקלויזנבורג תליט"א. היא הרגיעה אותי שלא אדאג, הוריי מסתתרים במחבוא מצוין ולא יתפסו אותם. "הורייך ואחיותייך מתחבאים בשני בונקרים מצוינים, מוסתרים היטב, אף פעם לא ימצאו אותם".

הלוואי, הלוואי. כל כך קיוויתי שהרבנית צודקת, שאכן משפחתי נחבאת היטב ולא תימצא. אולם מהסיפורים ששמעתי כאן במחנה ידעתי, שהגרמנים מוצאים את כל הבונקרים, גם אלו המוסתרים בצורה הכי טובה שאפשר.

בכל יום פינו עוד ועוד בלוקים, הגרמנים ידעו שהזמן דוחק ועליהם למהר, אולם הם עצמם היו מבולבלים, לא ידעו כיצד להעביר אותנו, לאן לקחת אותנו. דבר אחד הם ידעו: מכאן צריך לעבור!

לילה אחד באושוויץ

הגיע זמנו של הבלוק שלנו. לא ברחתי יותר, קיוויתי שדברי הרבנית נכונים, ומשפחתי לא תגיע לכאן.

הוציאו אותנו החוצה למסדר ללא ביגוד מתאים, ב'לשון נקייה'. העמידו אותנו, כמו תמיד, חמש-חמש בשורה. עלינו לעמוד כך, לא ליפול ואף לא להתנדנד, לעמוד ולא לזוז, להישאר במקום בלי לנוע. הקור היה נורא, אי אפשר לתאר כמה קר היה - אף ללא בגדי הקיץ הדקיקים שלנו, כולנו עור ועצמות, רעבות וחלשות ובעיקר מפוחדות.

המחשבות שרצו לנו בראש היו מחשבות קשות מאוד. הגוף רעד כולו מקור ומרעב והנפש רעדה מפחד. רק לא ליפול, רק לא ליפול, אפילו לא להתנדנד, לא לזוז - - - התקרבנו זו לזו, ניסינו להיצמד אחת לחברתה - וכל זאת בתזוזות קטנטנות, שהרשעים לא ישימו לב - כדי לנסות להתחמם מעט זו מזו. אולם לא הצלחנו, היינו מדי קפואות מכדי שהיחד שלנו יצליח לחמם אותנו. הרגשתי איך הקור הנורא חודר לתוך הגולגולת שלי, האוזניים והאף היו כבר קפואים לגמרי, רגליי רעדו מאוד ואני חשבתי שכבר אין לי אצבעות ברגליים, הן ודאי קפאו ונשרו. הידיים - לא הרגשתי את ידיי... האם הידיים עדיין מחוברות לגוף? רק לא ליפול. לא לנוע. לא להתנדנד...

נערה שעמדה מאחורי נפלה, ומיד נשמעה יריה. כן. אם היא נפלה - יורים בה, זה דין גרמניה, אם את חלשה, קפואה ומורעבת ולא מצליחה לעמוד - מגיע לך למות... אפילו בסדום הרשעה לא היו כה אכזרים.

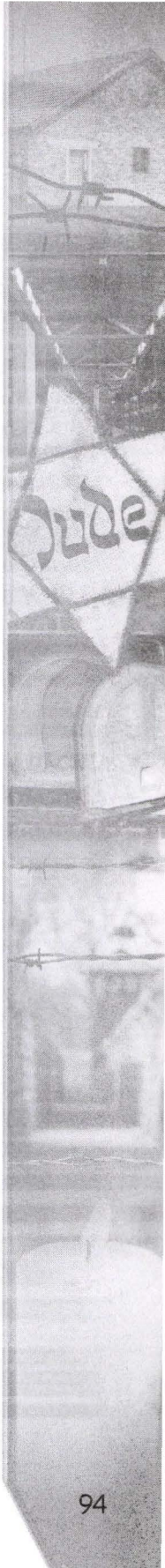
רק לא ליפול - - - רק לא ליפול - - - ריבונו של עולם, פאר לאז מיר נישט, פאר לאז מיר נישט!

זורה, שעמדה לצדי, ניסתה לומר לי משהו, אולם מיד סגרה חזרה את פיה. ניסיתי גם אני לומר לה איזושהי מילת עידוד, אולם אך פתחתי את פי, מיד הרגשתי שהקור נכנס לי דרך הפה לגרון ומשם לכל הגוף. הבנתי מדוע זורה השתתקה מיד, אי אפשר לדבר בקור הזה, אנחנו חלשות מדי. האם נצליח לעבור את הלילה הזה?

אם אצליח בכך, אם אעבור לילה זה, אם אשאר בחיים - אחרי המלחמה אכתוב ספר שלם על לילה אחד באושוויץ, לילה קפוא שבו עומדות כמה מאות בחורות ונשים על הקרח, בלי לזוז. לילה שלא נגמר. כל דקה ודקה מלילה זה נמשכת נצח שלם - - -

באותו לילה איום באו אלינו כמה בחורים מהזונדר קומנדר והציעו לנו לחקוק מספר על אמת ידנו השמאלית, אינני יודעת משום מה לא עשו לנו זאת כאשר הגענו לאושוויץ, אולי משום שלא היינו מועמדות לעבדות. "יהיו לכן יותר סיכויים להישאר בחיים עם תיחשבנה לבנות עובדות", אמרו לנו. הסכמתי, גם זורה הסכימה. **ואכן, קעקעו לי מספר על אמת ידי ובכך הפכתי לעובדת - הפכתי לעבד.**

המספר שהוטבע בי הוא: A 58248 .

פרק כ' / שמירה מיוחדת משמים

הלילה הנורא בכל זאת נגמר. הגיע הבוקר. איך קרה שהצלחנו להפשיר? אינני מבינה זאת עד היום. אולם הקור הנושך, הנורא, שהקפיא את כל איברינו, הן החיצוניים והן הפנימיים, הקור הזה נחלש מעט עם בוא הבוקר.

נוסף על נס ההפשרה, הורשינו ללבוש בגדים, אף זה נס בפני עצמו, וכלל לא משהו מובן מאליו. נתנו לנו בגדים שחורים וגם נעליים שמידותיהן לא התאימו לנו, כל נעל הייתה במידה אחרת, אך כבר לא עמדנו יחפות על הקרח.

לאחר לילה כזה, ללא מנוחה וללא מזון, התחלנו ללכת. לימים, קראו להליכה זו צעדת המוות. באותו זמן עדיין לא היה שם להליכתנו, אנחנו רק הלכנו. הלכנו והלכנו ללא סוף וללא תכלית. אני וזורה עם עוד שלוש נשים בשורה, כמו תמיד, חמש-חמש.

הגרמנים פחדו מאוד ממטוסי בעלות הברית שטסו מעלינו, ולכן החליטו שנלך רק בלילות. למשך היום הכניסו אותנו לרפתות בכפרים שהיו פזורים לאורך הדרך.

הלכנו בטורים טורים ומשני הצדדים עמדו אנשי גסטפו, נשקם בידיהם, מחכים לרגע שבו אחת מאתנו תצנח לארץ והם יוכלו לירות בה.

תוך כדי הליכה הבחנו שבשדה, ליד הכביש שעליו הלכנו, צומחים קני סוכר גבוהים. רק מלראות את קני הסוכר - התחלנו לרעוד. הרעב היה נורא! והנה, פתאום, חמש בנות - שורה שלמה - פרצו מהטור ורצו לשדה, שם התחילו ללעוס את אותם קנים אף בלי לקטוף אותם, לכך לא היה להן כוח. הן לא קילפו, רק נעצו שיניהן בקנים. הבנות הללו לא הספיקו יותר מאשר לנגוס נגיסה אחת, וכבר ירו בהן והן נפלו כשקני הסוכר בפיהן. ואנחנו - אנחנו המשכנו ללכת הלאה, הלאה. ללכת וללכת.

לילה לילה צעדנו, בחושך, במהירות, ללא הפסקה, כאשר הבטן מקרקרת מרעב והרגליים משדרות למוח: "איננו יכולות להמשיך ללכת, אנחנו קורסות", והמוח מתחנן בפניהן: "בבקשה, אל תפסיקו עכשיו, רק עוד מעט, עוד קצת".

כך צעדנו עוד לילה נורא, ועוד לילה איום, וסביבנו נפלו אנשים כזבובים.

ואז הגענו לרוונסבריק.

המחנה ברוונסבריק

רוונסבריק היה קומפלקס של מחנות עבודה בצפון גרמניה. היו שם מפעלי תעשייה אווירית שבהם העבידו בפרך את האסירים.

הביאו אותנו לצריף גדול, אינני זוכרת איך נראה הצריף מבפנים, נדמה לי שאף דרגשי שינה לא היו בו וישַנּו על הרצפה הקפואה.

למזלי, זורה הייתה יחד אתי ולא הייתי בודדה. זורה הקשיבה לי כאשר הרגשתי צורך לדבר, וכן אני לה. היה לי למי להחזיק יד כאשר הצטרכתי משענת. זורה הייתה נחמה גדולה בעבורי.

בבוקר, כאשר קמנו, יצאנו החוצה. בחוץ היה ברז, אך כדי שהמים יצאו מהברז שקפא והתמלא קרח במשך הלילה, דפקנו עליו בכל הכוח המועט שהיה לנו. רק אז יכולנו להתרחץ במים הקפואים. היו בקרים שבהם לא הצלחנו לשבור את הקרח, ואז חטפנו מכות. הגרמנים היכו תמיד, לפעמים באלות, לפעמים בקתות הרובים או באגרופים. הם היו בועטים בנו בכל כוחם. לכל הגרמנים היו מגפיים גבוהים, שחורים, ולקבל בעיטה ממגפיים אלה לא היה דבר של מה בכך. ותירוץ, מדוע להכות? מי היה צריך תירוץ???

לאחר הרחצה התייצבנו למסדר. הרי אי אפשר חלילה להתחיל את היום ללא המסדרים האכזריים הללו. ומיד לאחר מכן - לעבודה. עבדנו במשמרות, כל משמרת הייתה בת שתים עשרה שעות.

אני עבדתי במפעל שייצר חלקים למטוסים, תפקידי היה לייצר את שעוני המטוס. כאשר ישבתי במקום שבו יצרתי את השעונים, היה לי רצון עז לחבל, להזיז זיז קטנטן, משהו שבגללו המטוס ייכשל במשימתו. זו הייתה ההרגשה של כולנו. הגרמנים כנראה חששו מכך, ולכן היה עלינו פיקוח קפדני וצמוד. לוּ הייתי מחבלת, מיד הייתי נתפסת, כך שלא הייתה לי ברירה ועבדתי כפי שנדרשתי. הציבו לנו מכסה יומית שאותה היינו צריכות לייצר, ואוי למי שלא עמדה במכסה.

אחד השומרים שלנו היה גרמני זקן. משום מה, מצאתי חן בעיניו, דבר שנשמע לא מציאותי, לא מהעולם האכזר שבו חיינו. מצאתי חן בעיני גרמני, דבר הזוי ממש.

גרמני זה דאג לי, וכאשר חבריו הגרמנים גמרו לאכול, הוא היה אוסף את כל השאריות לתוך צלחת ומניח את הצלחת במקום מסוים על הרצפה, כאילו בעבור החתול, וקורא לי בלחש: "קליינע גֶרעצֶען (- נערה צעירה), לכי לאכול". והוא היה מצביע על מקום הצלחת. בזכות צלחת זו אני וגם זורה לא מתנו מרעב, כמו נשים רבות סביבנו.

אפילו כאן, בתוך המקום הנורא הזה, הקב"ה שמר עלינו, ודווקא על ידי חסיד אומות העולם דאג לי ולזורה לאוכל. ידעתי: זה קורה בזכות תפילתו של אבי הצדיק. לרגע לא הפסקתי להתפלל ולנסות למצוא בכל דבר, ולו הקטן ביותר, שמחה. חשתי שבזכות הביטחון בה' ובזכות השמחה, כפי הדרכתו של אבי - יש עליי שמירה מיוחדת.

פרק כ"א / למרות המחבוא המצוין

המחנה שבו הייתי ברוונסבריק היה המחנה המרכזי מתוך שלושה מחנות, ואף המטבח המרכזי שכן בו. במטבח זה בישלו בעבור שלושת המחנות את מה שהגרמנים כינו 'אוכל לאסירים', מה שבעצם היה 'מרק' - מי עשב בלתי ראוי לאכילה.

את העגלה שעליה הייתה מונחת חבית ה'אוכל' היו סוחבות ארבע אסירות. הן היו במקום סוסים, הרי חבל לבזבז את כוח הסוסים... העגלה והחבית היו מאוד מאוד כבדות.

היות שהן עברו גם במחנות האחרים, הייתי שואלת אותן בכל פעם שרק יכולתי, אם הגיעו נשים מסלובקיה. הסברתי להן, שהוריי ואחיותיי מתחבאים שם, ואני מאוד מקווה שלא גילו את מחבואם, ואף על פי כן - אני מבררת.

היו אכן פעמים שסיפרו לי כי הגיעו נשים מסלובקיה, שהגיעה בחורה מברטיסלבה ועוד. הן הבטיחו שבפעם הבאה הן תדאגנה שנשים אלו תעזורנה בסחיבת העגלה, כך שאוכל לדבר אתן.

בכל פעם כזאת הייתי מתגנבת לראות את הבחורה שהגיעה, אולם לא היו אלו אחיותיי. מצד אחד - התאכזבתי, כי התגעגעתי אליהן. אולם מצד שני - שמחתי שלא תפסו את בני משפחתי. ביקשתי מה' שלא יתפסו אותם. "אנא, שמור עליהם שלא יימצאו, הרי המלחמה עומדת להסתיים. אנא, שמור עליהם, רק אתה יכול לשמרם מכול". תפילה זו הייתה על שפתיי מדי יום ביומו.

כל הזמן 'דיברתי' עם הקב"ה. השתדלתי תמיד תמיד, גם במצבים הכי קודרים, למצוא ולו את הדבר הכי פעוט, דק כחוט השערה, כדי לשמוח. כה קשה היה לשמוח, אולם עבדתי על עצמי שלפחות דקה אחת ביום אמצא ואפילו משהו אחד כדי לשמוח בו. הבורא היה בעזרי, ותמיד מצאתי.

הייתה לצדי זורה. אמנם היו ימים שבהם היינו כה מותשות, שלא היה לנו כוח אף להעיף מבט זו על זו, אולם היא הייתה נוכחת. וזו הייתה סיבה טובה לשמחה. היה השומר הגרמני הזקן, שמפעם לפעם דאג לי לצלחת שאריות. לפעמים המים בברז לא היו כל כך קפואים, וגם זה היה סיבה לשמחה. העיקר למלא את מצוותו של אבא, לזכור כל הזמן שהכול מושגח, הכול מאתו יתברך, יש מי שדואג לי ועליי להיות בשמחה.

הינדל'ה!

יום אחד ניגשה אליי אחת הנשים מהצריף שלנו ואמרה לי שאחותי נמצאת במחנה למטה. לא האמנתי, כבר כמה וכמה פעמים אמרו לי כך, ועכשיו כבר הייתי מסופקת. אולם הפעם האישה שקראה לי סיפרה שהבחורה שאלה אם יש כאן בחורה מסלובקיה, וכולן אמרו לה שלא, כולנו מהונגריה. הבחורה אמרה: "באמת אחותי הגיעה מהונגריה, היא נתפסה בבודפשט. קוראים לה גיטה". וכולן אמרו: "לא, אין אצלנו אחת כזאת". אך אחת מהן נזכרה: "יש אצלנו קיטשגיטה (- גיטה הקטנה), והיא באמת מסלובקיה".

"לכן רצתי לקרוא לך", אמרה לי האישה.

מצאתי תירוץ לרדת למטבח, ורצתי למטה. אם הבחורה שאלה על גיטה מסלובקיה, זו בלי ספק אחותי, אחת מהן, לא ידעתי מי.

ופתאום ראיתי את הינדל'ה, אחותי הגדולה. רזה מאוד, עצובה מאוד, אך זו הייתה הינדל'ה, הינדל'ה שלי!

האושר שחשתי בפגישה זו היה מלווה בכאב גדול: אם הינדל'ה כאן, סימן שתפסו את משפחתי. המחבוא המצוין שבו התחבאו - לפי סיפורה של הרבנית - כנראה לא היה בטוח כל כך. מצאו אותם. הם נתפסו.

לאחר החיבוקים והדמעות רק רציתי לדעת: היכן אבא ואמא? מה עם ברוכל'ה? היכן כולם?

לא היה לנו די זמן לדבר, הינדל'ה הייתה צריכה לחזור למחנה שלה. היא סיפרה לי שאכן, היו להם בונקרים נהדרים בחצר של אחת הגויות שהם הכירו. בונקרים מוסתרים היטב. היא, הינדל'ה הבלונדינית, שלא נראתה יהודייה, הייתה יוצאת מדי ערב לקנות אוכל בעבור כל המסתתרים, אף אחד לא חשד בה.

יחד אתם התחבאו גם קרובי משפחתנו, ובן הדוד שלנו עמד בתוקף על כך שהוא עצמו ילווה את הינדל'ה, שלא תסתובב לבד, שלא תסחוב לבד את כל המצרכים. לבן דוד היה מראה יהודי מאוד, אי אפשר היה להתבלבל - והוא נתפס. הינדל'ה הצליחה להתחמק, אולם הנאצים יימח שמם עינו אותו במטה הגסטפו בצורה נוראה כל כך, עד שהוא לא עמד בעינויים וסיפר להם, לרשעים, היכן הבונקרים שבהם הם התחבאו.

אנשי הגסטפו הגיעו לבונקר, אבי הצליח לשחד אותם בכסף והם הלכו. הגויה, שבחצרה היו הבונקרים, ראתה שאנשי הגסטפו הולכים והבינה שהם קיבלו סכום כסף גדול מאוד. היא חששה שכל הכסף של המסתתרים ניתן להם ולא יהיה להם

עוד כסף לשלם לה, כפי שהבטיחו. היא הלכה אפוא למפקדת הגסטפו וסיפרה שבחצרה מתחבאים יהודים. כך נתפסו כל המסתתרים וצירפו אותם למשלוח לאושוויץ. כשנתפסו, אמר אבי לכולם, שלא יאשימו בשום פנים ואופן את בן הדוד - הכול משמים, הכול מושגח. כך רצה הבורא, הכול מאתו יתברך ואין לנו רשות להרהר אחריו.

הם הובאו לאושוויץ כפי הנראה כמה ימים לאחר שאני עזבתי. תאי הגז והמשרפות כבר לא פעלו אז.

עוד בדרך אמר אבי לברוכל'ה, שתאמר כי היא מבוגרת יותר מכפי גילה. כאשר הם הגיעו לאושוויץ ועמדו בשורות המיון, נתנה הינדל'ה לברוכל'ה את נעלי העקב שלה, ברוכל'ה תמיד הייתה גבוהה וכך נראתה יותר גדולה מכפי גילה.

"בת כמה את?" שאל אותה מנגלה יימח שמו כשהוא נועץ את מבטו החודר בעיניה.

"אני בת שש עשרה", אמרה ברוכל'ה וקיוותה שהוא אינו מרגיש ברעד שבקולה. הוא הסתכל עליה ושאל אותה: "האם את באמת בת שש עשרה ויכולה לעבוד?"

ברוכל'ה השיבה בביטחון מדומה: "כן". בתוכה היא רעדה מפחד, אולם ידעה שאסור לה להראות זאת. היא נשלחה לכיוון אחד יחד עם הינדל'ה, ומאז שתיהן היו יחד בבלוק ובעבודה.

אמא, שהייתה חלשה, נשלחה מיד לצד השני, אולם בתי החרושת למוות - הגז והמשרפות - כבר לא פעלו, ועל כן הכניסו את אמא לחדר חולים.

את אבי שלחו לעבודה, אולם אבי לא הסכים לכך. הוא לא רצה שאמא תישאר לבד במקום מפחיד זה, ואמר להינדל'ה, שהוא יעשה כל שביכולתו להישאר באושוויץ קרוב לאמא.

ההורים ידעו שהבנות תישלחנה לעבודה. אבי נפרד מהבנות בבכי חרישי. הוא אמר להן: "זכרו נא בנותיי מקור חוצבתן, ושמרו במסירות נפש על קדושתכן וטהרתכן". הוא הניח את ידיו על ראשיהן ובירך אותן בברכת אב לבנותיו, תוך כדי בכי גדול שלו ושלהן. כל האנשים שהיו סביבם וראו את פרֵדת האב מבנותיו, בכו גם הם.

זמן קצר לאחר מכן הוציאו את הינדל'ה וברוכל'ה מאושוויץ והביאו אותן לכאן, לרוונסבריק. הן הוסעו ברכבות בהמות, ולא הלכו ברגל כמונו. לא היה להן מושג מה קרה עם ההורים לאחר שהן עזבו.

ביחד ולחוד

ובכן - זהו. התקווה הגדולה שלי בקשר למקום המחבוא של ההורים והאחיות - התבדתה. הם כן התגלו ונתפסו.

ועכשיו שתי אחיותיי נמצאות במחנה הסמוך למחנה 'שלי'. יחד עם הכאב הגדול על כך שהן כאן, החלטתי לעשות כל מאמץ כדי לנסות להעביר אותן אליי, למחנה שבו אני נמצאת. עכשיו, כשאחיותיי כאן, קרובות אליי, גברו געגועיי אליהן.

אחראית הבלוק שלנו לא הסכימה בשום פנים ואופן לנסות להעביר אותן אלינו. היא פחדה לבקש - "עוד יהרגו אותי בגלל אחיותייך", אמרה לי. היא הייתה גדולה ושמנה, כפי הנראה אכלה היטב...

ישבתי וחשבתי: אילו עוד דרכים אני יכולה לנקוט כדי שהגרמנים יעשו זאת? לא ידעתי. מה שכן ידעתי הוא, שהכול מתנהל כפי שהבורא מתכנן, אולם עליי מוטלת חובת ההשתדלות.

ידענו שהרוסים כבר קרובים מאוד לאושוויץ, הן כאשר הועברנו משם הם כבר היו קרובים. לא הפסקתי להתפלל: "ריבונו של עולם, שהרוסים כבר יגיעו לשם וישחררו את הוריי. אמא כל כך חלשה, היא חייבת להשתחרר מהר ככל האפשר..."

כאשר הגעתי למפעל, לעבודה, ופגשתי את הגרמני 'שלי', סיפרתי לו שאחיותיי הגיעו למחנה השני. ביקשתי ממנו, ממש התחננתי לפניו: "אנא, עשה כל מה שאפשר כדי להעביר אותן לכאן, שנהיה שלוש האחיות ביחד".

לאחר ימים ספורים הגיע השומר ושם את אצבעו על פיו לאות שתיקה. לבי פרפר בתוכי: למה הוא מתכוון? כאשר הצלחנו לדבר, הוא אמר לי: "אל תדברי יותר על אחיותייך, זה יכול להזיק. הגרמנים כעסו מאוד ואמרו שאם אומר עוד פעם משהו בקשר לכך, הם יענישו אותי. הם אמרו שכאן זה לא מקום של איחוד משפחות. את כבר יודעת מה עלול להיות אם נשוב ונדבר על כך".

כאב לי מאוד לשמוע זאת. אני כבר חלמתי שנהיה שלושתנו יחד. אולם ידעתי: אם כך הדבר, כפי הנראה זה לטובה, כמו כל מה שה' עשה. עד עכשיו הוא שמר עלינו מכל רע, והוא ימשיך וישמור עלינו. ואנחנו - רק צריכות לשמוח בכך.

פרק כ"ב / **דגלים לבנים**

שוב הוחלט שמצעידים אותנו. אמנם אנחנו בגרמניה, אולם הגרמנים רצו שנתקרב יותר לברלין. בעלות הברית התקרבו קרבה 'מסוכנת' לרוונסבריק, דבר שהבהיל את הגרמנים. הם, משום מה, היו משוכנעים, שאת ברלין בירתם לא יוכלו לכבוש, על כן חשבו שעלינו להיות קרובים למקום הבטוח הזה.

מיד לאחר ה'אפל' - המסדר - התחילו להצעיד אותנו לכיוון ברלין, באותו סדר כמו בפעם הקודמת, חמש-חמש בשורה. הלכנו בלילה, וביום ישַנּוּ באיזושהי רפת מזדמנת. העיקר - ללכת, ללכת, ללכת...

היינו מורעבות וחלשות. איך הצלחנו ללכת בכלל? הקב"ה היה אתנו.

גם במצעד הזה, מי שנפלה - נורתה למוות. אפילו מי שרק פיגרה ולא הצליחה ללכת בשורה - הוכתה. ברוב המקרים המוכה הייתה נופלת ו...

הם נהנו מזה, הרשעים.

ניסיון בריחה

במשך היום ישַנּוּ ברפתות ובלילות הלכנו על הכביש. החושך לא היה מוחלט בזכות השלג הלבן, אולם בלילה היה הקור עז הרבה יותר מאשר ביום.

באחד הימים אמרה לי זורה: "גיטה, אינני יכולה להמשיך ללכת, אין בי אף לא טיפה אחת של כוח. בואי נישאר כאן, בתוך הרפת, נתחבא בתוך הקש ומה שיהיה - יהיה. אם אמשיך ללכת, אני אפול ויהרגו אותי. בואי לפחות ננסה, בין כך ובין כך נמות, אך נדע שניסינו".

ואכן, כאשר הגיע הערב, העירו אותנו הגרמנים כדרכם בצעקות - הם ציוו עלינו לקום מהר, עליהם לספור אותנו כדי שנוכל להמשיך ללכת.

כולן התייצבו למסדר. לאחר המסדר קיבלה כל אחת פרוסת לחם קטנה, ועם ה'מזון' הזה היו צריכות להמשיך בצעידה עד אור הבוקר.

באותו זמן התחפרנו, זורה ואני, בתוך הקש שברפת, עמוק עמוק בפנים. בזמן ה'אפל' התברר ששתי בנות חסרות, והתחילו לחפש אותנו. הם חיפשו ברפת, ועם מגרפה דקרו את הקש. לבהלתי, ראיתי את שן המגרפה נעצרת מילימטר אחד מראשה של זורה. הם לא מצאו אותנו, חיפשו בחוץ ליד הרפת, בין השיחים - ולאחר שלא מצאו אותנו, החליטו שאין להם עוד זמן לחפש, חייבים להמשיך ללכת.

נשארנו בתוך הקש עוד זמן מה, עד שלא שמענו יותר את הצעקות שליוו כל הזמן את ההולכות. הבנו שכולן כבר הלכו. זורה לחשה לי שאין לה אוויר.

בנו של בעל הרפת ראה שהקש מתחיל לזוז, ומיד הבין שאלו שתי הבנות שהגרמנים חיפשו. הוא רץ אחריהם, קרא להם והודיע שהבנות החסרות נמצאות בתוך הקש.

מיד הגיעו כמה אנשי גסטפו ותפסו אותנו. בחמת זעם היכו אותנו מכות נאמנות בכל חלקי הגוף בקתות הרובים שלהם. הבכיות והצעקות שלנו לא גרמו להם לרחם עלינו, אלא להפך, להכות יותר חזק, יותר במרץ. הם צעקו וצרחו עלינו שנמהר, שנרוץ כדי להשיג את השיירה שבינתיים המשיכה ללכת. וכך אמנם עשינו. כוח לא היה לנו, ובכל זאת רצנו. איך? רק ה', שהיה בעזרנו, יודע.

כאשר השגנו את השיירה, הכניסו אותנו חזרה לטור והמשכנו בהליכה הבלתי נגמרת.

ההליכה האין-סופית הזו הייתה בלתי אפשרית. הרעב הנורא, הקור, החולשה - אולם בכל זאת הלכנו. ושוב נשאלת השאלה: איך? אין תשובה אלא מילות הפסוק בתהילים: "ה' שֹׁמְרֶךָ ה' צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ" (קכא ה).

לחמנייה וקפה מאנשי אס-אס

ושוב הגענו לרפת. זו הייתה רפת בעלת שתי קומות, הקומה התחתונה יועדה לפרות והקומה העליונה - לתרנגולות ולאווזים. זורה ואני החלטנו להתחבא בקומה העליונה.

לפתע שמענו שהגיעה לקומה שלמטה קבוצה גדולה של חיילים גרמניים. הם נשכבו לישון, ממלאים את כל השטח, אף סביב הסולם שבו טיפסנו לקומה העליונה שכבו החיילים.

היינו מבועתות. פחדנו שבעלת הבית תעלה למעלה כדי לאסוף את הביצים, וכשתגלה אותנו - תסגיר אותנו לידי הגרמנים. זורה אמרה לי: "גיטה, אנחנו חייבות לברוח מכאן".

"איך נברח? הרי החיילים יתעוררו כאשר נרד, והם יירו בנו", לחשתי לה, "אין לנו שום סיכוי".

אולם זורה לא הייתה מוכנה לשמוע לי, היא הייתה נחרצת בדעתה: "עלינו לברוח, אין לנו בררה. אם נישאר כאן - נמות. אל תדאגי, הבורא 'שלך' יהיה בעזרנו".

וכך התחלנו לרדת מהסולם חרש חרש, על קצות האצבעות. כל אותה עת החיילים ישנו היטב.

לבי דפק כמו פטיש, כולי רעדתי מפחד, שיניי נקשו בקול שנשמע לי רם מאוד. הייתי בטוחה שכולם יתעוררו, אם לא מקולות הירידה שלנו - הרי מקולן של דפיקות הלב ונקישות השיניים.

אך לא, הם לא התעוררו. פסענו בין החיילים הישנים והם אפילו לא זזו. היה זה נס גלוי. אבינו שבשמים עזר לנו על כל צעד ושעל - הוא הרדים את החיילים, הפיל עליהם שינה כה חזקה שהם לא הרגישו בשתי הבחורות העוברות ביניהם ויוצאות החוצה.

חשבתי לעצמי, שלו היו גם הינדל'ה וברוכל'ה אתנו, לא היינו מצליחות לעשות זאת. גם בדבר הזה, שכל כך כאב לי, שכל כך הצטערתי בגללו - גם בזה היה חסד ה'.

התחלנו להסתובב בכפר. ליד הקיוסק ראינו חבורה של קצינים גרמניים, הם שתו קפה ואכלו לחמניות ואמרו לנו "בוקר טוב". ענינו להם. לחשתי לזורה: "מה, אנחנו בני אדם, שמברכים אותנו ב'בוקר טוב'?" היה זה פלא בעיניי. כאסירות, לא התייחסו אלינו, גם לא כפי שמתייחסים לבעלי חיים. היינו שוות לאפס, כוח עבודה כל זמן שאפשר לנצלו, ולא שוות אפילו נשימת אוויר ברגע שכבר לא יכולנו לעבוד.

התקרבנו אליהם. ברגע שראינו מקרוב את האוכל שלהם, זורה התעלפה! ניגשתי באומץ רב אליהם ואמרתי להם: "אנחנו פליטות מצ'כיה, ומחפשות עבודה ולא מוצאות. אנחנו רעבות, החברה שלי התעלפה מרעב, אולי תוכלו לכבד אותנו בקפה ולחמניות?"

הקצינים אמרו מיד באדיבות רבה: "ודאי, ודאי". ומיד הביאו לנו קפה ולחמניות, ואנחנו השתקנו את הרעב הגדול. הקצינים כלל לא העלו בדעתם, שאנחנו אסירות יהודיות. היינו לבושות בבגדים ובמעילים שחורים, שאותם קיבלנו במחנה לפני שיצאנו לדרך, כדי שלא ניראה על ידי המטוסים של בעלות הברית.

לאחר שאכלנו והרעב שכך במקצת, תפסנו פתאום מה עשינו - ונבהלנו. הרי זה מעשה של טירוף, הרעב העביר אותנו על דעתנו, ככה לדבר עם אנשי אס-אס, לבקש ולקבל מהם אוכל כאילו אנחנו בני אדם רגילים? פחדנו להמשיך ולהישאר לידם, הרי בסוף הם יבינו מי אנחנו... אמרנו שאנו חייבות להמשיך בדרכנו לחפש עבודה, נפרדנו מהם והלכנו. התאפקנו מאוד ללכת בצורה מכובדת, לא לברוח, לא לרוץ.

הלכנו מבית לבית, אך עבודה לא מצאנו. איש כבר לא עבד בזמן ההוא, כולם ידעו שאלו ימיה האחרונים של המלחמה. בכל הבתים היו רק נשים, ילדים קטנים וזקנים. כל הצעירים ואף אותם שלא היו מדי מבוגרים - היו מגויסים, נשים כגברים.

באחד מבתי הגרמנים הללו גר פליט פולני. הוא עמד בחוץ ואכל פרוסת לחם גדולה. היינו מהופנטות לראות אדם יחידי אוכל לבדו פרוסה כל כך גדולה! סיפרנו לו שאנחנו פליטות מצ'כיה, מחפשות עבודה ולא מוצאות. אנחנו מוכנות לעבוד תמורת אוכל ולינה, ואנחנו מאוד רעבות. היה זה כבר בשעות הערב, ומאז שעת הבוקר המוקדמת, שבה אכלנו לחמנייה ושתינו קפה, לא בא דבר מאכל לפינו.

הפולני אמר לנו שלא נפחד והכניס אותנו לביתו. בבית היו אישה מבוגרת - אשתו, כנראה, ונערה צעירה, שנראתה כבתו. הוא אמר להן להכין לנו מיד אוכל ומיטות לישון.

הם נתנו לנו אוכל מתוך סיר שעמד על האש, הציעו לנו מיטות, מיטות אמיתיות עם מצעים נקיים ושמיכות עבות. נפלנו על המיטות ומיד נרדמנו.

ישנו שינה עמוקה עד בוקר יום המחרת. בבוקר, כאשר התעוררתי, הרגשתי רע, אמרתי לזורה שכנראה יש לי חום. זורה אמרה לפולני, שאינני יכולה לקום, אני חולה. היא התיישבה לידי כדי לשמור עליי, הרי ממילא פחדה לצאת לבד החוצה.

התברר כי המכות שהיכו אותנו הגרמנים כאשר מצאו אותנו בניסיון הבריחה הקודם - היו כה נוראות, עד שסיבים מהבגד השחור נכנסו לגופי וגרמו לי לזיהום קשה.

שכבתי כך כמה ימים, אינני זוכרת כמה - האם היו אלו יומיים, שלושה או יותר, אינני יודעת.

המלחמה הסתיימה!

באחד הבקרים נכנס הפולני ושאל אותנו מדוע איננו יוצאות החוצה, הרי רק כדי לראות מה קורה בחוץ היה כדאי להגיע לכאן - "על כל הבתים, בכל החצרות, תלויים דגלים לבנים. הגרמנים נכנעו. לראות אותם כך, בעיניים - זה נפלא. בנות, המלחמה נגמרה".

ניסיתי לקום, אך לא הצלחתי לצאת מהמיטה, היה לי כנראה חום גבוה מאוד. זורה יצאה החוצה וראתה את כל הבדים הלבנים שהונפו כדגלים על כל הבתים. היא ידעה: יצאנו מכלל סכנה בגלל היותנו יהודיות, אולם אם אני לא אקבל טיפול למחלתי, אני בסכנה! היא הלכה למפקדת האס-אס, שהפכה להיות מפקדת בעלות הברית, לאחר שהגרמנים נמלטו או נשבו. במפקדה היו חיילים אנגליים. זורה נכנסה וסיפרה להם: "אנחנו שתי חברות, פליטות מצ'כוסלובקיה. חברתי חולה מאוד, היא בסכנה ממש. רופא חייב לבדוק אותה מיד".

הבריטים שלחו אליי רופא צבאי צעיר. ברגע שהרופא הצבאי ראה אותי, מיד הבין מי אני. איך הבין זאת? אינני יודעת, אולם הוא ניגש אליי למיטה ואמר: "שמע ישראל - - - אחד"...

כשנכנס הרופא לחדר, חששתי מפניו, פחדתי שהוא יהרוג אותי, הייתי מבוהלת כל כך. ברגע שבו שמעתי את הקריאה הנצחית של עם ישראל, רציתי לפרוץ בבכי מרוב התרגשות, אולם הפחד שאחז בי היה חזק יותר. אמרתי לעצמי: "אל תבכי, ואל תגיבי". הוא חשב כפי הנראה שלא שמעתי וחזר שנית על הקריאה, ושוב לא הגבתי. ואז אמר הרופא הצבאי במנגינה הידועה והמוכרת: "זאגט די גמרא" (-"הגמרא אומרת")... ועשה באצבע אותה תנועה שעושים כל לומדי התורה בעולם, תנועה שהיא ודאי נחלת יהודים בלבד - אך אני עדיין פחדתי ולא העזתי להגיב. הייתי צריכה להתאמץ מאוד לא להגיב; את המילים הללו, במנגינה הזאת, עם תנועת האצבע הזאת - שמעתי כל ימי חיי. על אלה גדלתי. עם המנגינה הזאת תמיד נרדמתי בלילה ואתה התעוררתי בבוקר. אבי, אחַי, בחורי הישיבה - - - אלו המילים והמנגינה שאותן שומעים כל הזמן, בכל העולם, בכל המבטאים, בכל מקום שבו תורתנו הקדושה נלמדת. החייל הזה אמר זאת באידיש במבטא אנגלי בולט. אולם המבטא לא הוא שחשוב; חשובה היא התורה הקדושה שלנו.

ובכל זאת - פחדתי.

הוא הבין, כפי הנראה, שאני פוחדת. הוציא מכיסו כרטיס ביקור וביקש ממני מאוד, שכאשר אבריא, אטלפן אליו לאנגליה, למספר הכתוב בכרטיס, לספר לו שהבראתי.

לאחר שבדק אותי, לקח אותי הרופא בג"פ צבאי לבית החולים. "עלייך לעבור ניתוח בדחיפות", אמר.

הגענו לבית החולים. היה זה כמובן בית חולים גרמני. התברר שהרופא המנתח הראשי לא הגיע, והאחות אמרה שהוא אינו מרגיש טוב. הרופא האנגלי הצעיר כעס מאוד בשומעו זאת: "ודאי אין הוא מרגיש טוב, הוא פוחד מאתנו. את הבחורה הזו", הצביע עליי, "צריך לנתח. היא ספגה מכות חזקות מאוד, אחת המכות גרמה לה לחתך, סיבים מהמעיל חדרו דרך החתך לתוך גופה ונוצר זיהום. היא כבר סבלה מספיק, ועכשיו - רק הרופא הראשי ינתח אותה".

ובלי להתמהמה, הוא נסע לביתו של המנתח, הביא אותו לבית החולים והודיע שגם הוא יהיה נוכח בניתוח.

ברוך ה', הניתוח עבר בהצלחה ואני הבראתי. נשארה לי רק צלקת גדולה.

לפני שנים מספר, כאשר כאן בארץ השתילו לי קוצב לב, ראה הרופא את הצלקת ושאל אותי לפשרה. "זו מתנה מאושוויץ", אמרתי לו.

כמה ימים לאחר הניתוח כבר יכולתי לעזוב את בית החולים. חזרתי עם זורה לביתו של הפולני, זה היה הבית הזמני שלנו.

חלק רביעי

בחיפוש אחר בני משפחה

כִּי חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה
(תהילים פו יג)

פרק כ"ג / 'שנדור וינטר'

לאחר שהתאוששתי, לקחנו אופניים מגרמנים שגרו בסמוך. הם נתנו לנו ברצון כל מה שרק רצינו, עכשיו הם פחדו מאתנו.

רכבנו על האופניים ממחנה למחנה, ממקום למקום. חיפשתי את בני משפחתי. לא מצאתי איש מהם. לא מצאתי גם מישהו שיכול לספר לי עליהם - היכן הם או מה קרה להם. כל השמות שהזכרתי לא היו מוכרים לאנשים שאותם שאלתי.

כך מדי ערב חזרנו 'הביתה' ומדי בוקר יצאנו שוב לחיפושים.

לאחר כמה שבועות, כאשר הייתי מיואשת לחלוטין, הגיעו אנשי אונרר"א (- סוכנות הסעד והשיקום של האו"ם, שנועדה, בין היתר, לסייע לפליטים באירופה לאחר המלחמה), **והם** אלה שהיו אמורים לעזור לנו. הם הציעו לנו לנסוע אתם לפראג באוטובוסים שלהם, שם ידאגו לנו וירפאו אותנו מאותם חוליים שדבקו בנו בזמן היותנו במחנות. שם גם נוכל להחליט להיכן נמשיך הלאה.

לא אסע לברזיל!

כל הזמן הזה הייתי עם זורה. היא רכבה אתי על האופניים לכל המקומות שחשבתי שאולי אמצא שם מישהו מבני משפחתי, או אשמע משהו על אודותיהם. לכל מקום היא הלכה אתי, על אף שלה עצמה לא היה את מי לחפש.

הייתי קשורה אליה מאוד. היא הייתה הנפש היחידה הקרובה לי, והייתי זקוקה לה במצב שבו הייתי.

זורה חזרה ואמרה לי, שכפי הנראה לא נשארו לי בני משפחה, וכמו שנראים השורדים המעטים הנדמים לשברי כלים, הרי כמעט שלא נשארו יהודים בעולם.

"בואי נמשיך לעשות עצמנו כגויות וניסע לברזיל", הציעה לי. בברזיל יש לה אח, והוא מנהל שם רשת גדולה של חנויות נעליים בשם 'בטה'. "כדאי לנו לנסוע אליו, הוא עשיר גדול ובביתו נמצא לנו בית".

התחננתי לפניה: "אנא, זורה, אל תעשי לי את זה! שש שנים נלחמתי כדי לא לשכוח לרגע שאני יהודייה; כדי לנסות להיות גאה בהיותי 'אידישע טאכטער' - בת יהודייה, בתו של מלך מלכי המלכים - זה מה שהחזיק אותי בחיים, זה מה שליווה אותי בכל הזמנים הנוראים שעברתי".

פחדתי שהיא תיסע לבד ותשאיר אותי - ובלי זורה אני אהיה אבודה. הייתי רק בת תשע עשרה וזורה הייתה בת שלושים ושש. את שנות התבגרותי, מגיל שלוש עשרה ועד עתה, עברתי בצל המלחמה. הייתי מפוחדת, ללא שמץ של ביטחון עצמי. הרגשתי שלא אוכל לעשות, ולו צעד אחד, לבד. הייתי זקוקה נואשות לתמיכה.

"את מתארת לעצמך איך אבי הצדיק יגיב כאשר הוא יראה אותי מתנהגת כגויה, עכשיו, כאשר זו כבר אינה סכנת חיים להיות יהודייה?" טענתי בלהט. "ואם הוא, חלילה וחס - רק שלא אפתח פה לשטן, לא שרד - איך הוא יראה זאת ממרום? הרי אני זאת שלא אסלח לעצמי אף פעם! אני זאת שאסתובב כל ימי חיי עם רגשי אשמה! תתארי לך, זורה, אני בברזיל, חיה כמו גויה, עוברת ליד בית כנסת ושומעת תפילה, רואה יהודים עם טלית ותפילין... מה, את חושבת, יעבור עליי אז? איך אני ארגיש? הרי אני באה בדיוק מהמקום הזה!"

עלינו אפוא לאוטובוס הנוסע לפראג. שם - ידענו - נקבל את הטיפול שאנו כה זקוקות לו, ושם נחליט על המשך דרכנו.

בדרך עלו לאוטובוס אנשי אונרר"א והכינו רשימות. כל אחד מהנוסעים אמר את שמו, מאין הוא ולאן הוא מתכנן להגיע.

הם הגיעו אלינו. עוד לפני שהספקתי לפצות את פי, אמרה להם זורה ששמי הוא מריה אורבנוביצ'ה ושמה - זורה צ'יאטובה, כפי שאכן היה שם משפחת בעלה הגוי. עוד אמרה להם, שפנינו לברזיל, שם יש לה אח שידאג לנו.

הייתי המומה! לא ידעתי כיצד להגיב. פחדתי להכחיש את דבריה לפני אנשי אונרר"א, אולם דבר אחד ידעתי: אני לא מוכנה להיות מריה אורבנוביצ'ה! אני לברזיל לא נוסעת ויהי מה!!!

הגענו לפראג, בירת צ'כיה. כל הנוסעים התחילו לרדת מהאוטובוס, ואני רק חשבתי: כיצד אוכל לרדת, ולא ללכת עם זורה?

"כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ" (תהילים צא יא).

תוך כדי ירידתי, מישהו עצר אותי. "הו, גיטה, ברוך מחיה המתים. כמה טוב שפגשתי אותך, איזה מזל! יודעת את, אמך הגיעה כבר לפני שלושה שבועות לפישטיאן והיא מחכה לך".

זיהיתי את הדובר: היה זה אחד מתלמידיו של אבי, שנדור וינטר. הוא היה בנם של בעלי המאפייה והקונדיטוריה הגדולות בפישטיאן. זכרתי שהייתה לו אחות אחת.

הוא סיפר לי על אמא, ואני התקשיתי להאמין לו. ודאי הוא טועה. זה לא יכול להיות. אמי החולנית והחלשה שרדה את אושוויץ? אמי הצליחה להתגבר על כל אימי המלחמה ונשארה בחיים? זה נשמע לא מציאותי. אבי החזק ודאי שרד, הלוואי שגם אחיותיי, אולם אמא?

אמרתי לו: "אדון וינטר, אתה כפי הנראה טועה, לא ייתכן שאמי שרדה. אני הייתי שם, באושוויץ, גיבורים וחזקים ממנה לא הצליחו לעמוד ב'אפל', להחזיק מעמד ברעב, לחיות למרות הקור הנורא. אני חוששת שאתה מחליף אותי באיזו בחורה אחרת".

הוא חשב שבעקבות הצרות שעברתי במחנות, דעתי השתבשה. הוא הסתכל עליי בתימהון ואמר: "איך אני מחליף אותך עם בחורה אחרת? איך אינני יודע עם מי אני מדבר? את הרי בתו של הרב'ה שלי".

התקשיתי להאמין. אני כבר 'הכנתי' את עצמי שלא נשארו לי בני משפחה; הרי כל כך הרבה חיפשתי אותם! זורה ואני רכבנו על האופניים ממקום למקום, שאלתי את

כל מי שרק יכולתי, אף אחד לא ידע על מי אני מדברת. הייתי בטוחה שנשארתי לבד בעולם. גם זורה חיזקה בי את המחשבה הזו ולכן דחפה אותי לנסוע אִתה לברזיל - ופתאום, ידיעה שכזו...

סיפרתי לו שאנחנו אמורות ללכת לבניין מטה אונרר"א, ושם ידאגו לנו. "וחוץ מזה, זורה, הידידה שלי, רוצה שניסע לברזיל", אמרתי לו.

"אתן לא עולות לבניין של אונרר"א", אמר לי שנדור וינטר. "אתן נוסעות היישר לפישטיאן, אני אלווה אתכן לרכבת".

מפראג לפישטיאן היו רכבות רבות, בערך כל שעה יצאה רכבת. אולם היו אלו רכבות מאסף, שעצרו בכל תחנה. שנדור וינטר לא הסכים שניסע באחת מרכבות אלו, הוא רצה שניסע ברכבת הישירה מפראג לפישטיאן בלי לעצור בדרך. הוא חשש שאם ניסע ברכבת המאסף, זורה תשכנע אותי בדרך לרדת ולחזור לפראג ומשם לנסוע לברזיל. זאת על אף שעכשיו, לאחר ששמעתי שאמי חיה, לא העליתי בדעתי שלא לנסוע אליה. אולם שנדור וינטר לא בטח בזורה לאחר שסיפרתי לו על תכניתה.

רכבת האקספרס נסעה רק פעמיים ביום. שנדור וינטר חיכה יחד אתנו עד שהרכבת הגיעה, עזר לנו לעלות עליה וחיכה על הרציף עד שהרכבת עזבה את התחנה.

הפגישה עם אמא

הגענו לפישטיאן, עיר הולדתי.

בתחנה אמרו לנו: "לכו ל'ולדלר'". שם התאספו אותם יהודים מועטים ששרדו וחזרו לעיר. לפני המלחמה הייתה 'ולדלר' מסעדה ולצדה אולם חתונות, שניהם אלגנטיים ביותר, רק העשירים שהגיעו למרחצאות יכלו להרשות לעצמם לסעוד שם או לממן אירועים במקום. עכשיו, כפי שהוסבר לנו, השתכנו שם השרידים שחזרו ממקומות שונים, לאף אחד לא נשאר בית לחזור אליו. אם הבית שרד את ההפצצות - הרי הגויים פלשו לתוכו והשתכנו בו.

הגענו למקום ואני רק רציתי לרוץ אל אמא, לראות אותה, לחבק אותה - - - אולם חששתי. אי אפשר כך פתאום לקפוץ על אמא! מי יודע מה עלול לקרות לה בעקבות ההתרגשות שבפגישה הפתאומית... צריך להכין אותה לפגישה.

זורה נכנסה פנימה, ואני נשארתי בחוץ. היא הבטיחה שתכין אותה לאט. ובאמת, היא דיברה עם אמא כחצי שעה, סיפרה לה עליי, אמרה לה שהיינו ביחד באושוויץ,

בצעדת המוות וברוונסבריק. לאט לאט הכינה אותה, כדי שלבה החלוש של אמא לא יחטוף זעזוע. רק לאחר כל הסיפורים, כאשר אמי הבינה שנשארתי בחיים ואף קלטה שבאתי לפישטיאן עם זורה, יצאה זורה לקרוא לי: "בואי, גיטה, אמך מחכה לך".

אני ישבתי על המדרגה בכניסה לבניין, ישבתי ורעדתי. זורה נתנה לי יד ועזרה לי לקום. "למה את רועדת, גיטל'ה? אמך בסדר. בואי". היא חיבקה אותי ועזרה לי לעלות במדרגות. לא הצלחתי לעלות לבד, כפי שגם לא הצלחתי לענות לה. הרעד רק התחזק. לא היה לי מושג מה אני צריכה לעשות. נס שזורה העלתה אותי והוליכה אותי לכיוון הדלת.

ומולי - אמא שלי פתחה בתנופה את הדלת ורצה אליי. זורה מיד התרחקה, ואמא תפסה אותי: "**גיטל'ה!!!**- - -" הצעקה שלה הייתה כה רמה, מעולם לא שמעתי את אמא צועקת כך. החיבוק שלה היה כה עוצמתי. לא העליתי בדעתי, שאמי החלשה והחולנית יכולה להיות כה עוצמתית.

ואני נָדַמְתִּי. לא הצלחתי להוציא הגה מהפה. אמא החזיקה אותי צמודה אליה בכל כוחה וחזרה ואמרה: "גיטל'ה, גיטל'ה... גיטל'ה שלי..."

נצמדתי אליה כמו תינוקת, התרפקתי עליה וחזרתי לילדותי הרחוקה. אמא לא בכתה. ואמי ידעה לבכות, את זה עשתה אמא פעמים רבות: כאשר נתקלה בקשיים, וכאשר שמעה בשורות קשות, כאשר נפרדה מאתנו, ובמיוחד - כשאבא, הינדל'ה ואני חזרנו מבית הסוהר.

הפעם הייתי אני זו שבכיתי.

הרטבתי את כל השמלה של אמא. לא רציתי לעזוב אותה. ושהיא לא תעזוב אותי. שלא ניפרד יותר אף פעם בחיים.

את כל מה שעברתי בשנות המלחמה, את מה שעברתי בשנה האחרונה ובעיקר בחודשים האחרונים - את כל זה בכיתי לתוך הכתף של אמא. אמא. מאמע, אמאל'ה שלי...

אמא ניסתה להרחיק אותי קצת, היא רצתה לראות אותי, לראות את פניי, את עיניי, אך לא נתתי לה. טמנתי את ראשי בכתפה ולא רציתי להרים ראש, לא הסכמתי להתרחק אף לא פסיעה אחת כדי שנראה זו את זו.

זיכה אותי ריבונו של עולם - אמא שלי חיה. אמא שלי שרדה. יש לי אמא.

מאוחר יותר שמעתי על נס הצלתה של אמא: בחסדי שמים היא הייתה בין המשוחררים באושוויץ ובדרכה לפישטיאן התגלגלה לעיר אונגוואר. גלמודה, שבורה ורצוצה מצאה שם מקלט באחד מחדרי הקהילה. היא שכבה שם חסרת אונים ותשושה, בלי שמישהו ישים לב אליה. היא הייתה נראית ללא רוח חיים, ואכן הייתה עלולה לגווע כל רגע מאפיסת כוחות.

ואז הגיע מלאך ממרומים, ר' אלעזר אפפעלדארף, שחזר לעיר מולדתו אונגוואר. על אף שגם הוא עבר שבעה מדורי גיהינום עלי אדמות המשיך לפעום בו לב יהודי חם. הוא הבחין באמי הנוטה למות, ואמר לאחיו ר' יוסף זאב נ"י: "ננסה להחיות אותה". מיד הזיל לפיה טיפות של חלב עד שהשיב את נפשה. הוא הכניס אותה לבית חולים מקומי, שם שהתה כמה ימים עד ששבה לאיתנה. רק לאחר ששאל לזהותה הופתע לשמוע כי היא אשתו של ה'משנה שכיר'. לשמחתו לא היה קץ. הוא הביא אותה לקהילת דעברעצין ושם טיפלו בה עד שהגיעה לפישטיאן.

לאחר זמן שנמשך כנצח פסקו דמעותיי ונחלש הרעד הנורא שהרטיט את כל גופי. יכולנו לעמוד ישר ולהסתכל זו על זו.

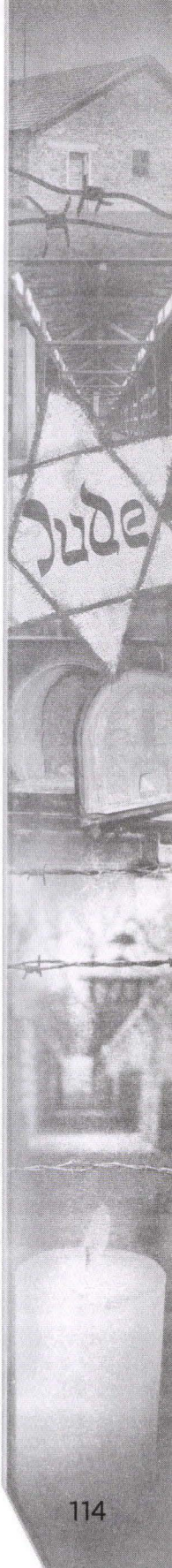
אמא נראתה נורא. רזה בצורה בלתי ניתנת לתיאור, מקומטת כאילו הייתה ישישה בת תשעים, לבושה בבגדים בלויים שכלל לא התאימו למידתה. אך כל זה לא היה חשוב. זאת הייתה אמא. אמא שלי. חיה וקיימת.

לפי מראה היא עברה סבל נורא ואיום, כמו כל היהודים, אך הצליחה לשרוד. אמא שלי.

אמא סיפרה לי, שאת אבא היא ראתה בפעם האחרונה שלושה ימים לפני שהרוסים שחררו את אושוויץ. הוא ברח מבלוק לבלוק כדי להישאר באושוויץ עם אמא. הרשעים תפסו אותו, ובכל פעם שתפסו אותו היכו אותו מכות חזקות מאוד, הם טענו נגדו שהוא אדם חזק, הוא עוד יכול לעבוד...

לאחר שלא חזר אליה, הבינה אמא שהרשעים הצליחו לתפוס אותו ולשלחו לאיזשהו מקום עבודה. יותר היא לא שמעה ממנו. היא מחכה לו כאן, בפישטיאן. הוא יחזור לכאן.

סיפרתי לאמא שפגשתי את הינדל'ה, היא נמצאת יחד עם ברוכל'ה. לא היה לי מושג מה קרה להן בהמשך. גם מאחינו שהיו באנטוורפן שבבלגיה לא שמענו מאומה.

"לכן חזרתי לפישטיאן, הם יבואו לכאן", אמרה לי אמא, "כאן יהיה מקום המפגש של כולנו".

ב'ולדלר' התאספו השרידים ושמחו עם כל אחד ואחד שחזר. סיפרתי להם על החיפושים שזורה ואני ערכנו, על המחשבות שלנו, שאף אחד לא שרד, ועל כך שזורה כבר רצתה לקחת אותי לברזיל... כולם התעניינו: "אם כך, איך קרה שבכל זאת באת לפישטיאן?"

סיפרתי להם שפגשתי את שנדור וינטר והוא זה שסיפר לי על אמא ודאג שאסע לפישטיאן. האנשים סביבי צחקו - "את שנדור וינטר את לא פגשת, לא נותר איש ממשפחת וינטר, הם כולם נרצחו עוד בתחילת המלחמה. הגרמנים לטשו עין על העושר שלהם, רצחו אותם כולם - ההורים, הבן והבת". אחד האנשים שהיה שם אמר, שראה זאת במו עיניו. "הם אפילו זכו להיקבר, כולם יחד בקבר אחד עם כל אלו שנהרגו באותו היום".

"אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל יִחוּדֶךָ"

עד היום אין לי מושג מי היה אותו 'שנדור וינטר' שהציל אותי מלהגר לברזיל ואולי גם משמד. האיש שבזכותו הקמתי דורות לתפארת. האם היה זה אליהו הנביא, שאבא מלמעלה שלח כדי להציל אותי???

"אִם אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ ה' יִסְעָדֵנִי... תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי" (תהילים צד יח-יט) - אלו המילים המהדהדות בי בהיזכרי באותו 'שנדור וינטר'...

פרק כ"ד / **תמורות**

ברוך ה', הינדל'ה וברוכל'ה הגיעו גם הן אלינו. הן ניצלו. גם הן עברו שבעת מדורי גיהינום עד ליום השחרור, אך בחסדי שמים הן שרדו ובדרך-לא-דרך הצליחו להגיע לפישטיאן. הן ידעו: אם מישהו ממשפחתנו נותר בחיים, הוא יגיע לפישטיאן.

שתיהן היו בטוחות שימצאו אותי, הרי הינדל'ה פגשה בי. הן קיוו מאוד לפגוש גם את אבי, אולם ידעו שאמא חלשה מאוד, ולא העלו בדעתן כלל שאישה חלשה ושברירית כל כך כמו אמא תצליח לשרוד. אך הבורא יתברך - יכול הכול. הפתעתן, בראותן את אמא, הייתה שלמה...

קיבלתי מכתב מאחי מנחם. ברוך ה', הוא חי. הוא שלח את המכתב לכתובת שלנו, לבית שהיה שלנו בפישטיאן. וכמו את כל המכתבים שהגיעו לפישטיאן, הביא הדוור גם את המכתב הזה למקום שבו התקבצו כל היהודים. במכתבו כתב מנחם שאבא איננו. נודע לו שהוא נרצח.

לא רציתי להיות זו המודיעה על כך לאמא, שכה ציפתה לבואו. לכן לא הראיתי לה את המכתב, רק בישרתי לה שמנחם חי וכן פרומט וכל משפחתה.

הכתבים של אבי

באחד הימים הלכה הינדל'ה לבית שבו גרנו לפני שעזבנו את פישטיאן. אבא הטמין שם את כתביו, והינדל'ה אמרה שהיא חייבת לנסות למצוא אותם. הדבר לא היה פשוט, כי הגויים ש'ירשו' את בתי היהודים לא היו מוכנים להחזירם ליהודים ששבו, היה הרבה יותר פשוט להרוג את היהודי ששרד את כל המלחמה. וכך, לא יהודי אחד ולא שניים נרצחו אחרי המלחמה, כאשר חזרו לביתם, לבית שהיה שלהם. דם יהודי היה עדיין הפקר.

הינדל'ה דפקה על הדלת, וברגע שהגויה שפלשה לביתנו פתחה, היא אמרה לה: "אני לא רוצה את הבית, אני לא רוצה שום דבר ערך מהבית. אני רק רוצה דפים שהיו מוחבאים בתוך הארון העליון במטבח". הגויה אמרה שהיא הוציאה את השקים עם הניירות וזרקה לרפת. הינדל'ה הלכה לרפת, ואכן מצאה בפינה את שלושת השקים עם כל כתביו של אבי. היו שם כתבי היד של הספר "משנה שכיר" כולו על התורה ועל הגמרא, ושו"ת על ארבעת חלקי ה"שולחן ערוך". כן היו שם כל הדרשות שאבי דרש בכל הזמנים והמועדים. את הספר "אם הבנים שמחה" זכה אבי להוציא לאור עוד בהונגריה.

שער פנקס הכתב יד של הספר 'משנה שכיר' חלק ג'

כשחזרה הינדל'ה עם השקים - הייתה השמחה גדולה. הצלחנו להציל את כתביו של אבי.

עניתי למנחם על מכתבו, עדכנתי אותו בכול. במכתב התשובה הוא ביקש שנגיע כולנו לצרפת. כדי שאמא - שעדיין לא ידעה מה אירע לאבא - תסכים לכך, אמרנו לה שאם אבא יבוא הנה, יגידו לו כאן שנסענו לצרפת והוא יבוא אחרינו. לנו אין עוד מה לעשות בפישטיאן.

קיווינו לנסוע מיד לפריז, אולם הנסיעה התעכבה, וכך קרה שהגענו לפריז שבועיים אחרי חתונתו של מנחם.

כדי להסדיר את המסמכים שלנו על מנת שנוכל להגר מסלובקיה ולנסוע לצרפת, נסעתי עם הינדל'ה לפראג. זורה כבר נסעה לשם זמן רב לפני כן, ובהיותי בפראג ניסיתי לברר מה עלה בגורלה. התברר שהיא אכן נסעה לברזיל, לאחיה.

במשך השנים ניסיתי כמה וכמה פעמים למצוא אותה. בתקופה שלאחר המלחמה היה משרד מיוחד לחיפוש קרובים, פניתי לשם - וללא תוצאות. שלחתי מכתבים לקונסוליה הישראלית בברזיל, אולם לא הצלחתי למצוא אותה. לא שמעתי ממנה יותר אף פעם.

גורלם של אבי ואחיי

אמא ואנו - שלוש הבנות - נסענו לצרפת, שם פגשנו את מנחם, וממנו שמענו על גורלם של כל בני משפחתנו:

מנחם פגש יהודי שסיפר לו מה עלה בגורלו של אבי:

היה זה בשנת תש"ה, כאשר צבאות הברית התקדמו בכל החזיתות, והצבא הסובייטי עמד בשערי מחנה המוות הידוע לשמצה "אושוויץ".

הנאצים יימח שמם התאמצו להספיק להשמיד יהודים רבים ככל האפשר, וגם כאשר צבאות הברית היו קרובים מאוד, נקטו הגרמנים בכל האמצעים לבל יפלו היהודים בידי צבאות הברית בעודם בחיים.

כדי להרחיק את היהודים מהחזית, העלו את האסירים היהודים לקרונות משא נעולים על בריח ומנעול, עם שבויים אוקראינים שהציקו להם מאוד, והסיעו אותם ליעד לא ידוע. אחרי שהרעיבו את המעונים כמה ימים, זרקו לכל אחד מנת לחם זעומה ביותר, מתוך כוונה מרושעת שכל אחד ייאבק להשגת חיי נפשו - פרוסת לחמו העלובה.

אחד מהיהודים התאמץ כמו כולם להשיג מנת לחם, ונפשו כמעט יצאה עד שלבסוף השיג לחם. אלא שבאותו רגע שבו השיג את הפרוסה - קם עליו אוקראיני אחד ועשק את מנתו.

אבי לא היה יכול לשאת את העושק, והוא ביקש מהאוקראיני בתוקף שיחזיר את הגזלה.

נוסעי הקרון היהודים התחננו בפני אבי: "הנח להם, אל נא תסכן את נפשך", התחננו, אך אבי בשלו: "איך אעמוד מנגד כאשר נפשו של הנעשק תלויה במנת הלחם?"

הוא אמנם לא הבליג ועמד על שלו, ואז קמו הצוררים האוקראינים בשיתוף קלגסי האס-אס, עקרו את עיניו ורצחוהו נפש, תוך עינויים איומים.

אחי הרב חיים מנחם זצ"ל

פרטים על ימיו האחרונים עלי אדמות סיפר עד ראייה, הרה"ח רבי משה דוד וקשטיין זצ"ל מבני ברק, מחשובי חסידי גור ומראשי השו"ב של גאב"ד בני ברק, מרן הגאון רבי יעקב לנדא זצוק"ל:

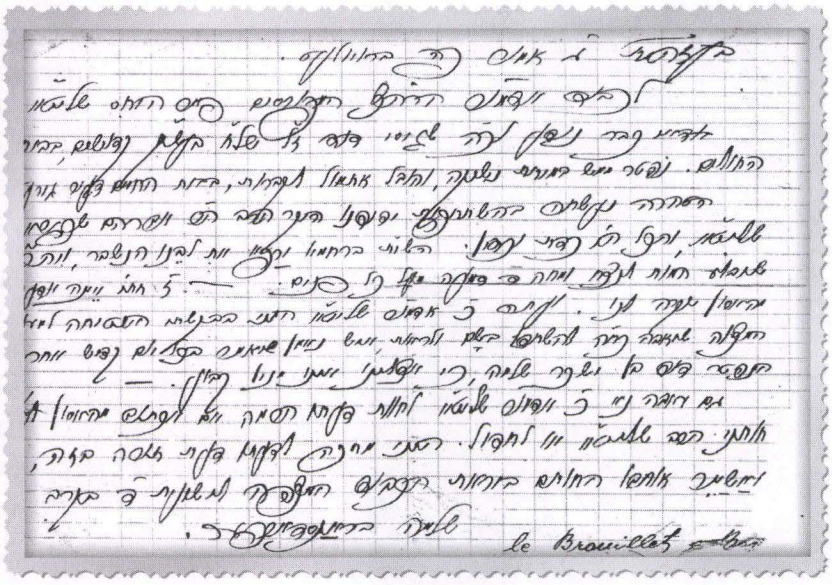
בקרון הצטופפו כשישים יהודים, ואת סבלם אין לתאר. קלגסי האס-אס נטפלו לאבי זצ"ל והתעללו בו באכזריות נוראה, וכאשר הרגיש כי קרב קצו, התאושש והספיק עוד לברך ולחזק את הסובבים אותו, ודיבר אל אחיו היהודים בהתרגשות עצומה ועילאית על הישועה הקרובה לבוא. "יידען!" אמר, "עוד מעט תכלה ממשלת זדון מן הארץ ואתם תזכו לישועה גדולה מאוד שתאיר את כל העולם. בייחוד יזכו לכך אחינו בארץ הקדושה. אני יודע כי שעותיי ספורות, ואני מבטיח לכם שאתפלל בעדכם שתזכו לישועה ולגאולה שלמה במהרה".

עם סיום דבריו, השיב את נשמתו הטהורה לבוראה זכה וזקוקה, ועלה במעלות הקדושים והטהורים להיכלות רבי עקיבא וחבריו הרוגי המלכות, בשנת השישים לחייו, ביום י' בשבט תש"ה. זכר צדיק וקדוש לברכה, ה' ינקום דמו.

יומיים לאחר שנרצח אבי הי"ד הגיעה הרכבת למאוטהאוזן (מחנה ריכוז באוסטריה). השומרים פתחו את דלתות הקרון וזרקו את גופתו של אבי לשדה והרכבת המשיכה בנסיעתה...

כך נרצח אבי לאחר ששתה את כוס התרעלה עד תומה.

"אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ"

עדות על פטירתו של אחי דוד זצ"ל

אחותי הגדולה פרומט ברנדסדורפר, בעלה וילדיה, התגוררו באנטוורפן, ובת דודתי רעכה שטרנבוך הצליחה להעבירם לצרפת. רעכה הבריחה אלפי אנשים לכפרים נידחים בצרפת, בהם גם את אביה ואמה, שהייתה אחות אמי. אותם היא הצליחה להעביר לעיר ויטל שבצרפת, לתוך קבוצת אנשים שהיו מועמדים לחליפין בגרמנים שבויים, אך לבסוף נשלחו חזרה לפולין, לאושוויץ. כך, למרות כל האנשים שהצילה, הוריה של רעכה לא ניצלו.

רעכה עבדה באופן אישי וגם עם ועד ההצלה של הרבנים בארצות הברית. את כל כספה היא הוציאה על הברחת יהודים, אלפי אנשים חייבים לה את חייהם, בתוכם אחותי פרומט ומשפחתה, גם את שלושת אחיי היא הצליחה להבריח. אחי מאיר, שגר באנטוורפן, היה באותו זמן מאורס לבחורה שבאה ממשפחה עשירה מאוד בהולנד. מאחר שהוריה של הבחורה לא יכלו לצאת מהולנד, שלח אביה לצרפת את הכלה עם אחיה ועם חבילה גדולה של כסף. האב אמר לאח: "כאשר תגיעו לצרפת, דבר ראשון תעמידו חופה, אל תחכו לנו. אינני יודע מתי נוכל לצאת ולא מעכבים חופה".

אחי שמעון, שנסע לפני המלחמה ללמוד בישיבה בשוויץ, והיה מבחירי הישיבה ותלמיד חכם גדול עד שאבי הביא אותו בספרו ה'משנה שכיר' כמה וכמה פעמים.

הוא נשא בשווייץ את רעייתו החשובה מרת יפה שיינדל ע"ה לבית משפחת רובינפלד המפוארת, שהיו מנגידי העיר ציריך. הם זכו להקים בית נאמן בישראל ובשנת תש"ה זכו ועלו לארץ ישראל. הוא נפטר בשם טוב ביום י' בתמוז תשנ"ג.

מאיר, דוד ומנחם נתפסו ונשלחו לדרנסי, מחנה ריכוז בצרפת הזכור לדראון עולם. דוד חלה בשחפת, הוא נלקח לבית חולים גויי בפריז, ושם נפטר ביום ב' באייר תש"ג. קברו אותו על תנאי בבית קברות גויי. מנחם ידע בדיוק היכן, והבטיח שיום יבוא והוא יעביר את גופתו לארץ ישראל.

בינתיים, כלתו של מאיר הגיעה לצרפת עם אחיה, לביתו של הגאון החסיד ר' שניאור זלמן שניאורסון זצ"ל, בן דודו של הרבי מחב"ד. הכלה נתנה לרב את כל הכסף שהביאה אִתה, כדי שישחרר בעזרתו את מאיר. באותו יום, בשעות הבוקר המוקדמות מאוד, לקחו הנאצים מדרנסי את כל היהודים ל'יעד בלתי ידוע'. מנחם ידע שהוא לא יכול לצאת עם כולם, הוא הרי חייב להעביר את גופתו של דוד לארץ ישראל. הוא אמר שאיננו יכול לקום מהמיטה. הוא ספג עקב כך מכות קשות אך למרות המכות הוא לא קם. הגרמנים אמרו שהם יביאו רופא, ואם הוא יקבע שמנחם כן יכול לקום - הוא יקבל כדור בראש. הגיע רופא גרמני, איש גסטפו. הוא הסתכל על מנחם ואמר: "קחו אותו לבית חולים, אני חושב שהוא לא יחזיק מעמד ולא יגיע לשם חי".

הרב שניאורסון לקח את הכסף שהביאה כלתו של מאיר, אך את מאיר הוא כבר לא מצא בדרנסי. "את מאיר, שהכסף היה מיועד להצלתו, לא הצלחתי להציל, לפחות אנסה להציל אחרים", הוא אמר, ועשה הסכם עם הנהלת בית החולים, שכל יהודי שיגיע אליהם - הם יוציאו מהדלת האחורית. וכך הוציא הרב שניאורסון את מנחם מהדלת האחורית של בית החולים והביא אותו לבית הילדים 'בו אסי סנט לג'ער'.

עד היום אין לנו שום מידע מה עלה בגורלו של מאיר. כלתו ניצלה, ואחרי המלחמה היא הקימה בית לתפארת. נשארנו בקשר כל השנים, ובאחת הפעמים כשנסעתי לאנטוורפן, עיר מגוריה, נפגשתי אִתה והיא סיפרה לי שילדיה גרים בארץ ישראל.

מלטשת יהלומים

זמן מה לאחר שהגענו לצרפת, נסעה הינדל'ה לבלגיה, שם היא עבדה ולימים נישאה להרה"ח הרב אלעזר קלויזנר זצ"ל, מגזע גאון ישראל ה'פנים מאירות' זי"ע. הם נשארו לגור באנטוורפן וזכו להקים בית גדול ונאמן לתפארת ישראל ולתפארת אבוה"ק נ"ע.

בנם הגדול, הרה"ח רבי ישכר דוד הי"ו מקריית מלאכי עשה ועושה לילות כימים במסירות נפש למען שלא תשתכח תורתו של אבי הגדול הי"ד, ועמו נכדם היקר האברך החשוב רבי ישראל הי"ו מארצות הברית, בנו של בנם השני הרה"ח ר' חיים זאב הי"ו מאנטוורפן. הם עושים הכול כדי להפיץ תורת אבות. ישלם להם נותן התורה כפועלם הטוב, ייוושעו בכל הישועות הנצרכות להם, ויתברכו בכל הברכות האמורות בתורה.

אנחנו נשארנו עם מנחם בצרפת, אך לאחר שנולד בנו השני, לא רציתי להישאר יותר על כתפיו של אחי, נוסף על אמא, ברוכל"ה וכמובן - אשתו ושני ילדיו המתוקים.

לכן נסעתי גם אני לאנטוורפן. עיר זו ידועה כמרכז עולמי לענף היהלומים. בין היתר, היה שם מקצוע שכלל סוג מסוים של ליטוש יהלומים, תחום שבו עבדו נשים, אולם אי אפשר היה להתקבל ללימודים אלו ללא המלצה. בן דודי, רבה של אנטוורפן, הרב חיים יעקב רוטנברג זצ"ל, שירש את הרבנות מאביו הרב, בעלה של אחות אמי (ואחר כך כיהן כרבה של פריז) - הוא זה שהמליץ עליי. למדתי את המקצוע, ונהניתי מהלימודים ומהעבודה. אחרי שעות העבודה הלכתי לעתים קרובות אל דודתי, הרבנית רוטנברג ע"ה, ולפעמים אל אחותי הינדל"ה. לא רציתי לגור אצלם, רציתי להיות עצמאית. היה לי טוב ורציתי להתמחות במקצועי שאותו אהבתי.

שכרתי לי מקום מגורים בבית משפחה מקומית, שם הייתה לי מיטה מתקפלת במטבח.

בקומה מעל הדירה שבה גרתי התגורר האדמו"ר מסטעצין זצ"ל, הוא הכיר את אבי והעריך אותו מאוד.

במשך השבוע עבדתי ולמדתי, התארחתי בבית רוטנברג והיו לי עיסוקים משלי. אולם בשבת, כאשר שמעתי את זמירות השבת מהדירה שלמעלה, התעורר בי כאב עמוק - נזכרתי בילדותי בבית הוריי, בבחורי הישיבה שהיו שרים זמירות אלו על שולחננו, זכרתי את מאכליה של אמא, לנגד עיניי עמדה כל המשפחה שלי. זכרתי את ה'טישים' שהיה האדמו"ר ממונקטש זצ"ל עורך בביתנו בכל פעם שהגיע לפישטיאן, למעיינות המרפא. נזכרתי בעיר מולדתי, בחברות שהיו לי שם, ובכלל - בחיים שהיו לפני בוא המבול הנורא. ואז - שכבתי במיטתי ובכיתי מגעגועים.

פרק כ"ה / **מה' יצא הדבר**

חג השבועות תש"ז התקרב.

אמא התגעגעה אליי ורצתה לראות את משפחתה מאוחדת שוב. הנתק שנכפה עלינו בזמן המלחמה היה כואב דיו, כעת היא ביקשה שאבוא אליהם לצרפת, להיות יחד.

שמחתי לחזור. גם אני התגעגעתי למשפחה, לאהבתה של אמא, לחום ולתחושת החיזוק שרק בני משפחה יכולים להעניק זה לזה.

לקחתי חופשה מהעבודה, ותכננתי לשוב לאנטוורפן אחרי החג, ולהמשיך להשתלם במקצוע הליטוש שאותו אהבתי.

אולם בורא העולם תכנן בעבורי חיים אחרים.

הגעתי לבואסי בצרפת.

אמא, ברוכל'ה ומנחם ומשפחתו קיבלו את פניי בשמחה. ידענו כל כך להעריך את חסד ה' אתנו, על כך שאנו נפגשים כולנו יחד. יהודים רבים מסביבנו היו בודדים, ללא קרוב וגואל, ואנו ידענו להודות על הבלתי-מובן-מאליו שזכינו לו.

זמן קצר לאחר שהגעתי, ביקש מנחם לשוחח עמי בעניין חשוב.

"רבי אברהם שפירא, האדמו"ר מטלוסט, ביקש ממני להציע לך לשידוך את התלמיד הנבחר של אחיו, המהר"ם שפירא", אמר מנחם.

אבא זצ"ל, לידו כ"ק האדמו"ר מסטריקוב זצ"ל, החתן וכ"ק האדמו"ר מטלוסט זצ"ל

רבי אברהם שפירא הסתתר שבע שנים בביתה של אחותי, הרבנית פרומט ברנדסדורפר. כזכור, בת דודתי רעכה שטרנבוך הצליחה להבריח את פרומט ומשפחתה לצרפת, והיא דאגה להם למסמכים מזויפים כפליטים. בהיותם משפחה ברוכת ילדים, הם קיבלו סכום נאה כקצבת ילדים, ובסכום זה הם התפרנסו ואף

הצליחו לעזור לאנשים נוספים. פרומט ומשפחתה חיו כפליטים ולא הסתירו את עובדת היותם יהודים, גיסי אף לא נגע בזקנו וחזותו היהודית נשמרה במשך כל זמן המלחמה.

היה זה נס יום יומי שלא נגעו בהם לרעה והם אף יכלו לעזור לאחרים ולהציל אנשים רבים. אולי בזכות מסירות נפשם היה הקב"ה בעזרם על כל צעד ושעל.

בין האנשים שנעזרו באחותי ובעלה היה גם האדמו"ר רבי אברהם שפירא מטלוסט זצ"ל, שנקרא אז 'הטלוסטער רבי' (כיהן כרבה של טלוסט לפני המלחמה, והיה אחיו של רבי מאיר שפירא מלובלין. בהמשך ניהל את עדתו בברוקלין שבארצות הברית ופעל רבות להפצת הדף היומי שייסד אחיו). הוא ברח מפולין לצרפת אך לא היה זכאי למעמד של פליט ולכן התחבא בביתם של משפחת ברנדסדורפר במשך שבע שנים, כל שנות המלחמה. כשמישהו נכנס הביתה - היה מתחבא בתוך ארון.

אבא זצ"ל בצעירותו בעיירת נופש

לאחר המלחמה המשיך האדמו"ר להתגורר תקופת-מה בבית אחותי. בתקופה זו היו מגיעים אליו לביקורים תלמידי אחיו רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל.

יום אחד, כשהגיע אחי מנחם לבקר את אחותי הגדולה, אמר לו האדמו"ר, שמכל התלמידים הבאים לבקר, הוא שם עין על אחד מהם שבלט בתכונות נפשו האצילות.

מדובר היה בנכד ל'דברי חיים' מצאנז, בנו של הרב מגארליץ רבי אלישע זצ"ל, ושמו ברוך הלברשטאם. הוא נדד עם משפחתו והיה במשך כל המלחמה בסיביר, ובתום המלחמה הגיע לצרפת ונחשב לפליט. "כפי שהכרתי את משפחתכם, בחור זה מתאים כשידוך לאחותך", אמר הרב.

מנחם הבטיח להציע לי את השידוך כשאגיע לצרפת לקראת שבועות, והנה כעת קיים את הבטחתו.

מה' יצא הדבר - הצעתו של ה'טלוסטער רבי' אכן התאימה, ואנו התארסנו.

כך סובבה ההשגחה, שגם ישועתי תצמח בביתה גדוש החסד של אחותי פרומט.

בעלי, אבא זצ"ל

אבא היה מהבחורים הנבחרים שזכו ללמוד בישיבת 'חכמי לובלין', שאליה התקבלו רק המובחרים ביותר בלימוד ובעבודת ה'. בישיבה שקד על תלמודו בהתמדה מופלאה, עד כי במשך שלוש שנים לא יצא מהישיבה יותר משלוש פעמים! הוא היה מספר על אותו תשרי אחרון לחייו של ראש הישיבה המהר"ם שפירא זצ"ל, כאשר ביקש מהבחורים להישאר בישיבה. בשמחת תורה, לאחר ההקפות עם ספרי התורה, הכריז המהר"ם כי כעת כל אחד ירקוד עם הגמרא שבה הגה במשך השנה. "לעולם לא אשכח את אותם ריקודים", היה אומר בהתרגשות, "בית המדרש בער באש אהבת התורה".

קשר מיוחד במינו היה לו עם משגיח הישיבה הגאון הקדוש והמופלא רבי שמעון מזליחוב (רבי שימעלה זליחובער זצוק"ל), הייתה לו חברותא קבועה עמו ללימוד חומש ורש"י, דבר שהעיד על החשיבות היתרה שייחס לתלמידו. אבא היה מספר כי פעם הבחין בו רבי שימעלה כשהוא לומד שיר השירים עם פירוש המלבי"ם. אמר לו רבי שימעלה: "שלמה המלך כתב את שיר השירים בכוונת שלוש מאות פירושים על פי רוח הקודש. מקובלני שהמלבי"ם, בפרשו את שיר השירים, זכה לכוון לאחד מפירושים אלו".

אל תקופה זו בחכמי לובלין היה מתגעגע בערגה כוספת. עיניו היו זולגות דמעות כששוחח על אודות רבותיו המהר"ם שפירא ורבי שימעלה זצוק"ל. בדברים רבים נהג כרבי שימעלה, כמו נוסח הזמירות בהדלקת נרות חנוכה, שאותן זימר כשקולו רווי דבקות ולהט כיסופין.

החתונה

הימים הבאים עברו עליי בהכנות נרגשות לקראת הקמת ביתי החדש.

אחרי האירוסין הזמינה אותי בת דודתי רעכה לבוא אליה לשוויץ: "בואי לכאן", אמרה לי, "אני אקנה לך את כל הנדוניה".

הטלוסטער רבי הגיב על ההצעה: "מדוע שתיסע לשוויץ? יהיו לה מגבות, יהיו לה פמוטים, אין צורך לנסוע עד שוויץ..."

נשארתי בצרפת והתכוננתי לחתונה. לא היה לי זמן רב: מועד החתונה נקבע לשלושה שבועות בלבד אחרי האירוסין. מישהו תרם שמלת חופה, השגנו נעליים לבנות עשויות עץ, וגם 'אולם' כבר היה: באותה עת ניהל מנחם אחי בית יתומים לילדים יהודים בבואסי. הוא שימש כמו אבא מסור לילדים אלו. בית היתומים שכן בתוך 'שאטו', טירה שהממשלה הצרפתית מסרה לידי היהודים, והחתונה נועדה להיות שם.

כ"ק האדמו"ר רבי יעקב מפשעווארסק זצוק"ל

בין האורחים בחתונה היה האדמו"ר רבי איציקל מפשעווארסק זצ"ל וחתנו רבי יענקלה זצ"ל, אשר הביא את בנו רבי לייביש שליט"א (מי שמכהן היום כאדמו"ר) כדי שיבוא לראות 'רעבישע חתונה' אחרי המלחמה.

בימים הללו, כאשר יהדות אירופה ניסתה להיחלץ מבין הריסותיה, כל בית יהודי חדש שהוקם היה מוקד התרגשות ושמחה גדולה.

הקהל התאסף, נרגש וחגיגי, וכל ילדי המוסד השתתפו גם הם בשמחה. כאשר ראה רבי יענקלה מפשעווארסק שאין 'גראמער' שישמח את החתן והכלה, הוא עלה על השולחן ואמר גראמען.

לאחר מכן הגיע ר' יום טוב עהרליך ז"ל והוא הלהיב ושימח את הקהל. אחת מהיצירות שהוא שר הייתה ברכה מחורזת שהעלתה חיוך על פני כולם. (אחת מילדות בית הילדים, שהשתתפה בחתונה, זכרה את מילות הברכה, וכתבה אותן בספר שיצא לאור לאחרונה):

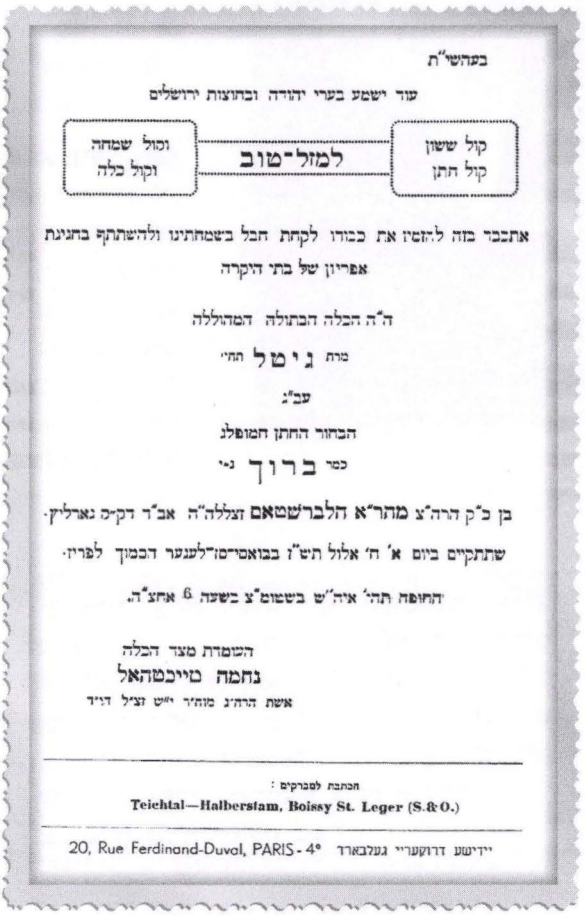
"איין 'מזל טוב' איין שיינע / פון ג'וינט אנגיקומען / ער ווינטש, די פאר די פיינע / זאל צו עם נישט דארפן אנקומען".

(ברכת מזל טוב נאה / הגיעה מהג'וינט / הם מאחלים לחתן ולכלה / שלא יזדקקו לעזרתם).

בשעה שתים עשרה בלילה הסתיימה החתונה. אנחנו, הזוג הצעיר, נשלחנו הביתה, אולם שאר האורחים נשארו באולם, מכיוון שכבר לא היו אוטובוסים בשעה כזאת.

מנהלי המוסד סגרו את מחסני האוכל, והקהל נשאר שם עד חמש לפנות בוקר, כאשר ר' יום טוב עהרליך משמח את כולם.

לאחר נישואינו פתח אבא ישיבה יחד עם הטלוסטער רבי זצ"ל ובנו הרה"ח רבי דוב בערצי שפירא זצ"ל. הישיבה הייתה סניף של הישיבה בלובלין - ישיבת חכמי לובלין בצרפת. הישיבה הוקמה ב'שאטו', טירה עתיקה. אחרי המלחמה נתנה הממשלה

בעהשי"ת

עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים

קול ששון קול חתן	**למזל־טוב**
וקול שמחה וקול כלה	

אתבבר מזה לזכות את כבודו לקחת חבל בשמחתינו ולהשתתף בחגיגת

אפריון של בתי היקרה

ה"ה הבלה הבתולה המהוללה

מרת **ג י ט ל** תחי'

עב"ג

הבחור החתן המופלג

כמר **ב ר ו ך** נ"י

בן כ"ק הרה"צ **מהר"א הלברשטאם** צללה"ה אב"ד דק"ה נאוולינ.

שתתקיים ביום **א'** ח' אלול תש"ז בבואסי־סו־לענער הכמוך לפריז.

התופה תהי' איה"ש בשטוט"צ בשעה 6 אחצ"ה.

הטומדת מצד הבלה

נחמה טייכטהאל

אשת הרה"ג מוהר"י יש זציל דויד

תכתבת לשברקים:

Teichtal—Halberstam, Boissy St. Leger (S.&O.)

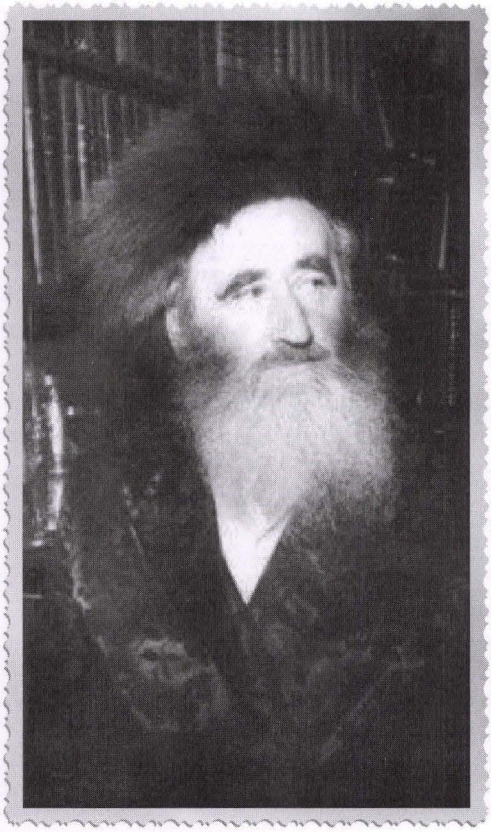
יידישע דרוקערייי געלבארד 20, Rue Ferdinand-Duval, PARIS - 4e

ההזמנה לחתונתנו

הצרפתית ליהודים כמה וכמה טירות כאלו בעבור בתי ילדים וישיבות, אולי כדי 'לפצות' על שיתוף הפעולה שלהם עם הגרמנים ב'פתרון הבעיה היהודית'...

הטירה הייתה גדולה ויפה והיה בה מקום מגורים לתלמידים ולמלמדיהם. אנחנו, הזוג הצעיר, גרנו בביתן קטן שהיה ליד הארמון הגדול. במקור היה זה ביתו של הגנן - בעבורי היה זה ארמון.

האדמו"ר ואבא החזיקו את הישיבה במסירות בלתי רגילה, והתמודדו באומץ עם קשיי התקופה. גדלותו התורנית של אבא התגלתה אז במלוא זוהרה, כשהוא מוסר שיעורים ומדריך את התלמידים באהבה במשעולי התורה והיראה כאילו אנו נמצאים באירופה של לפני המבול.

אבא זצ"ל

בפאריז נפתח לשכה של הסתדרות יח"ל שבראשו עומד הרב הגאון ר' אברהם שפירא שליט"א, אחיו של הגאון ר' מאיר שפירא ז"ל ועמו הרב הגאון ר' ארי' ליב לופש שליט"א והרב ר' ברוך הלברשטם מגורליץ, עבורתם להביא התלמידים ממחנות גרמניה לפריז, ובקרוב יפתח סניף ישיבה בפריז.

קטע מקובץ הפרדס שיצא לאור
בשיקאגא טבת תש"ז"

פרק כ"ו / "רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אַבָנֶיהָ"

במשך כל התקופה הזו ידענו שאנו בדרכנו לעלות לארץ ישראל. אבא עמד לעלות לארץ עוד לפני המלחמה, אך אביו ביקש ממנו שיישא אישה עוד לפני עלייתו, כדי שהמשפחה תזכה להשתתף בחתונתו. (אמנם המשפחה כולה תכננה גם היא לעלות לארץ ישראל, אך במועד מאוחר יותר). אולם, השי"ת רצה אחרת.

הוא לא הספיק להינשא - המלחמה פרצה ושיבשה את התכניות כולן.

הוריו הי"ד לא זכו לשרוד ונספו במלחמה. אחיו ואחיותיו שרדו והיגרו לארצות הברית, אך בו פיעמו רצון ותשוקה עזה לעלות דווקא לארץ ישראל.

אני שמחתי לעלות לארץ ישראל. אבי זצ"ל אמר תמיד, שארץ ישראל מחכה לנו כמו אם המחכה לבניה שישובו אליה. ידעתי שבעלייתי לארץ ישראל אני מקיימת את רצון אבי ואת רצונו של אבינו שבשמים.

אהבתו לארץ ישראל הקיפה את כל ישותו של אבא. "כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אַבָנֶיהָ וְאֶת עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ" (תהילים קב טו). לאחר המלחמה, כשרוב חבריו ובני משפחתו בחרו להגר למדינות שבהן שררה רווחה כלכלית, החליט יחד עמי שמקומנו הוא רק בארץ ישראל, על אף ששרר בה מצב כלכלי קשה ביותר.

ההפלגה לארץ ישראל

שוב ושוב ביקשנו אישור עלייה לארץ, ובכל פעם נדחינו לאנייה הבאה. הלכנו לעתים מזומנות ברגל לפריז, לקונסוליה הישראלית.

ואז, ביום אחד, הופתענו לשמוע את הבשורה שכה חיכינו לה. הקונסול הודיע לנו כי ביום המחרת תצא ממרסיי אניית הנוסעים האחרונה לארץ ישראל. "לאחר מכן יפליגו לארץ רק אניות הנושאות נשק וחיילים", אמר, "כי ארץ ישראל נאבקת על קיומה. אם אתם רוצים לעלות, זאת ההזדמנות האחרונה שלכם".

מיד ידענו - נוסעים!

הזדרזנו לארוז את מעט המיטלטלים שלנו, נפרדנו מבני משפחתנו ועוד באותו יום נסענו למרסיי, עיר הנמל.

על המזח חיכתה לנו אניית משא בשם קסרטה.

הנשים שהיו באנייה התמקמו בדרגשים למעלה, ליד הסיפון, והגברים קיבלו דרגשים למטה, בבטן האנייה.

יצאנו לדרך.

במהלך ההפלגה סער הים והאנייה היטלטלה כהוגן. כולנו חלינו במחלת ים. אבא דאג לי מאוד, אולם הוא שכב למַטה, בבטן האנייה, חולה מאוד, ולא הצליח לקום כדי לבקר אותי. הוא ביקש מאחרים שידאגו לי. לא נזקקתי למאומה; גם אני חליתי במחלת הים, אולם מכיוון שהייתי ליד הסיפון, היה לי לפחות אוויר צח.

כך חלפה לה הדרך עד היום המיוחל: בשמחת תורה תש"ט (1948) הגענו בחסדי שמים לארץ הקודש.

היינו חמש משפחות שומרות מצוות, ולא רצינו לרדת בחג מהאנייה. אם נמצאים על אנייה ששטה, אין איסור לשוט בה בשבתות ובחגים, אך לרדת - ודאי שאסור.

אולם אז הגיעו שוטרים והסבירו שאנו חייבים לרדת מהאנייה כי זו חייבת לעזוב מיד את הנמל, לפני שיראו אותנו.

"זה פיקוח נפש", אמרו לנו, שהרי הייתה זו עת מלחמה והאויבים ניסו לפגוע באניות.

ירדנו לחוף אך לא הסכמנו לעלות לאוטובוס שעמד שם. לרדת מהאנייה - היינו חייבים, אולם עכשיו, כשהגענו לחוף ואין נשקפת לנו סכנה, איננו צריכים לנסוע בחג. נשארנו בנמל חיפה עד למחרת.

נמל חיפה בימים ההם

חלק חמישי

ייסורים של אהבה

כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה
וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת
(בראשית לב יא)

פרק כ"ז / ארץ ישראל נקנית בייסורים

בתוך מבנה מאולתר בנמל חיפה שהינו כל הלילה.

ניסינו לעכל את עוצמת הרגעים: אנחנו בארץ ישראל, בארץ שהבטיח הקב"ה לתת לנו. האדמה שלרגלנו היא אדמת הקודש. האם הגענו אל המנוחה ואל הנחלה?!

קול אזעקה רמה היה התשובה לשאלתנו. מלחמה!

מפוחדים ומסויטים רצנו למקלט, וניסינו להרגיע את לבנו ההולם. מוראות המלחמה האיומה שעברנו עוד היו טריים בנו, והאזעקה החזירה אותנו בבת אחת לימים הקשים.

התקופה האחרונה ב'שאטו' בצרפת הביאה מעט שלווה אל לבנו, והנה - הגענו אל הארץ הנכספת הישר לתוך מלחמה.

במשך הלילה נשמעו כמה אזעקות, ואנו ירדנו למקלט כמה פעמים. אך לא אִפשרנו למצב להעכיר את רוחנו. **בכל כוחי אחזתי ב'חבל ההצלה' שליווה אותי במשך כל המלחמה: חֶבל השמחה והאמונה בקדוש ברוך הוא בכל מידה ומידה שמודד לי.**

לבסוף נגמר גם הלילה הזה, וסוף סוף הפציעה החמה.

בתוך אוטומובילים לקחו אותנו אל 'שכונתנו' החדשה: מעברת פרדס חנה. בדרך לשם לא ידענו למה לצפות, הבנו שלא מחכה לנו שכונת פאר, אולם מה שראינו היכה אותנו בתדהמה:

שורות שורות של אוהלים קידמו את פנינו, נטועים באדמה התחוחה וחשופים לשמש הישראלית. ארכו לנו כמה רגעים להבין שהאוהלים אינם מיועדים למחנה נוער או לאתר נופש, אלה אמורים להיות בתי המגורים שלנו...

מחנה העולים בפרדס חנה

שוב כמעט צנח לבנו בקרבנו, ושוב התעודדנו וזכרנו שהכול מאת ה'. זהו רצונו כעת - שנתחיל את חיינו בארץ ישראל בתחושה שעדיין איננו יכולים להיות שאננים, עדיין בגלות אנו ועדיין נתונים לרחמיו האינסופיים של הבורא יתברך.

מיקמנו את מעט המטלטלים בתוך האוהל שיועד לנו, ופנינו לסקור את הסביבה: אוהל עשוי יריעת בד שחורה, נטוע בתוך שדה. כל טיפת מים הופכת את האדמה לבוצית. רגע, טיפת מים? היכן הם המים? לא היו ברזים באוהל, לא היה חשמל.

כן היו בו שתי מיטות ברזל ועליהן מזרן קש דקיק.

האם נוכל לחיות בתנאים המינימליים הללו? ידענו שלא יהיה לנו קל, אך היינו נחושים להישאר בשמחה.

ואכן, לא היה קל. היינו חשופים למזג האוויר הקריר בלילות ולשמש הקופחת בצהריים. הימים היו ימי סוף תשרי, תחילת הסתיו, וריח של גשם עמד באוויר. האם האוהל הדל יוכל להגן עלינו מפני הגשמים?

ושוב ניחמנו את עצמנו שלא האוהל מגן, אלא הקדוש ברוך הוא, והוא יעזור לנו כאן ובעתיד יביא אותנו אל בית אמיתי משלנו.

כמה ארגזי עץ שאספנו שימשו לנו כרהיטים. את המים קיבלנו בתוך דוודים, שהגיעו על גבי משאית. אף פעם לא ידענו מתי בדיוק תגיע המשאית, וצריכת המים נעשתה בחשבון מדוקדק.

לא היה קל לצאת בשעות הלילה לשירותים המשותפים, אך אלו היו התנאים. לפתע חשנו על בשרנו את מהות הנאמר: 'ארץ ישראל נקנית בייסורים'.

השמירה האמיתית

בקושי התחלנו להתאקלם, וכבר הודיעו לנו כי אבא צריך להצטרף לתורנות שמירה. באותה עת הייתה מתיחות מול הערבים והמצב הביטחוני חייב שמירה בימים ובלילות.

לאבא לא הייתה בֵּרֵרה, והוא נאלץ להצטרף לתורנות.

"זה שלך", תקעו רובה לתוך ידו. "עם זה אתה יוצא בזמן המשמרת שלך".

"מה אני אמור לעשות עם זה?" נבוך אבא. "אני לא יודע מאיזה צד מחזיקים את הדבר הזה".

"לא חשוב", ענו לו. "העיקר שזה יהיה עליך. הערבים יראו את זה ויברחו מיד..."

וכך היה. אבא יצא לתורנות ולקח עמו את הרובה, בלי שמץ מושג כיצד משתמשים בו. בתור נשק אמיתי הוא לקח עמו את התורה הקדושה. ובזמן המשמרת שלו חזר בעל פה על תלמודו.

ידענו ש"אִם ה' לֹא יִשְׁמָר עִיר שָׁוְא שָׁקַד שֹׁמֵר" (תהילים קכז א), והיינו בטוחים שהשמירה שאבא נוקט בה - לימוד התורה - היא השמירה המעולה ביותר. ואכן, בסייעתא דשמיא הוא לא היה צריך להשתמש ברובה אפילו פעם אחת.

המרפאה

ימים מספר לאחר שהגענו למעברה, אמר לנו מנהל המקום כי עלינו ללכת להירשם במרפאה שבעיר חדרה הסמוכה.

נסענו לשם.

הגענו למרפאה יפה, כמעט מפוארת במושגים שלנו, שהייתה מאובזרת במיטב המכשירים שהיו קיימים באותה עת.

המתנו בתור רגועים, ושמחנו שלפחות המרפאה מצויה בתוך מבנה ראוי לשמו.

אלא שמהר מאוד התבדינו. תורנו הגיע, והפקידה הציצה בניירות שלי.

"אה, את? את לא שייכת לכאן", הודיעה לי בקול יבש.

"אלא לאן?" תמהתי.

"לשם". הפקידה הסיטה את הווילון, והצביעה אל עבר האוהלים הנטועים בחוץ. "האוהל הגדול משמאל הוא אוהל המרפאה".

"אוהל?" אמר אבא, "בשום אופן לא!"

הפקידה משכה בכתפיה באדישות. "אין לכם כרטיס, ולכן אתם לא שייכים לפה. הבא בתור בבקשה..."

יצאנו משם נבוכים והלכנו לרבי יהושע זליג דיסקין זצ"ל, רבה של פרדס חנה, שהיה בקשרים טובים עם משפחתנו. הרב הציע לנו לשלם כסף ולקבל כרטיס קופת חולים. "תמיד טוב שיהיה לכם כרטיס", אמר, "עוד תיהנו מכך".

חזרנו אל הפקידה, והיא הסבירה לנו מה הפרוצדורה שעלינו לעבור. "עליכם להירשם, לשלם ולאחר שתקבלו כרטיס תוכלו להשתייך למרפאה שלנו".

היה ברשותנו סכום כסף, שבעטיו הרגשנו עשירים כמעט. בני משפחתנו העניקו לנו מאתים לירות במתנה לכבוד החתונה ולרגל עלייתנו לארץ. אמנם זה היה סכום גדול מאוד באותם ימים, אך אנו ידענו שנצטרך את הכסף כדי לקנות את כל הציוד שיידרש לנו בעתיד הקרוב.

בכל זאת החלטנו שההוצאה נצרכת הפעם, ואבא הלך למקום שאליו שלחו אותו. הוא שילם 15 לירות, סכום שבאותה תקופה היה שווה ערך למשכורת של חודשיים ואפילו שלושה, וחיכה לקבל את הכרטיס.

מהר מאוד הבנו שנצטרך להתאזר בסבלנות רבה. הביורוקרטיה הישראלית היא אטית מאוד, ורק כעבור ימים רבים קיבלנו את הכרטיס המיוחל.

אף פעם לא לבד

היה לילה של תחילת החורף.

אבא נאלץ לצאת לתורנות שמירה בקור ובחושך מוחלט. אני התכוננתי לצאת לביתם של הרב דיסקין ורעייתו - אצלם נהגתי לישון בלילות שבהם יצא אבא לתורנות.

בבית חיכתה לי ערמת בגדים לגיהוץ, והחלטתי לסיים לגהץ אותם לפני שאצא לבית הרב.

המגהץ "המשוכלל"

באותם ימים לא היו מגהצי קיטור קלי משקל ושאר שכלולים... היה לנו מגהץ פחמים כבד, עשוי מברזל כבד. במרכזו היה חור שלתוכו הכניסו את הגחלים, והן חיממו את המגהץ. את החולצות המיועדות לגיהוץ שמתי על הארגז ששימש כשולחן, והמגהץ היה מונח על הרצפה. בכל פעם שהצטרכתי להניח את המגהץ, התכופפתי והנחתי אותו על הרצפה לידי, ולאחר מכן הרמתי אותו מהרצפה כדי להמשיך לגהץ.

כאשר סיימתי סוף סוף, חשתי כאבי גב חזקים. "מה הפלא", אמרתי לעצמי. "אחרי כזאת עבודה"...

ארזתי את החפצים שלי ויצאתי אל בית הרב.

בין האוהל שלנו לביתו של הרב הפריד פרדס גדול. הדרך לא הייתה סלולה אלא עברה בתוך אדמתו החרושה של הפרדס.

סביב כל עץ הייתה מעין טבעת גדולה חפורה, על מנת שסביב העץ יהיה מקום נקי ללא צמחי פרא, וכדי שיהיה מקום למים שמשקים את העץ. הייתי צריכה להיזהר שלא למעוד בתוך הבורות הללו, וכך בוססתי בבוץ, שולחת ידיים לצדדים כדי לא להיתקל בעצים, ומגששת את דרכי באפלה.

כאבי הגב גרמו לי לחוש שהדרך ארוכה מתמיד. אפילו נר דולק בתוך קופסת פח לא יכולתי לקחת; הרי זו הייתה תקופת מלחמה ושררה הָאֲפלה. אסור היה להדליק אור, שמא הוא יאותת לאויב.

הירח היה כמעט מלא, ומעט האור שהאיר לי את הדרך ניחם אותי. עוד מעט אגיע... עוד מעט...

סוף סוף הגעתי.

אלא שאז התברר כי הרב והרבנית אינם נמצאים בבית וגם לא יחזרו הלילה. בבית הייתה אמו הקשישה של הרב, שהייתה קטועת רגל. היא התגוררה אִתם, וכעת הזמינה אותי להיכנס פנימה.

נכנסתי, והיא ראתה מיד שאיני חשה בטוב. "לכי לישון", יעצה לי. שמעתי להצעתה, ופניתי אל המיטה הקבועה שבה ישנתי בפעמים שבהן התארחתי שם.

מהר מאוד שקעתי בשינה, לא מבחינה ברבנית המסורה היושבת לידי כל אותן שעות וממלמלת למעני פרקי תהילים.

פרק כ"ח / **תינוקת בימים ההם**

למחרת בבוקר, י"ט בכסלו, אפפה התרגשות את אוהל המרפאה. מזל טוב! תינוקת נולדה לנו בשעה טובה!

אבא לא היה אִתי, וגם לא אי מי ממכרותיי, **אך יהודי לעולם אינו לבד: אלוקי אבותיי היה אתי, והרגשתי שהוא האוחז בידי ועוזר לי.**

כשאבא שב הביתה בבוקר לאחר המשמרת הלילית, הוא ראה שעדיין לא חזרתי ופנה מיד לביתו של הרב דיסקין.

כאשר נכנס לשם ולא מצא אותי - התפלא. אמו של הרב, שידעה שבכל זמן המשמרת שלו לא בא לפיו מאומה, ביקשה ממנו כי תחילה ישתה כוס תה, ואז סיפרה לו כי נולדה לנו בת. הוא מיד רץ לאוהל המרפאה, ומכיוון שלא הורשה להיכנס הוא ניגש למנהל וביקש ממנו שישימו את הספר 'נועם אלימלך' לידי, כמנהג אבותינו הקדושים.

כך הפכנו בחסדי ה' להיות הורים לבתנו הבכורה - יוכבד רבקה תחי'.

שום מילה לא תוכל לתאר את עוצמת ההודיה שחשנו: אנחנו כאן, ביחד, על אדמת ארץ הקודש, וזכינו לדור המשך טהור, למרות מזימותיו של הצורר הנאצי.

חדר התינוקות

מיד לאחר הולדתה, לקחו את התינוקת שלנו לחדר תינוקות. הוא שכן במבנה אחר, מבנה של ממש ולא אוהל, במרכז המחנה. בתקופת האנגלים המקום שימש מחנה צבאי, ובבניין שבו היו משרדיהם של האנגלים - שיכנו כעת את התינוקות.

המבנה היה רחוק מהאוהל שבו שהיתי, והדרך אליו הייתה בוצית ועקלקלה. עשר דקות התמשכה 'דרך הייסורים' הזו, ומכיוון שהימים היו ימי חורף - אירע לא פעם שהגעתי אל חדר התינוקות כשאני ספוגה במי גשמים, ונעליי שקועות בבוץ.

לא היה קל, אבל הייתה לנו תינוקת בריאה ושלמה - וזה מה שהיה חשוב באמת.

באחת הפעמים שהגעתי אל התינוקייה, ראיתי מחזה מוזר: בחוץ, בפתח הבניין, במקום שהיה מקורה אך לא סגור, ניצבה עריסת ברזל ולידה עמדה אמא טרייה.

כאשר התקרבתי הבחנתי בתינוקת זעירה שוכבת בעריסה, וסביבה שבעה בקבוקי גומי מלאים מים חמים.

מה קורה כאן???

התברר כי התינוקת הזו חלתה בדלקת ריאות!

מכיוון שאנטיביוטיקה עוד לא הייתה מוכרת אז - נאלצו הרופאים להשתמש בתרופה הידועה לדלקת ריאות: שאיפת אוויר צח.

מדי זמן החליפו את המים שהתקררו במים חמים חדשים, ומינו 'תורנות שמירה' ליד התינוקת. מי מילא את התורנות? הפלא ופלא: אנו, האימהות הטריות. לא היו די אחיות, והאם הטרייה לא יכלה לשהות לצד התינוקת שלה כל השעות ולכן הטילו עלינו את התפקיד: לשבת ליד התינוקת המחוממת בעזרת הבקבוקים, ולראות שהיא נושמת. בעבורנו, האימהות היושבות בחוץ, לא היו בקבוקים מחוממים...

למרות השיטה הפרימיטיבית ותת התנאים - התינוקת הבריאה, ואנחנו לא חלינו... ברוך ה'.

בצריף התינוקות

לאחר שמונה ימים חזרתי הביתה, אל האוהל שלנו בפרדס חנה, ובידי האוצר היקר. היה ברור לנו כי התינוקת לא תוכל לגור עמנו ב'בית'. התנאים בו לא התאימו בכלל לתינוקת הרכה.

במתחם האוהלים שכן צריף ובו 'בית ילדים'. היו בו כחמישים תינוקות, והאימהות באו לבקר את תינוקן לפי הצורך.

במשך היום עבדו אחיות בצריף התינוקות, ובלילה נשארה 'בבושקה' אחת לשמור עליהם.

לפני סיום המשמרת האחרונה שלהן, נתנו האחיות לתינוקות מנה של נר 'אטרקס' לשינה, שהרי 'בבושקה' אחת אינה יכולה לטפל בחמישים תינוקות בבת אחת... מי יכול להאמין היום, שכך התנהלו החיים לפני פחות משבעים שנה.

באותו יום שכבתי חסרת אונים במיטתי.

חליתי. הייתה לי דלקת, החום טיפס מעלה והייתי חסרת אונים במיטתי. התגעגעתי לקטנה, אבל לא יכולתי להגיע לצריף התינוקות.

אבא חזר הביתה ומיד הלך לראות את הפעוטה, להאכיל אותה ולהיות אִתה. עבר זמן והוא לא חזר. עברה שעה ועוד אחת והוא אינו חוזר.

מה קרה? דאגה עלתה במעלה גבי וצמררה אותי. הוא הרי יודע שאני שוכבת, מרגישה רע, ובכל זאת אינו חוזר. זו אינה התנהגות מתאימה לאופיו, משהו ודאי קרה! ככל שחלפו הדקות גברה חרדתי. תרחישי אימה צפו בראשי, עד שלא יכולתי לשאת יותר את חוסר הוודאות.

קמתי במאמץ, התלבשתי ועמדתי לצאת לצריף. מי יודע, מי יודע מה קרה חלילה לתינוקת שלנו.

לא הספקתי לצאת, ולפתע הגיח צל מאחורי פתח האוהל.

זה היה אבא.

"מה עם התינוקת?" קידמתי אותו בשיניים נוקשות. "מה קרה?"

"לא קרה דבר", אמר אבא, מנסה להרגיע את בהלתי. התיישבתי רועדת. לא קרה דבר? ומה בכל זאת?...

"פגשתי ליד חדר התינוקות הרבה מהאבות ונעמדנו לדבר", הסביר אבא. "לא שמנו לב לזמן החולף..."

אט אט נרגעתי. ברוך השם, לא קרה מאומה ליוכבד הקטנה, היא בסדר! הודו לה'.

בבוקר ירד חומי והרגשתי מעט יותר טוב. שמחתי כל כך - סוף סוף אוכל ללכת לצריף התינוקות. עבר זמן רב כל כך מאז שראיתי לאחרונה את בתי, יותר מיממה תמימה.

נכנסתי לצריף, תרתי אחרי העריסה של הקטנה, ולפתע עצרה אותי האחות.

"נו, מה את אומרת על מה שקרה אתמול?"

"מה קרה אתמול?" לרגע ניתר בי לבי. כן קרה משהו? איני יודעת מאומה!

התברר שהגיע זוג הורים להאכיל את ילדם. האֵם ראתה שהילד ישן והתיישבה עם בעלה לחכות שהתינוק יתעורר. לאחר זמן באה ה'בבושקה' ואמרה שהיא רוצה לסגור את הדלת, כבר מאוחר. האם נכנסה להעיר את ילדה, שעדיין ישן. היא הרימה אותו והתברר שהתינוק אינו חי!

כפי הנראה, התינוק הקיא וה'בבושקה' התנמנמה, לא היה מי שישים לב לכך שהתינוק נחנק מקיאו, והוא נפטר.

הייתה שערורייה.

האבות לא הסכימו לעזוב את המקום. אי אפשר להשאיר מספר כזה של תינוקות עם אישה אחת זקנה; השמירה שלה אינה שמירה, היא בקושי רואה את הפעוטות, היא עצמה נרדמת מדי פעם על כסאה. ואז התברר הדבר השערורייתי הנוסף: כל התינוקות מקבלים בערב נר לשינה כדי שיישנו!

האבות סירבו ללכת הביתה. ה'בבושקה' בכתה, ואכן, הייתה לה סיבה רצינית לבכות. המנהל הבטיח שמעכשיו הוא ידאג, שגם בלילה תהיינה שתי אחיות ומנת האטרקס לא תינתן יותר. ואמנם, לאחר זמן מה הופיעו במקום שתי אחיות שהוזעקו בדחיפות מבתיהן.

האינסטינקט הראשוני שלי היה להחזיר את יוכבד לאוהל. איך אוכל להשאיר אותה במקום כזה? אולם ידעתי שאין זה אפשרי. האוהל היה קר ודולף בחורף ולוהט בקיץ. חשמל לא היה וגם לא מים זורמים. 'רצפת' האוהל הייתה אדמה. ובכלל, היכן נניח אותה? עגלות תינוקות לא היו, וגם חימום מים היה מבצע של ממש: היה עלינו להביא את המים ממרכז המעברה, ולאחר מכן להרתיח אותם על פתיליית נפט. הכול היה מסובך מדי, התנאים - שהיו קשים גם למבוגרים - היו בלתי אפשריים לגידול תינוקות.

הפתרון היחידי היה חדר התינוקות. למרות חסרונותיו, הוא היה חמים ומאוורר. תמיד היו שם בגדים נקיים ואוכל מתאים לתינוקות. האכילו אותם בחלב מהול במים רתוחים.

במקום היו מים זורמים וחשמל, והאחיות היו פנויות לשמור על התינוקות, ללא צורך לעשות עבודות אחרות. לעבודות הניקיון והכביסה היו ממונות נשים נוספות שעבדו במקום. ידענו שכרגע שם הוא המקום הטוב ביותר בעבור התינוקת שלנו, ומי ששמר עלינו ועליה עד עכשיו הוא ימשיך וישמור גם כאשר אנחנו באוהל והיא בחדר תינוקות.

הדבר היחיד שיכולתי לעשות כדי להרגיע את דאגתי, היה ללכת לעתים קרובות יותר לבקר את בתי, לא רק בשעות האכלה - וזה מה שעשיתי. רציתי להישאר אִתה כל היום, אך לא הורשיתי.

פרק כ"ט / **משפחה בישראל**

בינתיים התבשרנו כי אחותי פרומט ברנדסדורפר עלתה ארצה עם משפחתה.

שמחתי מאוד. קרבת אחים ואחיות היא משמעותית תמיד, אך אחרי המלחמה הצורך לגור קרוב גדול עוד יותר. כמה נפלא שגם אחותי ומשפחתה נמצאים כעת בארץ!

כאשר עלו פרומט ומשפחתה - הם נתקלו בקשיים רבים. בתחילה שיכנו אותם בקיבוץ 'השומר הצעיר'. זו הייתה מכה נוראה בשבילם, והם חיפשו להיחלץ משם מיד כשיוכלו. בתחילה הם גרו כל המשפחה יחד, אולם כעבור ימים מספר הם קיבלו הודעה: "עליכם לשלוח את הילדים לבית הילדים", הודיעו להם, "אלו הם חוקי הקיבוץ".

לזאת הם לא יכלו להסכים בשום אופן. הגדולה שבילדיהם הייתה אז בת שש עשרה, והיא הייתה 'צינור החיים' של המשפחה בזמן המלחמה: בחו"ל היה גיסי מלטש יהלומים, הוא קיבל יהלומים גולמיים וליטש אותם. הוא נודע כמומחה בעבודתו, והיהלומים שליטש היו מושלמים ומבוקשים מאוד. בשנות המלחמה הוא לא היה יכול לנסוע בחזותו היהודית לפריז, לבורסת היהלומים, ובתו הגדולה היא זאת שהייתה לוקחת את היהלומים המוכנים, נוסעת אִתם לפריז, מוסרת את הסחורה, מקבלת תשלום וחומר חדש לעבודה וחוזרת הביתה. למרות גילה הצעיר, היא הייתה בוגרת מאוד. ואת הבת הזו הם מתבקשים עכשיו להכניס לבית הילדים של הקיבוץ? היֹה לא תהיה!

האם ייתכן שדווקא כאן ייתקלו בקשיים חינוכיים גדולים כאלה?

האם אין מקום בארץ הקדושה שבו יוכלו לגדל את ילדיהם כשאיפתם?

"סע לירושלים", הציע אי מי לגיסי, "למאה שערים. אולי שם תמצא את מה שאתה מחפש".

למחרת קם גיסי ונסע לירושלים.

רחובות מאה שערים קסמו לו. הם לבטח היו שמורים יותר מאשר מרחביו של קיבוץ 'השומר הצעיר'... הוא הסתובב ברחוב ולפתע ראה בחור לבוש בבגד שכמותו לא ראה מעולם: היה זה כמין 'חאלאט' בצבע לא שגרתי: פסים פסים בצבעים כחול ושחור. הבחור מצא חן בעיני גיסי והוא ניגש אליו.

"עלינו לפני זמן קצר לארץ", סיפר לבחור, "ולקחו אותנו לקיבוץ של השומר הצעיר. המקום הזה לא מתאים לנו, אנחנו מחפשים מקום יהודי לגור בו עם ילדינו".

"טוב שפגשת אותי!" הגיב הבחור, "אני אביא אותך בדיוק למקום המתאים לך". הם צעדו יחדיו, והבחור לקח אותו לאדמו"ר מ'שומרי אמונים', הרה"ק רבי אהרן ראטה זצ"ל, 'רֶבּ אהרלה', כפי שהוא מכונה.

גיסי ישב ושוחח עם הרבי, ולאחר שיחתם הסכים הרבי לצרף אותו לקהילתו. גיסי הסכים לבוא מיד לירושלים, להצטרף לקהילה הזו.

הרבי הוסיף ואמר לו, שמי שרוצה להימנות עם חסידיו, צריך לקבל על עצמו תקנות רבות. הוא מנה לפניו את התקנות, וגיסי הסכים. "יש גם תקנות לנשים", אמר הרבי, "ואותן נשים שלא גדלו בתוך האווירה של תקנות אלו, קשה להן למלא אותן, במיוחד התקנות הנוגעות ללבוש המוקפד בצניעותו". גיסי אמר שהדבר מתקבל מבחינתו, אך הרבי אמר לו, שהוא אינו מקבל ממנו את התשובה הזאת, אלו תקנות שאשתו צריכה להסכים להן, רק אם היא תקבל אותן בלב שלם, הוא יוכל לקבל אותו לשורותיו.

גיסי חזר לקיבוץ ושוחח עם פרומט. היא קיבלה על עצמה על אתר את התקנות ודרשה לצאת מיד מהמקום הנורא שבו היו.

כך הגיעה משפחת ברנדסדורפר לירושלים.

קהילת שומרי אמונים דאגה להשיג להם דירה, הילדים הוכנסו למקומות לימוד מתאימים להם וגיסי מצא עבודה בליטוש יהלומים. מכיוון שהיה מומחה בעבודתו וליטושו היה מעולה, פנו אליו מבורסת היהלומים, שבאותה תקופה שכנה בנתניה, בבקשה שיעבור לגור שם. "תקבל שכר כפול", הבטיחו לו. אולם גיסי לא היה מוכן לשמוע על כך. "סכום המשכורת שאני מקבל מספיק לכל הצרכים שלנו", אמר בשלווה, "אין לי צורך ביותר מכך. אני רוצה לגור רק במקום המתאים לי ולילדיי". (ממש כפי הנאמר באבות פרק ו משנה ט).

לא עבר זמן רב והרבי פנה אליו ואמר לו: "הבחור שהביא אותך אליי - זה שהתחיל במצווה וקישר את משפחתכם אלינו - אותו אני מציע לך כחתן לבתך הגדולה".

ואכן, השידוך קם והיה, והנכדה הבכורה של אבי הי"ד, התארסה עם הבחור שהרבי הציע, הבה"ח מרדכי שלום ראכמאן, מבחירי תלמידיו וחסידיו של הרבי זי"ע. זו הייתה השמחה הראשונה של משפחתנו בארץ ישראל לאחר המלחמה הנוראה. הנאצים ובראשם היטלר, יימח שמם, רצו להכחיד אותנו, אך הבורא יתברך שמו כבר הבטיח לנו שנצח ישראל לא ישקר. מבחינתם, לעולם לא יהיה 'פתרון לבעיה היהודית'. יִכְלוּ הם ושכמותם, ועם ישראל לנצח יִחְיוּן. זאת נחמתנו בעניינו ונקמתנו בגויים, בהקמת עוד ועוד בתים נאמנים בישראל.

ממשפחת ברנדסדורפר יצאו עוד ועוד בתים נאמנים לה' ולתורתו. זכתה אחותי להעמיד דור חשוב, בנים ונכדים הניצבים בכותל המזרח של עולם התורה והרבנות, ובראשם בעל "הקנה בושם" הגאון המפורסם רבי מאיר ברנדסדורפר זצ"ל.

שוב מתאחדים

לאחר שעלתה פרומט עם משפחתה, חיכינו להתאחד עם יתר בני המשפחה. ואכן, שלוש שנים אחרי עלייתנו ארצה עלו גם אמא, מנחם ומשפחתו וברוכל'ה.

המפגש המחודש היה מרגש, הפעם היינו גם עם בתנו יוכבד רבקה תחי' שכבר גדלה והייתה כבת שלוש. היש מילים לתאר את הנחת של אמי, שזכתה בסייעתא דשמיא לראות בתקומת משפחתה אחרי שנות הסבל המר?!

מנחם הביא אתו ארצה את ארונו של אחינו דוד זצ"ל, כשם שהבטיח, וקבר אותו בהר המנוחות בירושלים. אבא המליץ לו לקנות חלקת קבר בהר המנוחות ליד קברו של דוד, בעבור אמי, לאחרי מאה ועשרים. אמי כמובן לא ידעה על כך, אולם היום קבריהם של אמי ע"ה ושל דוד זצ"ל סמוכים זה לזה.

מצבתה של אמי,
הרבנית נחמה טייכטאל ע"ה

מצבת אחי הרב דוד זצ"ל

מנחם קיבל דירת שני חדרים בשכונת בקעה הירושלמית, ומיד הוצעה לו משרה בתלמוד תורה 'שילה', שהיה אז תלמוד תורה מפורסם בירושלים. עבר זמן עד שעבר עם משפחתו לדירת שלושה חדרים בשיכון חב"ד, אחת השכונות החרדיות הראשונות בצפון ירושלים. מנחם, שנהיה חסיד ליובאוויטש כאשר גר אצל הרב שניאורסון זצ"ל בצרפת, הרגיש הרבה יותר טוב לגור ליד בני קהילתו מאשר בבקעה, שכונה שבה רוב המשפחות לא היו שומרות תורה ומצוות. מנחם גידל משפחה לתפארת, וצאצאיו כולם רבנים חסידיים, מרביצי תורה וחסידות ועובדי ה'. הוא עצמו היה נחשב לאחד מחשובי חסידי חב"ד ומדמויות ההוד של ירושלים, ורבים באו לשמוע מפיו דברי חכמה מתפארת העבר. מנחם נפטר בכ"ב בניסן תשע"ד.

אחי רבי חיים מנחם טייכטאל זצ"ל מגיש לכ"ק האדמו"ר מליובאוויטש זצוק"ל
את ספרו של אבי הי"ד "אם הבנים שמחה"

אמא התגוררה בשכונת קטמון, בדירה משותפת עם עוד משפחה, כפי שחיו משפחות רבות באותם ימים. אחותי הקטנה ברוכל'ה רצתה מאוד ללמוד, הרי לימודיה הופסקו על ידי הגרמנים בגיל צעיר מאוד וחלומה היה להמשיכם.

ואולם לאיש מאתנו, בני המשפחה, לא הייתה כל אפשרות להוציא מהמשכורות הדלות את הסכום הנדרש בעבור לימודיה, כולנו נאבקנו בקשיי הפרנסה ושכר הלימוד היה גבוה.

ברוכל'ה גרה בתל אביב עם בנות נוספות שעלו ארצה כמוה, ושם היא גם עבדה. לימים נישאה ברוכל'ה להרה"ח רבי נתן ברייער שליט"א. הרב ברייער הוא מנכבדי

תלמידיו של הגאון הקדוש מרן רבי יוסף צבי דושינסקי זצוק"ל, רבה של ירושלים, ושל בנו ממלא מקומו מרן רבי ישראל משה זצוק"ל, וכעת נמנה עם חשובי חסידיו של יבלחט"א בנו-נכדו מרן האדמו"ר מדושינסקי שליט"א.

ברוכל'ה הקימה בית לתפארת בירושלים, ובניה כולם תלמידי חכמים יראים ושלמים, מחנכים ומרביצי תורה לשם ולתפארת.

ברוכל'ה הייתה צדקת של ממש. היא נפטרה בי"ד בסיון תשע"ג כשהיא משאירה אחריה משפחה מיוחדת ונהדרת בעלת שם טוב במיוחד. זכתה ברוכל'ה לעשות הרבה מאוד בעבור משפחות עניות מתוך מסירות נפש, היא השיאה יתומים ופעלה

אבא זצ"ל בשמחה משפחתית עם גיסיו הרה"ח ר' שלמה
ברנדסדורפר זצ"ל והרה"ח ר' מנחם טייכטאל זצ"ל
בתמונה למעלה נראה מצד ימין בנו הגאון רבי מאיר זצ"ל

בדרכים מדרכים שונות לעזור לנזקקים. תמיד רצה, תמיד התרוצצה לעשות חסדים ללא סוף, על אף שעקב מצבה הבריאותי הרעוע לא היה לה קל. היא פעלה כמו אישה מדורות קדמוניים, ללא לאות וללא דיבורים. אישה אחת ויחידה שכה רבים חבים לה תודות. יהי זכרה ברוך.

אבא זצ"ל בשמחת החתונה אצל בן אחותי הינדל'ה תחי'
הרה"ח ר' ישכר דוד קלויזנר שליט"א

חלק שישי

החסד אשר עשית עמדי

קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת
אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדֶּךָ
(בראשית לב יא)

פרק ל' / יש בְּמַה לשמוח!

השמועה עברה בין יושבי מחנה העולים: הסוכנות מפנה את התושבים מהאוהלים, ובונה בעבורם בתים.

סוף סוף עוברים דירה!

ממגורים באוהל שחור, השתדרגו התנאים שלנו, ועברנו לדירה של ממש. אמנם היא כללה 27 מ"ר בלבד, אבל היא הייתה בית אמתי.

הרחוב שלנו הוקם באחד הפרדסים שסבבו את פרדס חנה. היו בו חמישה בניינים, ובכל בניין ארבע דירות. הדירה שלנו הכילה חדר אחד, מטבחון ושירותים. קיבלנו גם שתי 'מיטות סוכנות', היו אלו מיטות צרות, עשויות מסגרת של ברזל ושלוש רצועות ברזל לרוחב, ועליהן הניחו את מזרני הקש. קיבלנו גם מיטה מתקפלת ומיטת תינוק, גם היא הייתה עשויה מברזל אך צבועה בצבע לבן.

תמיד היו לנו אורחים למרות 'גודל' הדירה, כך שהמיטה המתקפלת באה לשימוש רב; היה מקום בלב לאורחים ולכן נמצא להם גם מקום בדירתנו הקטנטונת. אמנם אי אפשר היה לפתוח את המיטה כל עוד עמד שולחן בחדר, אבל זאת לא הייתה בעיה: בכל פעם שהגיע אורח - הוצאנו את השולחן החוצה, וכך היה מקום למיטה.

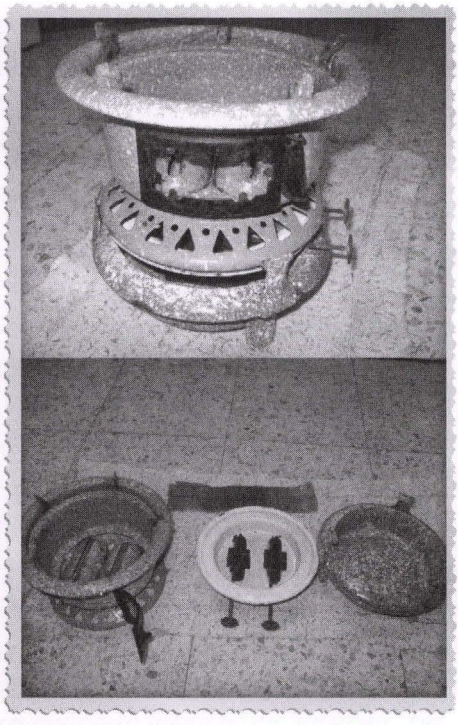
רוב האורחים שלנו היו עולים חדשים, ידידים וקרובים, שלא היה להם מקום מגורים, ואנחנו שמחנו שיש באפשרותנו לתת להם מקום 'להניח את הראש' עד שיימצא בעבורם מקום קבוע.

במטבחון היה לנו כיור, אך מים זורמים לא היו. בגובה הכיור היה שיש ומתחתיו מדף עשוי מעץ, ועליו הנחנו את כלי המטבח שלנו.

אדן החלון, שהשקיף על המעבר שבין הבניינים, היה רחב. הוא שימש כארון המטבח שלנו: בקצהו הפונה החוצה הייתה רשת נגד חרקים, ומצד המטבח היו הזגוגיות. בתווך, על האדן עצמו, הותקנו שני מדפי עץ, ועליהם הנחנו את מצרכי המזון - כל מה ששמים היום במקרר.

מובן שארון האוויר המשוכלל שלנו לא קירר את המזון, ולכן אי אפשר היה להשאיר בו מצרכים יותר מיום, או בימי החורף הקרים אפילו יומיים. בכל יום קנינו את המצרכים לאותו יום בלבד.

חשמל לא היה לנו. את הבית הארנו באמצעות מנורת נפט. את האוכל בישלתי על פתיליית נפט - מתקן מיוחד שעליו הניחו את הסיר, ובמֶכל המונח בחלק התחתי של הפתילייה, היו ממלאים נפט. הפתילייה נקראה כך על שם הפתילה הרחבה שהייתה נתונה בה, והיא זו שהבעירה את האש בעזרת הנפט.

פתיליה

היו פעמים שהפתילה זזה ממקומה, ואז כל המטבח התמלא עשן ואפר שנדבק לכל דבר. היה צריך לנקות כל מה שנמצא במטבח, ולנו, כזכור, לא היו מים זורמים. לא התעצלנו, הבאנו את המים בדלי וכאשר סיימנו לנקות, סיידנו את הקירות שהשחירו, כולל התקרה...

את הכביסה כיבסתי ביד, כמובן.

את המים בדוד הכביסה הרתחתי על פרימוס. גם הוא, כמו הפתילייה, פעל באמצעות מֶכל נפט, שמעליו מֶכל קטנטן בעבור 'כוהל מפוגל' (סוג של חומר בעירה), מעליו - ראש הפרימוס, ומעליו היה מונח הדוד או הסיר. בשלב ראשון היו מדליקים את הכוהל, הוא התלקח ואז הנפט נשאב למקום ההדלקה. האש של הפרימוס הייתה חזקה הרבה יותר מאשר אש הפתילייה, אך למרות זאת - הכביסה וגם הבישול ארכו זמן רב. ביום הכביסה כיבסתי במשך כל היום כולו את הכבסים הלא רבים שהיו לנו.

העבודה הייתה קשה מאוד; החיתולים היו עשויים מבד ועמלתי קשות כדי להלבין אותם. את מצעי המיטה והבגדים הייתי מעמלנת - הייתי טובלת אותם בעמילן שיֵיצֵב אותם, ואחר כך מגהצת במגהץ פחמים. מצעי המיטה היו כולם לבנים, והיה לי חשוב מאוד שהם יהיו מבהיקים בלובנם.

כדי לייבש את הכביסה מתחנו חבל בין שני בתים. באמצע החבל העמדנו קרש שימנע מהחבל לצנוח ארצה. לא שתמיד הקרש הועיל... כאשר הייתה רוח חזקה, או סתם כאשר עבר שם חתול תועה - הקרש נפל, והכביסה המצוחצחת צנחה אל האדמה הבוצית. כמה קשה היה לכבס מחדש כביסה שזה עתה סיימנו לעמול עליה...

אלו היו רק חלק מחוויותינו בעבודות הבית. היום, כאשר הכול נעשה בלחיצת כפתור, קשה להסביר את כל התהליכים האטיים והמסובכים הללו; קיימים מוזיאונים שבהם אפשר לראות את מנורות הנפט, הפתיליות והפרימוסים, את הדוודים ואת הפְּיילות ששימשו גם לרחצה באותם ימים רחוקים.

ולמרות הקושי בעבודות הבית השוטפות, היה לנו זמן נינוח יותר מאשר היום. האם יש הסבר לתופעה הזאת?!

למרות הצפיפות, הדוחק והחסר - היינו מאושרים. היינו בארץ אבותינו, אויבינו לא רדפו אותנו, לא הכניסו אותנו לגטאות ומחנות ולא ניסו להכחיד אותנו.

הייתה לנו שלווה, היה לנו ביטחון בבורא יתברך, ולי אישית היו גם מילותיו של אבא שליוו אותי בכל הזמנים.

חסד באדמת ביתנו

הינדא תחי', בתנו השנייה, כבר נולדה במרפאה היפה שבחדרה.

הפעם חזרתי עם התינוקת הביתה, לא לאוהל ולא לצריף מרוחק. לא הייתי צריכה לרוץ כל ארבע שעות אל ילדתי ביום ובלילה, בכל מזג אוויר. אני זאת שטיפלתי בתינוקת, בלי אחיות ובלי 'בבושקות'. כלום הייתה מאושרת ממני?

כל אחד מהדיירים קיבל יחד עם הדירה גם חלקת אדמה כדי שנוכל לזרוע לנו גן ירק לצורך המשפחה. אנחנו לא השתמשנו בחלקה שהייתה סביב ביתנו, שכן חקלאות לא הייתה בתחומי העניין שלנו.

אחד משכנינו, שחיפש דרך להתפרנס, החליט למכור ירקות. כדי להביא את הירקות ממקום למקום - היה עליו להחזיק חמור. הוא העמיס על החמור את סחורתו, ועבר מבית לבית למכור את הירקות לעקרות הבית.

אלא שלא היה לו, לשכן, מקום הולם לשכֵּן בו את החמור. חלקת אדמתו הייתה מעובדת כולה.

ואז עלה בדעתו רעיון: הוא יפנה למשפחת הרב הלברשטאם, הם בוודאי יסכימו לקשור את חמורו לקרקע שלהם!

והוא צדק; אכן הסכמנו.

כך נקשר החמור לחלוננו, ואדמתנו הייתה ביתו. החמור נער במשך הלילה והעיר אותנו, אולם לאחר כמה לילות התרגלנו ולא התעוררנו, או אולי החמור התרגל ולא נער עוד?!...

שמחנו בחסד הזה שהזדמן לפתחנו, ואף שהיינו צריכים לוותר על נוחותנו, היינו מאושרים שיש בידנו לסייע למען פרנסתו של יהודי.

מכת הגנֵבות

הבית שלנו היה חמים ונעים, אבל - קטן.

לא היה בו מקום לדברים שונים, גם לא לפח הנפט שקיבלנו. היה זה מֵכל מרובע עשוי מפח, שהכיל עשרים ליטר נפט. בעזרת הנפט בישלתי וכיבסתי, ובעזרתו הארנו וחיממנו את הבית. פח הנפט שלנו, כמו של כל הדיירים בשכונתנו, היה מונח על הרצפה קרוב לדלת הכניסה לבית.

הערבים שגרו באזור, בין הפרדסים, היו נכנסים לא פעם לשכונתנו וגונבים מכל הבא ליד, בעיקר את פחי הנפט. בלי נפט היינו חסרי אונים, הוא היה בעבורנו כמו החשמל היום. די לדמיין הפסקת חשמל ממושכת, כדי להבין כיצד חשנו אז ללא נפט.

באחד הלילות נכנסו הערבים אלינו, לקחו את פחי הנפט וגם את החמור. הפעם הם באמת עברו כל גבול! לא יכולנו לשתוק יותר על כל גֵּבותיהם, החלטנו שחייבים לעשות משהו. הגברים ערכו אספה כדי להחליט מה עושים כדי שהגנבות לא יישנו. לקרוא למשטרה? דבר זה לא היה יעיל, בשכונתנו לא היה מכשיר טלפון, עד שמישהו ירוץ למרכז המושבה, שם היה טלפון ציבורי, ועד שהמשטרה אולי תגיע - לא יהיה עוד זכר לגנבים...

ההחלטה הייתה, שאם אחד השכנים ישמע או יראה גנב, הוא ידפוק דפיקות מסוימות על הקיר הדק החוצץ בינו לבין שכנו, אותו שכן ידפוק לשכנו וכן הלאה לכל השכנים, וכל הגברים ייצאו החוצה עם מקלות שהכינו ויגרשו את הגנבים.

תחבולה זו פעלה מצוין. היו כמה פעמים ש'קוד הדפיקות' הועבר משכן לשכן, הגברים יצאו עם מקלות, אך לא היה כלל צורך להשתמש במקלות, הערבים רק ראו את הגברים - והם זרקו את מה שכבר לקחו כדי לגנוב וברחו כל עוד רוחם בם - - -

בשמחה תמיד

הייתה זו תקופת העליות הגדולות מכל הארצות. כל העולים שהגיעו לארץ ישראל באותה תקופה היו חסרי כול, הם עזבו מאחורי גוום חיים לגמרי לא קלים ותלאות רבות. מכיוון שאבא היה יהודי בעל לב רחב, ועם סבלנות רבה להתעסק עם אנשים שקשה להם, היה לו רצון עז לעזור עד כמה שרק אפשר. הכול הצביעו עליו כמי שניחן בלב טוב במיוחד. כאבותיו הקדושים ראה בעזרה ליהודי ערך עליון, כפי שהדבר מתבטא בתורת החסידות. ואכן, הוא החל לשמש כיועץ לכל יהודי שנזקק לסיוע, עצה ותמיכה נפשית. על ידי כך גם היה מקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים. רבות המשפחות שזכו על ידי כך להתקרב ליהדות ולהקים בתים נאמנים לה' ולתורתו.

הכנסה גדולה לא הייתה לנו מכך, אך אנו היינו מאושרים שאנו זוכים לעמוד לימין יהודים בשעתם הקשה.

הוא המשיך בכך כל חייו, והדבר התאים לאישיותו בצורה בלתי רגילה. אבא כלל לא תפס מקום לעצמו; כל המציאות שלו הייתה רק כדי לעזור לזולת. 'אני? אינני מאומה'. זו לא הייתה רק אמירה, זו הייתה מציאות חיים בלתי פוסקת. כך הוא חי וכך

אנחנו זוכרים אותו, עסוק רק בעשיית טובה ליהודי נוסף. כל מה שעסק היה כרוך בעזרה וחסד. זו גם הסיבה שכמעט לא סיפר על עצמו. כל שאנו יודעים על עברו הגיע ממה ששמענו מאחרים, או מקטעי סיפורים שלעתים הצלחנו לחלץ מפיו.

אני השתדלתי להיות תמיד בשמחה כפי שהבטחתי לאבי. ידעתי: אם זה מה שיש לי, הרי זה בדיוק מה שהבורא יודע שטוב בשבילי.

שמחתי בכל דבר, אף הקטנטן ביותר. וברוך ה', היה לי במה לשמוח: אנחנו חיים. בריאים. יש לנו שתי בנות נהדרות, בריאות. זכיתי ואחותי הגדולה וכל משפחתה חיים כאן בארץ ישראל. אחי מנחם ומשפחתו גם הם ברוך ה' חיים כאן. ובעיקר אמא. אמא שלי ואחותי הקטנה זכו וגרות בארץ ישראל. כולנו בעזרת הבורא יתברך זכינו. עברנו את מה שעברנו, ואנחנו כאן עובדים את ה' בשמחה, ואם חסר דבר מה, אז מה? העיקר ישנו, וזה מה שחשוב. ברכות והודאות לשמך הגדול, על כל הנסים והנפלאות שעשית לנו.

פרק ל"א / כבר לא עולים חדשים

יום אחד הלכתי להביא את יוכבד מהגן.

איחרתי מעט והגעתי למקום ריק לחלוטין - לא היו שם ילדים ולא גננות. חיפשתי סביב ולא ראיתי אף אחד. תיארתי לעצמי, שאולי בזמן שיצאתי להביא אותה, הלכה יוכבד הביתה בדרך אחרת, על אף שהייתה אמורה לחכות לי. כנראה ראתה שכולם הולכים, איבדה את סבלנותה והחליטה גם היא ללכת. התכוננתי כבר לחזור הביתה, ולפתע הבחנתי מזווית העין בתנועה בתוך הפרדס. התחלתי לרוץ לשם כשאני קוראת: "יוכבד! יוכבד!" - רצתי ורצתי, בסוף היא כנראה שמעה את קולי ונעצרה. רצתי כל עוד רוחי בקרבי, וכשהתקרבתי שמעתי את בכיה.

הפרדסים סביב השתרעו לאורך קילומטרים רבים, לא הייתה כל 'בעיה' ללכת לאיבוד, ומי יודע מה היה קורה לה...

רצתי אליה ואימצתי אותה אליי בכל כוחי. נזכרתי בערבים שבאו לגנוב אצלנו והתחלחלתי. איזה נס, איזה נס! הקב"ה כיוון את צעדיי למקום שבו יכולתי לראות אותה, להבחין בתנועה שלה. לו הייתי מאחרת בעוד דקה אחת בלבד, לא הייתי מוצאת אותה. לו הייתי הולכת הביתה, הייתי מפסידה זמן רב. זה היה נס גלוי ממש.

באחד הימים חזרתי מהגן, נותנת יד אחת ליוכבד ובזרוע השנייה מחזיקה את הינדא הקטנה.

פתאום החל לרדת גשם חזק מאוד, ואליו הצטרפו גם ברקים ורעמים. המקום היה שמם ביותר, לא היו בסביבה בתים או עצים, ואני הייתי חייבת להגן על התינוקת ועל 'הגדולה' מהגשם העז. לא הרחק היה עמוד חשמל, הלכתי לעמוד לידו ונשענתי עליו. היום אני יודעת שמסוכן להישען על עמוד חשמל בזמן של ברקים. לא מצאנו מחסה ליד העמוד - לא אני ולא הבנות. גם לא היינו לבושות בלבוש מתאים. בדרך כלל בימים גשומים לא לקחתי אִתי את הינדא, הייתי משאירה אותה בבית, אולם הפעם לא ציפיתי לגשם. השביל שהוביל מהגן המרוחק לבית, נעשה בוצי מאוד. נשענתי על עמוד החשמל עם שתי הבנות, חסרת אונים, ודמעות זלגו מעיניי. יוכבד התפלאה: "אמא בוכה?"

"לא, לא", הזדרזתי לומר, "זה רק הגשם..."

גם הבית עצמו לא הגן עלינו כל כך מהגשם שחדר פנימה, ואני הצבתי דלי וגם 'פַּיְילָה' במקום שבו הגשם חדר פנימה בזרם.

מחליטים לעבור

אלישע שליט"א נולד למזל טוב, והצפיפות בבית גדלה. לא היה קל בתנאים ההם לגדל תינוקות. היו לי שני תינוקות שחותלו בחיתולי בד - מי חלם אז, בחלומות הוורודים ביותר, על חיתולים חד פעמיים?! - הכביסה ביד הייתה קשה, ייבוש הכביסה בחורף גם הוא לא היה פשוט (מייבש כביסה? והרי על מכונת כביסה לא שמענו!) היה צורך לייבש את הכביסה כשהיא תלויה או שטוחה בתוך החדר היחיד, חדר שיש בו רטיבות.

לא הרחק משכונתנו הייתה שכונה ותיקה, שבתיה היו בנויים היטב מחומרים משובחים. בתים אלה היו כמובן יבשים בחורף.

התיידדתי עם אחת הנשים משם, ויום אחד היא הציעה לי הצעה מפתיעה: "אולי תביאי את בתך הגדולה אלינו הביתה, והיא תישן אצלנו? הבית שלנו יבש", הסבירה, "לא כדאי שהיא תישן יום יום בבית שיש בו רטיבות. היא עלולה לחלות, חלילה".

הרצון הראשוני שלי היה לסרב. להוציא את יוכבד מהבית בלילות? והרי עד גיל עשרה חודשים היא ישנה מחוץ לבית, בצריף התינוקות, איך אוכל להיפרד ממנה שוב בכל לילה?

במחשבה שנייה הבנתי שאולי כעת זהו צורך בריאותי. אכן, לא פשוט לגור בימי החורף בבית דולף.

"כמה שנים את בארץ?" שאלתי את אותה אישה לפתע.

"עשר שנים", ענתה לי.

זה היה נראה לי נצח. לפני עשר שנים אני ניסיתי לעשות **הכול** כדי לשרוד. חשבתי לעצמי: מתי גם אני אוכל לומר שאני כאן כבר עשר שנים, מתי נעבור סוף סוף את חבלי הקליטה הקשים, ונגור גם אנו בבית ראוי לשמו?...

סיכמנו שננסה להביא אליה את יוכבד. אולם יוכבד לא הסכימה, היא לא נרדמה בבית הזר ובכתה ללא הרף. ניסיתי שוב עוד לילה, אך על אף ששוחחתי אִתה על כך והסברתי לה כמה כדאי לה לישון בבית היבש - הילדה לא הסכימה ובכתה בלי סוף.

לא ניסיתי שוב. בתי רוצה להיות בבית שלה עם הוריה למרות הרטיבות. אין מקום טוב יותר מהבית, בכל מצב.

למרות המצב הכללי הקשה של כל אנשי שכונתנו, העזרה ההדדית הייתה נפלאה. כל אחד היה מוכן לעשות הכול בעבור השני. והנה, גילינו שגם אנשים מהשכונות

הסמוכות מוכנים תמיד להושיט יד לעזרה, להלין בביתם ילדה זרה. כך שעל אף כל הקשיים, היינו מאושרים, כולנו היינו כמשפחה מורחבת וגדולה.

לאחר שנולד אלישע, ראינו שלא נוכל לגדל כאן את ילדינו.

על פי החוק, הבנות היו חייבות ללמוד בגן הילדים, אך אי אפשר לומר שהיה זה גן לרוחנו. הנחילו להן ידיעות דלות ביותר. ראש השנה הסתכם בכרטיס ברכה, וט"ו בשבט בנטיעת עץ. התאמצנו בכל כוחנו להשלים את חינוכן בבית, כפי שלמדנו בבית אבותינו. השלמנו את ידיעותיהן והסברנו להן את משמעות המצוות והמועדים כפי שקיבלנו מדור דור.

אולם ידענו שכאשר קצת תגדלנה - לא נסכים שהן תמשכנה בדרך זו. ועכשיו, שיש לנו גם בן, ודאי לא נוכל להמשיך לגור כאן, אין זה החינוך שאותו אנו רוצים לתת לילדינו. הרי איננו מוכנים שאלישע ילך, ולו ליום אחד בלבד, למקום לימודים שאינו חיידר.

החלטנו שהגיע הזמן לחפש מקום מגורים שמתאים לנו יותר. אנחנו כבר איננו עולים חדשים, יש אחרים שקיבלו את התואר הזה - כל אותם מאות אלפי יהודים שהגיעו לארץ אחרינו.

פרק ל"ב / "העיקר להיות בשמחה"

חיפשנו מקום טוב לגור בו - מקום שבו נוכל לשמור ולקיים תורה ומצוות לפי מסורת ישראל סבא ולחנך את ילדינו לפי דרכנו; מקום שבו יש בתי ספר 'בית יעקב', חיידרים וישיבות; מקום שבו נוכל לקיים את המצוות לפי המנהגים שהורישו לנו הורינו; מקום שבו לא נהיה שונים מאחרים וגם הסביבה תתאים לאורחותינו.

חשבנו על ירושלים ועל בני ברק, שני מקומות שענו על ציפיותינו. המקום שיותר מצא חן בעינינו למגורים היה בני ברק. היו שם אנשים כמונו, מוסדות לימוד כפי שרצינו, מקום שבו טוב לגדל ילדים.

נודע לנו שבונים בבני ברק שיכון חדש והחלטנו לקנות שם דירה. דירה שיש בה חשמל ומים הזורמים רק בברזים. דירה למגורים.

לא היו לנו שבע מאות הלירות שנדרשו לקניית הדירה, היה בלתי אפשרי לחסוך בעבור דירה כסף מהכנסתנו הדלה.

לאבא היו שמונה אחים ואחיות בארצות הברית, חלקם כבר היו שם בפרוץ המלחמה. הוריו, אח אחד ואחות אחת נספו בסיביר. אחיו ואחיותיו שניצלו נסעו לארצות הברית לאחר המלחמה, רק הוא, האח הצעיר, התעקש לעלות לארץ ישראל.

בני משפחתו כתבו לנו לא פעם, שנכתוב להם אם יש צורך שהם ישלחו לנו משם כל דבר שהוא. כאן, בארץ, היה בתקופה ההיא חסר גדול בכל דבר. לפני קום המדינה גרו בארץ שש מאות אלף תושבים, ותוך שלוש שנים המספר עלה לשני מיליון וחצי! לא הייתה כל אפשרות ריאלית לכלכל את כל התושבים שנוספו, ולפיכך הנהיגו בארץ את מה שנקרא 'צנע' - המזון ומוצרי היסוד נמכרו בקיצוב, לפי תלושים שחולקו לתושבים, כדי שיספיקו לכולם. הצרכים המינימליים אכן הספיקו לכולם, אולם לא בגלל הצנע, אולי אפילו למרות הצנע - כל מי שעיניו פקוחות ראה שזו הייתה כלכלה בדרך נְסית, אך בחיי היום-יום היו קשיים לא מעטים עקב הצמצום.

בני המשפחה בארצות הברית ידעו על הקשיים ורצו לעזור לנו בכל דרך שרק יוכלו. תמיד אמרנו שאין צורך, אך הפעם אבא עצמו פנה אליהם וביקש את עזרתם לצורך רכישת הדירה. הם שלחו לנו את הסכום המבוקש, ואנחנו קנינו את הדירה בבני ברק.

זו הייתה דירה בת חדר וחצי. הבנות הסתובבו בדירה ולא גמרו להתפעל - איזה גודל... איזה מרחב...

השכנים בפרדס חנה שמעו שאנו מתכוננים לעזוב והצטערו מאוד. הם הבינו אותנו, אך כולנו היינו כבני משפחה, וצר היה להם שעלינו להיפרד.

ביום שבו באה המשאית לקחת את מעט החפצים שלנו, התאספו כל השכנים להיפרד. הפרֵדה הייתה מלוּוה בהרבה בכי ושמחה. הם בכו על הפרדה ושמחו בעבורנו על שאנו עוברים לדירה יותר גדולה במקום שבחרנו לחיות בו. הם הלכו אחרי המשאית ולא הפסיקו לברך אותנו. הם בירכו אותנו כמו מלאכים: "שרק יהיה לכם טובו!" - "תצליחו בכל מעשיכם!" - "תזכו להקים שנים-עשר שבטי ק-ה!" ועוד ועוד... ברכותיהם ליוו אותנו בדרכנו החדשה וריגשו אותנו מאוד.

למרות עזיבתנו, חש אבא אחריות כבדה כלפי כל אלה אשר נזקקו לעזרתו ולתמיכתו, ובהם כבר החל לטפל.

במשך כשנתיים המשיך לנסוע לפרדס חנה; הוא יצא מהבית השכם בבוקר, כאשר הילדים טרם התעוררו, וחזר בשעת לילה מאוחרת, כאשר הם כבר הלכו לישון. רק בימי שישי הוא חזר מוקדם, אך בימי החורף היה זה זמן קצר לפני כניסת השבת. בשבתות ובחגים היה אבא מקדיש זמן רב לילדים, מרעיף עליהם אהבת אב ומטען רוחני שילווה אותם בכל ימות השבוע.

לאחר השנתיים הקשות הללו נסע אבא לקבל אנשים בתל אביב, והתאפשר לו להיות יותר זמן בבית. אולם הוא היה נשלח מפעם לפעם למקומות שונים בארץ, שבהם נזקקו יהודים ללבו הרגיש ולרוחב דעתו.

ברוך ה', שוב צפוף...

בדירה ברחוב שחל בבני ברק נולדו לנו פעסיל תחי', ישכר שלמה שליט"א ומרדכי דוב שליט"א. ושוב חזרנו למצב הקודם: הצפיפות - - -

שישה ילדים בחדר וחצי.

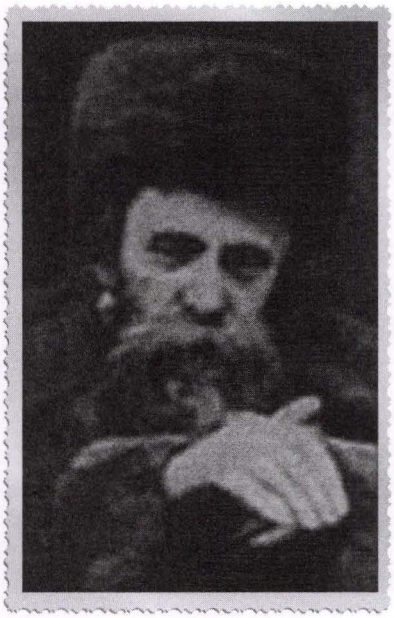
שוב היינו במקום שלא רציתי להיות: צפיפות רבה וקשיי פרנסה. אמנם ההכנסה גדלה ממה שהייתה בפרדס חנה, אולם גם יוקר המחיה האמיר והצרכים גדלו עם מספר הילדים. ההכנסה הספיקה בקושי רב לצרכי הקיום המינימליים.

הבית ברחוב שחל 40

הדירה, שנראתה גדולה ומרווחת כשנכנסנו לגור בה, לא הספיקה יותר לכל המיטות לאחר הולדת שלושת הקטנים. היה חשוב לנו שלכל ילד תהיה מיטה משלו, מגירה משלו, פינה קטנה לכל אחד.

למרות הקשיים לא הפסקנו לארח, תמיד המשכנו לעשות עוד ועוד בעבור נצרכים. הרגשנו שהחסד זורם בגָנים שלנו.

כ"ק האדמו"ר מבעלזא זצוק"ל

יום אחד - היה זה כחודשיים אחרי הברית של בננו מרדכי דוב - נכנסה אליי שכנתי החשובה, הגברת רוזנבלום ע"ה. היא ומשפחתה היו חסידי בעלזא וקרובי משפחה של הרה"ק רבי אהרון מבעלזא

זיע"א. היא סיפרה לי שהאדמו"ר נוסע למחרת מתל אביב לירושלים, לכל ימי הקיץ. (זה היה הלילה האחרון שלו בתל אביב. לאחר כחודשיים, בכ"א במנ"א תשי"ז, הסתלק לעולמו בירושלים עיה"ק).

מכיוון שהוא מתעתד לנסוע למחרת, כדאי לי להגיע לתל אביב יחד אִתה ולבקש ברכה, להגיד לאדמו"ר שקשה לנו מבחינת פרנסה ומבחינת הצפיפות בבית.

אמרתי לה שעליי להודיע זאת קודם לאבא, כי בימים ההם נסיעה מבני ברק לתל אביב לא הייתה דבר של מה בכך, ומה גם שהיה עליי להשאיר אתו ילדים קטנים בבית שעות רבות. הוא הסכים לזה ובירך אותי שאסע לשלום ואפעל כל טוב.

חזרתי לגברת רוזנבלום ובפי התשובה החיובית, אבל עדיין היססתי: "אינני יודעת לדבר עם אדמו"ר..."

"אל תילחצי", אמרה לי, "אצל האדמו"ר נוהגים כמו בחנות מכולת: מבקשים מה שצריכים".

בכל זאת הייתי נרגשת.

נסענו שתינו לתל אביב, והגענו לרחוב אחד העם, לביתו של האדמו"ר. השתרך שם תור ענק שהגיע עד לרחוב - כל החסידים הגיעו להיפרד מהאדמו"ר שעתיד לנסוע למחרת.

נכנסנו, ולא הייתי מוכנה למה שיאמר לנו הגבאי בעוד רגע. הוא ראה אותנו ומיד הכריז: "היום אין כניסת נשים".

מה?!

הייתי כל כך נרגשת ומלאת ציפייה, עשיתי מאמצים רבים כדי להגיע עד לכאן, האם הכול היה לשווא? האם לא אזכה בברכה שאנחנו זקוקים לה כל כך?

לא יכולתי לעכל את האכזבה.

הסתכלתי סביבי ובין האנשים שעמדו שם ראיתי לפתע את גיסו של האדמו"ר, הרב פרלוב, שהיה 'קוואטער' בבריתו של מרדכי דוב.

"אם לא הייתי מתביישת", שחתי לגברת רוזנבלום, "הייתי ניגשת אליו ומבקשת ממנו שיכניס אותנו לרבי".

"מה?" תמהה הגברת רוזנבלום, "רוצים להיכנס לרבי ומתביישים?!"

היא מיד ניגשה אל הרב פרלוב ואמרה לו, שהרבנית הלברשטאם כאן והגבאי לא מרשה לנשים להיכנס. הרב פרלוב ניגש אליי ושאל אם אני רוצה להיכנס אל האדמו"ר. אמרתי לו שאכן אני רוצה, אולם אינני לבד - אני כאן עם הגברת רוזנבלום.

תקווה קטנה פיעמה בי - אולי בכל זאת ניכנס?!...

ואכן, זכיתי. הרב פרלוב אמר לשתינו לבוא אחריו, הכניס אותנו אל חדר האדמו"ר דרך המטבח, והגבאי אמר לרבי: "אשתו של רבי ברוך גארליצר נמצאת כאן".

לעולם לא אשכח את הרגעים בחדרו של הרבי.

החדר היה קטן וחשוך, והואר בעזרת שני נרות בלבד שהונחו על השולחן הבלוי. האדמו"ר, כפוף כולו, לבוש בפרווה למרות החום הגדול ששרר בחדר, ישב על כיסא פשוט ונשען בידו על השולחן.

ראיתי אותו - ונבהלתי. המראה היה כמו של מלאך, הקדושה זרמה ממנו.

מרוב יראה בכיתי. לא יכולתי להוציא הגה מן הפה.

הגברת רוזנבלום לחצה לי את היד ולחשה: "תגידי את מה שרצית".

נשמתי עמוק וניסיתי להירגע. "יש לנו שישה ילדים קטנים", אמרתי לרבי תוך שאני עוצרת את דמעותיי, "בקושי יש לנו לחם לאכול ובגד ללבוש. אנחנו גרים בדירת חדר וחצי והצפיפות קשה..."

לא הספקתי לסיים את דבריי והאדמו"ר התרומם וצעק: "יש לך ילדים ואת בוכה? באות אליי עשרות נשים שאין להן ילדים והן בוכות ורוצות לזכות בילד אחד. אסור לבכות כשיש שישה ילדים. תהיה לך דירה, תהיה לך פרנסה, העיקר להיות בשמחה..."

יצאנו מלפני האדמו"ר, הגענו לכניסה ואני המשכתי לבכות. גברת רוזנבלום תפסה בידי ואמרה: "את שמעת? הרבי אמר שתהיה לך דירה ותהיה לך פרנסה, למה את עוד בוכה?"

אט אט נרגעתי.

בחוץ אמרה לי הגברת רוזנבלום, שמעודה לא שמעה את האדמו"ר מרים את קולו כמו הפעם הזאת.

הייתה לי אמונה בכוחו של הרבי ועם כל הרעד - יצאתי בהרגשה טובה. הגעתי הביתה כשכולי עדיין תחת השפעתו הקדושה של האדמו"ר.

ידעתי: אין לי מה לדאוג יותר. הצדיק בירך וברכתו תתקיים. שוב חזרתי להיות בשמחה, כפי שאבא ביקש ממני, וכעת גם האדמו"ר.

פרק ל"ג / דירה לגור בה

שבועיים לאחר ברכתו של האדמו"ר מבעלזא פגש אבא בתל אביב את הרב משה שרייבר, נשיא כולל 'חיבת ירושלים'. "עד מתי תצטרך לטרוח עד לתל אביב בנסיעות מעייפות", אמר לו, "פה בבני ברק צריכים אותך מאוד". הוא אמר לו שגם בבני ברק יוכל לעזור ליהודים שלא שפר עליהם חלקם ולהיות להם לעזר ולאחיסמך במצבם הקשה הן בגשמיות והן ברוחניות.

אבא חזר הביתה מרוצה מאוד. "אהיה כאן, בבני ברק ואוכל לעזור לאנשים פה", סיפר לנו.

לפני שעזב את תל אביב, נתנו לו המנהלים מכתב המלצה מעולה וכן פיצויים על עשר שנות מסירותו ועמלו.

קיבלנו שלושת אלפי לירות פיצויים, דבר שהיה נדיר מאוד בזמנו: לא זו בלבד שההנהלה הסכימה לעזיבתו, היא אף נתנה לו מכתב המלצה ופיצוי מכובד.

זה היה מהלך שראינו בו את יד ההשגחה העליונה, והיטב ידענו כי ברכתו של הרבי מבעלזא עמדה לזכותנו.

החלטנו כי בכספי הפיצויים נרכוש מגרש. רצינו לבנות לנו בית על המגרש, אך לא נותר לנו כסף לכך.

בינתיים נולדו רייצא תחי' ואחריה יצחק דוד שליט"א, והצפיפות בדירתנו הייתה גדולה. החלטנו לא לחכות יותר, אלא למכור את המגרש ותמורתו לקנות דירה של שני חדרים וחצי, כדי שיהיה מקום לכולנו.

ידידיו של אבא הפצירו בו לבל ימכור את המגרש. "מגרש לא מוכרים", אמרו לו. "אנחנו נלווה לך כסף לדירה, רק אל תמכור".

אך אני, שהכרתי את אבא טוב מכולם, אמרתי לו: "יהיו לנו חובות ולא יהיה מאין לשלם, אתה לא תישן בלילה, לא תהיה לך מנוחה - אינני מסכימה לכך!"

ואכן, מכרנו את המגרש, וקיבלנו את שלושת אלפי הלירות שהשקענו. למחרת, בדיוק יום אחרי המכירה, היה פיחות ומחיר המגרש קפץ מעלה מעלה והוא נמכר תמורת סכום עצום: שישים אלף לירות.

אנחנו לא הצטערנו. לא לנו לעשות את חשבונותיו של בורא העולם. לנו היה צורך בדירה לגור בה ולא במגרש כדי לעשות בו עסקים.

יש מקום לכולם

בשנת תש"כ עברנו לדירה שכללה שני חדרים וחצי ואפילו מרפסת. יצאנו מצמצום לרווחה. הדירה, ברחוב בר אילן 39 בשיכון ה', הייתה דירה טובה מאוד והשכנים נהדרים. שוב היו לנו השכנים כמשפחה מורחבת והילדים מצאו מיד חברים בני גילם.

הבית ברחוב בר אילן 39

תשעה ילדים ישנו בחדר הילדים, אך השלווה והשמחה שררו בבית. הייתה לנו מנוחת נפש.

פעם אחת נשמעו נקישות בדלת.

אחות בית הספר עמדה בפתח, מחייכת. "סיפרו לי שישנים אצלכם תשעה ילדים בחדר אחד", אמרה. "באתי לראות איך עושים את זה".

הכנסנו אותה בכבוד והיא התרשמה עד מאוד: לכל ילד הייתה מיטה משלו, מגירה קטנה, ופינה פרטית לכל אחד.

היא לא הסתירה את התפעלותה. "לחיות כך, בשלוות נפש, באווירה נעימה - את זה לא פוגשים בכל יום", אמרה לי.

בדירה זו נוספו לנו שלושה ילדים: חיים מנחם שליט"א, שרה לאה תחי' ואסתר ברכה תחי', ושוב הייתה צפיפות בבית. עכשיו היה בהישג ידינו לבנות תוספת של עוד חדר גדול, ולכולם היה מקום ברווח.

אורחים תמיד היו לנו, בכל דירה שבה גרנו: גם בפרדס חנה, כשהדירונת הייתה כה קטנה וצפופה, גם בבני ברק ברחוב שחל, בדירה בת החדר וחצי, וגם כאן ברחוב בר אילן. היו אלה אורחים מהארץ ומחוץ לארץ, חלקם קרובים וידידים וחלקם קרובים וידידים של קרובים וידידים... כולם התקבלו בשמחה ובמאור פנים.

פעם אמרו לנו ידידים של ידידים, שאנחנו צריכים לשים בשדה התעופה תמרור שעליו ייכתב: 'למשפחת הלברשטאם - ישר וימינה...'

בביתנו התארחו אינספור יהודים שבורי לב, נדכאים וחלכאים, שרק כאן הם מצאו מנוח ומרגוע לגופם ונפשם. בביתנו נערכו שמחות רבות של פליטים ועניים מחוסרי כול, ואף חתנים וכלות לרוב יצאו מביתנו לחופתם. כל השמחות האלה נערכו כשמחות בני המשפחה, ואף יותר...

באחד המקרים היה בביתנו תינוק בן יומו, אך זה לא מנע מאתנו להכניס לביתנו חתן שאת צרכי חתונתו לקח אבא על עצמו מתחילה ועד סוף. באותו יום שנערכה הברית יצא החתן לחופה מביתנו.

מלבד אורחים, היו מגיעים אלינו אנשים קשישים או נכים אשר פרקו בפני אבא את אשר על לבם וזעקו לעזרה.

אבא היה מקשיב להם ומסדר את ענייניהם במסירות רבה. לפעמים אף הביא להם עד לביתם את הניירת או כל דבר אחר שסידר בעבורם.

בתחילה טיפל באלה שלא הסדירו את חובם לעירייה. בשלב מסוים ביקשו הפקידים להסתיר ממנו את התיקים האלו. "כשהרב הלברשטאם לוקח לטיפולו את התיק, הרי שבסופו של דבר לא רק שהחוב אינו משולם, אלא הוא גם דואג לכך שהעירייה תגיש להם עזרה נוספת"...

היו יתומים שגדלו בביתנו כאילו היו בני בית ממש. היו גם יתומים שגדלו בבית אמם האלמנה, אך אבא היה זה שדאג לכל מחסורם. מלבד העזרה והאוזן הקשבת

הוא דאג לקנות להם מכל טוב הארץ. מתנות ומשחקים שילדינו מעולם לא העזו אפילו לחלום עליהם - היה אבא קונה בעבור היתומים 'שלו'. אחד מיתומים אלו אמר לי שאת כל חייו הוא חייב לאבא, שהתמסר אליו בצורה בלתי רגילה.

אנשים אהבו לבוא להתייעץ עמו ולהשיח את לבם בפניו. עד היום, שלושים וארבע שנים לאחר פטירתו, אנשים מספרים לי עד כמה אבא הושיע אותם. הוא קיבל כל אדם בסבר פנים יפות ובחביבות.

מעניין שכל אחד חשב שרק לו אבא עוזר, כי אותו הוא אוהב ומכבד... זו הייתה ההרגשה שהוא נתן לכולם.

לפני זמן מה הגיע לביתי חשמלאי כדי לתקן דבר מה. אותו חשמלאי סיפר כי לפני שנים השתתף באירוע שבו נכחו מכובדים רבים.

"כל האנשים החשובים ישבו במקום של כבוד, ואני מצאתי את עצמי יושב לבד, בצד", סיפר החשמלאי. "אף אחד לא ראה אותי, לא התייחס אליי, כאילו הייתי רהיט. ואז הרב הלברשטאם נכנס. אחד מהיושבים במקומות המכובדים סימן לו שיבוא לשבת שם, אך הוא עמד בפתח והסתכל סביב, ראה אותי ומיד ניגש והתיישב לידי. זה עשה לי את השמחה. לי, שהרגשתי שקוף וכבר רציתי לקום וללכת בבושה ובכעס גדול. אני לא שוכח לו את זה..."

היה זה שנים רבות לאחר שאבא נפטר, אולם החשמלאי לא שכח זאת.

פעם אירע שאבא שמע על אדם צעיר שחלה. הוא לא חס על כוחו, עבר מבית לבית ואסף כסף למען אותה משפחה. לאחר שאותו חולה הלך לעולמו, דאג אבא לאלמנה שיהיו לה שלוש דירות לילדיה, כדי שלא יהיה עול כלכלי לחתן אותם.

זקנו הרה"ק רבי ברוך מגארליץ זיע"א היה ידוע בחריפותו ותקיפותו, ובכך שלא נשא פנים לאיש. אבא, שהיה קרוי על שמו, ירש ממנו הן את צורתו המרשימה והן את החריפות (שארפקייט) אבל הוא השתמש בה רק במקרים מיוחדים שבהם היה בה צורך כדי לעזור ליהודי. באחד המקרים שמע על משפחה מסכנה ואומללה שמלבד כל צרותיה אף לא הסכימו לקבל את בנם היחיד לתלמוד תורה. אבא ניגש לחדר מנהל הת"ת והשתמש בכל תקיפותו עד שהמנהל נאלץ לקבל את הילד. מובן שהטיפול לא הסתיים בכך. עד לנישואיו שהה הילד בביתנו כבן משפחה. אבא דאג לו לשידוך ואף לחופתו הוא יצא מביתנו.

וכאן מגיע חלק נוסף של החריפות שנועדה כולה רק בעבור הזולת: במסיבת ה'שבע ברכות' שנערכה בביתנו השתתף גם ראש העיר. לפתע הכריז אבא כי המנהג הוא להכריז על הדרשה גישאנק (מתנות נישואין), "ובכן", הכריז, "מתנת ראש העיר היא קבלת החתן לעבודה בעירייה". ראש העיר הנדהם לא האמין למשמע אוזניו, הוא לחש לאבא: "וכי מה אוכל להציע לו?!" השיב לו אבא: "יש לכם מחסן גדול, מצדי שיעביר

את הקרשים מצד אחד של המחסן לצדו השני ולמחרת יעביר בחזרה, אבל עבודה תיתן לו"... ואכן בלית ברירה הלה התקבל לעבודה, התפרנס והקים משפחה לתפארת.

הפקחות הגארליצאית שלו באה לשימוש בכל עת שהיה צריך למצוא תושייה. באחד המקרים השתתף אבא בחתונה והנה המחותן, ידידו, פונה אליו אובד עצות. נכבדים רבים הגיעו יחד לברכת המזון, כעת עליו לחלק את הברכות אבל יש רק שבע... מה עושים?! אמר לו אבא: "אם אתה רוצה שאעזור לך תעשה כפי שאומר לך ואל תשאל שאלות". הלה הסכים לתנאי. "ובכן, תכריז בבקשה כי האדמו"ר מגארליץ מכובד בברכה". האיש עשה כדבריו, אבא ניגש, הגביה את הגביע ובירך ברצף את כל ה'שבע ברכות' כשהוא מפטיר: "אם הנני האדמו"ר מגארליץ הרי שמגיעות לי כל הברכות"... כמה חכמה, שפלות ברך ומסירות למען הזולת טמונים במעשה זה. הלא בימים כתיקונם הוא כלל לא היה מגיב לתואר 'האדמו"ר מגארליץ', וכל שכן לקבל כיבודים, ואילו כאן הוא נטל על עצמו ביזיון לעיני קהל ועדה כמי שחוטף כיבודים והכול כדי למצוא לידידו מוצא מן הסבך.

האמון שרחשו לו הכול היה ללא סייג. אבא ביקש פעם מאחד משרי הממשלה לפעול טובה בעבור יהודי אחר. לשם כך הוא ביקש מהאדמו"ר בעל ה'אביר יעקב' מסדיגורה זצוק"ל, שהייתה לו השפעה על אותו שר, שיכתוב מכתב המלצה. נטל ה'אביר יעקב' נייר מכתבים שלו, חתם בתחתיתו ונתנו לאבא שימלאו כרצונו. ועוד הוסיף ונתן בידו בלאנק חלופי שלמקרה שתארע טעות במכתב הראשון. לאחר מכן דאג אבא בנאמנותו להשיב את הבלאנק השני אל ה'אביר יעקב'. המקרה הזה מעיד כאלף עדים על האמון הבלתי מסויג שה'אביר יעקב' רחש ליושרו ונאמנותו, בפרט לנוכח העובדה כי ה'אביר יעקב' היה מקפיד מאוד על מכתבים וקריאות קודש שיצאו מתחת ידו, שיהיו מדויקים בתכלית הדיוק ולבל תהא בהם מילה אחת מיותרת. במקרה דנן הוא ידע שיוכל לסמוך מראש כי לא תהיה אפילו אות אחת שאינה אמת ויציב.

בבית היה אבא מיוחד ביחסו לילדים ובחינוכם. האהבה לילדים שפעה ממנו בטבעיות. הוא מעודו לא הרים את קולו - לא היה צורך בכך. המשמעת הייתה חזקה, בלי כעס ובלי הרמת קול, רק מאהבה. כאשר ביקש מאחד הילדים לעשות משהו והילד לא נענה - ביקש אבא פעם שנייה בשקט ובשלווה. ואם גם בפעם השנייה הדבר שביקש לא נעשה, קם אבא בעצמו לעשות זאת. או אז קפצו כל הילדים לעשות את מה שאבא ביקש...

הייתה לו דרך מיוחדת בחינוך. באחד המקרים כשאחד הילדים ביקש לשאול את פיו בדבר מנהג שנהגו בבית אביו, הגיב: "על מנהגים לא שואלים. אין זה מהדברים שבאים בקלות. צריך להתבונן, להפנים ולעמול עד שתגלה ותבין בעצמך".

הוא התאמץ ככל יכולתו להקל מעליי את העול הכרוך בניהול בית ברוך ילדים. לא הייתה מלאכה שראה בה פחיתות כבוד. תמיד נהג בענווה, בכבוד לכל אדם ובמסירות נפש אמיתית לזולת.

אבא זצ"ל בשיחה עם ידיד נפשו הרה"ח ר' משה גלובינסקי ז"ל

פרק ל"ד / **אשרינו שזכינו**

בשנת תשכ"ז קיבלנו מגרש באזור שיכון ה' בבני ברק. את המגרש נתנו גורמי השלטון לאבא כהוקרה על מעשי החסד הרבים שעשה, ועל סיועו לכל כך הרבה אנשים.

הסתכלנו על המגרש וסביבתו, המקום היה נראה כמו 'קצה העולם'. שמם, ללא נפש חיה וללא בניינים סביב. כאן נבנה לנו בית?

אך זה בדיוק מה שעשינו. במשך שלוש שנים בנינו לנו דירה על עמודים. הבנייה התארכה והתארכה. כסף לא היה לנו, מכרנו את דירתנו ולאט לאט הצלחנו לבנות לנו בית.

בבני ברק התגוררו רבים מבני קהילת גארליץ. במשך השנים הם הפצירו רבות באבא שימלא את מקום אבותיו ויקבל על עצמו את אדמו"רות גארליץ, שהרי אביו רבי אלישע מילא מקומו של אביו הרה"ק רבי ברוך מגארליץ זצוק"ל, שהיה רב ואדמו"ר בגארליץ, ונכדו של הרה"ק רבי חיים מצאנז זיע"א. יראתו ותכונות נפשו הנאצלות של אבא התאימו להושיבו על הכיסא הרם, וכפי שהאדמו"ר הרה"ק רבי אהרן מבעלזא זיע"א התבטא התבטאות נדירה ביותר: "ברוך ראוי לאותה אִצטלה". ומי שיודע עד כמה היו מילותיו של הרה"ק ספורות ומדודות, מבין איזו משמעות עצומה טמונה בדברים אלו.

אבא בענוותנותו סירב בכל תוקף לקבל עליו זאת, אך כעת מצאו בני הקהילה דרך להשיג את אשר רצו: הם ביקשו מאבא לאפשר להם לבנות את בית הכנסת של הקהילה בין העמודים שעליהם ניצבה דירתנו. לזאת הוא כמובן הסכים בחפץ לב, אך עדיין סירב בתוקף לקבל את עטרת האדמו"רות.

מחוץ לביתו התנהג כאחד האדם, בכל כוחו השתדל להצניע את הליכותיו המרוממת ואישיותו המזהירה, אך בבית פנימה השתקפו בו הליכות אבותיו הגדולים.

אחד מהיהודים שהתארחו בביתנו שם לב כי בעת אכילת הדגים היה טועם מעיני הדג קודם, כמנהג אבותיו. אותו אחד שידע עד כמה סולד אבא מענייני אדמו"רות, הביע את תמיהתו בקול. "עלינו לדאוג לכך שבנינו יֵדעו מה היה פעם", הסביר לו אבא, "עליהם לדעת מנין הגיעו וכמה חשוב היה בית אבותם. גם אם אינני מבין מה טעמם הפנימי של מנהגי אבותיי, עליי לפחות להנחיל את המושגים".

לעתים נחשף המסווה ואז עמדנו נפעמים מול עולמו הפנימי, עולם של אצילות. באחת הפעמים שבהן לא נותרה בידו בררה, חשף את כוח ראייתו המרומם: בהיכנסו

לביתו של בן משפחתו הבחין באחד הילדים שלא חש בטוב. מיד הורה לקחתו לבית החולים בבהילות. הוריו לא הבינו את פשר ההוראה, בסך הכול ילד שלא מרגיש טוב, מעשים שבכל יום... אך הוא התעקש. בבית החולים גילו כי הילד נתקף בחיידק אלים ואילו לא היה מגיע בזמן לא היה ניתן להצילו!

אך גם אם לא נשא רשמית בתואר, למעשה ניווט את בית המדרש בנועם ובפקחות יתרה, והילך כנגד רוחו של כל אחד. על אחד המתפללים בבית מדרשו יצאו רינונים כי הוא הולך למקומות שאין רוח חכמים נוחה מהם. כמה מתפללים דרשו לגרשו מבית המדרש, אך אבא סירב בתוקף וביקש שלא יעירו לו מאומה. הבקשה הייתה קשה על המתפללים אך הם עשו כדבריו ושתקו. כעבור תקופה ביקש אבא מאותו יהודי כי יתחיל ללבוש קפוטת משי בשבת. אורח חייו היה רחוק מאוד מלבישת בגדים חסידיים והוא סירב, אך אבא הפציר בו עד כי ניאות לכך. כעבור תקופה הוא הוסיף לבקש ממנו כי יגדל זקן, גם בקשה זו התמלאה לאחר הפצרות מרובות. לבסוף הוכח כי גישתו של אבא צדקה, אילו היה מגורש אותו יהודי - הרי שהיה מידרדר לחלוטין, דווקא היחס המכבד והחזות החיצונית שעטה על עצמו השפיעו על פנימיותו ובסופו של דבר הוא הקים בית חסידי לתפארת וילדיו הם מגידולי הפאר של בני ברק.

אבא גם ידע להשתמש בקנאות, בשעה שהחליט כי יש בה צורך. באחת השבתות הוא הלך להשתתף בשמחה שהתקיימה בבית כנסת מסוים וראה כי למקום הוזמן חזן כהן שנשא גרושה ר"ל. הוא לא חת מפני איש והביע מחאה בקול זעקה כי זהו חילול שם שמים שיהודי כזה ייגש לפני התיבה.

דודו כ"ק האדמו"ר הרה"ק רבי ישעי' מטשחויב זצוק"ל הי"ד.

בצֵלם של צדיקי הדור

אבל היו כאלה שמהם הוא לא היה יכול להסתתר. אלו היו גדולי ישראל שעמדו על סוד אישיותו המזהירה.

עוד כשהיה צעיר היה נוסע לדודו הרה"ק רבי ישעי'לה מטשחויב זצ"ל הי"ד, בנו הצעיר של זקנו מרן בעל הדברי חיים מצאנז זצוקללה"ה. באחת הפעמים שהגיע אליו היה זה ביום

שביעי של חנוכה, ודודו הרב הקדוש זצ"ל כיבדו בעלייה בקריאת התורה של שחרית, וקראו אז הקריאה של נשיא שבט אפרים. לאחר הקריאה אמר לו דודו זצ"ל שיש לו קבלה מאביו שהמשפחה שלנו היא משבט אפרים ולכן כיבדו בעלייה ביום זה.

גם האדמו"ר הרה"ק מבעלזא קירבו ביותר, כפי שהזכרנו שהתבטא על אבא שראוי לאצטלת האדמו"רות.

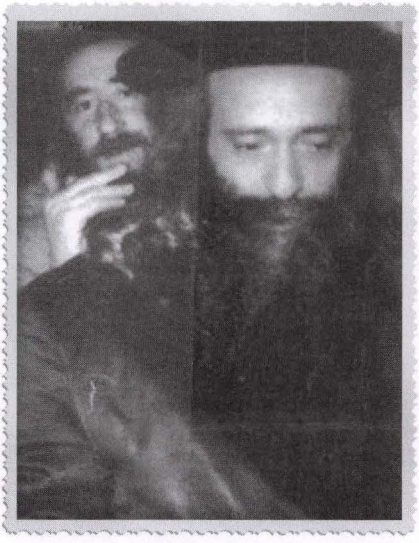
שאר בשרו, כ"ק האדמו"ר בעל ה"דברי יואל" מסאטמר זי"ע, כיבד את אבא בכבוד בלתי רגיל, הן בהיות האדמו"ר בביקורו בארץ ישראל, והן בהיות אבא בביקורו בארצות הברית.

בקיץ תשכ"ז ביקר אבא בארצות הברית ושבת אחת שהה אצל האדמו"ר מסאטמר זצ"ל. באותה שנה לאחר מלחמת ששת הימים היו כמה וכמה שבתות שבהן האדמו"ר נשא דברים קשים ביותר בנושא הנעשה בארץ ישראל, אך בשבת שאבא שהה אצלו הוא לא העלה את הנושא. לאחר השבת הזו אמר המשב"ק הרה"ח רבי יוסף אשכנזי ע"ה כי היה זה לכבוד אבא.

הידידות והאהבה ששררו בינו לבין בן דודו האדמו"ר בעל ה"שפע חיים" מקלויזנבורג זי"ע, אינם ניתנים לתיאור במילים. הקשר ביניהם היה עמוק ונשגב, עד כדי כך שבשנים הראשונות היה נוסע כל שבת שנייה

ש"ב כ"ק האדמו"ר
בעל ה"דברי יואל" מסאטמר זצוק"ל

ש"ב כ"ק האדמו"ר בעל ה"שפע חיים"
מקלויזנבורג זצוק"ל בביקור בביתנו, מאחוריו אבא זצ"ל

לנתניה לשהות במחיצתו. בשנים המאוחרות יותר נסע בכל 'שבת מברכין'. בשבתות האלה היה סועד על שולחנו.

בעת שבתנו נישאה לא התאפשר לאדמו"ר להגיע לחתונה, אך הוא שלח את הרבנית ואת כל בני הבית, ולא שָׁקַט עד שערך לנו סעודת שבע ברכות במעונו בקרית צאנז בנתניה. זה היה בשבוע של פרשת קורח, והאדמו"ר אמר בתוך דברי תורתו פירוש מדהים: "יעקב אבינו ביקש 'בְּקְהָלָם אַל תֵּחַד כְּבֹדִי' - ישנם רעבישע אייניקלעך (נכדי אדמו"רים), ואני בתוכם", הוסיף בענוותנותו, "הסוברים שמגיע להם הכול בגלל ייחוסם הרם. אליהם התכוון יעקב אבינו בבקשו, אינני רוצה להיות עמם. אך המדרש אומר, שבדברי הימים כשנתייחסו בני קרח על הדוכן נאמר (דה"א ו) 'בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל' - העומדים על הדוכן, אלו שעומדים לברך את ישראל, אלו שכל שאיפתם ומעשיהם היא לברך ולעזור ליהודים, אתם יעקב אבינו רוצה להיות יחד". והוסיף האדמו"ר: "המחותן רבי ברוך הוא מאלו שיעקב אבינו היה רוצה להיות במחיצתם. חושבני שאילו היה יכול להחליף את שמו, שאף לא ידעו כי הוא מגיע ממשפחה רמה כהלברשטאם, הרי שהיה עושה זאת..."

כ"ק האדמו"ר האמרי חיים מויז'ניץ זצוק"ל

הקרבה שהייתה לו ול'אמרי חיים' מויז'ניץ אינה ניתנת לתיאור. ה'אמרי חיים' אהבו אהבת נפש והתחשב בדעתו עד מאוד. הייתה להם שפה משותפת והם הבינו זה את זה ברמז ובמבט בלבד. פעם אמר לו ה'אמרי חיים' בחיבה גלויה: "'ברוך', ראשי תיבות: 'בשמחה רבה ואמרו כולם'". ואבא השיב כדרכו: "מתאימים לי יותר ראשי התיבות: 'כיס ריק ואין בו'"...

אחד מזיכרונות הילדות הבלתי נשכחים של ילדינו, זיכרון חי ומתוק, הוא מעמד אפיית המצות בערב פסח כשה'אמרי חיים' ואבא היו אופים יחד את מצות המצווה. ה'אמרי חיים' היה תובע במפגיע שאת תשע המצות הראשונות יתנו לאבא - "הלוא יש

לו בית מבורך בילדים". בערב פסח של שנת תשכ"ג היה ה'אמרי חיים' במצב בריאותי קשה ביותר, אך למרות תחינת בני ביתו התעקש ובא אל אפיית המצות בשארית כוחותיו. אבא הגיע אל המאפייה והנה הוא רואה את ה'אמרי חיים' באפיסת כוחות ובני ביתו עומדים חסרי אונים ואינם יודעים כיצד להחזירו הביתה למנוחה. כאן החליט אבא להשתמש בחריפות הגארליצאית. הוא ניגש ל'אמרי חיים' ואמר: "הלוא רעבישע אייניקלעך הם מחוצפים, מבקש אני לומר דבר חוצפה, אנא ישוב הרבי למנוחה בביתו ואני אדאג לאפייה ולכשרות". חייך ה'אמרי חיים' והשיב: "הלוא גם אני רעבישע אייניקעל, אם כן, לא אציית לך"... "אבל לדבר טוב אולי כן כדאי לציית", המשיך אבא וטען. "בסדר, אשמע לך", נעתר ה'אמרי חיים' לתחינותיו, "אבל הלוא חום התנור מסוגל לרפואה, ככתוב בזוהר הקדוש, אם כן אמשיך לשבת מול התנור". "אולם תרופה מועילה רק כשלוקחים ממנה מקצת, ולא מדי הרבה", המשיך אבא והתחנן. נהנה ה'אמרי חיים' מטענתו והסכים לשוב לביתו, לשמחת לב אנשי ביתו שלא ידעו כיצד להודות לאבא.

ה'אמרי חיים' נפטר בט' בניסן בשנת תשל"ב. בערב פסח היו בני ה'אמרי חיים' בעיצומה של השבעה. אחד מהרבנים הביע את דעתו כי אסור להם לצאת לאפיית מצות, אך אבא שמע מכך והתקומם: "אפיית מצות בערב פסח היא עניין לאדמו"רים (א ריינע רעבישע זאך) והם אלה שאמורים לפסוק", טען. הוא בא לביתם וסיפר להם שה'דברי חיים' מצאנז זיע"א קם לאפיית מצות בעת שישב שבעה. האדמו"רים הודו לו מאוד ואכן יצאו אל אפיית המצות.

כ"ק האדמו"ר בעל ה'ישועות משה' זצוק"ל

באותו חול המועד נכנס אבא לאדמו"ר בעל ה'ישועות משה' זצ"ל, וביקשו לתרום בעבור קרן צדקה גדולה שהקים, וגם ביקש שהרבי יורה לערוך אספות בעבור הקרן, ויברכו בברכה להצלחה. ה'ישועות משה' נענה לבקשותיו הראשונות אך לגבי האחרונות הגיב בלב נשבר, "וכי מי אני ומה חיי לברך? כיצד אמלא את מקום אבי הקדוש?" התאזר אבא בעוז

ש"ב כ"ק האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצוק"ל

ש"ב כ"ק האדמו"ר מהרי"י מסקווער זצוק"ל
משמאל נראה בן אחותי
הגאון רבי מאיר ברנדסדורפר זצ"ל

וטען בלהט: "חלילה מלומר כך! רבנו ראוי למלא את מקום אבותיו, למען הציבור עליו לשבת על הכיסא, לקבל פתקאות, להשפיע ברכות ולהנהיג את הקהל הקדוש". דבריו, שנאמרו במקום ובשעה הנכונים, עודדו מאוד את האדמו"ר הגדול. לאחר מכן הלך לאחיו יבלחט"א האדמו"ר מויז'ניץ מונסי שליט"א, ואמר באוזניו את אותם דברים.

אף האדמו"ר מליובאוויטש זיע"א כיבדו מאוד, וכששהה בארצות הברית בשנת תשכ"ז ביקרו ושהה אצלו ל'יחידות' שנמשכה יותר משעה. באותה יחידות ציין בפניו האדמו"ר כי אבא קרוב ממנו בדור אחד לזקנם האדמו"ר בעל התניא. במשך השנים היו ביניהם חילופי אגרות לרוב, כשהאדמו"ר זכר לאחל לנו ברכת מזל טוב על כל שמחה שערכנו.

גם שאר בשרו וידיד נפשו, האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זיע"א הוקירו וכיבדו מאוד. כשהיה מגיע לביקור בארץ הקדושה היה מגיע לביקור בביתנו וגם היה מקבל קהל בביתנו.

קשרי משפחה וידידות עזה היו בינו לבין האדמו"ר מהרי"י מסקווער זיע"א, שגם החשיבו מאוד וגם רצה לדעת דעתו הישרה והמחוכמת בעניינים שונים.

בתחילת הקמתה של העיירה סקווער בארצות הברית, הפסוק 'והיה ראשיתך מצער' התקיים באדמו"ר זצ"ל במלוא העוצמה. הרבה מאוד צער ועגמת נפש היו מנת חלקו, הן מטעם השלטונות שהערימו עליו כל מיני קשיים, והן מטעם אנ"ש שלא הבינו אותו למה לקח עליו עול קשה וכבד כזה בהקמת העיירה.

באחד הימים הגיע אבא לארצות הברית, ומובן מאליו שנסע אליו לביקור. האדמו"ר שמח אתו מאוד ובסוף הביקור אמר לו: "ר' ברוך, הייתי רוצה מאוד לקחת אותך לסיור, להראות לך את העיירה ומוסדותיה ולשמוע ממך דעתך".

מובן שאבא עשה זאת בשמחה. הסיור ארך זמן רב והאדמו"ר הראה לו כל דבר ודבר, וגם את התכניות שעוד מתכננים לעשות. לאחר שחזרו אל מעונו של האדמו"ר, שאלו האדמו"ר: "וואז זאגט איר אויף דעם? (מה אתם אומרים על זה?)"

אבא, בעין הטובה שלו וברחבות הלב שהייתה בו, ענה לו: "איך האב חרטה וואס איך בין אריין געקימען אין דעם שטעטל..." (אני מתחרט שהגעתי לעיירה). והסביר: "לפני שהגעתי לפה ידעתי שכאשר אחזור לארץ ישראל אוכל לומר: אינני יכול להעיד על שום מקום בכל אמריקה שהוא 'עיירה יהודית טהורה', אבל עכשיו, כשבאתי הנה וראיתי את הבלתי ייאמן, שגם באמריקה כבר יש עיירה יהודית וחסידית טהורה לשם ולתפארת, ומתקדש בה שם שמים על ידי אנשים נשים וטף - זאת אני לא מפרגן לאמריקה..."

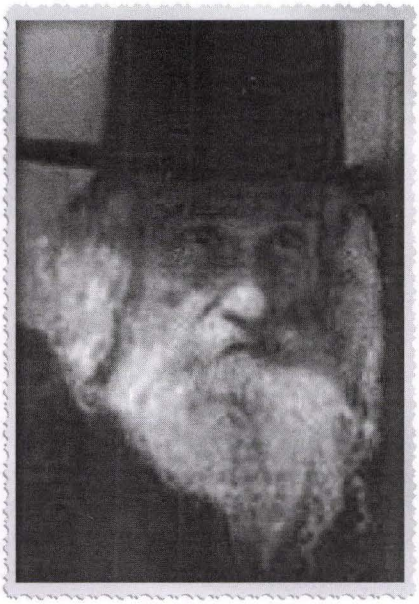
ועוד אמר לו אבא: "כשיהודי בא למעונו של האדמו"ר מסאטמר ויוצא ממנו - הוא נמצא בווילאמסבורג, וכשבא יהודי למעונו של האדמו"ר מבאבוב ויוצא ממנו הוא נמצא בקראון-הייטס, כשבא יהודי לאדמו"ר מליובאוויטש ויוצא ממנו הוא נמצא בקראון-הייטס, וכן הלאה אצל כל האדמו"רים.

אבל כשבא יהודי למעונו של האדמו"ר מסקווער ויוצא ממנו, הוא עוד נמצא הלאה בסקווער".

והיו הדיבורים הללו לאדמו"ר כמים קרים על נפש צמאה וכטל של תחייה בתוך אותה תקופה קשה, כפי שהתבטא אחר כך האדמו"ר על הדברים הללו.

כמה ידידות ורעות שפכו עליו האדמו"רים לבית גור, כ"ק האדמו"ר בעל ה'בית ישראל' זיע"א וכן כ"ק האדמו"ר בעל ה'לב שמחה' זיע"א. באיזה מאור פנים קיבלו אותו, ואפילו כיבדוהו לשבת - מובן שאבא לא חשב לרגע להתיישב מרוב ענוותנותו ויראתו כלפיהם.

לפלא היה שכל אחד מהם בנפרד, כשהיה אבא נכנס למעונם, היו אומרים לו: 'גם ברוך יהיה'.

כ"ק האדמו"ר בעל ה'בית ישראל' זצוק"ל

כ"ק האדמו"ר בעל ה'לב שמחה' זצוק"ל

ה'לב שמחה' זצ"ל היה שולח אליו פֵּרות בכל הזדמנות, ומביע בכך את קרבתו.

כאן המקום לציין שעם כל הקִרבה והרעות שהייתה בינו לבין הצדיקים, לא נגרעה ממנו ההתבטלות ואמונת הצדיקים כמלוא הנימה. דבריהם היו קודש בעיניו ונר לרגליו, ומעולם לא ניסה לשנות או אפילו להתחכם נגד דבריהם, אף כשחשב אחרת.

למוצא פיהם היה מצפה ומברכותיהם היה מתענג.

כמה וכמה פעמים קרה שאבא היה חוזר מהם וביקשתי לדעת מה הייתה ברכתו של הרבי. אבא היה אומר: "לא צריך לחזור ולדבר בזה. חסידים היו אומרים: אין הברכה שורה אלא על דבר הסמוי מן העין. יותר טוב ויותר בריא לא לדבר על זה..."

כמה התבטלות ואמונת צדיקים יש באמירה זו ובהתנהגות כזו.

אבא היה חוזר ואומר את דברי זקנו מרן בעל ה'דברי חיים' זיע"א: במחלוקת של קורח אומר משה רבנו: "אם כמות כל אדם ימותו לא ה' שלחני", שואל ה'דברי חיים' זצ"ל: אם לא ה' שלחני למה מגיע להם עונש מיתה? אלא מכאן ראיה שעם הצדיקים אין לעשות מחלוקת אף שאתה בטוח שאתה צודק.

אבא זצ"ל, עם אח אמי הגאון רבי שלמה
פרידמן זצוק"ל, רבה של באדן אצל וויען

אבא זצ"ל בשמחה משפחתית. מאחוריו נראה
הרה"ח ר' נפתלי פרנקל שליט"א, חתן אחיו הרה"צ רבי אהרן זצ"ל

אבא זצ"ל בשמחת החתונה אצל נכדת אחיו הרה"צ ר' אהרן זצ"ל
מימין לשמאל: החתן הי"ו, גאב"ד מטרסדורף הגאון ר' שמחה בונים עהרנפעלד שליט"א
ואחיו הרה"צ ר' יחזקאל שרגא הלברשטאם זצ"ל

אבא זצ"ל בשמחה משפחתית.
משמאל יושב גיסו הרה"ח רבי נתן ברייער שליט"א
מימין לידו עומד הבעל תפילה הרה"ח ר' בעריש רוטנשטרייך ז"ל

אבא זצ"ל עם כ"ק אדמו"רי ראחמאסטריווקא
בשמחת השבע ברכות אצל בנינו הרב יצחק דוד שליט"א

אבא זצ"ל בשמחת בר מצוה אצל מחותנו גאב"ד עכו זצ"ל.
לידו ש"ב האדמו"ר מטשאקאווע הרה"צ רבי מאיר הלברשטאם זצ"ל

פרק ל"ה / ה' עמנו בשמחה ובצער

בחודש ניסן תשל"א עמד ביתנו החדש על תלו.

זה היה בעבורנו צעד גדול וחשוב מאוד. הילדים היו מאושרים כולם, מלבד הבת הקטנה, שבעיניה הדירה נראתה גדולה מדי, והשטח שסביבה פתוח מדי. היא הרגישה שהיא הולכת בה לאיבוד...

לא היו לנו שכנים כי הבתים סביב עדיין לא נבנו באותה תקופה. שלושת הגדולים כבר היו נשואים כאשר עברנו, ויחסית לצפיפות של הדירה הקודמת, הבית היה באמת נראה 'ריק'... מהר מאוד התרגלנו גם לזאת, ואט אט קיבלנו שכנים במתנה. כיום, הדירה מוקפת בבניינים מכל עבר, קשה להאמין שאי פעם הבניין שלנו היה בודד.

במהלך השנים הבאות השאנו בסייעתא דשמיא עוד שישה ילדים. היו אלו עשר שנים מאושרות שבאו מתוך הרחבה.

אמנם תמיד חיינו בשמחה, גם בימים הלא-קלים של הצפיפות הגדולה, אולם כעת חיינו ברווחה, הודינו לקב"ה על כל הטוב שעשה עמנו, והתפללנו שלא יעזוב חסדו מאתנו לנצח.

חלפו עברו עשר שנים, ובסוף שנת תשמ"א אבא חלה.

כאשר הוא התחיל להרגיש שלא בטוב, הוא הבין בדיוק מה יש לו. הרי הוא זה שליווה הרבה מאוד אנשים לרופאים עד שהללו כבר הכירו אותו. כל אותם אנשים שלא היה מי שילך אִתם, כל הבודדים, כל אלו שלא רצו שבני משפחתם ילוו אותם - אולי כי בני המשפחה לא היו ליווי טוב, או שרצו להגן על בני משפחתם, או מכל סיבה אחרת - אבא היה זה שהלך אתם, ששמע יחד אתם דברים קשים והוא זה שהרגיע אותם. הרופאים והפרופסורים העריכו מאוד את העובדה שאבא ליווה אנשים בלי להסתכל על השעון, בלי לעשות חשבונות, בלי לקבל תשלום. יש אדם הזקוק לליווי, הזקוק לתמיכה - יש מי שילווה ויתמוך.

וכך, מתוך ניסיונו, ידע את הצפוי לו עצמו. אני ביקשתי מהרופא שלא יספר לאבא בדיוק מה יש לו. והרופא אמר לי: "אני לא צריך להגיד לו, הוא יודע בעצמו, הוא כבר אמר לי..."

לאחר שחלה, השתדל אבא בכל כוחו לא להראות לנו עד כמה הוא סובל.

באותה תקופה זכינו לראות איך ידידים ורעים, רבנים ואדמו"רים, דורשים בשלומו ומתפללים לרפואתו. ידיד נפשו כ"ק האדמו"ר רבי יוחנן טוועריסקי זצ"ל מטאלנא הרבה לעסוק למען רפואתו. ביום שאבא עבר את הניתוח נעמד האדמו"ר בירושלים, בתחנת האוטובוס שנוסע לכותל המערבי, וביקש ממי שנוסע לשם להתפלל בעבורו, באומרו ש'רבים צריכים לו'. וביקש מכל אחד שיבקש גם ממתפללים אחרים להתפלל בעבורו בכותל המערבי. כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א עשה למענו רבות, גם לפני חוליו, וגם כשחלה בא לבקר אותו בביתנו ושהה אתו זמן רב.

אחיו ואחותו, שעדיין חיו באותה תקופה, ביקשו מאוד שיבוא אליהם לארצות הברית כדי שיקבל שם את הטיפולים שאולי יעזרו לו. הפרופסור שטיפל בו אמר שאין שם יותר מאשר כאן, בארץ, אולם אחיו ואחותו כל כך הפצירו, ואבא אמר: "הם גדולים ממני, אני חייב בכבודם. הם אלו שעזרו לנו במשך השנים עם הדירות".

ואנחנו נסענו.

היינו שם חמישה חודשים. במהלך החודשים הללו זכה אבא לביקורים של רבנים ואדמו"רים שבאו לדרוש בשלומו. גדולי אדמו"רי ארצות הברית שהיו קרובי משפחתו, כמו האדמו"ר ה'שפע חיים' מקלויזנבורג ומהר"ש מבאבוב יצאו מגדרם כדי לסייע לו בכל דרך. במיוחד ייזכר כ"ק אדמו"ר בעל ה'ברך משה' מסאטמר שהיה גם קרוב משפחתו וידידו הנאמן שהפך עולמות למען רפואתו.

כן הגיע לבקרו כ"ק האדמו"ר בעל ישועת משה מויז'ניץ זיע"א שהיה אז בארצות הברית.

לאחר תקופה קצרה בחו"ל ביקש אבא לחזור לארץ. "אני רוצה לחזור כשאני עוד יכול, שלא יחזירו אותי בארון..." אמר, ואנחנו נרעדנו. כשחש שיומו קרב גמר בדעתו שלא להשיב את נשמתו ליוצרה בארץ העמים ודרש בתוקף להשיבו אל ארץ ישראל. לא הועילו בקשות והפצרות, יום אחד הוא הודיע, היום אנחנו עוזבים את בית החולים ונוסעים לארץ הקודש. ואכן כך היה. לא היה מאושר ממנו בשובו אל ארץ ישראל. דומה היה לבן השב לחיק אמו. כבר במטוס, בהבחינו מבעד לחלון בארץ ישראל הנשקפת בקו האופק, השמחה התפרצה ממנו עד כי כמעט היה אפשר לשכוח שמדובר בחולה אנוש שמרוב חולשה אפילו אינו יכול לדבר. "ברוך ה' הננו כבר בבית", קרא בשמחה.

חזרנו הביתה, והקמנו בבית בית חולים קטן.

היה לנו בבית כל מה שאבא נצרך לו, והפרופסור בא מדי יום לבקרו ללא תשלום. "אדם שהלך עם כל כך הרבה חולים לרופאים", תירץ הפרופסור, "אדם שמעולם לא

אמר 'אין לי זמן', 'קשה לי', 'אני לא יכול' - איך אני יכול לא לעשות את המעט הזה בשבילו?"

באותה תקופה הגיעו לבקרו ידידיו ורעיו מנוער שלמדו עמו בישיבת חכמי לובלין אצל המהר"ם שפירא זצ"ל: שאר בשרו הגאון רבי ברוך שמעון שניאורסון זצ"ל, ראש ישיבת טשיבין, והגאון פוסק הדור בעל שבט הלוי, רבי שמואל הלוי וואזנר זצ"ל, וכ"ק האדמו"ר מסטריקוב זצ"ל שהייתה ביניהם אהבה רבה וידידות עזה.

כאן עליי לציין כי זכינו לבוא עם אנשים ענקים אלה בקשרי שידוכין, ובכל פעם מחדש, כל אחד בסגנונו המיוחד, היו מזכירים בערגה ובגעגועים את אבא.

פעם אחת, כשהתקיימה שמחת הווארט של אחד מנכדיי במעונו של בעל ה'שבט הלוי' זצ"ל, ניגש אליי לברכני בברכת מזל טוב, וסיפר על הקרבה והידידות שהייתה לו עם אבא. הוא הוסיף לומר לי: "איך קען אייך אויך איבערגעבן א גריס פים איירע גרויסע טאטע בעל 'משנה שכיר' הי"ד (אני יכול למסור לכם ד"ש מהאבא בעל ה'משנה שכיר'). אני זכיתי להיות אצלו בביתכם בפישטיאן לפני שבעים שנה".

ימיו האחרונים

ימיו האחרונים של אבא והסתלקותו מן העולם היו כפי שראו אצל צדיקים קדמונים. כמו כל ימיו הצליח להסתיר את מדרגותיו, אבל בתקופה זו הוסר המסווה והאור השמימי זרח ובקע. המחלה גרמה לו לייסורים קשים ביותר, כאבים שבן אנוש אינו יכול לעמוד בהם, אולם הוא סירב לקבל טיפולים מחשש שהם יגרמו לו לאבד את צלילות דעתו. רק בהמשך הוא ניאות לעבור טיפולים מסוימים. ואכן הוא היה שרוי בצלילות דעת מושלמת עד ליומו האחרון 'כאשר הייתה באמנה אתו'. משתמהו באוזניו כיצד הוא מצליח לעמוד בייסורים הנוראים הוא השיב כי מובא במדרש שהמקבל את ייסוריו באהבה אינו חש בכאב. פלא היה כי על אף שכל העובר טיפול דומה מאבד את שערותיו, ואילו אצל אבא - שערה לא נפלה מראשו!

היחס שלו לפטירה הקרבה היה רגוע ביותר, כמי שעובר מחדר אחד למשנהו. הצער היחיד שהביע היה על כך שלא זכה להשיא את שתי בנותינו האחרונות. הוא ביקשני שאדאג להן לחתנים תלמידי חכמים, יראי שמים, בעלי מדות טובות וחסידים.

ככל שהתקרב מועד ההסתלקות הלכו האירועים והפכו להיות מופלאים יותר ויותר. פעמים רבות הודיע מפורשות כי מסכת חיין תימשך עד ט"ו במנ"א ותו לא. כמה ימים לפני פטירתו קרא לאחד מילדינו והכתיב לו את שעת הפטירה המדויקת! ביומו האחרון קרא לכל ילדינו ונכדינו, ולפני שנפרד ביקש שישירו לפניו שיר מזמירות ליל שבת: 'מה ידידות מנוחתך'. הוא נפרד מכל אחד מהם באופן אישי כשהוא מוסר

לו את דברי הדרכתו האחרונים. ברגעים נשגבים אלו הוא לא שכח לבקש שיקראו גם לנערה שגרה בביתנו, הודה לה בחום ובירכה בבעל תלמיד חכם.

בט"ו במנ"א תשמ"ב, בדיוק כפי שחזה, החזיר אבא את נשמתו ליוצרה.

בהקשר לתאריך פטירתו, מסופר כי בניו של ה'דברי חיים', רבי אהרן מקרייז-צאנז, רבי ברוך מגארליץ ואחיינם רבי שלמה מבאבוב, נועדו פעם יחדיו ונסובה שיחה ביניהם על כך שהחסידים אינם אומרים תחנון ביום ההילולא של רבותיהם. נענו ואמרו כי ניתן למצוא לכך עצה ולהסתלק בימים שבהם אין אומרים תחנון, והזכירו את העובדה שה'דברי חיים' שכח הקפיד על כך, הסתלק בניסן - בחודש שבו לא אומרים תחנון. מנפלאות דרכי ההשגחה העליונה כי רצון יראיו יעשה - רבי אהרן נפטר בראש חודש אב, רבי ברוך בראש חודש אדר, ורבי שלמה בראש חודש תמוז! פלא זה המשיך גם אצל צאצאי רבי ברוך - חותני הרה"ק רבי אלישע מגארליץ נפטר ביום טוב ראשון של פסח, והנה אף אבא נפטר בדיוק בט"ו במנ"א, היום שמצד ההלכה לא אומרים בו תחנון! עוד יש לציין שיום ט"ו במנ"א הוא יומא דהילולא של **בן** ה'דברי חיים' רבי מאיר נתן זצ"ל, ושל **נכד** ה'דברי חיים' רבי צבי מרידניק; זצ"ל, ושל **נין** ה'דברי חיים' - אבא זצ"ל. פלאי פלאים.

כ"ק האדמו"ר ממכנובקא זיע"א העריץ את אבא ורחש לו אהבה וידידות ללא מצרים. בעת פטירת אבא היה האדמו"ר מאושפז בבית החולים, וכדי שלא להרע את מצבו החליטו להעלים ממנו את דבר הפטירה. הם הצליחו בכך עד שהאדמו"ר נתקל במודעת אבל שהתפרסמה לקראת יום השלושים. אין לתאר את גודל השבר שאחז בו. הצער שלו היה נוקב: "הייתכן, כיצד הסתרתם ממני את דבר פטירתו של ידידי האהוב?!" לא יכול היה להירגע. הוא ביקש שכל הילדים יגיעו לביתנו. במאמץ כביר הוא עלה במדרגות, צעד סביב החדר ונכנס וניחם כל אחד מאתנו.

שלושים וארבע שנים עברו מאז שעלתה נשמתו השמימה ועדיין מזכירים אותו. העזרה שהוא העניק לאנשים היא בלתי נשכחת, אנשים מכל שכבות הציבור הכירו אותו והוקירו אותו.

עד היום אנשים פוגשים אותי ונזכרים ומזכירים את הטובות שעשה להם.

נכנסתי לחנות נעליים, כאשר ראה בעל החנות את חתימתי על הצ'ק, שאל אותי: "הלברשטאם, מי זה?" "אתה ודאי לא מכיר", אמרתי לו. ואז הוא שאל אם אני אשתו של הרב ברוך הלברשטאם. חייכתי, והוא אמר לי: "החנות הזאת היא בזכותו. החנות זו הפרנסה שלי ובזכותה הצלחתי לגדל את ילדי. הנס שלי היה שהוא זה שטיפל בי".

ואלו רק כמה טיפות בים החסד שעשה אבא כל ימי חייו.

מצבתו של אבא זצ"ל

העזרה לזולת הייתה המהות שלו.

חושבני שכדי לתמצת במשפט אחד את אבא זצ"ל, את מהותו ואת מה שרצה מאתנו, ניתן לצטט את הפסוק: "הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹקֶיךָ" (מיכה ו ח), כזה הוא היה, זכותו תגן עלינו.

כמה יפים ונעימים היו הימים שזכינו לחסות בצלו, וכמה קשה בלעדיו.

כשהוא נפטר, חשבתי: 'בשבילי נגמר העולם, הוא היה הכול בשבילנו'.

אולם לא אני מנהלת את העולם. יש מי שמנהל אותנו ומשגיח עלינו לטובה, ובכך נחמתנו. כמו שאבא היה נוהג תמיד לראות בכל דבר רק את הטוב שמיטיב אתנו הבורא יתברך שמו ולקיים את הפסוק: "עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ" (ישעיהו מג כא).

כדי להתעודד נזכרתי בדבריו של אבא בזמנים קשים שעברו עלינו. לכל אחד יש מפעם לפעם תקופה קשה. כך ברא הקב"ה את העולם. כאשר היה לי קשה, היה אבא מעודד אותי ואומר לי: "קשה לך?! כאן קשה לך?! האם אז, באושוויץ, חלמת שאי פעם תהיי בכלל אמא לילדים? תיארת לעצמך אחד עשר ילדים? האם חלמת שאת, שעברת את כל מה שעברת, תצליחי להקים בית לתפארת?"

וכאשר עברה על אבא תקופה קשה, הייתי אומרת לו: "האם אז, בסיביר, כאשר כל כך רעבתם ללחם, חלמת שיום אחד תהיה במצב שאתה היום?"

באמת, באותה תקופה נוראה התפללנו כל יום רק על היום הבא. מי מילל ומי פילל?

כך עודדנו והתעודדנו בזמנים הקשים ביותר לראות רק את הטוב, לשמוח ביש, לרוות נחת גם מהקשיים. אשרינו שזכינו לכך.

כאן המקום לציין את אשר חשף בעת רצון, ולימד אותנו מוסר השכל יקר מפז: "לבי אומר לי, כי זכיתי להינצל ולהקים משפחה כה מבורכת בלי עין הרע משום מסירות הנפש שהייתה לי על כיבוד אב ואם". שכן בהיותו צעיר הבנים הוא היה זה שהתלווה להוריו וכיבדם עד מאוד הן בהיותם בביתם בגארליץ והן בדרך הייסורים בסיביר, ועמד לימינם במסירות אין קץ.

"רַבַּת צָרָרוּנִי מִנְּעוּרַי גַּם לֹא יָכְלוּ לִי" (תהילים קכט ב).

חווינו על בשרנו את ימי האימה, את רשעתם של צוררי ישראל ואת שנאתם הבוערת.

חווינו את הקשיים הגדולים והקטנים בעלייה לארץ ישראל, קשיים שאיימו להצר את צעדנו, להפיג את שמחתנו, להרחיק את לבנו, לקרר את תקוותנו - אבל אף אחד מהקשיים לא יכול היה לנו.

כי בעזרתו יתברך שמו, השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו, החזקנו בלפיד בוער של אמונה ושמחה, החזקנו בלפיד של אהבת ה' ואהבת התורה.

והלפיד הזה חימם אותנו בכל הרגעים, האיר לנו את כל הטוב שהיה בידינו והרחיק מאתנו קרירות וייאוש.

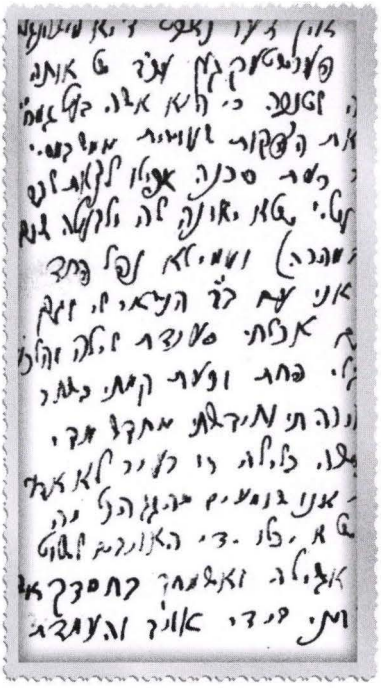
מי ייתן שיהיה הלפיד דולק הלאה, בחום, בביטחון יוקד ובשמחה. מי ייתן שימשיך להבעיר ולהעביר לדור ודור - אמונתך.

"אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת-עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי: וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד-אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ בַמֶּרְחָב רַגְלָי"
(תהילים לא ח-ט).

בשולי הספר

אחרי שחתמתי את ספרי מעומק הלב וברגשי הלל, שבח והודאה להשי"ת בדברי נעים זמירות ישראל ע"ה, את הפסוקים הללו: "אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ... הֶעֱמַדְתָּ בַּמֶּרְחָב רַגְלָי" זכיתי וה' אינה לידי קטע קטן ומרתק שכתב אבי הקדוש בלילה האחרון שבו התחבאנו בעליית הגג בבית המדרש בפישטיאן. למחרת היינו אבי, אמי ואני צריכים לנוס ולברוח לנייטרה. בקטע זה מודה אבי לה' על כל חסדיו עד הלום ומבקש שיקוים בו מה שאמר דוד המלך ע"ה: "אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ ... וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד-אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ בַּמֶּרְחָב רַגְלָי"

כמה התרגשות וכמה חיזוק יש לנו מכך, שבאותה מטבע לשון שבה התפלל והתחנן אבי הקדוש להשי"ת, אני עומדת היום ברוך ה' לאחר 74 שנה בזכותו ובזכות תפילתו הקדושה, להודות ולשבח להקב"ה: "אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ... הֶעֱמַדְתָּ בַּמֶּרְחָב רַגְלָי". (הקטע מופיע ביומנו בכור השואה מהדורה ראשונה חלק א' פרק ז').

120 בכור השואה

תנו! ברם, זכור אותה אשה לטובה, כי היא אשה בעלת נומלת חסד, אחת כמאה בכל המחוז, אין לתאר ואין לספר את הצידקות שעושות. ביאותה אלינו היתה ממש במסירות נפשה, לצאת כעת לבר־ישראל היא שכנה, וכל שכן באישון לילה. ישלם ה' פעלה ויהוך עליה שלא יאונה לה ולבעלה שום רע ותזכה לראות בשמחתן של ישראל במהרה.

אימתה ופחד והודיה

פחד גדול נפל עלינו, וכדברי המבשרת, לא עשינו שיחות ותיכף הלכנו אני עם בני־ביתי ששאירו אתנו וגם שכני הנ"ל, ועלינו למקום מטמון שלנו ושם ישבנו בי"ח שיעה טובה, וכעת קמתי בשחר לתודות לה' ולכתוב איזה חידושים שהרהרתי וחידשתי מדי שיחתי פה על גג בית־המדרש ומה שנעשה בלילה, כי בעיר לא אדע, רק זאת אדע שבביתי לא היו לחמש, כי אנו שומעים מהגג הכל מה שנעשה בחצר. והשירית יעזור לנו גם לחלאה שלא יוכלו ידי האויבים לשלוט בנו, ויקוים מה שאמר דוד המלך ע"ה: "אגילה ואשמחה בחסדך, אשר ידעת את עניי ובצרות נפשי ולא הסגרתני ביד אויב, העמדת במרחב רגלי[21] אמן, כן יאמר ה'.

מהרהורי לילה על משכבי

מדי שכבי על משכבי היום בלילה, הרהרתי בפסוק "אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם"[22] על פי דברי המדרש רבה[23] על הפסוק "אחיה אשר אהיה"[24] אהיה ליחיד ואהיה למרובים – לכלכם – היינו שיהיו בחינה אחת, ומרובים בחינה אחרת, כאשר ביאר זה היטב מרן המהר"ל בספרו גבורות ה'[25] היינו ליחיד אהיה לפי בחירתו, אבל לכלכם דהיינו למרובים אין תלוי בבחירתכם, כי על כרחכם אמלוך

21) תהלים לא, ח־ט בשינוי סת, בקרא נאמר: אשר ראית את עניי, ידעת בצרות נפשי
22) דברים כט, ט
23) שמות ג, יד
24) שם ג, יד
25) סוף פרק כה

קטע מתוך היומן שבו מופיעה תפילתו של אבי זצ"ל "אגילה ואשמחה"

שער שני

"אשא עיני אל ההרים"
אל ההורים

(מדרש תהילים קכא)

"מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ"

(במדבר כג ט)

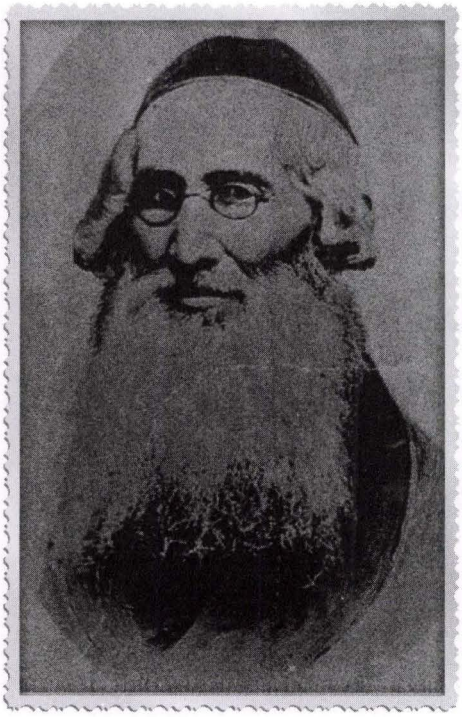
"מראש צורים" - אלו האבות, "ומגבעות אשורנו" - אלו האימהות.

תמיד עומדים לנגד עיניי ה'הרים' וה'גבעות', היסודות האיתנים שמהם צמחה משפחתנו ואשר העמידו דורות של משפחות מפוארות בישראל.

זכות אבותיי ואימהותיי עמדה לי להגיע לאן שהגעתי, ברחמיו וחסדיו המרובים של הבורא יתברך.

אך טבעי שבבואי לשרטט בסייעתא דשמיא את קורות חיי, אעלה את זכרם הקדוש והטהור, שליווה וילווה אותנו ואת צאצאינו עד עולם.

באורם הגדול נראה אור עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

הגאון רבי מנחם כ"ץ זצ"ל

הגאון רבי דוד פרידמן זצ"ל

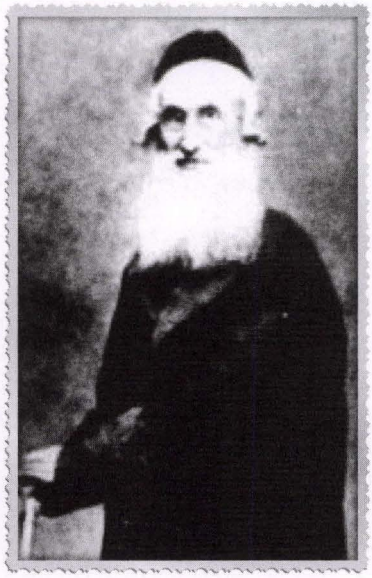

הגאון רבי ישכר שלמה טייכטאל זצ"ל

תולדות סבי זקני, אבי-אם-אמי
הגה"ק רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ זצ"ל
רבה של ק"ק צעהלים

דמות ההוד של סבי זקני, הגאון רבי מנחם כ"ץ זצ"ל, נחרטה בדברי ימי יהדות אירופה של לפני כמאה וחמישים שנה, כדמות בעלת שיעור קומה מורמת מעם. גאונותו בלימוד וידיעותיו העצומות בתורה, יחד עם הנהגתו את קהילתו ביד רמה ודאגתו לענייני כלל ישראל, היוו מוקד משיכה לתלמידיו ולמעריציו הרבים. הוא היה ידוע בפקחותו הרבה, שאותה רתם כדי לעזור לאחיו בגולה ולעמוד בפרץ כנגד רוחות ההשכלה שאיימו לחדור בעד חומות הקדושה.

ילדותו

הגאון רבי מנחם כ"ץ זצ"ל

בסביבות שנת תקנ"ה נולד סבי זקני בעיר פרוסטיץ, לאביו הרב מו"ה אליעזר כ"ץ וואנפריד ז"ל ולאמו הצדקנית מרת הינדל'ה ע"ה.

כבר מילדותו היה ניכר שעתיד גדול לפניו: הוא למד בחשק ובהתמדה וברוך בכישרונות נדירים. כשהגיע לגיל הבחרות התעורר בו הרצון להגשים שאיפה כמוסה: לדלות מתורתו של משה איש האלוקים, מרן החת"ם סופר זי"ע.

וכך יצא הנער מנחם לדרך, ושם פעמיו לפרשבורג. לא בגפו צעד לשם; באמתחתו היה צרור מטען רוחני יקר ערך: ידיעות רחבות בתורה, כושר התמדה בלתי מצוי ואהבת תורה שחיממה את לבו והציתה בו חשק אדיר לעלות במעלות התורה.

החת"ם סופר הכיר מיד במעלותיו, והושיב אותו בשורה הראשונה במלכות. הוא התפאר בו וחיבב אותו כל כך, עד שכינה אותו: 'חכימא דיהודאי'.

במחיצת ה'חת"ם סופר'

רבי מנחם היה קשור בכל נימי נפשו לרבו הגדול, וגם רבו הקדוש השיב לו חיבה יתרה, ודאג לכל מחסורו כמו אב נאמן.

דבקותו המופלגת במרן החת"ם סופר הביאו אותו לידי החלטה נחושה להישאר בקרבתו גם אחרי נישואיו. על אף שכבר הגיע לפרק 'האיש מקדש', ומכל צד דברו בו נכבדות והציעו לו שידוכים הגונים, לא רצה לשמוע. הוא החליט להמתין עד שיזדמן לו שידוך נאה מבנות פרשבורג, כדי שיוכל ליהנות מתורת רבו גם אחרי חתונתו.

יום רדף יום, והימים הצטרפו לשנים, אך הוא לא שת לבו לזאת. נפשו חשקה בתורה והוא המשיך ללמוד בשקידה עצומה, עד שיצא שמו הטוב כתלמיד המצוין ביותר בכל הישיבה, חריף ובקיא בכל מכמני התורה, ויראתו קודמת לחכמתו.

כעבור עשר שנים מיום בואו לפרשבורג הגיעה עת דודים.

הצדיק המפורסם מו"ה ישכר בער פרענק זצ"ל, שהיה מגדולי תלמידי החכמים בפרשבורג, ושימש כסופר וכנאמן הקהילה, בא אל מרן החת"ם סופר ובקשתו בפיו: היות שבתו הצנועה מרת הינדל'ה הגיעה לפרקה ורצונו להשיאה לתלמיד חכם מובהק, יואיל נא להציע לו תלמיד מצוין מבני הישיבה.

השיב לו מרן שאמנם יכול להציע שידוך הגון מאוד, את התלמיד המצוין ביותר בין כל בני הישיבה, הלוא הוא רבי מנחם כ"ץ. "אולם יש תנאי לשידוך", אמר החת"ם סופר, "היות שבחור זה עדיו לגאון ולתפארת בית ישראל, על חותנו יהיה מוטל להחזיק אותו על שולחנו ולפרנסו כמה שנים, כדי שיוכל לשבת במנוחה על התורה ועל העבודה".

ר' בער, שהכיר היטב את רבי מנחם וידע איזה אוצר הוא עתיד להכניס לביתו אם יקבל הצעה זו, לא היסס. ואף על פי שלא נמנה עם עשירי העיר, וכל פרנסתו הייתה ממשכורת שקיבל מקופת הקהל, הבטיח לקיים את התנאי, וסמך לבו בה' שיהיה בעזרו ויוכל לקיים הבטחתו.

גם רבי מנחם שמח מאוד לקבל הצעה נכבדה זו. הוא ראה בה את מילוי כל שאיפותיו: לשאת בת תלמיד חכם מופלג, להקדיש גם בעתיד כל עתותיו לתורה ועבודה בקדושה ובטהרה, ולהישאר ליד רבו הגדול הנערץ עליו מכול.

החתונה התקיימה בשעה טובה, כאשר מרן החת"ם סופר משמש גם כמסדר קידושין וגם כמחותן העומד מצד החתן.

כמו לפני נישואיו גם עתה ישב רבי מנחם לפני רבו החת"ם סופר בכל השיעורים אשר השמיע לבני הישיבה, וכן השתתף בכל סדרי הלימוד של הישיבה במשך כל היום.

בלילה למד בביתו עד סביבות השעה שתים אחרי חצות, אז נפל על משכבו מרוב עייפות מלימוד התורה הקדושה המתשת כוחו של אדם. אך מנוחתו לא ארכה יותר משלוש שעות, כי בשעה חמש לפנות בוקר כבר הייתה זוגתו הצדקת מעירה אותו. או אז התגבר כארי לקום לעבודת ה' ולהכין את עצמו לתפילת שחרית כמנהג החת"ם סופר, שנהג להתפלל בשעה שישית אחרי חצות הלילה.

אולם אז חלתה זוגתו הצדקת במחלה קשה, ונקטפה בעודה צעירה לימים. שוב נשאר גלמוד, ורק בשקידתו העצומה בתורה ובדבקותו ברבו הגדול - מצא נחמה.

חותנו הר"ר בער פרענק לא רצה לוותר על חתנו היקר. הוא הציע לו את בתו השנייה, הצנועה והחסודה, מרת ברכה. רבי מנחם הסכים בלב שלם להישאר בבית זה, המלא תורה ויראת שמים, ובהכירו את מעלותיה הנעלות של גיסתו נֶאוֹת לבנות לו בית שני עם הצדקת מרת ברכה. ואמנם, גדול היה כבוד הבית האחרון מן הראשון, באשר רעייתו הצדקנית הייתה אשת חיל שעמדה לימין בעלה הדגול בכל פעולותיו הברוכות במשך ימי חייו הארוכים.

שרטוט דמותו של רבי מנחם כ"ץ, מורכבת מפסוקי תהלים, לשמירה ליולדת

ברבנות ראגינדורף

שבע עשרה שנה שימש רבנו כתלמיד נאמן אצל רבו החת"ם סופר.

באותן שנים יצא שמו של רבנו למרחקים כגאון אדיר בחריפות ובקיאות, כפוסק מובהק שאפשר לסמוך עליו בכל דבר הלכה, וכצדיק תמים. כמה קהילות מפוארות שאפו ליהנות מזיו תורתו ודפקו על פתחו בבקשתם לעטרו בכתר הרבנות, אך רבנו לא אבה לשמוע שום הצעה שהייתה עומדת להרחיקו מפרשבורג. נפשו הייתה קשורה בנפש רבו הגדול בעבותות אהבה והוא לא אבה להיפרד ממנו.

אולם בסביבות שנת תקצ"ד, כאשר פנו אליו אנשי ק"ק ראגינדורף הסמוכה לפרשבורג להושיבו על כיסא אב בית דין שהתפנה בקהילתם.

בגלל הסמיכות לעיר פרשבורג, נענה להם רבי מנחם וקיבל את עול הרבנות על שכמו. אנשים פשוטים גרו בעיר זו, ובני התורה בה היו מעטים, אך קרבתה לפרשבורג אפשרה לרבנו להישאר במחיצת רבו האהוב, ונקודת זכות זו הטתה את הכף לטובת קהילת ראגינדורף.

עם התמנותו לרבנות ראגינדורף, העניק לו החת"ם סופר תעודת סמיכה להוראה, ובה הפליג מאוד בשבחו.

גם בתקופת כהונתו בראגינדורף לא זזה ידו של רבנו מתוך ידו של החת"ם סופר, וגם אז עמד עמו במשא ומתן קבוע של הלכה, וכל הדבר הגדול יביא אל משה רבו.

הנאהבים בחייהם...

כ"ה בתשרי, שנת ת"ר.

שעותיו האחרונות של החת"ם סופר. מילותיו האחרונות שיצאו מפיו הקדוש והטהור - לפני קבלת עול מלכות שמים ויציאת נשמתו הקדושה - היו מופנים אל תלמידו החביב רבי מנחם. וכך היה:

בימי חג הסוכות רמז החת"ם סופר לאנשי ביתו על שקרוב יום פטירתו. בימיו האחרונים הוא חזר על כל תורתו שלמד במשך שנות חייו.

ביום שלפני הסתלקותו, בשכבו על מיטת חוליו, ביקש מבנו הגה"ק ר' שמעון סופר זצ"ל לשלוח לביתם את אנשי החברא קדישא שעמדו על ידו, באמרו שהם מבטלים אותו מלימודו ועתה הגיעה העת לשנות ולשלש מה שלמד כל עת היותו.

עוד בערב סוכות של אותה שנה כתב החת"ם סופר מכתב לרבנו, ובו הוא מבקשו לבוא אליו, יען שלפני שנים רבות אמר לו איזה חידוש בסוף מסכת סוטה וכמעט נשכח ממנו, ועתה נחוץ לו הדבר מאוד, ולכן מבקשו לבוא לחזור לפניו על החידוש הזה כדי להזכירו.

המכתב התעכב כל ימי החג, והגיע אל רבי מנחם רק ביום הסתלקותו של החת"ם סופר. מרן החת"ם סופר חלה ביום הושענא רבא, והיות שהיה זה ערב יום-טוב, לא יצאו אנשים מפרשבורג לראגינדורף, והשמועה על מחלתו של מרן הגיעה לשם רק באסרו חג של סוכות.

בני קהילת ראגינדורף לא אזרו עוז לספר לרבם על מצבו של רבו הגדול, ורק למחרת, בכ"ה בתשרי, הגיע המכתב של החת"ם סופר לידו של רבנו.

היה זה השכם בבוקר, ורבי מנחם התכונן לצאת לדרך תכף ומיד, אף שלא הבין למה נחוץ לו החידוש הזה עכשיו. כאשר ראו בני הבית כי הוא נחפז ללכת לפרשבורג, נאלצו לגלות לו על מצבו של החת"ם סופר.

רבנו שמע את הבשורה הלא טובה, ומיד הבין למה אותו חידוש נחוץ לרבו כל כך. הוא מיהר לפרשבורג כל עוד נפשו בו, וכשהגיע סמוך לבית רבו כבר מצא שם אלפי אנשים, נשים וטף עומדים בעיניים זולגות דמעות. בקושי פילס לו דרך בין העומדים, עד שהגיע לחדרו של רבו. מרן החת"ם סופר נתן לו שלום ושמח מאוד בבואו, ורבנו פתח מיד פיו בחכמה, וחזר לפני רבו על החידוש המבוקש. רק סיים את דבריו, מיד אמר לו מרן: "רבי מנחם כ"ץ, גסיסה!" והראה לו באצבעו הקדושה לצאת (היות שרבנו היה כהן). רבנו עזב את החדר מיד, וכשהגיע מחוץ לשער החצר שמע קריאת 'שמע ישראל'.

ברבנות צעהלים

אחרי פטירת רבו הרגיש רבנו כי צר לו המקום בראגינדורף. תשוקתו הגדולה להימצא בקרבת רבו האהוב חיפתה עד עכשיו על חסרונותיו של מקום זה, אשר לא היה מקום תורה, ועתה פנה הודה, זיוה והדרה של קהילה זו בעיניו. אנשי המקום לא הבינו מעולם לרוחו של רבנו שהשתדל בכל כוחו להעלותם מעומק בור ודות ולהדריכם בדרך התורה והיראה, ולא היטו אוזן קשבת לדבריו.

רבי מנחם החליט בלבו לעזוב את ראגינדורף מיד כאשר יזמין לו השם יתברך מקום שבו יוכל להרביץ תורה כחפצו.

עוד באותה שנה התקיים בו הפסוק "רצון יראיו יעשה", כאשר אנשי ק"ק צעהלים ביקשו להושיב את רבנו על כיסא הרבנות בקהילתם המפוארת.

רבנו נענה להם, כי מלבד שהצעה זו הייתה בבחינת "דבר בעתו מה טוב", ראה בזה גם קיום רצונו וחפצו של רבו, באשר מרן החת"ם סופר הצטער על כך שקריה נאמנה זו התנהלה ללא רב מזה כמה שנים, ועוד בשנת תקצ"ט יצא בתוכחה אל בני הקהילה שימהרו למנות עליהם איש נאמן עוסק בתורה ומחזיק ישיבה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

אנשי עדת צעהלים שמעו בקול משה ויצאו לבקש להם איש אשר רוח אלוקים בו להורותם דרך ה'. אחרי שנה נתנו עיניהם ברבנו, ביודעם שהוא ראוי לאותו כינוי "רב

תופס ישיבה, צדיק ונשגב", כפי שהורה להם החת"ם סופר. ומאת ה' הייתה זאת, כי עתה מצאו שעת הכושר כאשר דעת רבנו הייתה נוחה לעזוב את ראגינדורף.

ואכן, התקוות שתלה רבנו בקהילתו החדשה התקיימו. בבואו לצעהלים מצא כר נרחב לפעול למען חיזוק הדת. תוך זמן קצר הצליח להתחבב על כל בני הקהילה אשר נפשותיהם נקשרו בעבותות אהבה לנפש רבם הנערץ.

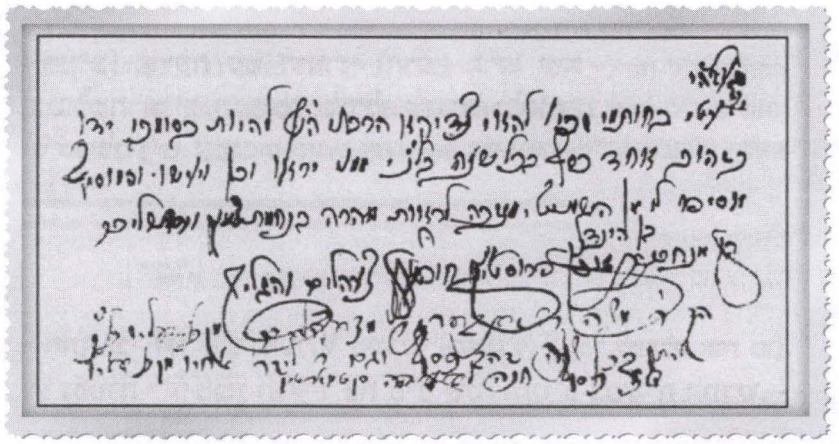
לוחם מלחמת ה'

אחרי הסתלקותו של החת"ם סופר זצ"ל חשבו המתבוללים שעתה הגיעה שעתם להכריז בראש חוצות על דעותיהם הנפסדות.

הם היו בטוחים בעצמם שעכשיו, כאשר נעדרת האישיות שתנהל מערכה נגדם, יוכלו בקלות לכבוש את הקהילות ולהפיק את אשר יזמו לעשות זה מכבר.

חיש מהר התברר שהמתבוללים אינם פורצי גדר יחידים אלא מפלגה חזקה ומאורגנת אשר חרתה על דגלה להפנות עורף לכל דבר המקודש לישראל.

אך טעות גדולה טעו שוחרי החדשות: אמנם הסתלקותו של מרן החת"ם סופר הייתה אבֵדה כבדה וקשה מאד ליהדות הנאמנה, אבל השתילים ששתל מרן זצ"ל במשך ימי חייו הברוכים כבר גדלו וגם עשו פרי הילולים. תלמידיו הגאונים הקדושים ידעו להשיב מלחמה שערה, ובתנאים הקשים ביותר ובמסירות נפש נפלאה עמדו להגן על קודשי ישראל, בלי לנטות לפשרות ובלי לוותר אפילו על מנהג קל שנהגו בו אבותינו.

חתימת רבי מנחם כ"ץ זצוק"ל הקורא לתמוך במשולח
רבי יצחק חיים גליקזון מגערעש-ירושלים

בעמידתם האיתנה במערכה קשה זו במשך עשרות שנים, רשמו את אחד הפרקים הנפלאים והמזהירים ביותר בדברי ימי האומה הישראלית.

מלבד גאונותו וקדושתו של רבנו זצ"ל, הוא היה ידוע גם בחכמתו המיוחדת ובאמרותיו הקולעות אל המטרה. הוא השתמש בפקחותו הרבה כאשר התייצב בראש הלוחמים מול פורקי העול, ופעל במערכה הגדולה למען ייסוד הקהילות הקדושות בהונגריה.

הוא השתתף עם שאר גדולי הדור בכל הפעולות שנעשו במשך כל שנות המערכה, ולא נעשה דבר בלי לשמוע את עצתו. הכול ידעו שדעתו היא דעת תורה אמיתית, ובפקחותו יֵדע לכלכל כל דבר במשפט ולמצוא פתרון לכל הבעיות הקשות שעלו על הפרק בתהפוכות המלחמה.

אצל הקיסר פרנץ יוזף

במשך שנות מלחמת קודש זו, הצטרכו מנהיגי היהדות הנאמנה פעמים רבות להשתדל בבית המלכות כדי להגן על קיום התורה. שמו הטוב של רבנו הלך לפניו למרחקים והגיע גם עד בית המלכות, וכן הופעתו האצילית ופקחותו הנדירה גרמו לכך, שהפך לשליח קבוע של כלל ישראל בהשתדלויות אלו.

שלוש עשרה פעמים הופיע לפני הקיסר פרנץ יוזף, אשר העריץ את אישיותו, והביא לפניו את דבר נאמני התורה. לפעמים התייצב עם חבורה של גדולי דור אחרים, ולפעמים כשליח יחיד. הכול נוכחו לדעת כי ה' עמו בכל דרכיו: גם ברגעים הקשים ביותר מצא את המענה הנכון, להטות את לב המלך לטובה ולמצוא אצלו אוזן קשבת לשמוע ולהבין את צעקת בני ישראל.

באחד מהביקורים, נכנסה משלחת גדולי ישראל לאולם הקבלה המפואר של הקיסר, על מנת לפעול למען הגנת הדת. עיני כל ישראל היו נשואות לביקור הזה.

מיד כשהתייצבו לפני הקיסר, פתח הגאון רבי ירמיהו לעוו זצ"ל את פיו בחכמה וביקש רשות לברך את הברכה אשר מחויבים בני ישראל לברך כאשר רואים פני מלך.

הקיסר הרכין ראשו לאות שהרשות נתונה, וקם מכיסאו כדי להראות שברכה זו חשובה ויקרה בעיניו. התרגשות גדולה נראתה על פני הקיסר כאשר שבעת הצדיקים הזקנים פתחו את פיהם בקדושה ואמרו כולם כאחד את הברכה בכוונה גדולה. בסיום הברכה ענה המלך בקול רם: אמן!

לאחר מכן פנה הקיסר אל השליש אשר על ידו וביקש ממנו להציג לפניו את הרבנים הנכבדים. הוא ירד מכיסאו הרם כדי לעמוד בקרבת חברי המשלחת וללחוץ

את ידו של כל אחד לשלום. כאשר הגיע תורו של רבנו זצ"ל והשליש הציגו בשמו, עמד המלך ושאלו: "האם אתה הוא הרב כ"ץ מדויטש-קרויז אשר במחוז עדענבורג, שהתפרסם במעשי החסד הכבירים אשר פעל ועשה בימי מגֵפת החולי-רע?"

ענה לו רבנו: "עבדו הנאמן של הוד מלכותו עשה אך מעט כפי כוחותיו הדלים, אבל אלוקי אבותינו שמע את קול תפילותינו והוא אשר שלח את תשועתו הגדולה, והמגפה נעצרה".

ענה הקיסר בחיוך על שפתיו: "נאה מאד לרב זקן ונכבד כמוהו לנהוג במידת הענווה, אך אנחנו שמענו פרטים מדויקים מפיהם של שרי המחוז על פעולותיו הברוכות ועל מסירות נפשו, ושמחים מאוד על ההזדמנות היום להודות לו אישית".

כאשר שמעו חברי המשלחת הצדיקים את דברי השבח והתהילה אשר יצאו מפי המלך על רבנו, מיד רחב לבם בקרבם, כי עתה היו בטוחים שישועת ה' קרובה לבוא אחרי שנודע כי נמצא ביניהם איש אשר המלך חפץ ביקרו.

הקיסר שב למקומו ולפני שהתיישב על כסאו עמד והכריז: "שמח אני מאוד להקביל פני רבנים גדולים ונכבדים כאלה בארמוני! היום הנכבד הזה יצוין וירשם לזיכרון בדברי ימי חיי!"

דברים אלו שנאמרו בכנות ובחמימות גלויה, הפיגו לגמרי את הפחד והדאגה שהיו שרויים בלב הרבנים הגאונים. עתה יכלו כבר להציע לפני המלך את בקשתם בלב שקט ובוטח, ולהסביר בטוב טעם ודעת את נימוקיהם. המלך התעניין בכל פרטי הנושא, הרבה לשוחח עם חברי המשלחת, קיבל את בקשתם ונענה להם.

הפגישה נמשכה יותר מארבעים דקות, במקום חמש הדקות שתוכננו מראש, דבר בלתי רגיל לפי גינוני בית המלכות. הפגישה כולה הייתה דומה יותר לשיחה ידידותית מאשר לטקס קבלת פנים רשמי של משלחת ציבורית. הדבר היה לפלא גדול בעיני הבריות, והעיתונים הרבו לספר על קבלת הפנים החמה ועל הכבוד הגדול אשר נחלו 'הרבנים האורתודוכסים' בבית הקיסר.

ישועה בגלריה

באחד מהשלבים המכריעים במלחמה נגד ההשכלה, יצא רבנו זצ"ל לדרך, בליווי שני רבנים אחרים אשר הוצגו כמלוויו האישיים, לעבר ארמון המלוכה של הקיסר. בדרך הארוכה מבודפשט לווינה שאלוהו הרבנים כיצד הוא חושב להסביר למלך באופן הגיוני שאין יסוד לטענות המתבוללים. הרי ידוע לכול שהשאיפה להשכלה ולקדמה היא אחד מהיסודות החזקים בהשקפת הקיסר, ואיך אפשר להסביר לאיש

נכרי, שאותן הדעות שצודקות וטובות אצל אומות העולם, מהוות הרס וחורבן אצל היהודים?

השיב רבנו: "אמנם אין בידי עדיין שום טענה העומדת לשכנע את המלך. אולם שמתי ביטחוני בהשם יתברך שלא יעזבני בעת צרה ליעקב, ואת הדבר אשר ישים ה' בפי בעמדי לפני המלך, אותו אדבר!"

כאשר הגיעו אל שער הארמון הודיע להם השליש שקיבל את פניהם, שהיות שאין לביקור זה אופי של משלחת-ציבורית רשמית אלא של ראיון פרטי, לא יקבל אותם המלך באולם הקבלה כרגיל, אלא באולם הגלריה (תערוכת תמונות) אשר בארמון, שם מבלה הוד מלכותו כעת.

כאשר השליש הלך להודיע על בואם, פנה רבנו אל שני עמיתיו ואמר: "הלא שמעתם את דברי השליש?! הרי שהשם יתברך כבר הזמין את הישועה הקרובה לבוא!" הרבנים לא הבינו את כוונתו, אולם לא היה להם פנאי לשאול, כי השליש הופיע והזמין אותם להיכנס.

כאשר נכנסו אל האולם המפואר קיבל אותם המלך בסבר פנים יפות, ולחץ בחמימות את ידי רבנו. "לכבוד הוא לי לארח בארמוני רב נכבד וחשוב", אמר, "ובמיוחד לשוחח באופן פרטי עם איש נבון וחכם כמותך".

רבנו הביט בקירות המלאים בתמונות נהדרות ובציורים עתיקים, ואז פנה אל הקיסר ואמר: "יסלח נא לי הוד מלכותו, כי לא אוכל לדבר דבריי, כל כך אני מושפע מההוד וההדר הנשקף עליי מקירותיו של אולם זה, עד אשר כמעט התבלבלה עליי דעתי. ירשה נא הוד מעלתו להזין עיניי במשך כמה רגעים בתמונות יקרות אלה, כי אוהד גדול לאמנות הציור אנוכי מעודיי!"

דברי רבנו היו הפתעה נעימה בעיני המלך: פעמים רבות שמע וקרא על יחסה השלילי של הדת היהודית לאמנות הפיסול והציור, והנה לפניו עומד רב זקן מאחת העיירות הקטנות, והוא אוהד גדול כל כך לאמנות, עד שניטל ממנו הדיבור למראה ההדר והיופי של ציורים קלאסיים!

הדבר עורר את התעניינותו של המלך, והוא אמר: "הרשות נתונה לאדוני הרב, יסתכל ויראה כחפצו. ואולי גם יואיל לחוות דעתו על אחדים ממעשי אומן אלה, אשר ימצאו חן מיוחד בעיניו".

רבנו ניגש לראות את התמונות, כשהמלך בעצמו מלווהו בהערותיו: "ציור זה הוא מעשה ידיו של צייר פלוני שחי לפני כך וכך מאות שנים. ערכה של התמונה נאמד בכך וכך אלפי זהובים! ואילו התמונה שעל ידו היא אחת מהעתיקות ביותר בעולם, היא נמצאת זה מאות שנים ברשות משפחת המלוכה עד שקשה להעריך את ערכה בכסף..."

כאשר גמר רבנו להסתכל בתמונות, ביקשהו המלך לחוות דעתו על הציורים אשר מהם התרשם ביותר. ענה רבנו בחכמה ואמר: "כולם שווים לטובה! מעשי אומן נפלאים המעידים על גדולת יוצריהם. אולם בעיירתי נמצא צייר אחד, הטוען שציוריו המודרניים עולים בהרבה בערכם וביופיים על הערך והיופי של מעשי ידי האמנים הקדמונים האלה".

ענה המלך בחיוך על שפתיו: "יאמר נא אדוני הרב לאותו צייר, שמוקדם לו מדי להתפאר במעשי ידיו בצורה מוגזמת כזאת. הרי רק אחרי מאות שנים ייוודע אם צדקו דבריו או לא. אם ציוריו יימכרו בעוד כמה מאות שנים בסכומים עצומים כמו מעשי ידיהם של הציירים הקלאסיים האלה, רק אז יתברר שהצדק עמו".

השיב רבנו גם הוא בחיוך: "בוודאי צודק הוד מלכותו בהערכתו הקולעת, השמה ללעג את התפארותו של אותו צייר מתרברב. אבל יותר מכך היא קולעת למטרה לגבי התפארותו של אותו עורך דין מתרברב מבודפשט, המעז לומר שרמת השקפותיו המודרניות גבוה יותר מרמת השקפותיהם של רבותינו הקדמונים בעלי השולחן ערוך, וחכמתו מרובה מחכמתם. האם בטוח הוא שבעוד כמה מאות שנים יהגו בהשקפותיו וילמדו חכמתו רבבות אלפי ישראל, כשם שהוגים עד היום ברעיונותיהם ולומדים את ספריהם של הרמב"ם והבית יוסף?!"

הקיסר הופתע, ואמר בהתפעלות גלויה: "חכמתך עמדה לך גם הפעם, אדוני הרב. אל דאגה, את הבטחתי שהבטחתי למשלחת הרבנים אקיים, ולעולם לא אסכים להנהיג חוקי כפייה בענייני אמונה ודת!"

ענה לו רבנו בענוות חן: "לא חכמתי היא, הוד מלכותו, אלא חכמת רבותינו הקדמונים. כך אמרו חכמי התלמוד: 'אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הם כבני אדם אנו כחמורים'".

קצרה היריעה לתאר את השתלשלות המערכה שהתקיימה אז, רק נציין שבסוף, ביום הפורים - אשר בו תלו נאמני בית ה' עיניהם שהקב"ה יראה בו נפלאות כבימי מרדכי ואסתר - הגיעה הישועה. עיני הכול היו נשואות אל השר פרנץ דעאק לשמוע את החלטת חברי הפרלמנט.

יציעי הבית הפתוחים לציבור היו מלאים יהודים חרדים אשר רצו לראות בעיניהם ולשמוע באוזניהם את הישועה הגדולה אשר יעשה ה' להם היום. הס הושלך באולם הגדול, כאשר השר דעאק קם ממקומו, ובדברים קצרים חיווה את דעתו נגד החוק המוצע, באמרו: "צדקו האורתודוקסים בבקשתם, כי כל טענותיהם הם על אדני האמת והצדק. צדקו היהודים החרדים, כי כחוק הזה - אשר הציע שר ההשכלה - לא יעשה. אין בכוחנו וגם אין רצוננו לגזול מאנשים יראי אלוקים את סגולתם".

נבחרי הפרלמנט החליטו שאין לכוף את היהודים החרדים לקבל את חוקי הקונגרס, והרשות נתונה להם להתחלק ולהיפרד מהמתבוללים, ולייסד קהילות חרדיות עצמאיות ומוסדות חינוך משלהם, אשר ינוהלו כרצונם וחפצם, מבלי שזר יתערב בענייניהם.

כאשר היהודים העומדים על יציעי הבית שמעו את ההחלטה יוצאת מפורשת מפי נשיא בית הנבחרים, דילגו במהירות על המדרגות ורצו בשמחה ובצהלה לבשר לאחיהם את הבשורה הטובה על הישועה הגדולה אשר עשה להם ה' היום.

הלשכה המרכזית של 'שומרי הדת' הפכה מיד למרקחה. מאות טלגרמות נשלחו לכל קהילות הקודש אשר ברחבי המדינה, וכן לגדולי ישראל ומנהיגי הקהילות הגדולות אשר מחוץ לגבולות הונגריה, להודיע את בשורת הישועה. ובכל מקום אשר דבר בית הנבחרים הגיע שמחה וששון ליהודים. שמחת פורים כזו - כמו של שנת תר"ל - לא הייתה ליראי ה' זה זמן רב.

ביום י"ב מנחם אב שנת תר"ל התקיימה בעיר הבירה בודפשט 'אסֵפת היסוד' של הקהילות החרדיות העצמאיות בהונגריה. היות שתפקידה של האספה היה לפתור בעיות קשות מאוד, ואחריותה הייתה גדולה לא רק לגבי המצב הנוכחי אלא גם כלפי הדורות הבאים, היה צורך שהאספה תתנהל על ידי אישיות מרכזית מכובדת ובולטת, על ידי חכם הרואה את הנולד היודע לכוון את דעת התורה בכל פרט ופרט, ואשר דעתו מתקבלת הן על גדולי ישראל משתתפי האספה והן על המוני אחינו בני ישראל בכל אתר ואתר, ואשר דבריו נשמעים גם בבית המלכות ובחוגי הממשלה והשרים.

אין מן הפלא שמיד בישיבת הפתיחה נבחר רבנו זצ"ל ליושב ראש האספה, באשר בו נתקיימו כל התנאים הדרושים למנהיג ישראל בשעה גורלית כזו. רבנו זצ"ל נשא נאום פתיחה נלהב בהדגישו את גדולת השעה ואת גודל האחריות המוטלת על הנאספים, ובדבריו הקדושים גרם להתעוררות עצומה בין השומעים. הוא הציע שהתקנות יהיו בבחינת "מועט המחזיק את המרובה", מעט הכמות ורב האיכות, אשר יכללו את הקווים הכלליים אשר עליהם יתחייבו כל הקהילות לשמור. ובאשר לפרטים יקבע כל רב בקהילתו תקנות מועילות לפי צורך המקום, והכול לפי המסגרת שנקבעה בתקנות הכלל-ארציות.

אספת היסוד נמשכה כשבועיים. רבנו זצ"ל פעל ועשה בחכמתו הגדולה ובזריזותו הנפלאה להשוות בין הדעות, ולדקדק בכל פרט ופרט, עד שהתקנות נוסחו בסדר יפה ונכון להפליא, לשביעת רצון כל משתתפי האספה. עם סיום האספה פורסם 'קול קורא' בחתימת הגאונים המשתתפים, ובו מתבקשים מנהיגי הקהילות וכל יהודי המדינה לקיים ולקבל עליהם את התקנות.

גדולי ישראל ועסקני היהדות החרדית ניגשו במרץ רב להקים קהילות בכל מקום ומקום אשר דבר המלך - מלכו של עולם - ודתו הגיע. קהילות אשר כל חבריהם יראי

ה' מקבלי עול מלכות שמים, ואין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותיהם. הקהילות נקראו בשם "קהילות יראים" - אורתודוקסים בלע"ז, אשר במשך השנים גדלו והצליחו ועשו פרי הילולים, עם מוסדות חינוך וצדקה וחסד מפוארים, ומלכיהם בראשם רבנים גאונים וצדיקים בכל אתר ואתר, אשר הנהיגו אותם על מי מנוחות.

מנהיגי הדור ראו גם צורך להקים ארגון כלל ארצי של קהילות היראים, אשר משם יעמדו על המשמר להשגיח על סדרי הקהילות, ואשר ייצג אותם כלפי המוסדות הממשלתיים ובית המלכות. ארגון זה תפס עתה את מקומו של חברת 'שומרי הדת', ונקרא בשם 'הלשכה המרכזית של קהילות היראים'. הארגון קיבל את אישורו של המלך בשנת תרל"א.

קהילות קודש אלו התנוססו במלוא תפארתן עד שנת תש"ד, אז עלה עליהם הכורת ונחרבו בידי הנאצים ימ"ש, הי"ד.

ה'מבין' האמיתי

כאשר יצא בהונגריה החוק לחינוך חובה, חויבו כל הילדים לבקר בבית ספר יסודי מוכר מטעם הממשלה במשך שש שנות לימוד. הממשלה הקפידה מאוד על קיום חוק זה, וההורים שנמנעו מלשלוח את ילדיהם לבית הספר נענשו חמורות. מובן שחומרת החוק לא פסחה על ילדי היהודים, וגם יראי ה' - אשר לא נחה דעתם מגזרה חדשה זו - נאלצו לשלוח את ילדיהם לבתי ספר אלו.

רוב הקהילות הקימו בתי ספר יסודיים אשר בהם ביקרו רק ילדי ישראל, ואחרי הפרדת הקהילות, היו לרוב הקהילות החרדיות בתי ספר משלהן. אך בקהילות קטנות, שבהן לא הגיע מספר הילדים לכדי החזקת בית ספר, נאלצו ההורים לשלוח את ילדיהם לבית ספר ממשלתי, שם ישבו ילדי ישראל ביחד עם ילדי הנכרים. כמובן, בבתי ספר אלו ישבו התלמידים בגילוי ראש, אך בדרך כלל הצליחו ההורים החרדים להסדיר עם מנהלי בתי הספר להרשות לילדיהם לשבת בכיתותיהם בראש מכוסה.

המתבוללים, אשר עיניהם היו צרות בהישג זה, הלשינו אצל שר החינוך באמרם שדבר זה גורם לרדיפות וצרות לילדי ישראל מצד שכניהם לספסל הלימוד. בצביעות המאפיינת את כל מעשיהם - תיארו בפנייתם אל השר את 'סבלם הגדול' של הילדים הקטנים, אשר נגרם להם בגלל 'הקנאות הדתית המופרזת' של הוריהם. בעקבות הלשנה זו יצא חוזר ממשרד החינוך אל כל מנהלי בתי הספר, שמהיום והלאה אין להרשות לשום ילד לשבת בכיסוי ראש. השתדלותם של החרדים לבטל את הגזֵרה לא נשאה פרי, ואז החליטו לשלוח את רבנו הגאון רבי מנחם כ"ץ לשליחות אל הקיסר פרנץ יוזף לבקש את התערבותו.

תמונתו של רבי מנחם כ"ץ בארמון המלוכה

אך הפעם הזאת לא מצא הרב אוזן קשבת לבקשתו. הקיסר דחה את דבריו באומרו: "תקוותי שכבוד הרב מבין לרוחי ויאמין לי שרק את טובתם של ילדי ישראל אני דורש!"

שמע רבי מנחם ואמר: "אין בלבי שום ספק שרק טובתם של ילדינו היא לעיני הוד מלכותו, ולכן לא ארהיב עוז בנפשי להפציר עוד בעניין זה. אך ירשה נא הוד מלכותו להשמיע את דעתי בנושא אחר - אשר אינו נוגע דווקא לאחיי היהודים וגם אינו קשור בשליחותי - רק כאזרח פשוט ונאמן ברצוני לומר מה שבלבי באותו עניין".

הקיסר הסתקרן ואמר: "בחפץ לב אאזין אל דברי מעלתו, באשר ידעתי מאז כי איש נבון וחכם הוא!"

באותה התקופה הייתה ממשלת אוסטריה נתונה בסכסוך עם אחת המדינות השכנות, והדבר נמשך כבר כמה שנים. וכך אמר רבי מנחם למלך, שלדעתו הסכסוך גורם נזק רב למדינה, ועל כן עצתו למהר ולהתפשר עם היריב הזה, וכי הוא משוכנע שזוהי טובת המלוכה. ענה הקיסר בחיוך: "אם כי אין ספק שכבוד הרב דורש בכל לבו את טובת המלכות, אולם דעתנו היא שבנושא זה אין מקום לוויתורים ופשרות, ויש בזה טעמים כמוסים שאינם ידועים לאזרח פשוט, גם אם הוא חכם ונבון ביותר. הרי בוודאי יסלח לי כבודו אם אומר שאדם כמוני - העומד בראש המלכות זה ארבעים שנה - יודע ומבין טוב ממנו מהי טובת המלכות!"

או אז פרץ רבי מנחם בבכי כשהוא אומר לקיסר: "מעולם לא עלה על דעתי לחשוב שהנני מומחה בענייני המדינה כהוד מלכותו. אך בשומעי שהוד מלכותו יודע ומבין מהי טובתם של ילדי ישראל, יותר מאדם כמוני - אשר עומד בראש עדת בני ישראל זה כחמישים שנה - חשבתי שאולי גם אזרח פשוט כמוני יוכל לתת עצה הוגנת בעניין מדיני, אפילו למי שעוסק בעניינים אלה עשרות שנים".

פרנץ יוזף שנוצח הודה ואמר: "כבוד הרב, ניצחתני! בקשתך תתמלא. מיד אצווה לשר החינוך להרשות לילדי ישראל לנהוג כמנהג אבותיהם".

שליחותו האחרונה של רבי מנחם אל הקיסר הייתה בהיותו זקן מופלג בן 93 שנים. המלך השתומם מאוד על רעננותו השכלית של הרב הזקן ושאלו על שלומו ומצב בריאותו. רבי מנחם השיבו באומרו: "קיין עהל איזט מעהר ניכט דא, אבער דער דאכט פלאמט נאך" (שמן כבר אין בנר אבל הפתילה עדיין דולקת). המלך התפעל מאוד מהגדרה פקחית וקולעת זו, ולפיכך קרא לצלם החצר והורה לצלם את רבי מנחם, לרשום בשולי התמונה את האמרה הזו, ולתלותה בין תמונות האישים המפורסמים שתמונתם התנוססה בפנתיאון מיוחד בארמון המלוכה הווינאי. תמונתו של רבי מנחם, שתחתיה מתנוססת האמרה הנ"ל, הייתה תלויה שם שנים רבות.

פטירתו של הכהן הגדול

בחודש אדר א' שנת תרנ"א, שהייתה השנה התשעים ושש לחייו, חלה רבנו ונחלש מאוד.

אנשי החברא קדישא התייצבו לעמוד ליד מיטתו, אך רבנו זצ"ל ביקש מהם לחזור לבתיהם ולא לבלבל אותו, וכשיגיע השעה הוא ישלח אחריהם לבוא.

בליל ט"ז באדר א' הרגיש רבי מנחם שהגיע זמנו לעלות לגנזי מרומים. הוא שלח לקרוא לאנשי החברא קדישא. השמועה פשטה חיש מהר בכל העיר, וכל העדה נקהלה מגדול ועד קטן, אנשים, נשים וטף אל בית רבנו. כאשר ראה את הקהל הגדול העומד בבית ובחוץ, התחזק רבנו וישב על המיטה לומר להם דבר מוסר לפני הסתלקותו. בקול חוצב להבות אש ביקש מצאן מרעיתו להתחזק בדרכי התורה ויראת שמים, ולשמור בקפדנות על התקנות אשר תיקן להם לטובה במשך יותר מחמישים שנות כהונתו בקהילתם.

כל העם געו בבכייה גדולה ומרה. בסיום דבריו אמר להם בזו הלשון: "הבית הזה בניתי, והפועלים ישגיחו להלאה שלא ייהרס".

אחרי כן עברו לפניו כל בני הקהילה, והכהן הגדול מאחיו בירך את כל אחד מהם. באותו הזמן היו בצעהלים כמה קטטות ומריבות בין משפחות ורבנו זצ"ל קרא להם לעמוד ליד מיטתו, ואמר להם:

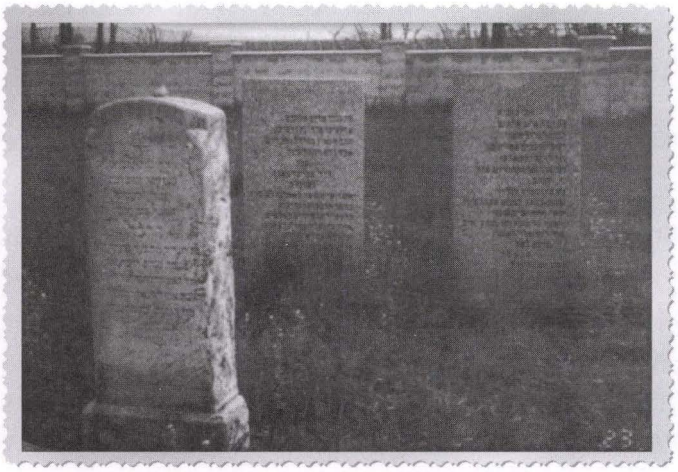
"אנא מזרעו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום, ואבקשכם: נא השלימו ביניכם, האמת והשלום אהבו, ואל נא תהי עוד מריבה ביניכם". כאשר שמעו את דברי רבם האהוב, שזוהי בקשתו האחרונה לפני היפרדו מהם, השלימו זה עם זה בלב שלם.

רבינו זצ"ל שמח מאוד בראותו שדבריו עשו רושם.

אלו היו דבריו האחרונים של רבנו זצ"ל, ואז נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש, ונשמתו עלתה לגנזי מרומים בקבלת עול מלכות שמים.

השמועה על הסתלקות רבנו זצ"ל פשטה במהירות בכל המדינה, וקהל אלפים התאסף מקרוב ומרחוק להשתתף בהלוויה. כל הקהילות הגדולות שבמדינה שלחו משלחות לחלוק כבוד אחרון למנהיג הדור.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים, וזכותו תעמוד לזרעו אחריו ולכל ישראל לעולמים.

מצבותם של רבי מנחם כ"ץ זצוק"ל, רבי דוד פרידמן זצוק"ל והרבנית ברכה ע"ה, אשת ר' מנחם כץ.

תולדות סבי, אב-אמי
הגאון רבי דוד איש שלום פרידמן זצ"ל
אב"ד ור"מ דק"ק צעהלים

הגאון רבי דוד נולד בסביבות שנת תרי"א ביישוב קערט אשר במחוז נייטרה, בצפון מערב הונגריה.

אביו היה הגאון הגדול רבי ישראל זצוק"ל, שהיה רבה של קערט, ועל שם עירו כונה "ר' ישראל קערט".

ישראל אשר בן אתפאר

הוריו של רבי ישראל היו חשוכי בנים במשך שנים רבות. באותם ימים התפרסם בעולם שמו של המגיד מקוז'ניץ זצ"ל, בעל ה'עבודת ישראל', והוא נודע כאיש מופת שרבים שואלים ממנו עצה ותושייה. הוריו של רבי ישראל - ר' מרדכי גימפל פרידמן ורעייתו - נסעו אליו לקבל את ברכתו להיפקד בזרע של קיימא.

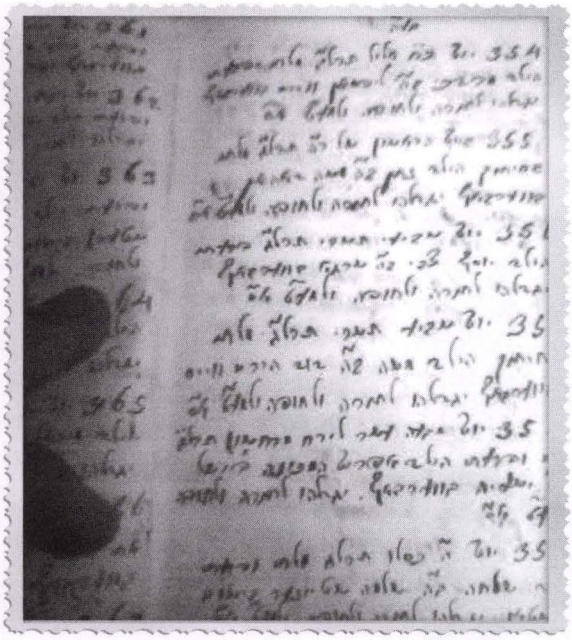
רבי דוד פרידמן זצ"ל

בתחילה סירב המגיד לתת את ברכתו, הוא ראה כי יש בדבר סכנה ח"ו לגבי אריכות ימיהם של ההורים. אך הם הפצירו בו מאוד ואמרו שהם מסכימים לקבל עליהם קיצור ימים ובלבד שיזכו בפרי בטן.

המגיד בירכם והבטיח להם שבעוד שנה יזכו לבן. הוא ציווה עליהם לקרוא את שמו ישראל כשמו, ובירך כי הילד יגדל מאוד בתורה ויקוים בו 'ישראל אשר בך אתפאר'.

וכברכת הצדיק כן היה: כעבור שנה נולד לזוג בן. הם קראו את שמו ישראל, ושמחו מאוד. אולם למרבה הצער, התקיים גם החלק השני בחזונו של המגיד, ובהיות הילד בן שנה נפטרו הוריו ולא זכו לגדלו.

ר' ישראל גדל בבית דודו, שלא היה בן תורה. הלה הזניח את חינוך הילד ואף לא לימד אותו קרוא וכתוב. אולם בסופו של דבר ברכתו של המגיד המשיכה להתקיים במלואה: הילד ישראל הגיע לעיר אויהעל, לביתו של הרה"ק רבי משה טייטלבוים זצ"ל, בעל ה'ישמח משה', והוא קירבו וגידלו בביתו.

"פנקס מוהל" של רבי ישראל קערט, מופיעים בו כארבע מאות תינוקות

וכיצד הגיע הילד לביתו של ה'ישמח משה'? קיימות שתי גרסאות בעניין זה: ברשימותיו כתב הגאון רבי יצחק וייס זצ"ל שפעם ביקר ה'ישמח משה' בעיר אונגוואר ושם פגש את הילד. הילד נשא חן בעיניו והוא לקח אותו לביתו וגידלו במשך שמונה שנים.

גרסה אחרת מופיעה בהקדמה לספרו של הרה"ג ר' מרדכי מאיר פרידמן (הגהות מוהר"י קערט), ולפיה אביו של היתום נראה אל הילד בחלום וציווה עליו שיברח מבית דודו לבית הצדיק באויהעל, ושם ילמד תורה כדי לקיים את ברכתו של המגיד מקוז'ניץ.

ההבטחה מתקיימת

למרבה הפלא, מאז שהגיע הנער לבית הגאון הקדוש מיד התחיל לעלות בלימוד התורה הקדושה. במהירות מפליאה הוא עלה ממדרגה למדרגה ותוך זמן קצר הגיע לשמוע שיעורים מפי קדשו של בעל ה'ישמח משה' בין שאר תלמידיו הגדולים.

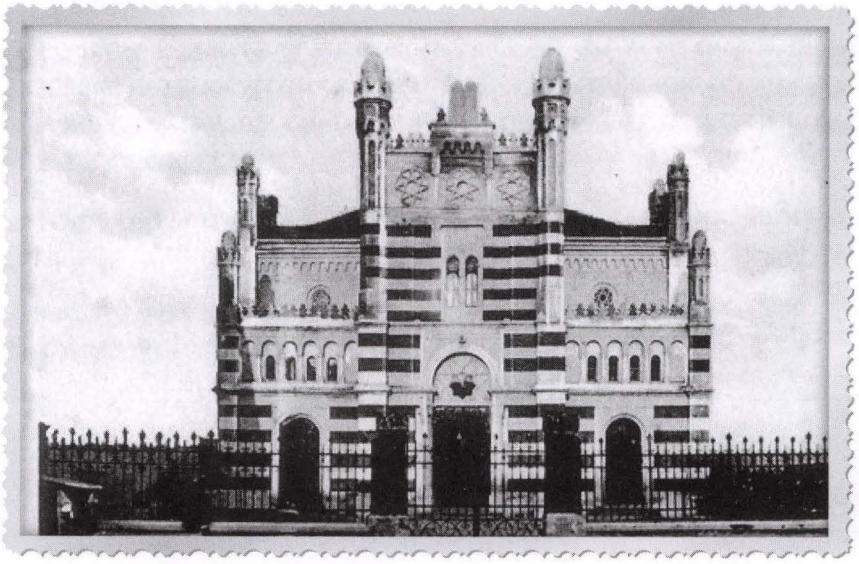
אחרי שלמד שנתיים בהתמדה עצומה בבית מדרשו של בעל ה'ישמח משה', נסע לעיר נייטרה ללמוד בישיבת הגאון הצדיק רבי יחזקאל בנעט זצ"ל. הוא למד שם במשך שמונה שנים רצופות ומילא כרסו בש"ס ובפוסקים, עד שכבר באותן השנים היה בקיא ברוב סוגיות הש"ס. רבו הקדוש קירב אותו מאוד והיה לו לאב.

כעבור שמונה שנים נטל רשות מרבו לעלות לפרשבורג, לישיבת החתם סופר. הוא למד שם במשך שנתיים ולקח מלוא חופניו מתורתו של גדול הדור, אך עד סוף ימיו שמר אמונים לדרך לימודו של רבו הגדול מנייטרה.

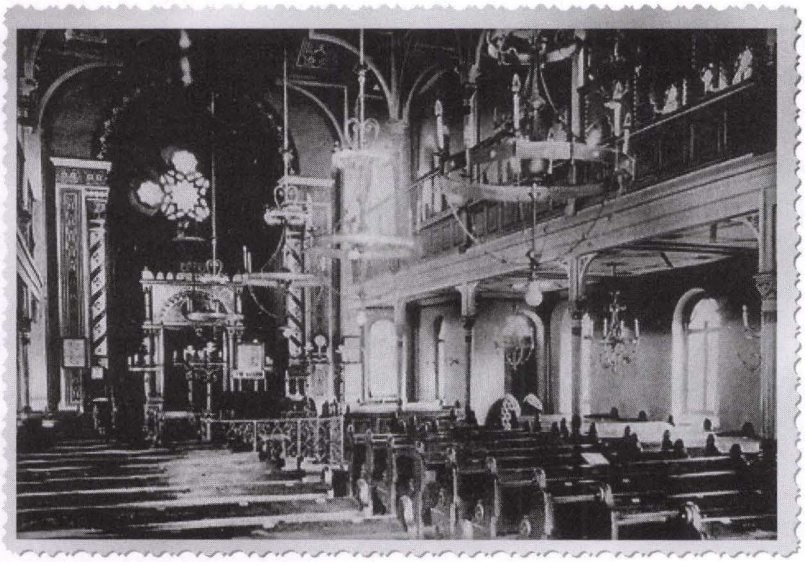
כשהגיע לפרקו חזר לנייטרה, ורבו הגאון שידך לו לאישה את בתו של רבי דוד שליסל, מרת שרה הענדל מהיישוב קערט.

לאחר נישואיו הסמיך אותו הגאון רבי יחזקאל לדון ולהורות, ונתן לו דורון דרשה את רבנות היישוב קערט. במקום זה כיהן רבי ישראל במשך עשרים וחמש שנה והתפרסם כאחד מגדולי הדור.

בשנת תרט"ו נקרא לעיר וועַרבוי לשמש בה כאב בית דין. במשרה זו החזיק עד יומו האחרון - בכ"ה בטבת תרל"ז.

בית הכנסת בוועַרבוי

פנים בית הכנסת בוועדבוי

ילדותו של רבי דוד

כבן שלוש שנים היה הילד דוד כאשר עבר אביו מהיישוב קערט לוועדבוי. כבר אז היה ניכר כי הוא עתיד ללכת בדרכי אביו הגדול. כאשר הגיע ללימוד גמרא ותוספות מיד ראו שעדיו לגאון. הוא היה מקשה קושיות חריפות ואומר סברות ישרות שלא התאימו לילד כה רך בשנים.

תלמידי החכמים בעירו היו משתעשעים ב'ילד הפלא', והיו מתפלפלים עמו בחריפות.

התמדתו העצומה וכישרונו הנדיר הביאו לכך שכבר בגיל בר מצווה כבר היה בקיא בכמה מסכתות בש"ס, שאותן למד בעיון ובדבקות.

בימי בחרותו עלה לישיבה בפרשבורג, ליהנות מתורתו של מרן בעל ה'כתב סופר'. ה'כתב סופר' נהג ללמוד בפלפול גדול והנער דוד רצה להרוות צמאונו בדרך לימוד זו.

כשהגיע רבי דוד לישיבת פרשבורג מצא את שאהבה נפשו: קיבוץ גדול של תלמידים חריפים מצוינים בתורה וביראת שמים. חיש מהר השתלב בחבורה הקדושה ודבק ברבו הגדול ובטובי התלמידים אשר מהם צמחו גדולי הדור הבא. במשך כל ימי חייו היה קשור עמם במשא ומתן בהלכה, גם לאחר שדרכיהם נפרדו.

על התמדתו בשנות לימודיו בפרשבורג סיפרו נפלאות. הוא היה שקוע בלימוד ולא ידע מהמתרחש סביבו. היו פעמים שחבריו לא ידעו להבין על בוריים את דבריו שנאמרו בעמקות נפלאה. הם היו רגילים לפנות אל הבחור ר' דוד וערבוי אשר ברוב חריפותו היה תמיד יודע לפשט את הדברים ולהסבירם בדעת, בבינה ובהשכל.

בשנת תרל"ב, לאחר פטירתו של ה'כתב סופר', חיפש רבי דוד מקום אשר בו יוכל לדלות מתורתו של מרן החתם סופר. או אז דבק בזקננו רבנו הגאון רבי מנחם כ"ץ זצ"ל, שהיה דולה ומשקה מתורת משה לאחרים, ובחר להסתופף בישיבתו הקדושה בצעהלים.

בישיבת צעהלים

לא ארכו הימים וכבר נודע כי הבחור שזה עתה בא מפרשבורג עולה בחריפותו על התלמידים כולם. הגאון רבי מנחם כץ קירבהו מאוד, ותוך זמן קצר מינהו ליד ימינו בניהול הישיבה.

שנה וחצי לאחר בואו לצעהלים בחר בו רבו לחתן בעבור בתו כלילת המעלות מרת הינדל.

החתונה התקיימה בב' באלול תרל"ד, בהיות רבי דוד בן עשרים ושלוש שנים. על אף גילו הצעיר הוא מונה מיד אחרי נישואיו לשמש כדיין ומו"צ בצעהלים.

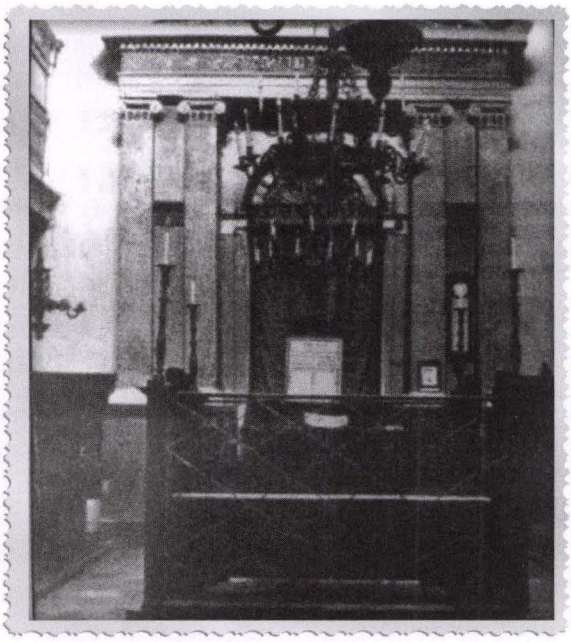
אותן שנים היו ימי ייסודן של הקהילות בהונגריה, וחותנו הגאון היה טרוד בהנהגת כלל ישראל. בימים שבהם נסע לבודפשט לטפל בענייני הציבור, היה רבי דוד ממלא את מקומו גם בשיעורי הישיבה ובכל ענייני הרבנות.

בתקופה זו ביקש חותנו להסמיך אותו, והוא אכן נסמך להוראה על ידי גדולי דורו. מבין כתבי ההסמכה השתמר כתב הוראה שכתב רבי שלום קוטנא זצ"ל, אב"ד אייזנשטט.

כאשר הגיע המהר"ם כ"ץ לזקנה מופלגת הפקיד את הנהגת הישיבה בידי חתנו רבי דוד. דרך לימודו בשיעוריו הייתה כדרך הלימוד של רבו מרן הכתב סופר, והיא משכה לישיבה בחורים בעלי כישרונות מקרוב ומרחוק. בימי הנהלתו גדלה הישיבה בכמות ובאיכות, והיא הייתה לאחת הגדולות והמפורסמות ביותר בכל רחבי המדינה.

הנהגת הקהילה

בשנת תרנ"א, אחרי הסתלקותו של המהר"ם כ"ץ, בחרו בו אנשי צעהלים והושיבוהו על כיסא הרבנות בקהילתם.

ארון הקודש בבית הכנסת בצעהלים

כבן ארבעים שנה היה אז, וכבר התפרסם כגדול הדור. הוא היה טורח בהנהגת הקהילה ובהרבצת תורה בישיבה.

הוא זכה להעמיד מאות רבות של תלמידים מופלגים בתורה וביראת שמים, שחלקם צמחו למו"צים ולרבנים בקהילות גדולות.

המפורסם שבתלמידיו היה הגאון הצדיק רבי יהושע בוקסבוים זצ"ל, אב בית הדין בקהילת גאלאנטא, מחבר ספרי 'אור פני יהושע'. הוא היה אחד ממרביצי התורה הגדולים בדור שלפני מלחמת עולם השנייה.

בין תלמידיו של רבי דוד נמנו גם חתנו הגאון הצדיק ר' מרדכי רוטנברג זצ"ל, אב"ד אנטוורפן, הגאון הצדיק רבי יצחק שטיינר זצ"ל, אב"ד יעמערינג שהיה מגדולי מרביצי התורה בדורו, והגאון רבי דוד לעבלוויץ' זצ"ל, אב"ד קישקערש, בעל ה'דיבובי חן'.

על אף שדרך לימודו הייתה שונה מעט מדרך לימודו של חותנו (חותנו היה דבוק בדרך לימודו של החת"ם סופר, ורבי דוד בחר לו את דרך לימודו של הכתב סופר), למרות זאת בענייני הקהילה לא שינה כהוא זה ממה שהנהיג המהר"ם כ"ץ זצ"ל, כמו שביקש המהר"ם לפני פטירתו: "הבית הזה בניתי והפועלים ישגיחו להלאה שלא ייהרס". רבי דוד ראה בזאת כעין צוואה והקפיד מאוד שלא לשנות ממנהגו של רבו הגדול. גם

בענייני היהדות של כלל המדינה המשיך רבי דוד לפעול בדרך חותנו, גם אם היה צריך לפעול מחוץ לגבולות עירו.

מעניין כי באחד מעיתוני התקופה (עיתון 'איזראעליט' מחודש אדר תרס"ו) הופיע מאמר על הסתלקותו של רבי דוד, ובין היתר נכתב שם כי הרוח החדשה ששטפה קהילות רבות - דילגה על קהילת צעהלים, שם התנהלו חיי הקהילה וחיי הפרט כמו לפני מאה שנים, הודות לעמידתם האיתנה של רבני העיר, הגאונים רבי מנחם כ"ץ ורבי דוד פרידמן זצ"ל.

על המשמר ללא חת

מנהג היה בעיר צעהלים שבמוצאי שבת לא היו מתחילים תפילת ערבית אלא אם נטל השמש רשות מהמרא דאתרא. פעם אחת האריך רבי דוד בסעודה שלישית של שבת והמשיך באמירת דברי תורה. השמש חשש שמא יקפידו בעלי הבתים על האיחור, הלך ולחש באוזני הרב: "כבר הגיעה שעת ערבית ואין סבלנות לבעלי-בתים לחכות עוד". אמר לו הרב: "לך אמור לבעלי בתים כי מן האיחור הזה תצמח להם טובה גדולה לאחר מאה ועשרים"... (נראה כוונתו ע"פ מה שכתוב שאין הרשעים חוזרים לגיהנום במוצש"ק עד לאחר אמירת "ברכו" ולכן כתוב שיש להאריך באמירת ברכו. עיין בליקוטי מהרי"ח בתפילת ערבית מוצש"ק שהביא כן בשם הרוקח)

מרתקת במיוחד הייתה הנהגתו התקיפה של רבנו בעמדו על משמרתו ללא חת. מסופר שפעם אחת נסע לעיר הבירה וינה להשתתף בשמחת נישואין אצל אחד מקרוביו. אחד מקרובי משפחתו של בעל השמחה הגיע לחתונה ללא כיסוי ראש וישב מול רבי דוד.

כאשר נשא את דרשתו, סיפר רבי דוד לקהל: "לאחר אירוסיי עם זוגתי, בתו של המהר"ם כ"ץ, פנה אליי חותני ואמר לי: 'לך אל החייט קלינגר, בעיר וינה, ותאמר לו שאתה רוצה סחורה טובה, כראוי לחתנו של הרב מצעהלים'. אותו חייט היה נחשב לאיכותי עד מאוד, ואני התביישתי להשתמש ב'פרוטקציה' ולרכוש בד יקר. סיפרתי לחייט כי אני חתנו של הרב מצעהלים, והצבעתי על סחורה שעמדה בצד, ללא 'קאפפע' (כעין נייר איכותי המגולל על הסחורה ומסמן את איכותה). 'אולי גם זה טוב?' שאלתי את החייט.

אמר לי החייט: 'הער פרידמן, סחורה בלי 'קאפפע' היא סחורה מקולקלת...'"

היה זה רמז חריף לאותו חצוף שישב בגילוי ראש. הקהל, שהיו יראים ושלמים, פרצו בצחוק, ואותו אדם התרגז מאוד ועזב את המקום.

רבי דוד הוכר כאחד ממנהיגי היהדות הבולטים בתקופה ההיא. בשנת תרנ"ד, כאשר הקיסר ביקר בעיר גינז במערב הונגריה, נערכה לכבודו קבלת פנים מלכותית.

היהדות החרדית שלחה משלחת מיוחדת לקבלת פנים זו, ובה רבנו. הקיסר קיבל את המשלחת בסבר פנים יפות והתבטא שהוא שמח על בואם. הדבר היה קידוש השם נגד המתבוללים שעשו מאמצים רבים שהמשלחת לא תתקבל על ידי הקיסר.

בא השמש בצהריים

לאחר חמש עשרה שנה שבהן שימש כאב בית דין בצעהלים, התעלף רבי דוד באופן פתאומי תוך מסירת שיעור בישיבה, והוא נפטר בא' באדר בשנת תרס"ו.

פטירתו הכתה בהלם את היהודים בכל רחבי המדינה. המונים באו להשתתף בהלווייתו, וחתניו הגאונים הספידוהו בבכי מר.

על מצבתו חרותות המילים:

פה נגנז ארון אלוקים

אדוננו מורנו ורבנו

הרב הגאון הגדול והקדוש

אב"ד ור"מ דקהילתנו

מו"ה דוד פריעדמאן זצוקל"ה

אשר שימש פה באמונה ל"ב שנה

בכתר הרבנות והדיינות

והעמיד תלמידים לאלפים

אוי! כי נפלה עטרת ראשנו

ונהפך לאבל מחולנו

כי בא השמש ואור חשך בעדנו

ביום ב' דר"ח אדר תרס"ו לפ"ק

אבל גדול ליהודים בכל מקום

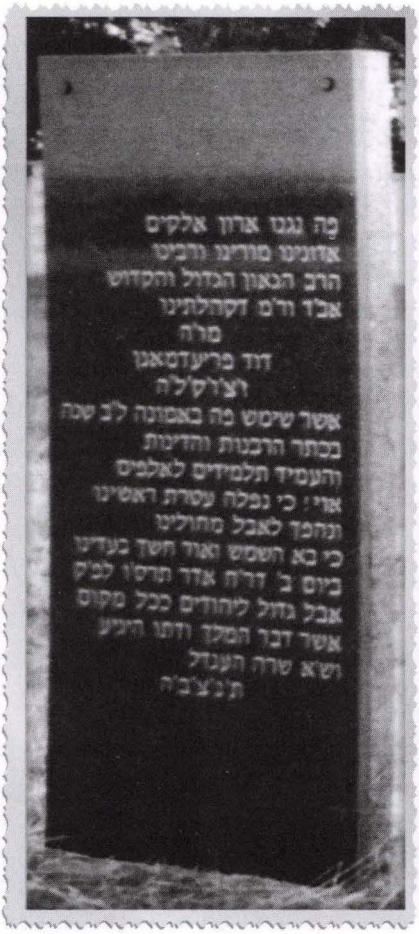
אשר דבר המלך ודתו הגיע

וש"א שרה הענדל

תנצב"ה

מצבתו של הרה"ק רבי ברוך
זצוק"ל מגארליץ זי"ע

מצבתו של רבי דוד פרידמן
זצוק"ל בצעהלים

יש לציין שיום פטירתו של זקנו של אבא זצ"ל,
הרה"ק רבי ברוך זצוק"ל מגארליץ,
בנו של בעל הרה"ק בעל ה'דברי חיים' זצ"ל,
הוא באותו יום ובאותה שנה א' אדר תרס"ו לפ"ק

עמוד האש

קווים לדמותו הגדולה והנערצת של אבי, הגאון הקדוש רבי ישכר שלמה טייכטאל זצוק"ל הי"ד

בין המאורות הגדולים ששתל הקב"ה בדור דעה שלפני החורבן בלטה דמותו של אבי הנערץ, הגאון הנפלא, מגדולי עמודי ההוראה, רבי ישכר שלמה טייכטאל זצללה"ה הי"ד בעל ה'משנה שכיר'.

מקום כהונתו היה בעיר "פישטיאן" שבסלובקיה, אבל מצודתו הייתה פרוסה למרחקים: הוא השיב לאלפי שאלות בענייני הלכה שזרמו אליו מכל קצווי תבל, וקיים חילופי המכתבים עם אבירי התורה. אלה התרשמו מגאונותו והפכו למעריציו.

בית הוריו

בחודש שבט שנת תרמ"ה נולד אבי בעיר האלאס. מוצא משפחתו היה מהעיר צאנז שבגליציה. אביו היה הגאון החסיד רבי יצחק זצ"ל, מחסידי צאנז הוותיקים אשר הסתופף בצל רבותיו הקדושים, ה'דברי חיים' ובניו הקדושים משינאווא וגארליץ.

סבו של אבי, הגה"צ רבי ישכר שלמה, שימש כבעל תפילה בימים נוראים בצלו של ה'דברי חיים' זי"ע, ועמד בראש ישיבה מפוארת בהרבצת תורה לתלמידים רבים. על שם זקנו זה נקרא אבי זצ"ל.

אמו הייתה הצדקנית מרת גיטל ע"ה. היא זכתה להתברך פעמיים מפיו של ה'דברי חיים', ותלתה את הצלחת בנה בתורה בזכות הברכות הללו. היא הייתה מפורסמת בצדקותה ובמעשיה הנפלאים, והליכותיה היו כשל אישה כשרה מדורות קודמים.

כבר מילדותו ניכרו כישרונותיו של אבי ויראת השמים שלו.

הוא היה חריף מוח ושקדן, בור סוד שאינו מאבד טיפה. הוריו המסורים שקדו על חינוכו והתמסרו בכל מאודם להכניסו בעולמה של תורה וחסידות.

לימים, כשחיבר אבי זצ"ל את ספרו הבהיר "משנה שכיר", העלה על הכתב זיכרונות נפלאים מילדותו, ובהם כותב בשבח אביו ואמו אשר היו בעיניו לסמל של חינוך טהור. וכך כותב בהקדמתו:

"כבוד אבא מארי הרב הגדול בתורה ובצדקות, ירא שמים מרבים, בעל מכניס אורח מפורסם מימים ימימה, כש"ת מו"ה יצחק שליט"א, היושב בשבת תחכמוני בק"ק האלאס מחוז סאבאלטש במדינת אונגארן, ה' יחייהו וישמרהו לנצח בחיי נחת ונעימים, אשר בתורה גדלוני ועל מי מנוחות ינהלוני, הוא הכניסני בחדרי התורה פנימה לפני ולפנים, ונתן לי בים התלמוד דרך, ובמים עזים עוז של תורה נתיבה, והוליכני לארכה ולרחבה, הוא טיפל עמי מעת שנעשיתי בן שלש שנים עד י"ג שנה, וספי לי כתורא בלימוד הרבה גמרא רש"י כדי לרכוש לי בקיאות בש"ס, ובכמה מיני אמצעות השכיל עלי לעשות לי חשק ללימוד תורתינו הקדושה, ודכירנא כד הוינא בר עשר שנין נסע לקבל אפי שכינתא אפי רברבי, מרן קדש הקדשים, רבינו יחזקאל שרגא משינאווע ז"ל זי"ע, והי' אז בקיץ דשנת תרנ"ה, ובחורף הקודם התחלנו ללמוד מס' ביצה, ובאמצע קיץ סיימנו המסכתא, ובתחלת הקיץ אמר שאחר שיסיים אתי המס' יסע למרחץ קרעניצא לקבל פני הצדיק הנ"ל, ובקשתי ממנו שיקח גם אותי אתו, והשיבני הלא ידעת בני שנסיעה גדולה כזו עולה בהוצאה גדולה מה שאין בכחי לעשות, ורק אפוא זאת עשה בני, תחזור על כל מסכת ביצה כולה, ובעד כל דף גמרא שתחזור אתן לך שלשה צ"ל, ואפי' מאה פעמים ואחת או יותר, על חזרה של דף גמרא תקבל שלשה צ"ל, אם פעם אחת תקבל רק פעם אחת, ואם שנית ושלשת תקבל שלשה פעמים, וכן יותר ויותר, ולפום חזרה אגרא, וקח לך קופה קטנה, ובכל עת שגמרת החזרה אשלם שכרך ותתן לתוך הקופה, וכה תקבץ לך על הוצאת הדרך, ואני עשיתי באהבה את המשא ומתן הלז, וכעת באמת לא ידעתי איזה אהבה וחיבה היתה דוחקת עלי, אם הי' מחיבת הקודש לקבל פני הקדוש הנ"ל, או מחיבת הנסיעה, עכ"פ המשא מתן הזה הי' חביב עלי מאד, והלהיב לבבי לחזור הרבה פעמים על כל המסכת הנ"ל, עד שהיתה שגורה בפי וכמאן דמונח בכיסתי, והייתי יכול לאומרה בע"פ, ובר"ח אב דשנה הנ"ל נסע אבי שליט"א לקרעניצא, ואני הייתי מורכב על כתיפו, ובאותו פרק נסע ג"כ לקבל פני הקדוש ז"ל הגאון מו"ה שמואל בראך ז"ל אבדק"ק נירמאדע, ונסענו יחד, ועל כל הדרך אני הייתי שעשועו להבחל"ח, ובחן וניסה אותי את כל המסכת הנ"ל כולה, והייתי אומרה לו מרישא לסיפא ומסיפא לרישא, וסעודת ר"ח סעדנו בשלחן הצדיק הנ"ל, וכה זכיתי לראותו ולהכיר תואר פניו, וצורתו הקדושה נתרשם בזכרוני כל כך, עד שאחר שנים רבות שזכיתי לראות את בנו הגה"ק מצעשינוב ז"ל הכרתי בצורתו צורת אביו הקדוש, וכן הי' באמת שקלסתר פניו היה דומה לאביו ז"ל (ועיין בס' ערוגת הבושם בפ' פנחס מה שהביא בשם ס' הק' אך פרי תבואה בפסוק איש קדוש עובר עלינו תמיד, שצורת הצדיק נתרשם בזכרון האדם עיי"ש), ואחזיקנא טיבותא ביחוד לאבי שליט"א על הנסיעה הזו, שלולי זאת

לא הייתי זוכה לראות פני הקדוש הנ"ל, ותמיד בכל פעם שנסע לקבל פני איזה צדיק לקח אותי אתו, ואמר לי בני השתדל להסתכל בפני הצדיק במשך העת הסתופפינו בצלו, כי מפני הצדיק נוצצים אורות חכמה ושפע קדושה היורדים לחדרי הלב, ויהיה לך טובה מזה בגודלך.

בכל שנה היה רגיל לנסוע על שבת שירה להצדיק ר' הערצקא ז"ל לראצפערט, והייתי מורכב על כתפו, פעם אחת היה חורף תקיף וקור גדול, ושלג נורא עד גגות הבית, אשר גם בשבת שירה לא שבתה הקור והשלג, ואעפי"כ לא היה נמנע מלעשות כהרגלו, וליסע על שבת זו לראצפערט, ובאותו פעם השתתף עמו בנסיעה זו הרב דמתא, הרב הצדיק המפורסם מו"ה ישראל אברהם עדליס זצ"ל, ושכרו שניהם שליטען מאיכר עובד אדמה, עם סוסים חזקים כדי שיוכלו שאת את השליטען בשלג הגדול המונח על פני הארץ, והדרך היה אפילו בעת הפשוט במרוץ הטבעי דרך ארוכה שמנה י' שעות, מה גם בעת אי טבעית כאז באותו פרק, וכשעלו על השליטען הייתי עומד מן הצד של מר אבא אחוז בידו, והייתי אז כבן ט' י' שנים, פתאום הביט הרב הצדיק הנ"ל עלי, והתחיל לצעוק בקול אל אבי ז"ל מה רוצה עם תינוק זה, הכי חושב ליקחו עמו, הלא יתקרר על הדרך, וכי רוצה לסכן אותו, ולא רצה בשום אופן להסכים שאסע עמהם, אבל אבי לקחוני וכרך אותי בבגד עבה מצמר מראשי ועד רגלי, והשמיט אותי על השליטען מאחוריו של הרב הנ"ל, באופן שלא הרגיש ממני כלל מה שנעשה מאחורי גביו, וככה נסענו, ועד חצי הדרך לא ידע הרב כלל מנסיעתי עמהם.

פעם אחת היה הרב הקדוש ר' ברוכ'ל זצ"ל בן רבינו זצ"ל מצאנז בישוב האדעס אצל מאטע-טאלקע, אצל הגביר עתיר נכסין ת"ח גדול ר' יוסף פיש ז"ל, שהי' מזקני חסידי צאנז, ונסע אבי ז"ל לקבל פני קדשו על שבת, ובאותו פרק הייתי בן ח' שנים, ולמדתי אז אצל אבא ז"ל פרק חזקת הבתים, אמר לי בני יקירי עתה ניסע בעזה"י לקבל פני הצדיק בנו של רבן של ישראל מצאנז, ושם יהי' קיבוץ מת"ח גדולי ישראל, ובודאי ינסו אותך בלימודך, תראה לחזור בהיותנו בדרך מה שלמדנו בעת הזאת כדי שלא אתבייש על ידך, ואני כששמעתי ממנו דברים הנ"ל שיצאו מפיו בתמימות, איך שמבקש ממני שלא יתבייש על ידי, לא עשיתי מאומה על כל הדרך, רק חזרתי ושניתי ושלשתי פרק חזקת הבתים שלמדתי אז באותו פרק, עד שהיתה שגורה בפי, ובאמת לקחני הבעל האכסניה הגביר והגדול בתורה ר' יוסף פיש הנ"ל, והעמידני על השלחן לפני רבת העם שהיו מקובצים בביתו באולם גדול ורחב, והיה מלא

מפינה לפינה, ואמר לי "יינגעלע זאג וואס דיא האסט געלערנט", ואמרתי בפומביה מבלי להיות נבהל ונרעד מפני רבת העם, ובלי אימתא דציבורא כלל פרק חזקת הבתים, והבעל אכסניא בעת הפרדו ממני נתן לי מנה יפה, ואמר לי בטוחני בך אם תחזיק במעוז התורה יהי' ממך בעזהשי"ת בדור הבא גדול הדור.

וכה חשב עלי תמיד לקרבני לתורה ואלפני בינה עד שנעשיתי בר מצוה, והביאני למדרגה כזו שהייתי יכול ללמוד מעצמי, כי הבר מצוה שלי הי' בכ"ד שבט שנת תרנ"ח, ובחורף הלז למדתי בעצמי שיטת רבי חנינא סגן הכהנים החמורה, זולת סיוע מעט מאבי נ"י באיזה מקום בתוס', ושתיתי מבורו ובארו באר מים חיים, היה אומן מופלא בלימוד על הדף בדיוק כל אות בפירוש רש"י להבין קריצותיו ורמזיו, ולמד בקול ובכח גדול ובנעימות גדולה, וכה היה לימודו עמי בקול ובכח...

ועד שאבי מורי שליט"א עבד אתי מצד א' עבודת הלימוד עבודה תמה ושלמה, עמדה אמי מורתי הצדקת להבחל"ח מצד הב', ומשחה אותי בשמן ערב, וערבה לי את דברי תורתינו הקדושה בפי בכל מיני עריבות וטעם כטעם לשד השמן, ודכירנא כד הוינא כבר תמניא שנין, ולמדתי אז פרק חזקת הבתים, ודרכה של אמי היתה לקום ביום וא"ו בבקר השכם לאפות לכבוד שבת, ותמיד היתה אופית לי עוגה קטנה מתוקה מיוחדת לי לשמי, באמרה יען שאני לומד תורה מגיע לי שכם אחד על אחיותי, כי באותו פרק עוד הייתי בן יחיד לאבי ולאמי, והיתה מכוונת לעשות אתי שינוי בן בין הבנות, כדי לחבב את התורה בעיני ולהלהיב לבבי לתוה"ק, ופעם אחת נשתהה האפי' עד כשבאתי מבית הכנסת מתפלת שחרית ועוגה שלי עוד לא נאפה, אמרתי לה אמי אמי אי' עוגה שלי, כי מאד תאוה נפשי לאכול כי אחזני הרעב, ובחכמה תשיב לי, אמרה: מה אעשה לך בני יקירי כי העוגה עודנה בתנור עוד לא נאפה לחוץ, אך אומר לך עצה להשקיט רעבונך, תדע בני יקירי שהגמרא הקדושה פועלת להשקיט הרעב ומשביע לכל חי ממש כמו הלחם והעוגה טובה שאני עושה לך, קח נא בני את הגמ' וחזור לך את הגמרא שלמדת בשבוע זו ותשבע לחם, ותראה שצדקו דברי ולא תרגיש שום רעבון, ואדרבא תטעום טעם נופת צוף וכל טעם, עוד טעם יותר ממה שאתה מרגיש באכילת העוגה ואני בשמעי את דבריה הנעימים הנאמרים בפנים צוחקות וצוהבות בוערת מאש אהבה לתוה"ק מדברת על לב האי ינוקא זעירא, דברים נאמנים אשר תכליתם להלהיב לבבו לתוה"ק, לא נסתפקתי כלל באמיתת דבריה, והאמנתי שבאמת

כן הוא, שבעת שהאדם רעב ויושב ללמוד אז ישבע בזה שבע רצון, והלכתי בחשק נמרץ ולקחתי את הגמרא וחזרתי את שיעור השבוע בתשוקה גדולה, עד שבאמת נשכח ממני כל רעבון, וגם העוגה נשכח ממני, ובתוך כך נאפה העוגה, ובאמצע הלימוד באה אמי הצדקת והביאה לי העוגה, ואמרה לך אכול בשמחה לחמך, ודברים כאלו וכיו"ב השתדלו אבותי עמי לחבב התורה בעיני, ודין גרמא שעצרתי חיל לעמוד בכל הנסיונות שעברו עלי ראשי עד שבאתי עד הלום, ואף חכמתי עמדה לי, חכמה שלמדתי באף ובצער ובדוחק זו הלחץ, ושמן שסכה לי אמי בימי ילדותי עמדה לי עד היום, כי באמת הכל תלוי בהאבות, אם הבנים רואים שאצל האבות בוער באמת אש האהבה לתוה"ק היא מורשת ומוחזקת גם להבנים, וביותר הגורם בזה האֵם, כמבואר בחגיגה דף ט"ו ע"ב כל מאן דהוה נקי אגב אמי' סליק, כל דלא הוי נקי אגב אמי' לא סליק.

ושמעתי לספר, שפעם אחת באה אשה אחת לפני רבינו ר' צבי מליסקא ז"ל, ונתנה פתקא עם בקשה שהצדיק יתן לה ברכה שיהי' לה בן כמו רבינו הקדוש זי"ע, והשיבה: את רוצה בבן כמותי, אבל תאמר נא אם גם את אֵם כמו שהיתה אמי הצדקת (ביסט דיא אויך זא איין מאמע וויע מיין מאמע איזט געוועזען). וכתבתי דברים הללו לדור האחרון, למען ידעו דורותינו וישמעו ויקחו לקח איך שצריך לשום כל מגמת הנפש לזה הרוצה לזכות לבנים ת"ח,

תעודת הפטירה של סבי,
רבי יצחק טייכטאל זצ"ל

מצבתו של סבי, רבי יצחק טייכטאל זצ"ל

ולא דבר נקל היא הבאה בלי טרחא ויגיעה, ומי שטרח יאכל וישבע, נוצר תאנה יאכל פרי'".

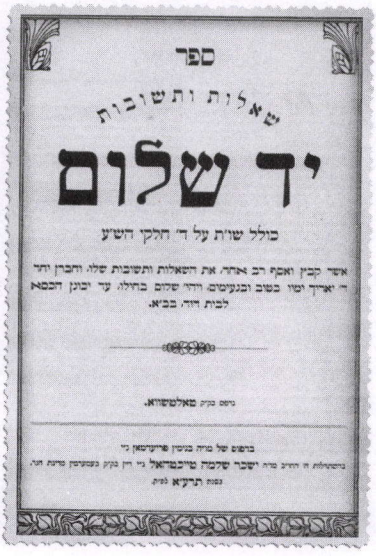
במעלות התורה

סבי זצ"ל היה רבו הראשון והמובהק של אבי, כפי שהוא מתאר בהקדמה הנ"ל בלשונו המיוחדת.

אחר כך למד אבי במחיצת הגאון רבי שלום וידר זצ"ל אב"ד נירדהאז, וכעבור שנה שלחו אותו הוריו לעיר טארנא, לקלויז של חסידי צאנז, שם ישבו בחורים חריפי מוח, ולצדם ישבו אברכים ותלמידי חכמים זקנים אשר למדו יומם ולילה.

ביחד עם בחורים צעירים עילויים בקיאים בש"ס, שמע שם שיעורים מפי הגאון רבי משה אפטער זצ"ל, אשר הדברי חיים מצאנז התבטא עליו כי 'זה משה האיש גדול הוא'.

בשנת תרס"ה, בהיותו בן עשרים שנה, שב מפולין להונגריה. שם דלה מתורתו של המאור הגדול בעל ה"ערוגת הבושם" מחוסט, ובמחיצתו התבלט כאחד מטובי התלמידים. לא זמן רב התעכב בחוסט כי כבר הגיע להוראה והלך לשחר פני גדולי הדור לקבל סמיכה.

ספר
שאלות ותשובות
יד שלום
כולל שו"ת על ד' חלקי הש"ע
אשר קבץ ואסף רב אחד, את השאלות ותשובות שלו, וחברן יחד
ד' ואריך ימו בשב ובנעימה, והיו שלום בחילו, עד יבוא חבפא
לבית דוד, בב"א.
נדפס בק"ק מאלטשוא.
ברשות של מרת בוסיון פרישמאן נ"י
ניתחלקות ה' חדש מרח ישבר שלמה שלמאל נ"י בן מרת נחמה מרת חנה,
נפטר תרקא לפ"ק.

שער ספרו של כ"ק האדמו"ר רבי שלום דוד אונגר זצוק"ל, רבה של העיר ז'אבנא. אבי זצ"ל היה מתלמידיו וערך את ספרו זה

בה'
ספר
דובר שלום
כולל חידושים וקושיות ופירוקים ותילוקי
מכתבים שה' בינינו להבדיל בתלת מבני הב'
העילוי מינרא תקיפא ותריף עצום המפורסם
כמוה"ר שלום זצ"ל
עיין במקדמת שלו ברית אברהם שהחידושים שעתתדשו
פי השואל האי להעלותם על שמו של השואל הזאיל דעל
ידו נתחדשו לו דברים הללו כדאמרו בב"ב ד' קיש וסנהדרין
ד' מ' ואני מי' פרשת עילות לכתוב עי' משה רבינו עה אלא
שזכו וכו' עיש עכ"ל קבעתי כל החידושים שעתתדשו לי
עי' בני זלב בחלק זה להיותן נקראין על שמו ונקבתי את הספר
בשם דובר שלום, אשר פיו זלבוקבנו להקונטרסים
שכתב עוד בימי טל ילדותו ובכן יהי' לנו לעזין
לזכרון עולם ונשמתו לחיי עוה"ב ואלה הם היק חלק
מחידושין שקבצתי וסדרתי מאה שהגיעו לידי.

שער הספר 'דובר שלום' בכתב ידו של אבי זצ"ל

בן עשרים ואחת שנים היה כשזכה להתעטר בנזר ההוראה על ידי אבירי הרועים, ובהם הגאונים האדירים גאב"ד אונסדורף בעל ה"באר שמואל", גאב"ד טאלטשאבא בעל ה"יד יצחק", וכן מהגאון בעל ה"לבושי מרדכי" ממאד.

בפרק האיש מקדש

עם הגיעו לפרקו הוצעו לו שידוכים חשובים כיאה למעלתו וגדולתו, לבסוף זכה בו הגאון רבי יעקב יוסף גינז זצ"ל, רבה של בעסרמין ובעל ה"הרי בשמים", ותלמידו המובהק של המהר"ם שיק זצוק"ל.

היה לו קשר נפלא עם חמיו הנעלה והוא התכתב אתו רבות במכתבי תורה, עוד בהיותו חתן. לאחר חתונתו ישב ספון שש שנים בבעסרמין, שקוע בעולמה של תורה. בד בבד נכנס בעובי הקורה של קהילה קדושה בעסרמין לעמוד לימין חמיו בעבודת הרבנות, ונתמנה על ידו - חרף גילו הצעיר - לדיין בעיר. מהר מאוד עמדו על טיבו והכירו בכישרונותיו הנפלאים והוא הפך להיות מנהיגם של אנשי ה"קלויז", שהיו רובם חסידים, יראי ה' ולומדים מופלגים. בצל חמיו הגאון מבעסרמין דלה תורה ויראה מבאר חכמתו והוא מרבה לצטט אותו בכתביו.

חמיו הראשון של אבי זצ"ל מנישואיו הראשונים, הגאון רבי יעקב יוסף גינז זצוק"ל, בעל ה'הרי בשמים'

לאחר פטירתה של זוגתו הצדקנית מרת פראדל ע"ה בדמי ימיה, נשא אבי זצ"ל בת גדולים, ה"ה אמי הרבנית הצ' נחמה ע"ה, בתה של זקני, המאור הגדול רבי דוד פרידמן זצ"ל רבה של צעהלים, בן הגאון רבי ישראל קערט זצ"ל וחתנו של מרן הגאון רבי מנחם כץ זי"ע, מגדולי תלמידיו של החתם סופר.

אבי זצ"ל העריץ את חמיו הגדול בהערכה מרובה ואף פלפל בדבריו.

בעפר רגלי הצדיקים

כחסיד בן חסידים היה דבוק משחר נעוריו בלהט נשמתו לצדיקי הדור.

עוד בילדותו זכה לראות פני הרה"ק מגארליץ בהתבטאו שהיה מראהו כאחד השרפים (לימים זכה להשתדך עם נכדו כאשר זכיתי להתארס עם אבא, שהיה בן בנו הרה"צ רבי אלישע זצ"ל). כמו כן היה בילדותו בצל הרה"ק משינאווא.

בהיותו סמוך על שולחן חמיו בבעסרמין נסע לבעלזא לשהות במחיצת הרה"ק המהרי"ד מבעלזא זי"ע. בימי מלחמת העולם הראשונה, כשהרה"ק מבעלזא שהה בראצפערט, נסע אליו וזכה לקרבתו.

אבי זצ"ל היה דבוק בלהט נשמתו לתורת הבעש"ט ותלמידיו, כמעיין המתגבר הוא הִרבה לצטט ולבאר דברי גדולי החסידות. דבריהם היו נר לרגליו ואור לנתיבותיו, ובין תשובותיו בירר את מנהגיהם של חסידים אשר תורה שלֵמה הם, והעמיק בעניינים אלה בדרוש ובהלכה.

על כיסא הרבנות בפישטיאן

עם תום מלחמת העולם הראשונה, כשנוסדה מדינת צ'כוסלובקיה, הוזמן אבי לשמש בקודש בתור ראב"ד בקהילת קודש "פישטיאן". זאת לאחר שאב"ד העיר, הגאון רבי קלמן וובר זצ"ל, נבחר להיות נשיא הלשכה האורתודוכסית המרכזית בסלובקיה, ושהה בתוקף תפקידו כל ימות השבוע במקום המרכז בפרשבורג.

על שכמו של אבי זצ"ל הוטלו כמעט כל עניני הקהילה, ואבי הנהיגם בחכמה ובתבונה ובעבותות אהבה.

אבי זצ"ל אחז בשרביט ההנהגה תוך שהוא שופע ממעיינות החכמה, מרביץ תורה והלכה, ומוקף תלמידים ומעריצים שהלכו והתרבו.

העיר פישטיאן הייתה מקום מרפא ידוע, ונהרו אליה רבנים וגדולי תורה מכל העולם. עובדה זו הייתה רבת חשיבות בעבור אבי, שכן בגינה עלה בידו לבוא בקשרי ידידות עם גאוני דורו, לעמוד אתם במשא ומתן של הלכה, ולהתבשם זה מזה בשקלא וטריא בבעיות שונות שעמדו אז על הפרק, כרגיל בין חכמי התורה.

גם רבו הגה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל הרבה לבקר בעיר זו תוך שהוא עולה למעונו של חסידו הנערץ אבי זצ"ל, ועורך שם את שולחנו. אפילו בעתוני

התקופה מצאנו הודעות המבשרות על בואו של הרבי ממונקאטש לפישטיאן וביקורו בבית המרא דאתרא.

הישיבה

בראש מפעליו הכבירים עמדה ישיבתו הרמה, ישיבת 'מוריה'. הוא השקיע בה את מיטב כוחותיו לגדל בחורים מופלגים במעלות התורה והיראה. הוא דאג להם לחדר אוכל ומטבח באופן מסודר כדי שלא יתבזו באכילת 'טעג' (-אכילה בבתי נדיבים, בנוסח הימים ההם).

התמסרותו לתלמידיו הייתה מיוחדת במינה. הוא ראה בהם את בניו, והם ראו בו את אביהם. הוא דאג להם ברוחניות ובגשמיות.

כ"ק האדמו"ר בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זצוק"ל

המשיב הגדול

כוחו בכתיבת תשובות להלכה היה לשם דבר.

לא בכדי הריצו אליו שאלות מכל העולם, ותשובותיו הם היסוד והבסיס לספרו הבהיר שו"ת 'משנה שכיר'. את השו"ת התחיל לכתוב כבר בימי בחרותו, במכתבי תורה להגאונים בעל "יד יצחק" מטאלטשאבא ובעל 'פרי השדה' מבאניהאד.

לאחר נישואיו, בשבתו על כס הדיינות והרבנות, השיב לשואליו מאות תשובות בהלכה, במנהג, ובסוגיות הש"ס אשר הפליאו עיני כל רואיו בשליטתו הנדירה בכל מכמני התורה.

אבי זכה לגלי אהדה והערצה מגאוני ארץ וצדיקי הדור. הם הרעיפו עליו תוארי כבוד מיוחדים במינם, ולא פסקו מלהללו, ולהעלות על נס את חכמתו ואת כישרונותיו

שער פנקס כתב היד של הספר 'משנה שכיר' חלק ה'

המופלגים לכוון לאמיתה של תורה.

אבי היה קשור בידידות נאמנה וקשר מכתבים הדוק עם גאוני דורו כמו רבי מאיר שפירא מלובלין, רבי מנחם זמבא, רבי שמואל ענגיל גאב"ד ראדאמישלא, רבי מאיר אריק בעל אמרי יושר, רבי אברהם שטיינבערג בעל ה"מחזה אברהם" מברוד, ועוד רבים מגדולי פולין וליטא ומכל החוגים בהונגריה ומחוצה לה.

בשנת תרפ"ד הדפיס אבי את פרי ביכוריו "משנה שכיר" חלק ראשון. הספר התעטר בהסכמותיהם הנלהבות של מאורי ישראל. החלק השני של ספרו "משנה שכיר" נדפס בעיצומה של מלחמת עולם השנייה בשנת ת"ש בדפוס שבעיר "טירנא", והושמד על ידי הצוררים. עותק יחידי מחלק זה ניצל אחרי המלחמה ביחד עם שאר כתבי הקודש על ידי בתו, אחותי החשובה מרת הינדל קלויזנר שתחי' מאנטוורפן. בסייעתא דשמיא הספר הודפס שוב.

אבי היה סופר ונואם בחסד עליון. חוץ מהתשובות בהלכה השאיר המון כתבים, פנקסים עבי הכרס, בסדר מדוקדק וקפדני. בין היתר כתב דרושים ופרפראות על התורה ומועדי השנה. בכוחו הגדול היה חורז ודורש בענייני דיומא. כתבים אלו נמצאים עכשיו בשלבי עריכה ועומדים לצאת לאור עולם בקרוב בכמה כרכים מפוארים.

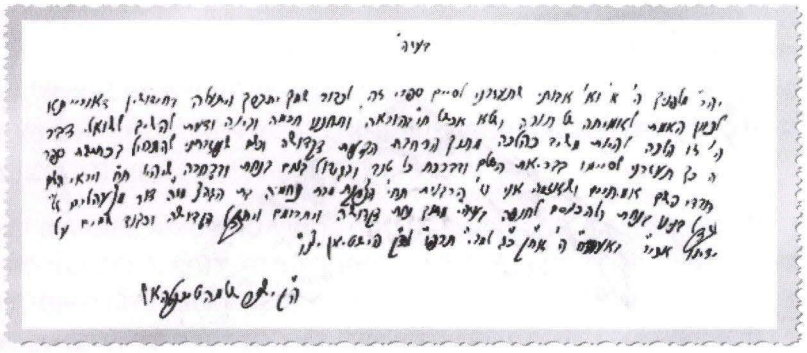
לפני כמה שנים התגלו בהשגחה עליונה רשימות נדירות ומרטיטות לבבות, שרשם אבי זצ"ל בעיצומם של ימי האימים. ברשימות אלה העלה על הכתב את מאורעות התקופה ונתן ביטוי לאמונה הלוהטת שבערה בקרבו בימים הקשים. על

פנקס שהזדמן לו (בהיותו במסתור מפני הצוררים שדלקו בעקבותיו) רשם את הגיגי לבו, כמו גם דרשות שנשא כדי לחזק את הנדכאים בשעות הגורליות ההן.

יש לציין כי גם בימי עברה וצרה כתב מערכות שלמות בהלכות, בחידושי תורה, בשאלות שעמדו על הפרק ובהשקפתו על תקופת הזמן.

אבי זצ"ל היה נוהג לכתוב את כל חידושי תורתו בפנקסים גדולים ולאחר מכן מסדר אותם לפי הסדר: שו"ת על התורה, מועדים וכו'. לפני תחילת פנקס חדש היה פותח בתפילה לקב"ה.

תפילה שכתב אבי לקראת תחילת כתיבת החידושים בפנקס החדש, חלק ג', לפני 90 שנה: "יה"ר מלפניך ה' א' וא' אבותי שתעזרני לסיים ספרי זה לכבוד שמך יתברך ויתעלה בחידושין דאורייתא ולכוון האמת לאמיתה של תורה, ולא אכשל ח"ו בהוראה, ותחננו חכמה ובינה ודעת להשיב לשואל דבר ה' זו הלכה להיות משיב כהלכה מתוך הרחבת הדעת דקדושה וכשם שעזרתני להתחיל בכתיבת ספר זה כך תעזרני לסיימו בבריאת השלם ובברכת כל טוב ובגידול בנים בנחת וברחבה, שיהיו ת"ח ויראי השם, עובדי השם אמיתיים ושאזכה אני עם הרבנית תחי' הצדקת מרת נחמה בת הגה"צ מו"ה דוד מצעהלים, לגדל בנינו בנחת ולהכניסם לחופה בעה"י מתוך נחת דקדושה ויתרומם ויתגדל הקדושה וכבוד שמים על ידינו אכי"ר. באעה"ח ה' אח"ק כ"ג למב"י תרפ"ו לפ"ק פישטיאן יצ"ו. הק' ישכר שלמה טייכטהאל"

תפילה שכתב אבי לקראת תחילת כתיבת החידושים פנקס החדש, חלק ג', לפני 90 שנה

תש"א: במצור ובמצוק

ימים רעים באו על יהודי פישטיאן.

בשנת תרצ"ט החלו הצוררים במלאכת הזוועה של דיכוי היהודים והשפלתם. כמעט כל יהודי סלובקיה נושלו מפרנסתם, וצרו צעדיהם מלכת ברחוב.

וכך רשם אבי בנפש דואבת בפנקס דרשותיו:

"ליל פורים דהאי שתא אל תש"ב פני משיחך לפ"ק פישטיאן יצ"ו בעת שהכלל ישראל מסובכין בצרה גדולה וסובל מתוקף חבלי משיח ה' ירחם במהרה ויקוים בנו בזה הפורים ליהודים הייתה אורה אכי"ר בהיות יושבי בסעודת לילה יחידי מפני הגזירה שאחר שעה תשע - שהוא באמת רק שמונה - לא יהי' נמצא בר ישראל בשוק, נתעכבו התלמידים לבוא לשולחני והייתי עסוק במחשבתי בענין נס פורים..."

בתקופה קשה זו הגיעו לאבי שאלות מרחבי אירופה, ובהם שאלות קשות שהתעוררו בשל המצב.

לדוגמא, בשנת תש"א הגיעה אל אבי שאלה מאת הג"ר אברהם יהודה שוואַרץ זצ"ל, רבה של אורמין. במכתבו סיפר כי הגרמנים גזרו שלא לצאת מהבית אחרי השעה תשע בערב.

בעקבות גזרה זו התעוררו שאלות הלכתיות. לדוגמא, כאשר זמן קבלת שבת הוא בשעה 8:35 למשל, ומוכרחים להתפלל מנחה וקבלת שבת בשעה 8:05 כדי להספיק לשוב הביתה בזמן.

השאלה הייתה מה יעשו הנשים, האם ידליקו בזמן הדלקת נרות (8:35) או היות שהאנשים יקבלו שבת מוקדם יותר, ידליקו גם הן קודם? אבי זצ"ל התעמק בהלכה וכתב תשובה (היא מופיעה בשו"ת משנה שכיר או"ח סימן נ"ב).

בשנת תש"ב הריץ מכתב הגאון רבי ישעיה קאליש, מדייני בין הדין החשובים של פרשבורג, ובו שאל את אבי על דבר שימוש בחלב עכו"ם בתקופה הנוראה הזאת, וביקש לשמוע חוות דעתו.

אבי זצ"ל ענה לו באריכות, ממקום מסתורו בעליית בית המדרש (תשובה זו מופיעה ב'משנה שכיר' חלק יו"ד סימן צט): **"אור ליום ב' תצוה אל תש"ב פני משיחך, לפ"ק פישטיאן יצ"ו: על דבר שכתב שכעת דאזלת יד עם בני ישראל, על ידי הגזרות ותוקף הצרות שגברו עלינו, והעניות מתגברת יום יום, כי נשבר כל מטה לחם מאחינו בני ישראל, ה' ירחם עלינו במהרה, וגם עוד כי אסרו השחיטה, והחיוב על כל מורי הוראות לצדד קולות בענייני המאכלים אשר ממש כל חיי נפש תלויים בהם. אהובי, צדקו דבריו מאוד, וגם אני כמותו חושב כן, דאם לא יתירו להם המורי-הוראה מה דאפשר להתיר על פי דעת תורה בעת צרה כזו, אזי יהיה הכול נעשה כחומה פרוצה מבלי מבחין בין קל לחמור".**

כאן ממשיך בתשובתו, ומנמק את פסקו תוך הבאת מקורות, ולאחר מכן מוסיף:

"ובעת שה' יושיע אותנו ויוציאנו מצרה זו, בוודאי נפרסם שהאיסור יחזור למקומו, ורק כעת מחמת סיבת הגזירה התירו לאכלן... ובוודאי אלו המרגישים בעצמם שהם בכוח השלם ויודעים שגם אם יסתפקו בלחם לחץ ומים במידה לא יזיק לבריאותם, בוודאי קדוש יאמר להם בהמנעם מהחלב הנ"ל, אבל מי שכוח גופו אינו שלם בשלמות, ואם ימנע עצמו זמן רב ממאכלי חלב הנ"ל יוחלש גופו, כי מאכלי בשר אין לו כעת, ולאלו מצווה להודיע שלא יהיה חסיד שוטה כי ושמרתם לנפשותיכם היא מצוות עשה דאורייתא... וכשם שדנתי לזכות את עמו ישראל, המסובלים ומסובכים בצרה רחמנא לצלן, כן ידון אותנו הקדוש ברוך הוא לזכות, ויצווה לנו ישועתנו..."

למרות המצב הקשה המשיכו החיים הרוחניים בקהילה כסדרם עד לגירושם מהעיר, כשאבי זצ"ל משתדל בכל עוז רוחו לשמור על גחלת הקודש שלא תכבה. הוא דרש את דרשותיו בשבתות וחגים, ולימד את שיעוריו ברבים.

כמו רועה נאמן היה מעודד ומחזק את צאן מרעיתו, ואלה נמשכו אליו בעבותות אהבה. נוסף על כך ניצח אבי על פעולות חסד ועזרה הדדית שנעשו בצוק העתים באופן מופתי.

כך למשל התארגנו בני הקהילה למען בני המעמד הבינוני שהרשעים הפקיעו את רכושם והם נותרו בחוסר כול. על מנת שלא ירעבו, הקימה הקהילה בית תמחוי בשנת תש"ב והזינה את אותם יהודים. בכתביו של אבי מצאנו דרשה שנשא לרגל פתיחת בית התמחוי.

תש"ב: בעליית הגג

אביב תש"ב.

האימה החריפה בקרב בני פישטיאן - הארורים החלו בגירושים נרחבים, ובחטיפת בנות מגיל שש עשרה ומעלה.

הכול ניסו למצוא מחסה כדי להימלט מהידיים הזדוניות של הצוררים.

אבי זצ"ל הסתתר עם מניין יהודים ובני משפחותיהם בעליית בית מדרש. באותה תקופה כתב את רשמי הקורות של אותם ימי האימים, משולבים בדברי עידוד וחיזוק לאחיו שנאנקו בעול השעבוד האכזרי. לימים יצא היומן תחת השם 'אמונה צרופה בכור השואה'.

בפנקס זה מתגלמת אישיותו רבת ההוד ואמונתו הצרופה שבאו לידי ביטוי בימים הקשים. הוא תמיד בטח בישועה הקרובה לבוא, כפי שמסיים בהרבה מקומות: "ורשמתי למזכרת, כדי להודות לה' על נפלאותיו המרובים".

ד"ר אלכסנדר מיטלמן, עסקן ציבורי מנכבדי קהילת פישטיאן, כתב מכתב לאחי מנחם ובו הזכיר את אותם ימים בעליית הגג: "עם אביו זצ"ל ביליתי בזמן השואה הנוראה, ימים ולילות ממש יחד, בעליית גג בית המדרש. היו לנו שיחות ממושכות בעניינים של מעלה ומטה, ולא כאן המקום לפרטם, אולם לעולם לא אשכחם. גדול היה רבנו בזמנים כתיקונם, אבל גדולתו של אדם, ובפרט של רב, אפשר לראות ולהרגיש במיוחד בזמנים קשים. ואכן, גדול ולמעלה מן המשוער היה רבנו דווקא בשעות הקשות ביותר, זיכרונו לברכה".

יהודי פישטיאן בזמן הגירוש

בפנקסו מתאר אבי את הגירוש האכזרי של יהודי פישטיאן (בכור השואה מהדורה ראשונה חלק א פרק ג):

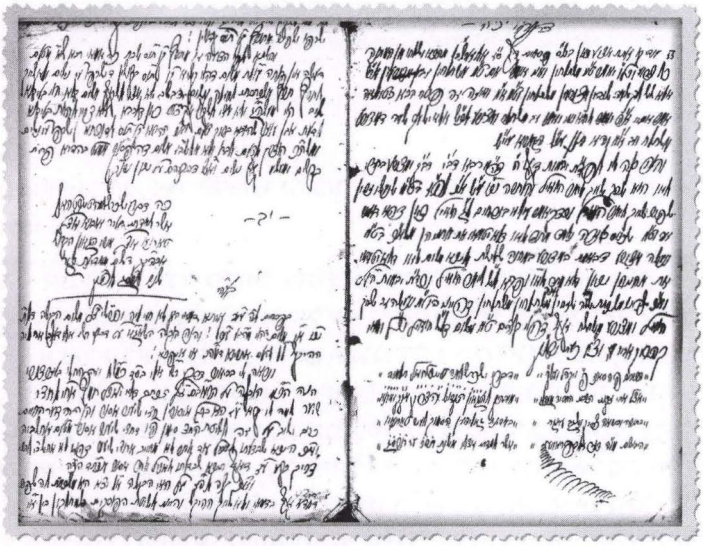
"בעזה"י ועש"ק לסדר פנחס שנת אל תש"ב פני משיחך פ"ק פישטיאן יצ"ו. בקיץ הזה יצא הקצף מאת ה' על יושבי אחינו בני ישראל דמדינתנו יושבי סלאווקייא, ונגזר עליהם גזירת גירוש, שנגרשו מהמדינה באופן אכזרי מאוד, נער וזקן, טף ונשים, וגם חולים וישישים ושיבה וילדים רכים מחודש ימים לא נמלטו מהגירוש, ונתגרשו מבתיהם בעירום ובחוסר כל, ממש נתקיים בנו נבואת ירמיהו (י כ) **"אָהֳלִי שֻׁדַּד וְכָל מֵיתָרַי נִתָּקוּ בָּנַי יְצָאֻנִי וְאֵינָם", ואפילו מה שלקחו אתם בידיהם בחבילה לקחו מאתם הרשעים האכזרים הללו, וגם היכו אותם עוד במכות גדולות אכזריות מאוד, וסבלו צרות גדולות אשר ילאה הפה לדבר והעט לכותבם... אני ועוד מעטים מהבעלי-בתים דפה נשארנו עוד על**

מקומינו ממש על פי נס נגלה, וכן יטה ה' חסדו עלינו... והנה, אחר שנתגרשו היהודים מבתיהם התאספו הגויים למכור את הכלי-בית שנשארו בבתי ישראל ומכרו אותם בהכרזה, ולב כל בר ישראל היה נקרע לראות איך שמשכו ממונם של ישראל בחוצות, וגם ספרי קודש נתחללו הרבה מהם, ועשו מהם פאקפאפיער [נייר לאריזה]"...

כאן מספר אבי על המחברת שהתגלגלה לידיו, בדפים הריקים שנותרו במחברת כתב את יומנו:

"...ומיעוט מהספרים נתקבצו בבית מדרשי בגורן, על ידי השתדלות שלא לקרוע אותם, רק לקבצם אל מקום אחד... ובין הספרים הללו היה גם כן קונטרס חידושי תורה הנוכחי [ככל הנראה היה שייך לרבנו חיים צבי מאנהיימר, אב"ד אונגוואר]**... והואיל שבא לידי ופנקסי חידושי תורה שלי המה טמונים, כי טמנתי אותם בלא יודעי מה ילד יום, הנני מרשה לי ליקח את הקונטס הלז ולכתוב בו חידושיי מה שחונן ה' אותי בדרך לימודי בימים קשים אלו ולרשום רשמי הערות מדי יום ביומו".**

כתב ידו של אבי: "וצר לי על אוצר הספרים שלי מכל מיני ספרים יקרים שו"ת, אשר הנחתים על עליית הגג של בית המדרש הגדול. וביותר לבי עלי דוי על כתבי קודש שלי כעשרה ספרים כתב יד, שו"ת ודרשות. והזמין לי ה' ערל נאמן ובטוח שהטמנתי אצלו כל כתבי ידי עם כתב יד של עוד גדולים..."

כתב ידו של אבי זצ"ל

ההתעוררות לאדמת הקודש

בעודו מסתתר בעליית הגג בפישטיאן החל אבי לכתוב גם את הספר הנודע שנקרא "אם הבנים שמחה". מטרתו הייתה לעורר את לב היהודים לעלות ולהתיישב בארץ אבותינו ולבנותה על אדני התורה והמסורה.

בספרו זה (פרק שלישי אות לד) הוא מדגיש את דבריו המפורסמים של הרב הקדוש מרן בעל ה'אמרי אמת' מגור זי"ע:

"בא לידי קונטרס 'אוסף מכתבים' לרבינו מגור שליט"א ומצאתי כתוב בו בזה"ל: וכן הוא באמת דעתי, אשר מצות ישוב ארץ ישראל שנצטוינו בתורתינו הקדושה, איננה דבר תלוי בזמן מן הזמנים, רק בהיכולת והאפשרות. ולכן גם עתה צריכים להשתמש בהאפשרות של עכשיו ולעבוד בכל עוז, כי בריבוי העולים החרדים לארץ ישראל תתגדל השפעתם שמה, וזה יגרום שמירת קדושת הארץ, עכ"ד. וכן הכפיל עוד הדברים שם וכתב בזה"ל: ועי"ז תגדל השפעת היהדות החרדית ויישוב ארץ הקודש יווסד ברוח התורה הקדושה הכתובה והמסורה. עכ"ל הקדוש".

את רוב הספר כתב אבי בהיותו בסכנת מוות, מסתתר מאימת הנאצים.

מפליא שבמצוקה גדולה כל כך, בזמן שחייו היו תלויים לו מנגד, הצטללו מחשבותיו של אבי והוא כתב חיבור מלא וגדוש רעיונות עמוקים, מתובל במאמרי חז"ל, ראשונים ואחרונים.

בהקדמה לספר כותב אבי על הרקע המר שבו נכתב הספר, על חורבן ישיבתו הקדושה, ועל חורבן בית ישראל באירופה (הקדמה שנייה עמוד 36):

"כי על ידי סערת הגלות שתקפה עלינו נתבטלה הישיבה מבית מדרשי, כי ביום מר שפרצה בעם הפרעות וחמסו ורמסו כל קודש, נתגרשו התלמידים בני הישיבה מחדר הורתם, ונשארתי לבדי מתבודד במחשבתי על חורבן ישראל וחורבן הקהילות שנעשה בימינו, על מה עשה ה' ככה ומה חרי האף הגדול הזה, ונתתי לבי לתור ולחקור בקורות ימי חיי עמנו... ומעולם לא לקחתי לי פנאי להתעניין בענינים הנוגעים לשאלת החיים של כלל אומתינו הקדושה, כי הוא מצוה שאפשר להיעשות ע"י אחרים... אבל כעת בתוך ההפיכה הגדולה אשר אי אפשר לצמצם המוח בהוויות דאביי ורבא ובהלכות עמוקות, וגם כי תלמידי נתגרשו ממחיצתי ואין לי עם מי לצאת ולבוא במשא ומתן של הלכה, נתעוררה בקרבי השאלה הנאמר בדניאל (יב ו) 'עַד מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת'..."

קשה לתאר במשפטים קצרים את עומק הלכי-נפשו המושקעים בחיבור הזה, את מבטו המתרומם אל מעבר למרחקי זמן ומקום, ובעיקר את אהבתו היוקדת לכל אחד מזרע ישראל באשר הוא.

"אם הבנים שמחה" הוא חיבור המדבר אל לב כל יהודי, ומכוון אותו שיהיו עיניו ולבו אל ארץ חמדה.

לא היו עמו כמעט ספרים, אך גאונותו האדירה ובקיאותו במכמני התורה מבצבצת מכל שורה. מלבד גמרות, מדרשים ושיטות הראשונים, הוא מסתמך בחיבורו גם על דברי גדולי ישראל בדורות האחרונים, ובדעותיהם הוא מוצא חיזוק לדבריו.

יחד עם חיבתו לארץ הקודש ודרישתו לעלייה ולבניין הארץ, הוא עמד בכל תוקף על מה שקיבל מבית רבו הרה"ק ממונקאטש זצ"ל, שרדף בחרי אף את אסכולת הציונים. הוא זעק נגדם נמרצות על שהם משתמשים בארץ ישראל כקרדום להסית את לבם של אחינו בית ישראל וצעירי הצאן מהתורה ומיראת השמים הצרופה, ומקלים ראש בגופי תורה רבים.

תש"ב: בריחתו מפישטיאן לנייטרה

אלול תש"ב.

עניבת החנק התהדקה סביב אבי ובאו מים עד נפש. אבי נאלץ להיפרד מפישטיאן, שכבר הייתה שוממה מיהודים. הוא נמלט לנייטרה, לא לפני שהטמין את כתביו ונפרד מהם בהתרגשות. וכך הוא כותב על רגעי הפרֵדה (בכור השואה חלק א פרק ו עמוד 110):

"ולקחתי וטמנתי את הספרים שלי שהיו בביתי, על גג בית המדרש ובגמרי ליתן את החבילה האחרונה מהספרים על גג בית המדרש, היו בידי החבילה של מפתחות מהספרים ומהכתבי יד שלי. בתחילה לא רציתי ליקחם בידי, כי למה לי הם עוד, כעת נטלתי אותם וזרקתים למעלה מעל הספרים, כיון דהיו תשמישי מצוה ותשמישי מצוה אינם נזרקין. וכשעשיתי כן, נזכרתי מהגמרא סוף תענית (כט א) דכיון דחרב בית המקדש, נטלו פרחי כהונה את המפתחות של בית המקדש וזרקום כלפי מעלה ואמרו: רבונו של עולם! אנו, שלא שמרנו היטב את המקדש עד שחרב, נטול אתה ושמור אתה אותו, ובא פיסת יד וקבלן – כמו כן אני עשיתי, עשרים שנה הייתי פה פישטיאן, לשמור את משמרת הקודש, עד עת הזאת שחרבה הקהלה לגמרי, ואני הוא היהודי האחרון אשר עוזב כעת את המקום, ואני הולך בגלות. לא שמרתי כראוי את המקדש מעט עד שחרבה בעוה"ר, רבונו של עולם! נטול המפתחות מידי, ואתה תעשה את שלך להרים את קרן ישראל במהרה, ידעתי שהרבה שגגתי במשך היותי פה

ולא שמרתי כראוי את מקדשנו, יהי רצון שתהא גליתי מכפרת עלי ועל כל עמך בית ישראל".

אבי שהה אצל הרב הגאון שמואל דוד אונגר זצ"ל, רבה של נייטרה, וכך תיאר את הימים הנוראים במחיצתו (שם פרק ח עמוד 131):

"והרב הצדיק שליט"א בא לבית הכנסת כפוף כמעט לשניים, כפוף פשוט מאימת הדין אבל עוד יותר גרמה לו הכפיפה, צרות הדור... כעת וישא על לבו הטהור צער וצרות ישראל... וצעד עד לפני ארון הקודש והתחיל בקול בוכים "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ ה'" (תהילים קל א) מעומק הצרות שאנו כעת, אנו קוראים לך... ואמר בזה הלשון: וויא זענען מיינע ברידער... עס פעהלען מיר מיינע בעלי בתים...

והיה אז בשעה זו התעוררות רבה כזו שלא ראיתי כזאת מעולם... "

תש"ג: מנייטרה להונגריה

בשנת תש"ג, כאשר הצוררים החליטו לחסל את העיר נייטרה, עברנו יחד עם אבי ואמי את הגבול להונגריה. אבי נאלץ כל הזמן להחליף את מקום שהותו שם, כדי לא להיתפס. הוא מצא מקלט זמני במקומות שונים בעיר הבירה בודפשט, ושהה שם קרוב לשנתיים. בתקופה זו היה פעיל מאוד בחייה הרוחניים של הקהילה החרדית, ולמרות היותו תושב בלתי חוקי המסתתר במחתרת, ועל אף שהיה צריך מזמן לזמן לעזוב את הבירה לערי השדה (שם הביקורת והבולשת לא היו חמורים כל כך כמו בבודפשט וגם התושבים היהודים לא היו מפוחדים כל כך) - בכל זאת לא היסס להרביץ תורה ברבים בכל מקום שנקלע אליו, ולשאת דרשות חוצבות להבות אש. בזמנים הקשים הללו הוא חיזק את שומעיו באמונה וביטחון ובקיום תורה ומצוות. לכל מקום שהגיע - שמו הלך לפניו, וכיבדו אותו לשאת דבריו.

ביומנו כתב אבי למזכרת נס שאירע לו באחד הימים (שם פרק י עמוד 149):

"ג' מנ"א תש"ג. אחרוט למזכרת, כעין ברכת הודאה על הנס, שאירע לי ביום ד' לסדר דברים בקיץ דשנת תש"ג, בקהלה קדושה בעקעש-טשאבא, בָּרוּךְ ה' כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר (תהילים לא כב).

שהיתי בקהלה הקדושה הנ"ל עם בני ביתי כארבע שבועות, לאחר שנסענו לשם מעיר הבירה לימי הקיץ, ובשובי משם עם בני ביתי לעיר הבירה, והתיישבנו ביום שלישי בשעה 10 לפני צהרים על השנעלצוג [רכבת מהירה] **לפעסט** [עיר הבירה בודפשט], **על אם הדרך התחילו שיירה דעדעקטיבים עם**

זאנדארמעריא [שוטרי חרש עם הג'נדרנריה - חיילים נאצים] **לעשות בדיקות אצל הנוסעים, אם מוליכין דברים הנאסרים להוביל מטעם הממשלה. אחד מהם בא גם אלי ובקשני כתבי התעודה שלי, הראיתי לו ומצא אותם נכון, ואחר כך שאלני אם יש לי איזה תיק עמי, הראיתי לו על המונח למעלה ממושב האנשים, הוא צוה עלי לפתחו ומצא שם כתבי יד מספרי שאדפיס בעזה"י כעת פה עיר הבירה, ושאלני מה המה? אמרתי לו, כי המה כתבים בלשוננו הקדושה, בענינים הנוגעים לדתנו הקדושה, על זה אמר: מי יברר שאמנם כן המה הדברים, ולקחני עמו בין האנשים שתפסו, ובתחנה הראשונה שבאם הדרך, נטל גם אותי בין שאר האנשים שלקח מהצוג** [רכבת] **ולא הניחני ליסע לדרכי.**

לאחר שהובילו אותי בחזרה לעיר בעקעש-טשאבא, העבירוני להמפלגה [למחלקה] **העומדים לבקר (לחקור) את האדם העומד בחשד מרגל רחמנא ליצלן, וידוע כי כל אדם שנופל בידם הוא כ"תוא מכמר"** [שור הבור הנלכד ברשת] **ובסכנה גדולה, כידוע ממעשה רב דכל יום, בזמן הזה אשר הרשעות גברה - ה' ירחם. הגעתי לשם לעת ערב של יום ג', ובלילה שמו אותי בבור התפיסה** [בבית הכלא] **יחידי** [בודד] **ונדכאתי עד מאוד, וכל אדם יכול לשער לעצמו כי לבי דוה עלי, על אשתי הרבנית תחי' ועל בתי ברכה, שחזרו לעיר בלעדי ואינם יודעים מה נעשה עמי, וגם דאגתי מה יעשו עמי.**

ביני לביני, התפללתי תפלת מנחה ומעריב ממש בשמחה, בקבלת הדברים בשמחה, ונזכרתי בדברי המחבר או"ח סימן רכ"ב שאומר: כשמקבלים גזרת השם, עובדים בזה את השי"ת, וכיון שהיא עבודה, צריך להיות בשמחה ועלה במחשבתי כי הרבה גדולים וטובים יותר, נתפסו בתפיסה, כמו רבי עקיבא ובעל ה"תניא", וכן נזכרתי בדברי הגמרא בחגיגה דף ה, א: "כל שאינו בהסתר פנים, אינו מהם", והמשכתי להרהר בדברי תורה עד שהרגשתי איזה ריח רע וחששתי אולי יש בבור צואה, שאסור להרהר בדברי תורה והפסקתי להרהר בד"ת, וזאת היתה מצערני עד למאוד, כי מאחר שלא יכולתי לשעשע נפשי בדברי תורה, נעשה לי כל רגע לשנה ולמשא כבד, וכה עבר עלי כל הלילה בפחי נפש מאוד.

הבוקר אור, נטלתי ידי וברכתי ברכת התורה ואמרתי קריאת שמע, כי עמדתי ליד החלון שהיה פתוח, עד שלא הרגשתי שום ריח והתרתי לי לומר דבר שבקדושה. בשעה 9 בבוקר באו לקחת אותי שני זאנדארין [ג'נדרמים] והובילו אותי אל המחלקה הנ"ל, ולאחר שמסרו אותי לראש החיל שהיה נקרא מיליטער קאמאנדאנט [מפקד צבאי] הלכו להם. בבואי לחדרו, תיכף הרים קולו עלי בצעקה גדולה ואמר: אתה מרגל! אתה משמיע שמועות נגד חיילינו! אתה הבאת לפה את השמועה על דבר מפלת מאסוליני [היה מנהיג התנועה הפאשיסטית האיטלקית ונשיא איטליה, בעל ברית של הצורר הטמא היטלר שר"י. הוא נתפס ונהרג על ידי פרטיזנים איטלקים בסיומה של המלחמה] וכדומה מהדברים, והכה אותי על לחיי ואמר לי שאאמור לו מהשמועות שהרחבתי פה, על זה השבתי בבכיות גדולות שחף אני מפשע, אין עסקי בדברים כאלה, אני מעולם הייתי חי חיים נסוגים אחור מדברים הנוגעים לפאליטיקה של העולם, אבל הוא באחד, שאגיד לו מה שאמרתי מהדברים הנ"ל.

הרשע צוה להביא ספסל ארוך, וקשרו שתי ידי לאחור, והשכיבו אותי על הספסל וראשי וחצי הגב היה מונח באויר למעלה מהספסל, ונפלתי עם ראשי למטה באויר, בידים קשורות, אלה היו יסורים נוראים שאין לבאר במלים, וכה שכבתי לערך חצי שעה, והתחננתי לפניו: מה רוצה ממני, אין לי להגיד מאומה, ולא אאמור דבר שאיני יודע, אפילו אם ימיתו אותי ח"ו.

כעבור חצי שעה, צוה להתיר את ידיי, וצוה עלי שאלך לחוץ - למקום אשר החיל שומרים - לנוח קצת, ולאחר שעה מועטת הביאני בחזרה לחדרו, וצוה עלי שוב להגיד. עניתי: אין לי להגיד מאומה! והתחננתי לפניו, שאני איש זקן וחולה ר"ל ומזה שני ימים שלא אכלתי מאומה ואין בכוחי אפילו לדבר. למה לא אכלת? שאלני, השבתי לו: וכי יכול אדם לאכול במעמד כזה אשר אני בו! וגם היום עוד לא התפללתי, ואין לאכול קודם התפילה, ורק קצת חלב הייתי שותה אם היה לי, אבל רק חלב כשר! ויש לי פה בעיר מודע [מכיר] הנקרא בלאטטבערג, אם היו מביאים משם חלב, הייתי שותה.

על הדברים האלה, הלך ראש החיל [המפקד] בעצמו אל הטעלעפאן ובקש את האשה בלאטטבערג ואמר לה, שיש כאן איש שמבקש מהם חלב. הן! השיבה האשה, ומיד הביאה בעצמה את החלב, וכה היה לה שעת הכושר

לדבר עם ראש החיל אודותי, והיא אמרה לו שהיא מכירה את האיש ומקבלת את האחריות עבורו. אני לא הבחנתי בדברה אתו, אלא בשובו אל החדר, אמר לי, שאקח כל החפצים שלי, בתוכם החבילה בה הכתבי-יד הנ"ל, ואעזוב את המקום, וגם הראה לי מקום שם בפרוזדור של חדרו שאוכל להתפלל, ובקשני להתפלל גם בעדם. אבל תיכף לאחר מכן באה אלי האשה בלאטטבערג, וקראה לי לילך אתה לביתה, ושם אתפלל ושם אניח מיגיעותי. כה עשיתי, נטלתי רשות מראש החיל ונפטרתי ממנו לשלום.

בדרך לביתה סיפרה לי מרת בלאטטבערג שביום ג' בעת שתפסו אותי בדרך נסיעתי בשעה ארבע אחה"צ נסע באותה שעה בעל-בית אחד מאד נעלה בשם ר' חיים מאשקאוויטש וכשעמד הצוג (הרכבת) בתחנה והורידו את כל הנתפסים והעמידו אותם שם, ראה אותי ר' חיים מהחלון בין העומדים, הוא הודיע לי תיכף בטעלעפאן שנתפסתי ר"ל ומובילים אותי לבעקעש-טשאבא בחזרה. מיד עשו כל ההתפעלות [השתדלויות] לחפשני בידם לקחו אדוואקאט [עורך דין] גדול וקבעו לו שכר גדול להשתדל בעדי, אבל לא היה באפשרותו לפעול כי מטעם הממשלה אסור לשום אדם להתקרב למפלגה [למחלקה] של מרגל שקורין בלשון האומות "שפיאנאז-אפטיילונג" [מחלקת הריגול] זולת אם קוראים אותו לשם. על כן היו במבוכה גדולה ובצער שאין בידם לעשות לטובתי דבר.

כל הלילה לא נתנה שינה לעיניה אודותי, אמרה לי, עד שראש החיל דיבר אתה בטעלעפאן לשלוח לי חלב, לקחה שעת-הכושר הזה להפגש עמו, והביאה היא בעצמה החלב כדי לדבר עמו, וכן היה, שדיבורה עמו פעל כל זאת להפכו לטובתי, וכה יצאתי ממנו לשלום, בעזרת השם יתברך.

ועכשיו נתברר לי כפי שסיפרה לי, כי תיכף - לאחר שנודע לה על תפיסתי - דברה עם הפאליציי והדעדעקטיב [משטרה ואנשי ביטחון] וכולם הבטיחו לה, שתיכף בעת שיביאו אותי לידם, יוציאו אותי לחירות, אבל לא בטוח אם הדבר יבוא לידם, או אל המחלקה הנ"ל, ואז אין בידם שום כח להיטיב עמדי.

כעת מובן לי - אמרתי לה - מה ששמעתי מהראש של הפאליציי לעת ערב שהביאוני שני הזאנדארין לשים אותי במאסר למשך הלילה, והתחילו לאמור

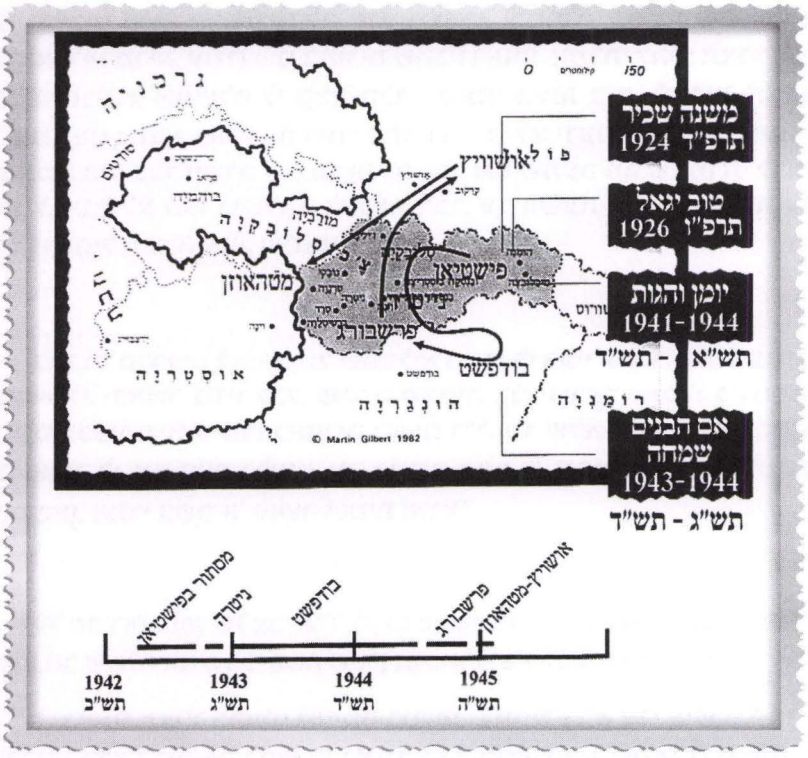
לו את מי שהביאו, הפסיק אותם ואמר, אין צורך לספר לו, כי כבר יודע הכל, ואמר: "יש להכיר זאת ליהודים ולשבחם במדת האחוה שיש להם, כי כבר בשעה 4 אחר הצהרים שעוד לא הובאתי לשם, כבר קשקש הטעלעפאן מאם הדרך, ועשו רעש להציל את הנתפס, אני מוטה [מרכין] את ראשי לפניהם בעד מדה זו, מה שלא נמצא כן בינינו". ואני בשמעי זאת מפיו השתוממתי, כי חשבתי שאין אדם בקהלה יודע מצערי, ובתחנה, בשעה שהובילו אותי להזאנדארמריא, עמדו שני בחורים שהכירו אותי, אמרתי להם: תאמרו למרת בלאטטבערג שתשלח לי קצת חלב, וכוונתי היתה בזה, להודיע לה באיזה מעמד אני נמצא, שתעשה בעדי איזה דבר, כי לא ידעתי שיש לה ידיעה מזה, ובאמת היא כבר עמדה שם והמתינה עלי, וגם שמעה מה שאמרתי לבחורים הנ"ל, אבל לא היה ביכולתה לעשות דבר, עד השעה הנ"ל שנקראה על ידי ראש החיל ודברה אתו, ויצאתי לשלום.

כתבתי הדברים לזכרון, על שהפליא חסדו לי בעיר מצור, וממש נסי נסים נעשו לי, וכאשר נודע לכל, שכמה מאחינו בני ישראל שנפלו בידם על לא חמס בכפיהם, ונתייסרו ביסורים קשים ר"ל, עד שלא יצאו חי מידיהם, ולולי ה' שהיה לי, אזי חיים בלעוני, אזי בחרות אפם בי, ונפשי כצפור נמלטה מפח יוקשים, ועזרי בשם ה' עושה שמים וארץ".

על מסירות נפשו של אבי זצ"ל לקיום מצוות בהידור גם בזמנים קשים ניתן ללמוד ממכתב ששלח הגאון רבי משה שטרן מדברצין זצ"ל לבנו, וכך הוא כותב:

"...בשנת תש"ג בהיותי מעוטף בטלית ובתפילין בא אלי איש ובפחד גדול וברטט כשלג מיראה לחש לי באזני: הרב מפישטיאן בעהמ"ס משנה שכיר מתפלל שם, בפינה בביהמ"ד. אחר התפילה רצתי לקבל פניו ולא מצאתיו שאלתי שוב את פי המבשר והשיבני כי עדיין מתפלל באותו מקום בפינה, רק הוא מלובש כהמון עד שלא יכירוהו בגלל היותו פליט מסלובקיה. תפלתו החרישית זעזעה אותי ולאחר שהבטתי בפניו הכרתיו. חבקתיו ונשקתיו כשדמעות זולגות מעיני וכמעט לא יכולתי להוציא הגה מפי. והוא ג"כ הכירני והתייפח ואמר לי, אוי לי שראיתני בכך. בקשתיו לבקרני. כי ידעתי שלבקרו אי אפשר, ובתמהון השיבני, הלא מתחייב אני בנפשי אם אלך לביתו של יהודי ותמצאני המשטרה אצלו. והמשיך למסור לי על מצבו המר והנמהר, ואמר, כי אליבא דאמת מצד ההלכה לא הי' רשאי להכנס לבית המדרש אלא הי' צריך להתפלל בביתו אבל לא הי' בזה יכול לפעול אצל עצמו וסיכן את נפשו כדי

להתפלל במנין בבית הכנסת, אבל להיכנס בבית יהודי ולסכנו, חלילה וחלילה, ולאחר שבילינו מעט נפרדנו תוך התרגשות עצומה וכאשר בא כן יצא, הפגישה שעשתה רושם עמוק בלבי, לעולם לא אוכל לשכחנה".

מפת נדודיו של אבי זצ"ל

בחנוכה תש"ד, בהיותו בבודפשט, סיים אבי את ספרו הנפלא "אם הבנים שמחה" וכלשונו בשער הספר: **"פה עיר הבירה הנ"ל בעמק עכור מצער חבלי משיח הנוראים אשר השתרגו על צווארינו במשך שנות המלחמה העולמית השנית הנוכחית וה' יזכני לגומרה בפתח תקווה לחזות במהרה בישועתן של ישראל ובהרמת קרנם ובשוב ה' את שיבת ציון בב"א".**

תש"ד-תש"ה: ברטיסלבה-אושוויץ

בשנת תש"ד נמלט אבא מהונגריה לברטיסלבה-פרשבורג, שם הסתתר עם אמי ועם אחיותיי הינדל וברוכ'לה.

בשנת תש"ה הם נתפסו ע"י הצוררים ונשלחו למחנה המוות אושוויץ.

אמנם הכבשונים כבר לא היו קיימים, כי החזית התקרבה למחנה והצוררים רצו לטשטש כל עקבות מגיא ההריגה, אך בינתיים העסיקו את האסירים בכל מיני עבודת פרך.

גם שם שימש אבי כעמוד האמונה, ובשעה שחטב עצים פיזם לעצמו ניגוני שמחה וביטחון, ודיבר על לב אחיו המעונים לבל יפלו לזרועות הייאוש. הוא הפיח בהם תקווה להחזיק מעמד עד הישועה.

תש"ה: מות קדושים

היה זה בשנת תש"ה, כאשר צבאות הברית התקדמו בכל החזיתות, והצבא הסובייטי עמד בשערי מחנה המוות הידוע לשמצה "אושוויץ".

הנאצים יימח שמם התאמצו להספיק להשמיד יהודים רבים ככל האפשר, וגם כאשר צבאות הברית היו קרובים מאוד, נקטו הגרמנים בכל האמצעים לבל יפלו היהודים בידי צבאות הברית בעודם בחיים.

כדי להרחיק את היהודים מהחזית, העלו את האסירים היהודים לקרונות משא נעולים על בריח ומנעול, עם שבויים אוקראינים שהציקו להם מאוד, והסיעו אותם ליעד לא ידוע. אחרי שהרעיבו את המעונים כמה ימים, זרקו לכל אחד מנת לחם זעומה ביותר, מתוך כוונה מרושעת שכל אחד ייאבק להשגת חיי נפשו - פרוסת לחמו העלובה.

אחד מהיהודים התאמץ כמו כולם להשיג מנת לחם, ונפשו כמעט יצאה עד שלבסוף השיג לחם. אלא שבאותו רגע שבו השיג את הפרוסה - קם עליו אוקראיני אחד ועשק את מנתו.

אבי לא היה יכול לשאת את העושק, והוא ביקש מהאוקראיני בתוקף שיחזיר את הגזלה.

נוסעי הקרון היהודים התחננו בפני אבי: "הנח להם, אל נא תסכן את נפשך", התחננו, אך אבי בשלו: "איך אעמוד מנגד כאשר נפשו של הנעשק תלויה במנת הלחם?"

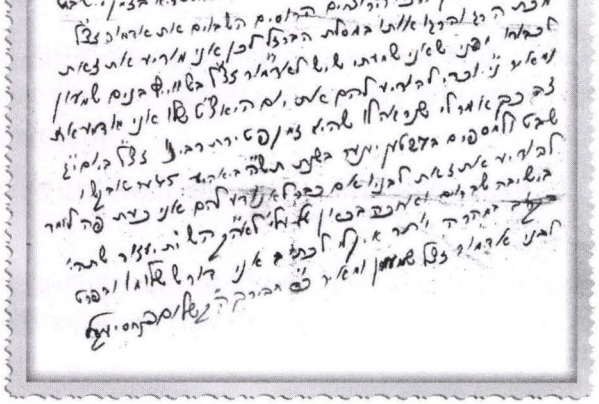
הוא אמנם לא הבליג ועמד על שלו, ואז קמו הצוררים האוקראינים בשיתוף קלגסי האס-אס, עקרו את עיניו ורצחוהו נפש, תוך עינויים איומים.

פרטים על ימיו האחרונים עלי אדמות סיפר עד ראייה, הרה"ח רבי משה דוד וקשטיין זצ"ל מבני ברק, מחשובי חסידי גור ומראשי השו"ב של גאב"ד בני ברק, מרן הגאון רבי יעקב לנדא זצוק"ל:

בקרון הצטופפו כשישים יהודים, ואת סבלם אין לתאר. קלגסי האס-אס נטפלו לאבי זצ"ל והתעללו בו באכזריות נוראה, וכאשר הרגיש כי קרב קצו, התאושש והספיק עוד לברך ולחזק את הסובבים אותו, ודיבר אל אחיו היהודים בהתרגשות עצומה ועילאית על הישועה הקרובה לבוא. "יידען!" אמר, "עוד מעט תכלה ממשלת זדון מן הארץ ואתם תזכו לישועה גדולה מאוד שתאיר את כל העולם. בייחוד יזכו לכך אחינו בארץ הקדושה. אני יודע כי שעותיי ספורות, ואני מבטיח לכם שאתפלל בעדכם שתזכו לישועה ולגאולה שלמה במהרה".

עם סיום דבריו, השיב את נשמתו הטהורה לבוראה זכה וזקוקה, ועלה במעלות הקדושים והטהורים להיכלות רבי עקיבא וחבריו הרוגי המלכות, בשנת השישים לחייו, ביום י' בשבט תש"ה. זכר צדיק וקדוש לברכה, ה' ינקום דמו.

כך נרצח אבי לאחר ששתה את כוס התרעלה עד תומה.
"אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ"

עדות על פטירתו של אבי הי"ד

הצלת כתביו של אבי

בסיום המלחמה, זכתה אחותי הינדל להציל את כתביו של אבי אשר נותרו בפישטיאן. היו שם כתבי היד של הספר "משנה שכיר" כולו על התורה ועל הגמרא, ושו"ת על ארבעת חלקי ה"שולחן ערוך". כן היו שם כל הדרשות שאבי דרש בכל הזמנים והמועדים.

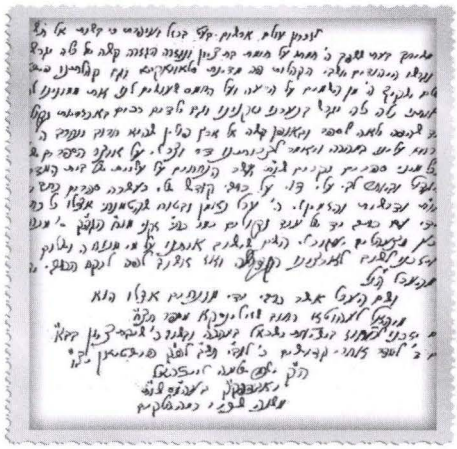
את הספר "אם הבנים שמחה" זכה אבי להוציא לאור עוד בהונגריה. גם את ספרו 'טוב יגאל' זכה אבי להוציא לאור כמה שנים לפני המלחמה.

היומן 'אמונה צרופה בכור השואה' הגיע לידי אחי - רבי חיים מנחם טייכטאל זצ"ל - בדרכי ההשגחה. וכך השתלשלו הדברים:

היה זה בחודש סיוון תש"ג, ערב פלישת גייסות קלגסי הנאצים להונגריה. אבי ידע שכעת תתחיל מסכת הייסורים בהונגריה, והוא נמלט בעוד מועד לפרשבורג שבסלובקיה. עקב החיפזון הוא השאיר את יומנו במקום מחבואו בעליית גג בבודפשט.

לאחר המלחמה, מצא צועני את היומן ומכר אותו לסוחר כתבי יד מניו יורק. הפנקס התגלגל ארבעים ותשע שנים, עד שבשנת תשנ"א הגיע לידי רבי חיים מנחם טייכטאל, והוא הוציא את היומן לאור בשני כרכים מפוארים.

ספר
טוב יגאל
שער ספרו של אבי הי"ד 'טוב יגאל'

צילום כתבי יד של אבי הי"ד

בית צדיקים יעמוד

כבר אמרו חז"ל אין עושין נפשות לצדיקים, דבריהם הם זכרונם (ירושלמי שקלים פ"ב הלכה ה).

אלה תולדות אבי זצ"ל, תולדות ממש, ותורתו ומפעליו הקדושים. רוב ילדיו שרדו את השואה הנוראה והקימו דורות ישרים לתפארת, מהם מרביצי תורה מופלגים ומורי הוראה בישראל.

יעמדו נא פעליו הנשגבים של אבי זצ"ל לנגד עינינו ולנגד הדורות הבאים, ונזכה לשאוב מרוחו הטהורה ולחיות למען קדושת שמו יתברך באהבה ובשמחה, כפי שהוא התאמץ תמיד.

תולדות חמי הגדול
הרה"ק רבי אלישע הלברשטאם זצוק"ל
האדמו"ר מגארליץ

שלשלת מיוחסת

משפחתו של אבא - רבי ברוך זצ"ל - הייתה חשובה ומיוחסת. באישיותו ובהליכותיו השתקפו הליכות אבותיו וזקניו הקדושים, אשר היו מנהיגי עדות לרבבות חסידים ואנשי מעשה. אך יותר מכול, השם הקדוש 'צאנז' היה היסוד שעליו השתית אבא את חייו ועליו הושתת ביתנו.

אבא היה בנו של רבי אלישע מגארליץ, בנו של רבי ברוך מגארליץ ונכדו של רבנו רשכבה"ג בעל ה'דברי חיים' מצאנז, שהיה בנו של רבי אריה לייבוש הלברשטאם מטארניגראד משושלת רבנים ארוכה ומפוארת. אמו של ה'דברי חיים' הייתה בתו של רבי דוד מטארניגראד מצאצאי ה'חכם צבי'. ה'דברי חיים' היה חתנו של רבי ברוך פרנקיל-תאומים בעל ה'ברוך טעם' מלייפניק.

אמו של אבא, הבאבע - הרבנית יוכבד רבקה ע"ה, הייתה בתו של רבי מרדכי דוב מהורונוסטייפל אשר היה בנו של רבי משולם זוסיא יצחק אוירבך מטולמיטש בן רבי יחיאל מיכל מקורימא בן רבי צבי מנחם מנדל אוירבך מאניפולי בן רבי משולם זושא מאניפולי.

אמו של הזיידע רבי אלישע - הרבנית פעסיל ע"ה, הייתה בתו של רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים מסיגעט בעל ה'ייטב לב' בן הרה"ק ר' אלעזר ניסן, בנו של בעל ה'ישמח משה'. חותנו של ה'ייטב לב' היה הגאון הקדוש רבי משה דוד אשכנזי, שהיה אבדק"ק טאלטשווא ואחר כך, בעלותו לארץ ישראל, היה אב"ד בעיה"ק צפת. הוא נפטר ביום י"ח בתמוז תרט"ז ומנוחתו כבוד בצפת.

רבי צבי מנחם מנדל מאניפולי נשא בזיווג שני את הרבנית סימא בתו של רבי דב בער מאולינוב בן רבי צבי בן הבעל שם טוב הקדוש. מקובל במשפחתנו כי בנו רבי יחיאל מיכל היה בנה של הרבנית סימא.

הזיידע כ"ק האדמו"ר הגה"ק
רבי מרדכי דוב מהורונוסטייפל זצוק"ל

כ"ק האדמו"ר הגה"ק רבי מרדכי דוב מהורונוסטייפל זצוק"ל היה חתנו של ה'דברי חיים' מצאנז (כך שחמי נשא את בת דודתו).

אמו של רבי מרדכי דוב הרבנית שטערנא פייגא ע"ה הייתה בתו של רבי יעקב ישראל טברסקי מטשערקס בנו של רבי מרדכי מטשרנוביל בן רבי מנחם נחום מטשרנוביל בעל ה"מאור עינים". אמו של רבי יעקב ישראל הייתה בתו של רבי אהרן הגדול מקרלין.

חותנו של רבי יעקב ישראל מטשערקס היה רבי דב בער האדמו"ר האמצעי מחב"ד, בנו של האדמו"ר הזקן רבי שניאור זלמן מלאדי בעל 'התניא'.

הזיידע הרה"ק רבי אלישע הלברשטאם זצוק"ל

רבי אלישע נולד בשנת תר"ך. בהיות הוא ובת דודתו יוכבד רבקה (בת רבי מרדכי דוב מהורונוסטייפל, חתן ה'דברי חיים') ילדים בני שלוש, ישבו על ברכי זקנם ה'דברי חיים' ששידך ביניהם. בהגיעם לפרקם נישאו בהורונוסטייפל, ובמשך חמש עשרה שנה ישב רבי אלישע בבית חותנו הגדול על התורה ועל העבודה. זוגתו נחשבה לצדקנית ומלומדת. סבה, ה'דברי חיים', כתב במכתב לאביה: "פ"ש לנכדתי החכמנית".

גדולי הדור הסמיכוהו לרבנות - רבי חיים איסר הורוויץ אב"ד ויקטוב, רבי נפתלי צבי גולדברג אב"ד טאנא, ואחיו רבי נתן גולדברג אב"ד לימנוב, ורבי שמואל ענגיל אב"ד ראדומישלא.

חותנו סמך עליו ביותר ומסר בידיו את מלאכת הקודש האחראית של הפיקוח על השחיטה והמקוואות בגליל הורנוסטייפל. הוא קיבל כמה מנהגים מבית חותנו, ועליהם שמר כל ימיו.

בשנת תרס"א התמנה לרב בעיר קראס-קרוסנה. בקרוסנה סבל ממספר תקיפי הקהל שביקשו להשליט את דעתם. הרה"ק רבי יוסף מרימנוב שלח להזהירם שלא יעזו לפגוע בכבודו של נכד ה"דברי חיים" שמא יינזקו מכך. בשנת תרס"ה קרא לו אביו לכהן כאב"ד גארליץ. באותה שנה היה אביו חולה וחלש ומסר בידיו את תפקידיו וכן שליחויות שונות. ידוע כי שלח אותו במקומו להלוויית רבי שלמה מבאבוב בר"ח תמוז תרס"ה. לאחר הסתלקות אביו התמנה לרב העיר במקומו.

היה איש אמת, נהג נשיאותו ברמה, ופיקח בעצמו על כל ענייני היהדות ועל סדרי הכשרות בעיר. בני קהילתו העריצוהו ואהבוהו עד מאוד. זיו פניו עורר הערצה וכבוד אף בקרב הנכרים. אמרו כי הדרת פניו המאירה היא כדמות דיוקנו של זקנו ה'דברי חיים'.

מסופר על אברך מבית חסידי שגילח זקנו ואשתו הלכה בגילוי ראש. קרא לו הזיידע רבי אלישע והתרה בו שיחזור מדרכו הרעה, בהזהירו שעל פי תורה הבעל צריך לגדל זקנו והאישה להסתיר ראשה, ואם לאו - אזי יקרה ההפך. לא יצאו ימים מועטים וכל שערותיו של האברך נשרו.

בביתו התקיים מניין לתפילה בשבתות וימים טובים וכן למנחה וערבית בימות החול, אך הרב עצמו התפלל בבית המדרש הישן של העיר. בחדר המיוחד לתפילה בביתו ניהל את שולחנותיו הטהורים שמשכו חסידים ומקורבים לרוב. אלה נקשרו אליו בעבותות התקשרות ואהבה עילאית. את שולחן סעודה שלישית ניהל במשך זמן רב ולעתים הוא נמשך כשעתיים אל תוך מוצאי שבת. על אף שהתרחק מגינוני אדמו"רות - החסידים התקשרו אליו בעוז. בערב יום כיפור היו כמעט כל תושבי העיר, אף שאינם

חסידים, נכנסים אליו ופתקאות בידם להיפקד בדבר ישועה ורחמים. משמשו היה ר' יענקלה שיפר, ששימש עוד בימי אביו.

יחד עמו שימשו שני דיינים, רבי שלמה טייטלבוים ורבי שלמה מילר. חדרו תמיד המה אנשים שבאו בשאלות איסור והיתר וממונות.

תושב גארליץ רבי אברהם ישראל כתב בזיכרונותיו: **"בכלל, בצר לו לאדם מישראל בעיר או שיש לו ח"ו חולה בבית, או אישה שמקשה לילד, או צרה אחרת וכו', וכי אפשר שלא ילך אל הרב לתנות לפניו את צרת נפשו! הרב מחזק אותו - תראה שהשי"ת בוודאי יעזור לך, ואין לך להיות מודאג. באותה שעה מרגיש המיצר שהרב בכל נפשו בצרתו, מאמין שבזכות תפילתו של הרב ייחלץ מצרתו ועוזב את בית הרב בלב נרגע במקצת.**

בית הרב המה תמיד מאנשים שונים, כל אחד ואחד ועניניו, ובמיוחד קצבים שבאו ובידם ריאות שעליהן סרכות: הקצבים נופחים לתוך הריאות עד שאדמו פניהם, והרב מנסה את הסרכה, והקצבים עומדים בפיק ברכים אחוזי חרדה, איך יצא הדין - כשר או ח"ו ההפך...

ע"י הרב עומדים שני השוחטים: ר' חיים ור' פרץ. הם מתווכחים מתוך ציפייה להוראת הרב, הרב מעין שוב בס' 'תבואות שור' ו'בשמלה החדשה' - אין זו שאלה קלה הפעם והוא מהסס להחליט, עודנו מעיין בספרים - והנה אורו עיניו. אומר הוא אל הקצב: 'שלח להביא משקה, זה כשר. נו צדיק'ל', טופח הוא לו על כתף, 'לך כבר הביתה למכור הבשר, הנשים מחכות לך, לך מהר'... הרב מאושר, והקצב מסתלק מהר".

ביקר פעמיים בארצות הברית, בשנת תרפ"א ובשנת תרצ"א. באחד מהביקורים נתן לו מישהו כסף, והרבי שאלו אם הוא שומר שבת. משהשיב האיש בשלילה, סירב לקחת את הכסף. ידוע היה כמסתפק במועט.

חיבר את הספר 'אמרי נֹעם' (גימ' אלישע) חידושי תורה בפרד"ס. כתביו אבדו במסעו לסיביר והצטער על כך מאוד. תשובות שונות ממנו להלכה נשמרו במספר שו"תים של גדולי דורו. אחת מהם, המיועדת למהר"ש ענגיל, נמצאת בספר 'מקדשי השם' (ח"ב סי' ט"ז), בעניין איסור השומן הנקרא 'באקוס שמאלץ'.

הזיידע רבי אלישע זצ"ל נסע לצדיקים רבים מבני דורו ובעיקר נסע לדודו הרה"ק רבי יחזקאל שרגא משינאווא זי"ע. קשרי ידידות אמיצים היו לו עם גיסו בעל ה'שפת אמת' מגור (שנשא בזיווג שני את אחותו הרבנית רייזל ע"ה), והחליפו ביניהם אגרות קודש. חג שבועות אחד אף היה בגור. המשיך בידידות עם הרבי מגור בעל ה'אמרי אמת'.

בבית רם ונישא זה, גדל אבא והתעלה. באחת הפעמים הנדירות שאבא דיבר על ילדותו, סיפר כי נולד מברכתו של זקנו הרה"ק רבי ברוך מגארליץ זיע"א, ומעשה שהיה כך היה: אמו באה פעם אל זקנו זצ"ל ובידה אחזה תינוק. היה זה אחיו הגדול ממנו. הוא שאל לשמו של הילד, כשהיא השיבה ששמו הוא מרדכי דוב, הגיב רבי ברוך: "הוא קרוי על שם זקנו (רבי מרדכי דוב מהורונסטייפל שהיה אביה), יהיה לך עוד אחד שיהיה קרוי על שם הסב השני"...

כחנה אם שמואל שהתפללה על ילד שיהיה לא חכם ולא טיפש, אף אמו הייתה מתפללת שתזכה לילדים שאינם פקחים מדי. וזאת מדוע? משום שההשכלה השתוללה והפילה חללים שרובם היו כאלה שהחשיבו עצמם חכמים מיתר ההמון. תפילתה אכן הועילה, אמנם לא לגבי הפקחות היתרה... אך היא אכן זכתה לילדים יראי שמים ההולכים בדרך אבותיהם בעוז ותעצומות.

כשיהודי תרם ספר תורה לביהמ"ד של אביו, ביקש ממנו אביו, והוא עודנו בחור צעיר, לבדוק את כשרותו והידורו של הספר. הנער מילא את המשימה האחראית וקבע כי הספר כשר, אך הצביע על תופעה מעניינת - חלק מהפרשות נכתבו בכתב יפה ומהודר וחלקן בכתב פחות יפה. כאילו שני סופרים כתבו את הספר. חשב הנער והגיע להסבר מתקבל על הדעת: "הפרשות שנכתבו בתחילתו של השבוע, בעוד בבית נשאר עדיין מזון משבת, הן הפרשות הכתובות בהידור, אך אלו שנכתבו בסופי השבוע, כשהמזון כלה ודעתו של הסופר הייתה טרודה ופזורה עליו, הן הפרשות הפחות מהודרות". כמה פקחות והבנה לנפש הזולת, טמונות בהסבר זה.

בסיביר

בפרוץ מלחמת העולם השנייה ברח הזיידע רבי אלישע זצ"ל לסמבור יחד עם בני משפחתו. משם הובל על ידי הרוסים במסע מפרך ורב תלאות לסיביר. באחד הימים הובלו במסע מפרך ברכבת משא ודחסו בה אנשים רבים, עד כדי כך שלא היה אוויר לנשימה והחום היה נורא. הם נסעו כך במשך שעות והמצב היה קשה מנשוא. לפתע פנה הזיידע רבי אלישע זצ"ל אל הנוסעים ואמר להם: "לא יכול להיות, היום הוא הרי יום של ישועות!"

האנשים נבהלו וחרדו לשלומו. "איך הוא מדבר כך?" שאלו, "הוא אינו רואה את המצב שאנו נמצאים בו?" השיב להם הזיידע: "ברוהיגטזעך ברוהיגטזעך (תירגעו תירגעו), הרי היום הוא כ"ג בסיון, יום של ישועות, זה היום שבו מרדכי שלח את האגרות השניות וניצלו בו היהודים, כמו שמופיע במגילת אסתר". עוד הוסיף לספר כי אצל זקנו, מרן בעל ה'דברי חיים' מצאנז זי"ע, היו פעם בתאריך זה כמה בריתות, והצאנזער-זיידע אמר אצל כולם את הברכות וקריאת השם, וכשהגיע לקטע של 'ויקרא שמו

בישראל' לא הסתובב אל אבי הילד לשאול את השם כנהוג, אלא מיד אמר: 'ויקרא שמו בישראל, מרדכי'. ולאחר הברית הסביר שנתן את השם על שמו של מרדכי הצדיק שביום הזה שלח את האגרות השניות והייתה הצלה גדולה לעם ישראל.

הנוסעים נרגעו והבינו כי הזיידע צלול בדעתו ובוטח בה' שיצילם. ובאמת לאחר זמן קצר נעצרה הרכבת והותר להם לצאת החוצה לרווחתם.

על אף הסכנה, הפיח הזיידע רבי אלישע זצ"ל רוח חיים של יהדות טהורה, לימוד תורה, קיום מצוות ועריכת מניינים. בתוך הגיהינום הסיבירי, בקור נורא ותלאות אין קץ, מסר נפשו לשמור על קלה כחמורה, הדליק נרות, אפה מצות, ארגן ליל סדר כהלכתו ולעתים אף ניהל שולחנות חסידיים כמו בימי קדם, וכל זאת תחת אפם של השומרים הרוסים.

הבאבע הרבנית יוכבד רבקה ע"ה נפטרה בסיביר ביום י"ט בתשרי תש"א. הקרקע הייתה קפואה ומשנאלצו לחממה כדי לכרות קבר, נמשך הדבר זמן רב.

תהליך קבורתה מתואר בשורות מסמרות שער: "הכול ידעו את הקושי, אין ניתן לכרות קבר בכפור הנורא. לעתים היה הדבר גורם להלנת המת כדי עשרה ימים ויותר. בכל זאת החליטו היהודים לנסות. חפרו וחפרו במשך חמש-שש שעות, אך האדמה

הזיידע כ"ק האדמו"ר רבי אלישע מגארליץ
זצוק"ל עם מקורביו בעיירת נופש

הקפואה התעקשה. האתים התעקמו, הקתות נשתברו והאדמה לא נרתעה. בלית ברירה החליטו הכורים לשוב על עקבותיהם ולנסות למחר.

"יהודי אחד לא יכול היה להחשות. קם וקרא: הייתכן?! הרי המנוחה הצדקנית היא בתו של הרה"ק מהורונסטייפל חתן הרה"ק מצאנז זי"ע. בזכותם נעשה ונצליח. הבו נמשיך ונחפור!... שנסו החופרים מתניהם וחידשו את החפירה. למרבה פליאתם הצליחה הפעם מלאכתם. הקבר נכרה והצדקנית הובאה למנוחות בו ביום".

ביום האחרון של השבעה, כשקמו ורצו ללכת ללוות את הנשמה מסביב לבית כנהוג, יצא הזיידע רבי אלישע זצ"ל עד לפתח הבית ושם נעמד ואמר: "הלוא היא כבר נמצאת בארץ ישראל, די מלאכים האבן איר שוין אריבערגעפירט קיין ארץ ישראל" ולא יצא יותר מפתח הבית.

בעת שכתבו את נוסח המצבה על קברה התעקש הזיידע רבי אלישע זצ"ל לכתוב את תאריך פטירתה - י"ט בתשרי תש"א - ולא ג' דחול המועד סוכות, ואף אחד לא הבין למה. אחרי כמה שנים, כשבאו לגור בארץ ישראל, הבינו זאת. כי בארץ ישראל ג' דחול המועד חל בי"ח בתשרי, ואם היה נכתב כך על המצבה - היה עלול להיווצר בלבול.

הזיידע כ"ק האדמו"ר רבי אלישע מגארליץ זצוק"ל בעיירת נופש

בנו הרה"צ רבי נפתלי חיים זצ"ל, ובתו - הרבנית מרים לאה ע"ה, נפטרו באותה תקופה אפלה ונקברו בעיר הנידחת יקוצ'ק.

לפנינו מספר קטעים מהיומן המצמרר שכתב החסיד רבי רפאל חיים פריעדמאן זצ"ל אשר היה מן אנשי סודו של הרה"ק רבי אהרן מבעלזא זי"ע והיה מן הגולים לסיביר באותה קבוצה שבה היה רבי אלישע. אלו פרקי הוד של גבורה יהודית שרשעת הרוסים לא יכלה לה:

"התפללנו על מסילת הברזל ערב ובוקר בצוותא עם הרב מגארליץ שליט"א.

שבת חזון דברים - ישבנו על הספינה קאמינארקע על נהר אלדאן, והיינו בסעודה שלישית בהחדר אצל הרב מגארליץ שליט"א. ותוך כך נתנו צו להיות מוכן, כי בעוד חצי שעה צריכים לעלות מהספינה לחוף, אמרנו הזמירות בחיפזון, ברכנו ברכת המזון, הרב מגארליץ הבדיל על כוס קטן כמו יי"ש.

באו אנשים מן השיירה האחרונה אבל הרב מגארליץ שליט"א עוד לא בא כי איננו יכול לילך ברגליו דרך כזה. באו השיירה האחרונה עם הרב מגארליץ שליט"א, ואינם יכולים להשיג דירות עבורם, לכן נתנו להם באראקען (צריפים), חמישים נפשות בכל באראק. הרב מגארליץ שליט"א וכל בני משפחתו קבעו דירתם ברפת של סוסים.

אמרנו סליחות 'זכור ברית' במניין מצומצם בפחד ובהלה, כי הראש (הממונה הרוסי) הולך מבית לבית, וד"ל.

יום הכיפורים: ערבית התפללנו בחיפזון ובמרירות גדול מאוד, ותכף אחר התפילה באו שני שומרים בחיפוש אחר חיפוש אם אנו מתפללים. וכן למחרת ביום הכיפורים, התפללנו בחיפזון. הי"ת ייטיב ויגמור לנו החתימה לטובה לישועת כלל ישראל.

אסרו חג: הרב מגארליץ שליט"א היה אצלנו בחג הסוכות. גם בניו וכמה אנשים באו לקיים את מצוות סוכה. זה הולך וזה בא. הישיבה בסוכה הייתה קצרה מחמת הקרירות, 35 גראד (35 מעלות מתחת לאפס), אבל ישראל קדושים מקיימים המצווה הקלה במסירות נפש.

זאת חנוכה: עשינו סעודה קטנה אצל הרב מגארליץ שליט"א, מן לחם, דגים מלוחים, רוטב של דייסא, 1:20 יי"ש. היינו שם שלושה מניינים חסידיים, וידידינו ר' שלום קארן יחי' זימר 'מעוז צור'. וכאשר הגיע לחרוז האחרון 'קרב קץ הישועה כי ארכה לנו הישועה, ואין קץ לימי הרעה' געו כל האנשים בבכייה, עד 'הקם לנו רועה שבעה'.

ד' בא: ר"ח שבט. הלכתי עם ידידי ר' נחמיה בראדט נ"י להרב מגארליץ שליט"א, לטכס עצה אודות מצות על החג המקודש הבעל"ט. כתבנו כולנו לקרובינו לשלוח לנו מצות שמורה. אבל לפי הנראה לא נשיגם עד החג, לכן צריכים להתיר קמח מן השוק. אני כבר הכנתי לי ערך עשרים קילו, אבל מה יעשו שאר האנשים. גם אין לנו תנור לאפות המצות, 'ואנחנו לא נדע מה נעשה' (מתפילת תחנון)".

פטירתו של רבי אלישע

בליל התקדש חג הפסח תש"א חש ברע. כשבירכוהו בברכת החג לאחר תפילת ערבית השיב בדברים סתומים: "שמחה לעולם ועד". בשעה מאוחרת נכנס לערוך את הסדר. על השולחן הונחו מצות שנאפו מקמח שהושג בתנאים הקשים. הנוכחים אמרו לרבי כי המצות נאפו מקמח שמורה, אך הוא הביט בהן ולא רצה לטעום. "המצות אינן נראות בעיניי", אמר.

הוא ניהל את הסדר כהלכתו אך ללא מצות, לפתע הצביע על הפיוט "ויהי בחצי הלילה" שבהגדה. וכעבור זמן קצר, בחצות הלילה, השיב הרבי הקדוש את נשמתו הטהורה ליוצרה.

וכך מתוארים הדברים ביומן:

"ליל א' דפסח: תכף אחר ה'סדר' בשעה אחד עשר, בא רבי מאטל הלברשטאם נ"י, לקרוא אותנו לאביו החולה (הרב מגארליץ), והלכנו אליו, וראינו אותו כמו ישן, ובאו עוד אנשים, וכאשר היינו במניין עשרה, כחצות הלילה, שבק לן חיים הרב מגארליץ זצ"ל.

אחר תפילת ערבית, כאשר בניו אמרו לו יומא טבא אמר להם 'שמחה לעולם ועד'. וערך הסדר ושתה ארבע כוסות (מהצימוקים שנתנו לו זקננו ורבי נחמיה בראדט זצ"ל, אך מהמצות לא רצה בשום אופן לאכול, כיון שלא היה שמור משעת קצירה או טחינה, כמובא בשו"ע ריש סי' תנ"ג, אף שמתירין בשעת הדחק גם מן השוק, ובנו האדמו"ר רבי ברוך הלברשטאם זצוק"ל מב"ב הוסיף בזה: שכאשר נכנס אביו הרב מגארליץ לערוך את הסדר, הגישו לפניו את המצות שהיו מקמח רגיל, נתן בהם מבט חודר והפטיר: "עס שמעקט נישט..." (-אין מצות אלה נראות הגונות בעיניי) ומאן לאכלם... דאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים במאכלם (עיין גיטין ז. ובתוס' שם) ואחר כך הראה להם בסידור שלו הכרוז ויהי בחצי הלילה, ואזי יצאה נשמתו בטהרה. בטח יהיה בעלמא דקשוט מליץ יושר בעדנו, להוציאנו מבור גלות הזה במהרה.

ה' אחרי-קדושים, ל"ג בעומר: בשעה 3 אחר צהריים נאספנו על הבית החיים על קברי הקדושים, וביחוד על קברו של הה"צ מגארליץ זצ"ל, ערך שלושים אנשים, ואמרנו תהילים בציבור בלב נשבר ובבכיות רבות, לכלול את עצמנו בתפילת אחינו שבגולה בקראקא, על ציון הרמ"א ז"ל. ובתפילות אחינו בארצנו הקדושה במירון, על ציון התנא רשב"י".

כאן המקום לציין את דבר התורה שמסר מפיו רבי אברהם ישראל ארנברג בספרו "אבני זיכרון": **"דבר זה שמעתי ממנו כמה פעמים בסעודות הילולא ב דר"ח אדר, יום הזכרון של אביו הצה"ק אדמו"ר רבנו ברוך זצ"ל בן הדברי חיים זצ"ל.**

ושבח אני את המתים שכבר מתו מהחיים אשר המה חיים עדנה. ולכאורה שכבר מתו וכן אשר המה חיים ייתור דברים הם, אלא שר"ל שמשבח את המתים שכבר מתו ולא נצטרכו לבא בגלגול, מן החיים אשר המה חיים עדנה, פי' שיצטרכו שוב לבא לעוה"ז. דייק ותחשב במילים, אשר המה חיים עדנה, ותראה פלא".

צאצאיו של רבי אלישע

הרה"צ רבי צבי מנחם מענדל זצ"ל, אדמו"ר מגארליץ-רופשיץ בניו יורק, חתנו של רבי מנשה מרילוס מדובצק-רופשיץ. נפטר בט"ז בסיון תשכ"ו.

הרה"צ רבי נפתלי חיים זצ"ל, חתנו של רבי אלתר זאב הורוביץ מסטריזוב. נפטר בי' בשבט תש"ג.

הרב הגאון רבי דוד משה זצ"ל, ראב"ד דינאוו, חתנו של הרה"צ רבי יוסף שפירא זצ"ל, אב"ד דינאוו. חיבר את הספר 'הנותן אמרי שפר'. נפטר ללא ילדים בח' באלול תשכ"ז בארצות הברית. זוגתו הרבנית ביילא ע"ה נפטרה בי"א בטבת תשמ"ט.

הרה"צ רבי אהרן זצ"ל, אדמו"ר מגארליץ-ווילישקה בארצות הברית. חתנו של הרה"צ רבי שמואל שמעלקה פרנקיל-תאומים, רבה של קלוסני-ווילישקה. נפטר בי"ב בחשון תשל"ז בארצות הברית.

הרה"צ רבי יחזקאל שרגא זצ"ל, אדמו"ר מגארליץ בארצות הברית. בזיווג ראשון חתנו של הרה"צ רבי שמואל שפירא זצ"ל ראב"ד ראדימנא. אשתו ובתו צפורה נספו בשואה הי"ד, ובזיווג שני נשא את הרבנית רויזא ע"ה, בת הרה"צ רבי יקותיאל יהודה ריינמאן זצ"ל מזאלקאווא. נפטר בב' בחשון תשמ"ה בארצות הברית. היא נפטרה בד' במנ"א תשמ"ו.

הרבנית מרים לאה ע"ה, נפטרה בסיביר בי"א במנ"א תש"ג.

הרבנית נחמה הלברשטאם ע"ה. נפטרה בארצות הברית בה' בשבט תשל"ה.

הרה"צ רבי מרדכי דוב זצ"ל, אדמו"ר מגארליץ בירושלים. נפטר בכ' בתשרי תשל"ט.

הרבנית ברכה ע"ה, אשת הרה"צ רבי ברוך משה פרנס זצ"ל מגארליץ, נפטרה בכ"ז בניסן תשנ"ו.

הרבנית רחל פייגא ע"ה, אשת הרה"צ רבי יצחק שפירא-קטן זצ"ל, אדמו"ר מטיסמניץ-בורו פארק. נפטרה בט' באדר ב' תשנ"ט.

אבא זצ"ל היה הבן האחד עשר, צעיר הבנים במשפחה. נפטר בשם טוב בט"ו במנ"א תשמ"ב.

תמונת המצבה של הרבנית מרים לאה ע"ה בסיביר

"בְּגִלַּל אָבוֹת תּוֹשִׁיעַ בָּנִים, וְתָבִיא גְּאוּלָה לִבְנֵי בְנֵיהֶם"

בס"ד

אחרית דבר

אחד מציוני הדרך שאני זוכרת מימי המלחמה, היה מעמד פתיחת בית התבשיל בעיר פישטיאן, בעיצומם של הימים הטרופים. היה זה ביום שלישי פרשת חיי שרה שנת תש"ב. באותו מעמד קם אבי הקדוש לשאת את נאומו וכך הכריז בין יתר דבריו:

"הזכרתי למעלה שאת הכול לקחו מאתנו, ממוננו ורכושנו, דירותינו וכבודנו, כי אנו נשפלים כעת ארצה, אבל תדעו נא אחיי ואחיותיי, את הכול יכולים לקחת מאתנו, רק אחת הם אינם יכולים לקחת, והוא ביטחוננו בה' אלוקי אבותינו ואמונתנו בו יתברך שמו!" (משנה שכיר פרקי אבות עמוד תכ"ז, אמונה צרופה בכור השואה פרק ב').

לפיד האש של האמונה הצרופה היה נקודת חייו של בית אבא. זו הייתה צוואתו, ועם הכוח הזה עברנו את כל מה שעברנו, הן 'מבעוד יום' כאשר האיר לנו היום, והן 'בשעה שהיה מצה ומרור מונחים', גם במצבים קשים, כאשר חושך כפול ומכופל כיסה את הארץ, וכאשר גלים סוערים עברו מעל ראשינו - תמיד אחזנו בחוזקה את אותו 'דף של ספינה', מורשתם הקדושה של בית הוריי בנקודת אור האמונה.

בזכות אבותיי הקדושים זכינו להגיע עד כה וזכינו בס"ד להעמיד כרם בית ה' לשם ולתפארת מתוך ההשראה הטהורה שספגתי ועל אדני האמונה הצרופה שזכיתי לקבל בביתם הקדוש.

בניי ובנותיי, נכדיי ונכדותיי, ניניי ונינותיי וכל יוצ"ח!

את הכוח הזה אני רוצה למסור לכם, לקשור את החוליות בשלשלת הזהב, שלא נבוש ולא ניכלם מפני אבותינו, ובצדק נוכל להראות להם: ראו! שמרנו את הצוואה בשלמות.

אנו תפילה שבקרוב נזכה לצעוד בדגל האמונה לקראת גואל צדקנו וליהודים תהיה אורה ושמחה ואך טוב וחסד בגבולנו.

נר זכרון

לזכרון עולם יוחק נשמת חתני הגדול,
גדול בתורה וגאון במידות
חסיד ועניו הצנע לכת, ירא את ה' מנעריו,
זך הנפש והרעיון, סבל וקיבל כל אחד ואחד במאור פנים

ה"ה הגאון הצדיק

מוה"ר רבי אליהו זצ"ל

בן הרב הגאון רבי ישראל אריה זצ"ל
אבדק"ק עכו

זלמנוביץ

תלמיד חביב וקשור בלו"נ למורו ורבו ש"ב
כ"ק האדמו"ר מצאנז קלויזענבורג זצ"ל

נלב"ע בשם טוב ביום ב' כסלו תשע"ה

מסירותו ונאמנותו עבורי ביום ובלילה מתוך
מסירות נפש ממש, בכדי שאוכל להמשיך בחיי היום יום
מתוך שמחת החיים ושלות הנפש, לא ימוש מאתנו לנצח

יעזור השי"ת שיהא למליץ יושר עבורי ועבור כל בני המשפחה
וכל צאצאיו היקרים,
להיוושע בכל הישועות והברכות הנצרכים לכאו"א
ובקרוב נזכה ל"הקיצו ורננו שוכני עפר" בביאת משיח צדקנו בב"א

נר זכרון

לזכרון עולם יוחק נשמת חתני,
גדול בתורה נעים הליכות ונועם המידות
מרביץ תורה לעדרים במתיקות ובעריבות התורה
משמח אלוקים ואנשים במסירות נפש ובענוות חן

ה"ה הגאון הצדיק

מוה"ר רבי יהושע זצ"ל

בן הרב החסיד רבי דוד אליהו זצ"ל

גרינוואלד

תלמיד חביב וקשור בלו"נ למורו ורבו
כ"ק האדמו"ר מהרי"ם דושינסקיא זצ"ל
ובפקודתו שימש ר"מ בישיבתו הק' רבות בשנים

נלב"ע בשם טוב בחטף ופתאומיות ביום כ"ז תשרי תשע"ד

שפיכת לבו ולב כל העם בתפילתו הזכה
לפני אבינו שבשמים, וכיבודו את ה' בגרונו מתוך
שמחה של מצוה ומתוך מסירות לא ימוש מאתנו לנצח.

יעזור השי"ת שיהא למליץ יושר עבורי ועבור כל בני המשפחה
וכל צאצאיו היקרים,
להיוושע בכל הישועות והברכות הנצרכים לכאו"א
ובקרוב נזכה ל"הקיצו ורננו שוכני עפר" בביאת משיח צדקנו בב"א

בס"ד

מזמור לתודה

שפע ברכות יחולו על ראש הני אחים
הנכבדים בעל מעשים כבירים ונאדרים
מגזע גדולים וקדושים נו"נ להזיידע
הגה"ק רבי מרדכי דוב מהורנסטייפעל זצוק"ל

ה"ה

ר' משה ורטהיים הי"ו

ואחיו

ר' שמעון שלמה ורטהיים הי"ו

אשר נדבו לבם לתמוך בהוצאת ספרא הדין

יה"ר שזכות אבוה"ק תגן בעדם בכל מעשה
ידיהם ואך טוב וחסד ירדפוהו כל ימי חייהם
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא אכי"ר

גרמניה
בוהמיה
מוראביה
אוסטריה
סודטים
נירנברג
פראג
וינה
ולצבורג
טרנטשין
ברטיסלוה